CEMİL MERİÇ

BÜTÜN ESERLERİ 1

Jurnal

Cilt 1 • 1955-65

İLETİŞİM YAYINLARI

CEMİL MERİÇ

JURNAL

Cilt 1
1955 - 65

ÜZERİNE

"Bu anılarda, hayatımın çeşitli dönemleri iç içe yer alıyor. Halim vaktim yerindeyken sefalet yıllarımdan söz ettiğim oldu, sıkıntılı günlerimde mutluluklarımdan bahsettim. Gençlik yıllarım yaşlılık yıllarıma karıştı. Tecrübe dolu yıllarımın ciddiyeti ile arayış yıllarımın maceraları birbirini dengeledi belki. Şafaktan guruba* hayat güneşimin huzmeleri birbirine karıştı çoğu kez. Bütün bunlar eserime bir tür

karışıklık getirdi belki ama bir tür de tanımlanamayacak bütünlük kazandırdı. Beşiğimde mezarımdan, mezarımda beşiğimden bir şeyler var bu anılarda..."{1}

"Neden bu Jurnal'e devam ediyorum? Devam ediyorum, çünkü o benim kendimle diyaloğum, çevrem, dostum, sırdaşım. Tesellim aynı zamanda. Hafızam, yankım. Acılarımı da paylaşıyor. Jurnalim kişisel deneyimlerimin deposu, psikolojik güzergâhım, düşüncelerimin paslanmasına karşı bir önlem. Yaşama bahanem, neredeyse benden sonrakilere bırakacağım tek yararlı şey...{2}

"Artık jurnal tutmuyorsam, yazılacak mektuplardan kaçıyorsam, heyecanlarımı kaybetmişim demektir, o zaman sadece duymak istediğim heyecanları ya da başkalarınınkileri yaşıyorumdur... İyi günlerimde çoğalıyor heyecanlarım, bütün benliğimi saran güçlü bir titreşime, sinirlerimi ve zihnimi harekete geçiren bir coşkuya dönüşüyor, onları istediğim gibi yönlendirebiliyorum. Ya hüzün oluyor bu heyecanlar ya neşe. Kendimi, duruma göre, neşeli bir scherzo ya da melankolik bir andante çalmaya akort edilmiş bir arp gibi hissediyorum. Bu da yaratabilmek için gerekli mükemmel bir ruh haleti..."{3}

Bu satırlar, Fransız edebiyatının ünlü üç anı ve jurnal yazarının, Chateaubriand, Amiel ve Gide'nin, 1809, 1869 ve 1889 yıllarında yazmış oldukları düşüncelerini bize yansıtırken, bir yandan da, genelde jurnal yazarının, özelde de Cemil Meriç'in, jurnalini kaleme alırken içinde bulunduğu duygu, heyecan ve düşünce kesafetini[*] gözler önüne seriyor kanımızca.

* * *

Cemil Meriç, 7 Temmuz 1955 günü, göz ameliyatı için gittiği Paris'ten İstanbul'a döner. Gözlerini bir yıl önce kaybetmiş, yeniden görme umudu ise pek kalmamıştır. Dönüşünden dokuz gün sonra yazmaya başlar. 38 yaşındaki Cemil Meriç kendisini son derece yalnız hissetmektedir. Görmemekte, tabiata tahakküm edememektedir.

"Görenin yalnızlıktan şikâyete hakkı yoktur: mevsimler, renkler, çiçekler, şehrin bütün kadınları, bütün çocuklar gören içindir", "görmeyen bir insan bozuk bir ampul gibi, manasız, bıraktığınız yerde kalan bir paket; içinde eski hatıralar olduğu için arada bir karıştırılmaya layık... Çocukken oynadığımız bir taşbebek gibi, atmaya kıyamadığımız acayip bir külçe" (*Jurnal, 16.7.1955*)

Fırtınaya tutulan bir hayat yokuşudur Cemil Meriç. Bu fırtınadan kurtulabilmek için bir eser yaratmak istemektedir, "*içine kafasındaki bütün ışığı doldurup dalgalara fırlatacağı bir şişe*". Yaratmaksa ıstıraplıdır, ama yaratmadan ıstırap çekmek daha da dayanılmaz bir çile.

Düşünceleri darmadağındır. Kitapların içine saçtığı aydınlık sayesinde etrafındaki karanlık geceden biraz daha az etkilenmektedir. Ne var ki hiçbir intibak kabiliyeti yoktur. O zaman neden yaşayacak? Ölmek istediğini söylemektedir, "*dekorsuz*" ve "*poz almadan*", "*batan bir güneş gibi değil, kaderin bileklerime taktığı prangalardan kurtulmak için*". Yine de ölmek istememektedir gerçekte. Gelecekteki, belki de şimdiki meçhul bir Dost'a seslenmeye yani yazmaya ihtiyacı vardır. Yazarsa onun da hürriyeti olacaktır, yaşadığını ve yaşamaya layık olduğunu hissedebilecektir, "*bu satırların hiçbir okuyucusu olmasa bile*". Yazdıkları bir davettir, sevgi daveti. **"İsterdim ki kelimeler çiçek çiçek eşiğine yağsın, isterdim ki kelimeler yıldız yıldız aydınlatsın odanı. Sönen gözlerimin bütün aydınlığı kıvılcımlaşsın onlarda... Kelimeler buseleşsin ve güvercinler gibi, kuğular gibi uçsun sana..."** (Jurnal, 1955).

Vücudunu aşmak, benliğinden sıyrılmak, sonsuza yönelmek, kanatlanmak, çoğalmak, devam etmek, kendini aşarak bir fikre, bir dâvaya bağlanmak istemektedir Cemil Meriç.

İlerde "*Quinze-Vingts Geceleri*" başlığı altında kitaplaştırmayı düşündüğü ve Paris dönüşü kaleme alınan bu 1955 yılı yazılarına paralel olarak, bir de Jurnal yazmaya başlar Cemil Meriç aynı yıl. Aslında Quinze-Vingts Geceleriyle Jurnal içiçedir. Sadece beş yazı vardır Jurnal'de bu yıl, üçü Fransızcadır.

Bu satırlarda öldükten sonra yaşamak için tanıklar aramaktadır Meriç kendine. Yokolma düşüncesi ürkütmektedir onu. Yaratarak devam etmek, anıta, olaya, kitaba dönüşmek istemektedir.

"*Ruhun ölümsüzlüğü bir mitosdan ibaret değil*" diye yazar, metapsikoza inanmak lâzım, hele insan dinî ve mistik tesellilerden mahrumsa. "*Keşke bütün insanlar aynı tanrıya inanabilselerdi, o zaman dünya cennet olurdu... Bütün kâinatı ve kâinattan daha büyük bir yaratıcıyı sevmek, hem de ruhun ölmezliğine inanarak. Yani ebediyet ölçüsünde bir sevgi*" (Jurnal, 22.7.1955).

> Peki ya yeryüzü? Dünya, bütün insanların el ele verip hep birlikte şarkı söyleyecekleri bir bahçeye dönüşebilecek mi? İnsanları birbirinden ayıran duvarlar var, bu duvarlar ne zaman yıkılacak, sosyal adalet rüyaları ne zaman gerçekleşecek? Ne zaman insanoğlu sonsuz bir özgürlüğe kavuşacak?

Bu yazılarda, Jurnal boyunca zaman zaman hatta sık sık karşımıza çıkacak birçok ana temayı saptamış gibidir Cemil Meriç. Şuurlu olmasa da, hayat ve düşünce tutanağını oluşturacak belli başlı konulara eğilmiştir.

Yine de, kim okuyacaktır onu sorusu içini kemirmektedir. "*Benzerlerime iletilecek hiçbir önemli mesajım yok. Bir yabani gibi yaşadım, bir başkası gibi acı çektim. Hayatımda hiçbir fevkalade olay yok: önemsiz hayal kırıklıkları, gerçekleşmemiş rüyalar, yerine getirilmemiş projeler*" (Jurnal, 22.7.1955). İşte 38 yılının iyice sıkıcı ve hiç de ilginç olmayan hikâyesi bundan ibarettir, Cemil Meriç'e sorarsanız.

Oysa Cemil Meriç 38 yaşına gelene kadar da önemli şeyler yapmıştır, çok okumuş, çok düşünmüş, çok yazmıştır, çok olmasa da az ama öz.

1941'den itibaren, Meriç'in her biri bir "manifesto" sayılabilecek makaleleri yayınlanmıştır dönemin çeşitli dergilerinde. Her yazısı bir anlamda Jurnali müjdelemektedir. Aynı keskin üslup, aynı sert ve haşin hükümler:

> "Sefaleti maroken koltuklarında puro tüttürürken tahayyül eden müreffeh romancıların neden ölü eserler verdiğini Balzac'ın hayatı bize daha iyi anlatmaktadır",[4] "Assomoir, iskeletlerinden kâşaneler* kurulan aç ve ayyaş emekçilerin acıklı destanıdır",[5] "Cihan edebiyatı her soydan tufeylinin* yağma hırsıyla saldırdığı sahipsiz bir mabet midir?","Piyasa, kitapçı vitrinlerini şaheserler makteli* haline getirmek için, şaşılacak bir gayret sarf eden bezirgânlarla doludur. Cihan

> edebiyatı nâmına, düşük kıymetli sakat tercümeleri piyasaya süren bir anarşi, azgın bir hırs"... [6]

1942'de Elazığ Lisesi'nde Fransızca öğretmenidir Cemil Meriç, yeni evlenmiştir, coşkuludur, mutludur. Ayrılığa ise hiç tahammülü yoktur. Şiirlerle örülü mektuplar yazar karısına, 42 ile 45 yılları arasında, sevgi dolu mektuplar alır karısından.

Makaleleri yayımlanmaktadır sürekli, 18. yüzyıl Fransa'sında yaşamış ilerici fikir öncülerinden bahseder: "*O asırda Fransa'da edebiyat bir kavga silahıdır, yazar, eserinde cemiyetin isteklerini ve hınçlarını şahlandıran mücadele adamıdır. Feylesoflar asrı, bütün insanlık için mücadele etmektedir*", Cemil Meriç de Voltaire gibi, "fildişi kulede süslü mısralar avlayan yarı mistik bir sanat züppesi değil, kulağını sınıfının nabzına dayayan bir kavga adamı olmak" istemektedir.

"*Voltaire için en büyük haz benliğini başkalarının saadetine vakfetmek, ıstırap çekenlerin gözyaşlarını dindirmektir*"[7] Cemil Meriç için de öyle.

İnsanlığın örnek simalarını ele alan, inceleyen, Türk okuyucusuna sunan, tenkit eden, değerlendiren bu makalelerinde, biraz da kendisine benzeterek, model olarak seçtiği büyük insanların defilesine tanık oluruz. Cemil Meriç henüz 25-26 yaşlarındadır. Ateşli, meraklı, araştıran, seven veya nefret eden sıra dışı bir gönül ve bir beyin. İnsafsız bir eleştirmendir de aynı zamanda, çok açık sözlüdür, kırıcıdır, bu da onu giderek yalnızlığa itmektedir.

1948'e kadar oldukça düzenli olarak elimizde bulunan makaleleri, birden 48'den 53'e götürür bizi. Arada Balzac çevirileri ve Yabancı Diller Okulu'nda okutmanlığa başladığı yıllar var. Aynı yıllarda öğrenciler için yirmi dokuz Fransızca metin içeren bir yardımcı metinler kitapçığı hazırlar, bir de Fransızca dilinin gramerini kaleme alır.

1953 yılı başından itibaren yeniden makalelerine döner: "*Ya Batılı olacağız yahut Batı'nın âzad kabul etmez sömürgesi*" diye yazar bunlardan birinde.[8] Bu makalelerinde de ilerde tekrar ele alacağı birçok konu ve mefhuma(kavram) el atar.

> "Babıâli kodamanlarının gergedanlaşan enselerinde cehaletin şahane tuğrasını okumuyor musunuz?"

> "Cehaletin sadakat madalyasına hak kazanmış az mı hocamız var?" O hoca ki kafası, antikacı vitrinlerindeki bozuk saat gibi, yarım asır önce

durmuş. Gazeteci ki en önemli dâvalar karşısında susar, haksızlığa kuyruk sallar, manevi afyon satıp apartman kurar. O muharrir ki müstehcen roman fabrikatörüdür"...

"Memlekette irtica yok, memlekette, cumhuriyet devri aydınının, kafasını karanlıkla yoğurup madrabazlara sunduğu masum ve samimi insanlar var. Ve Anadolu hep fikir susuzluğu, ideal hasreti içinde". [9]

Artık yolunu çizmiştir Cemil Meriç. Reyhaniye kahvelerinde ömür çürüten, "basit ve adi bir genç" yerine, gözlerini, hayatını hakikat uğruna feda eden ve "nesl-i âti destanlarına bir zafer ve fedakârlık numunesi olacak hakiki bir insan"a dönüşmektedir hızla.[10]

1935'de hakikat uğruna gözlerini feda edebileceğini yazan genç Hüseyin Cemil, hazin bir tecelli olarak, 1955'de, yani tam yirmi yıl sonra, gözlerini kaybeder.

Meriç'in 1953 yılı ortalarına kadar gelen yazılarında, kendinden emin, istikbali fethe hazır, enerji ve güven dolu, kabına sığmayan bir insan ve bir düşünce var karşımızda.

Ne var ki gözlerini kaybetmesiyle sonuçlanan yaklaşık iki yıllık sağlık sorunları onun hem maddi hem de manevi kişiliğini olumsuz yönde çok fazla etkiler. Karamsar, ürkek, zayıf bir insandır artık, kanatları kırılmıştır adeta. "*Körlük bir nevi ölüm. Hayır, ölümden çok daha beter bir işkence, öldükten sonra yaşamak gibi bir şey. Bir hortlak gibi yaşamak, şekillerin silindiği, güzelliklerin kaybolduğu, cisimlerin katılaştığı bir dünyada yaşamak. Dünyanın dışında yaşamak*" (Jurnal, 2.2.1963).

1955 yılındaki Jurnal yazma girişimlerinden sonra 1959 yılına kadar, yani yaklaşık üçbuçuk yıl boyunca Jurnal'ine dönmez Cemil Meriç. 1959'un 1 Ocak günü yazdığı kısa iki yazıyla bir girişimine daha tanık oluruz. Artık 42 yaşındadır. "*İnsan kendi varlığını her gün biraz daha kusursuz bir heykele benzetmek için gayret harcıyor. İçi bir zafer vehmiyle kabarırken, kaderin iblisçe kahkahası elinden çekicini düşürüveriyor. İradenin kazandığı zaferler kardan bir heykel kadar fâni. Yarattığınız heykel, sizden başka hayranı olmayan bir kukla. En küçük dalgınlık, yılların emeğini yok etmeğe kadir*." (Jurnal, 1.1.1959). .

1959 ile 1963 arasında uzun bir suskunluk dönemi var Jurnal açısından. Ama "Hint Edebiyatı" tezgâhtadır bu yıllar boyunca ve Cemil Meriç bütün

birikimini, bütün çalışmasını okuyucusuna sunmaya hazırlandığı bir kitap kaleme almaktadır. Karşımızda genç düşünür, genç şair Cemil Meriç'ten sonra, olgun bir düşünür ve olgun bir şair olarak çıkan ve Hint edebiyat ve düşüncesini şiirsel boyutlarıyla da özümseyen bir sanatkâr var. Yıllardır ayaklarında "*demir çarık*", elinde "*demir asa*" düşüncenin ve şiirin cangılında dolaşmıştır ve artık bu kitabın sayfalarında, heyecanlarıyla, vehimleriyle, rüyalarıyla bütün Cemil Meriç vardır.

1963'te eser basılmaya hazırdır.

46 yaşında tekrar Jurnal'ine döner Meriç. Ancak endişelidir, ilk yazılarından birinde: "*Gideceksin, senin zavallı gölgen belki zaman perdesine bir tek defa aksedip alkışlanmadan, oyuna katılmayan bir kukla gibi çürüyecek*" (Jurnal, 8.1.1963) diye yazar. Kendini tanımak ve tanıtmak konusunda da oldukça şüphelidir, ıstırapları her an eriyip dağılmakta, dumanlaşmakta, eski biçimine dönmekte, sonuçta hep aynı kalmaktadır. Öte yanda ise rüyaları, hayalleri, dilekleri vardır, devamlı değişen. Varlığı bir serap, bir gölge, bir dumandır. Onu nasıl tanıyabilir, nasıl tanımlayabilir, nasıl tanıtabilir?

Bu sayfalar, ilerde kaleme alınacak bir otobiyografinin temel taşları olmaktan uzaktır, kendi kendine masal söylemek, aynaya bakmak, yangından bir şeyler kurtarmak, yaşadığını duymak ve duyurmak ihtiyacıyla yazılmışlardır daha çok.

Ne var ki kendisi için yazmak, aynada suratını seyretmek gibi aptalca bir davranış. Üstelik o, aynada kendini de görememektedir. Belki karanlık bir odada yalnızlığını unutmak için şarkı söyleyen adamın psikolojisi içinde kaleme sarılmaktadır.

Bir yandan kendini eleştirirken bir yandan da okuyucuyu uyarır: "*Hayat o kadar kısa ki, bu sayfaları ambar haline getirmek, oraya ayıklamadan yirmi dört saatlik intibaları yığmak, dalıyla, yaprağıyla, çiçeğiyle, bazen çiçeksiz ve yapraksız, ağrına gidiyor insanın. Hep aynı korku: yarının karşısına tuvaletsiz çıkmak... Tuvaletsiz düşünce, daha doğrusu, çabuk tuvalet yapmak ihtiyacı, fikri ne hale getiriyor... Hatıra defteri ya bir destan olmalı, ya bir neşide, ama olamaz ki. Ya da iç dünyanın labirentlerine tutulmuş bir projektör, ama iç dünya diye bir şey yok. İç dünya, sırları dökülmüş bir ayna*."

Ayrıca Jurnal dikte de ettirilemiyor, "çünkü kendi kontrolümüzden geçirmeden, ilk apresiyasyonları yapmadan, başka bir tâbirle günlerin nasıl kelimeleştiğini görmeden onları karmakarışık başka bir kulağa tevdi edemiyoruz. Ne çıkacağını bilemiyoruz ki... Belki hasadın zavallılığından utanıyoruz. İster istemez bir ayıklamaya, bazen çok zararlı bir ayıklamaya gidiyor insan. Çıplak görünmek korkusu. İnsan mutlaka hemcinsinin veya istikbalinin huzuruna smokinle çıkmak zorunda değildir. Ama bu çıplaklık da bir nevi tuvalet. Önce bir aynaya bakıp sonra başkalarına görünmek... Bu bir nevi iffet ve gurur duygusu ama psikolojinin çok zararına" (Jurnal, 23.1.1963).

Demek ki bakışlarını iç dünyasına çeviren insan kendi gölgesiyle karşılaşır. Ne, var ki ancak entelektüel gözleyebilir kendini gereği gibi ve entelektüelin hayat hikâyesi de entelektüeldir. Entelektüel daha çok kendi korkularını, kendi rüyalarını anlatır, jurnali de hayalini aksettiren bir ayna, yani entelektüel bir otobiyografidir. Her sayfada kendisi vardır entelektüelin, elinde bir kitapla, her sayfa çeşitli muhataplar karşısında fildişi kuledeki fikir adamının davranışlarını yansıtır.

* * *

Jurnal'in en yoğun, en devamlı, en özgün biçimde yazılmış olduğu 1963, 1964 ve 1965 yıllarını kapsayan dönem, yaptığımız düzenlemede, Cemil Meriç'in Jurnal'inin ilk cildini oluşturuyor. Bu cilde giriş olarak da, onun 1955 ve 1959'daki Jurnal başlatma arzusunu ve gayretini yansıtan, devamı gelmemiş yazılarına yer verdik.

Bu ciltte ayrıca "*Quinze-Vingts Geceleri*" de yer alıyor. Quinze-Vingts Geceleri, Cemil Meriç'in hayatının en acılı dönemlerinden birinin çarpıcı, üzücü bir tutanağı, kısa bir roman denemesi belki. Ama "*sen roman yazamazsın, hayalindeki kahramanlar da konuşmaktan korkuyor. Sahanda bekleşen düşüncelere kapını açmıyorsun ve onlar birer birer uzaklaşıyorlar*" (Jurnal, 5.3.1963). Kaldı ki "*romanın bütün sürüngenlere açılan kapıları körlere kapalı. Neden? O halde ıstıraplarından bir roman, bir şiir de yaratamayacak kör. Kimin hikâyesini anlatsın*?" (Jurnal, 15.2.1963).

"*Quinze-Vingts Geceleri*" başlığı altında toplanmış yazılar, Jurnal'in akışı içinde kaleme alınmış, sonra Jurnal'den çıkarılıp ayrı bir dosyaya aktarılmış. Otobiyografik bir çalışmada malzeme olarak kullanılmak düşüncesiyle bir araya getirilmiş bu sayfalarda Cemil Meriç'in hastane gözlemlerinin yanı sıra daha çok hayatına girmiş kadınlarla ilgili anı ve değerlendirmeleri var. Ancak Cemil Meriç bu dosyadaki yazıları arzu ettiği gibi değerlendirememiş. Onlarsız Jurnal biraz eksik. Biz de bu yazıları, yazılış tarihlerine göre, Jurnal'deki asıl yerlerine yerleştirdik.

Zaten kanımızca önemli olan, Cemil Meriç'in kafasından ve dudaklarından çıktığı şekliyle kâğıda dökülmüş izlenimlerinin olduğu gibi korunması ve bu yapılırken de tarih sırasına saygı gösterilmesi.

Yine bu ciltte Cemil Meriç'in 1964 yılı Nisan ayında, bir buçuk aylık kısa bir dönem süresince Rabia hanıma yazdığı mektuplar var. Mektupların devamı ikinci ciltte de karşımıza çıkacak. Ancak bu defa onlar Cemil Meriç'in hayatında çok önemli ve kalıcı bir yeri olan Lamia hanıma seslenecekler.

Bizce bu mektupların yeri de Jurnal, hele Cemil Meriç'in düşünce ve his dünyasındaki gelişmeleri, tarih sırasına göre, yaşanış sırasına göre izlemek istiyorsak.

Ayrıca bu mektuplar, Jurnal titizliği içinde, benzer bir çalışma gayretiyle, aynı elverişsiz çalışma koşullarında kaleme alınmış ürünler. Sadece, düşünce ağırlıklarının yanı sıra biraz daha somut, çok daha duygusal yani abartılı bir yanları var ama yüzde yüz de Cemil Meriç'in iç dünyasını yansıtıyorlar. Belki Jurnal'deki o oldukça ciddi, gergin, katı, yer yer acımasız üslup burada daha bir yumuşuyor ve Mektuplarda, seven, sevdiğine inanan, sevdiğine inanmak zorunda olan bir gönlün fikir ve duygu serüvenine değişik bir açıdan tanık oluyoruz.

Zaten "*aşk, dehanın büründüğü şekillerden biridir*" Cemil Meriç'e göre, insanın dörtte üçü âşıkken belirir. Hem sonra mektuplarını yazarken sadece seven bir insandır, "*mektuplarımda kelime cambazlığı yok, yazar değil, seven bir insanım*" der (Jurnal, 1 ve 4.4.1964).

Sonuçta Mektuplar Jurnal'i, Jurnal Mektupları tamamlar. Cemil Meriç, Jurnal'inde ebediyete, sonsuza, çağdaşlarının yanısıra gelecekteki kuşakların ideal okuyucusuna seslenmektedir, bir vasiyetname yazmaktadır büyük ölçüde. Mektuplarını da, uzaktaki ama gerçek bir sevgiliye, zaman

zaman kavuşup zaman zaman ayrıldığı bir insana, bu sevgilide de ideal sevgili tipine yazmakta, yoğun duyguların yoğun düşüncelerle beslenip zenginleştiği bir çalışma örneği vermektedir.

Jurnal'in ikinci cildine gelince, bu ikinci cilt 1966-1983 dönemini kapsamakta ve bu dönemin ilk yıllarında adeta Jurnal'in yerine geçen Mektupları da içermektedir.

Jurnal'in ikinci cildi giderek birinci ciltteki Jurnal yazılarından değişik nitelikte yazılara dönüşür. Eski aralıksız yazı düzeni de bozulmuştur.

1966-67 yıllarının Mektuplarını boşluklar izler. Mesela 1968 ve 1969 yıllarında Jurnal tutulmamıştır. 197O'de birkaç mektupla, 1975 yılı sonuna kadar da sekiz dokuz yazı ve mektupla karşılaşırız topu topu.

1975-78 arası üç yıllık dönemse Jurnal açısından tam bir suskunluk dönemidir.

1978'le 1983 yılları arası yeniden Jurnal'ine döner Cemil Meriç ama karşımızda artık Jurnaline kapanmaktan, mazoşist yakınma ve şikâyetlerden vazgeçmiş bir Cemil Meriç vardır. Yazıları eski niteliklerinden sıyrılmış, Meriç 1963'le 78 yılları arasında değişmiş, kendini dinlemektense, fildişi kulesinden çıkarak, yaşadığı döneme, toplumunun ve insanlığın sorunlarına kulak vermiş, çözümler aramış, öneriler getirmiştir.

Sonuçta Jurnal'de karşımıza çıkan boşluklar da suskunluk dönemleri de Cemil Meriç’in eserlerinin doldurduğu anlamlı yıllardır.

1964 ve 1967 yılları iki önemli kitabının Hint Edebiyatı ve Saint-Simon'un basıldığı, ancak pek benimsenmediği buhranlı yıllardır, hayal kırıklıkları ve tatminsizlikler Jurnal'in dert ortaklığı sayesinde geçiştirilir.

1967-74 yılları Jurnal'deki yoğun birikimin çeşitli dergiler aracılığıyla bir ölçüde topluma mâlolduğu yıllardır. Ve bu dönemin ilk kitabının, Bu Ülke'nin kuluçka dönemidir.

Jurnal'in bomboş kaldığı 75-78 yılları arasında üstadın **Ümrandan Uygarlığa** ve **Mağaradakiler** adlı iki yeni eseri ve makaleleri bütün zamanını doldurur.

1978'le 83 arasında Jurnalini tutmayı sürdürürken, bir yandan da makaleler yazmaya devam eder Cemil Meriç, konferanslar verir. Birkaç çevirisi, iki de kitabı yayımlanır: **Kırk Ambar** ve **Bir Facianın Hikâyesi**

ve **Işık Doğudan Gelir**. Sonuncu eseri olan **Kültürden İrfana** da bu dönemde şekillenir.

Aralıklarla da olsa 1983 yılı ortalarına kadar süren Jurnal'ini noktaladığında 68 yaşındadır Meriç. Bu dönem yazılarında hem yayımlayacağı son eserlerin hazırlanışına tanık oluruz bir ölçüde, hem de kişiliğiyle, yaşam öyküsüyle ilgili önemli ipuçlarına rastlarız. Bu bir tür son hesaplaşmadır artık, Cemil Meriç'in deyişiyle "*geç kalmış bir muhasebe*"dir. Hayır, geç kalmış değil, kanımızca tam yerinde ve zamanında bir muhasebe.

Jurnal'i Baskıya Hazırlarken...

> "Hep mükemmel biri olmamı isterdi, olduğumdan başka biri. Beni başka şekilde hayal etmişti kafasında, bu ideale uymadığım için de hep üzülürdü."
>
> (Amiel, 5.10.1879)

Jurnallerin kaderi genelde yazarlarının ölümünden sonra yayımlanmalarıdır. Üstelik çoğu, yayımlanmak düşüncesiyle de kaleme alınmamıştır. Zaten jurnali jurnal yapan da ilerde ilgi uyandırıp uyandırmayacağını hesaplamadan, herhangi bir şöhret peşinde koşmadan yazılmış olmasıdır.

Yazarının ölümünden sonra yayımlanan jurnalleri baskıya hazırlayanlar çoğu kez onun hayattaki yakınları, dostları, akrabaları, bazen çocuklarıdır ve hatırasına leke sürülmesini pek istemezler. Ellerindeki eseri okuyucuya kendilerince en iyi şekilde sunmak için yazarın menfaatlerini ön planda tutarak, onun olaylarla ve insanlarla arasının, ölümünden sonra da olsa, bozulmamasına özen gösterirler.

Bazen de tereddüt içinde kalırlar: yazarın hükümlerinde pek çok gerçek payı vardır ama bu hükümlerin yer aldığı yazıları yayımlamalarının, onların da bu hükümleri onayladıkları ya da tersine mahkûm ettikleri anlamına gelmesini istemezler.

Bu gibi endişeler taşımak, bir jurnali yayına hazırlayanlar açısından elbette ki sakıncalıdır: Jurnal yazarının anısına hürmeten yapıldığı ileri

sürülse de, onun eserine müdahale söz konusu olmamalıdır.

Ancak eserin çok hacimli olması ve bütünüyle yayımlanmasının mümkün olamadığı durumlarda, eseri oluşturan yazılar arasından bir seçme yapmak kaçınılmaz hale gelebilir. O zaman da bu seçme sırasında kullanılan kıstasları okuyucunun mutlaka bilmesi gerekir. Yine de hiçbir seçmenin öznellikten kurtulamayacağı ve o eseri yaralayacağı unutulmamalıdır.

Jurnal'i baskıya hazırlarken amacımız, hem Cemil Meriç'e, hem okuyucuya, hem de kendimize karşı dürüst davranmak, Jurnal'i gerçek doğal çehresiyle bırakıp, eserdeki çok sesliliğin bütün tonlarıyla korunmasını sağlamaktı. Yazarın gündelik düşüncesi, kişisel maceraları, anı ve itirafları, psikolojik arayışları, duygularının yoğunluğu ile yaratış gücü, beklenmedik yaklaşımları, güçlü sentezleri, engin kültürü bir arada sunulabilmeliydi okuyucuya, eserdeki o "*kaynaşmış duygu ve düşünce çeşitlemeleri*" aynen aktarılabilmeliydi.

Onun için elimizdeki dosyada yer alan metinlerde ne bir ayıklama yaptık ne de herhangi bir değişiklik. Sadece Cemil Meriç'in Jurnal'inden çıkarıp ayrı olarak değerlendirmeyi düşündüğü, ancak değerlendiremediği metinleri, yazılış tarihlerine göre tekrar yerlerine yerleştirdik, "*Sevgiliye Mektuplar*"ını, yine kronolojik devamlılığı göz önünde bulundurarak, Jurnal'le kaynaştırdık. Bazı tarihsiz yazılar da, kaleme alınmış olabilecekleri tarihe göre, yılların sonuna eklendi. Bütün bu düzenlemeler kısa dipnotlarla belirtildi.

Metindeki tekrarlar, yinelenen benzetmeler, metaforlar, imgeler, duygusal itiraflar olduğu gibi bırakıldı. Yazarın Fransızcasını kullanmayı tercih etmiş olduğu kelime ve deyimler, Yunanca ve Latince tabirler korundu. Eserin diline müdahale de söz konusu değildi, zaten bu müdahale ancak eskimiş, bugün pek kullanılmayan, dolayısıyla genç kuşakların anlamakta güçlük çekebilecekleri kelimelerin yerine yenilerini koymak şeklinde olabilirdi. Bunu dahi yapmak istemedik çünkü biliyorduk ki Cemil Meriç için her kelimenin anlamı, cümledeki yeri, çağrışımları, bütün içindeki ahengi son derece önemliydi, her kelime büyük bir özenle, kendi deyimiyle "*mecnunane bir titizlikle*" seçilip yerine oturtulmuş, bir başkasına tercih edilmişti.

Okuyucuya yardımcı olabilir düşüncesiyle, kitabın sonuna bir "lügatçe" koymayı, ayrıca metinde geçen özel isimlerle ve belli başlı kavramlarla

ilgili birer de dizin hazırlamayı planladık.

* * *

Jurnal yazarının kendisini anlatırken zaman zaman başkalarından da bahsetmemesi mümkün değildir, bazen kendisini başkalarıyla kıyaslaması kaçınılmazdır. Hayatına ışık tutarken, başka hayatları da yer yer aydınlatır. Jurnaldeki kişiler daha çok tesadüflerin yazarın karşısına çıkardığı insanlardır. Onların portreleri çoğu kez belli bir gün ve saatte, belli olaylar karşısındaki değerlendirilmeleriyle dondurulmuştur, jurnal boyunca tekrar ele alınmaları, başka açılardan aydınlatılarak yeniden değerlendirilmeleri pek mümkün olmaz. Ayrıca jurnal yazarı haksızlık yapmış, ya da yanılmış, ya da mübalağalı davranmış olabilir, her zaman âdil olması da beklenemez. Önemli olan, kimse hakkında bilerek yalan söylememiş olmasıdır.

Jurnal yazarı Cemil Meriç'in, jurnali boyunca ele alıp, hayatlarının ya da kişiliklerinin bir bölümüne ışık tuttuğu, bazen portrelerini dondurduğu, haklarında bazen insafsızca, bazen abartılı, çoğu kez de isabetli değer hükümleri verdiği kişilerin isimlerini metindeki şekilleriyle bıraktık, bu portrelerden hiçbirine dokunmadık, hiçbirini ya da hiçbir bölümünü metinden çıkarmadık.

Jurnal yazarı için en büyük zorluklardan biri de kuşkusuz samimi olabilmektir. Yazdığı her sayfa o gün veya ilerde ilgi uyandırmak için yazılıyorsa, yazar, zafer ya da şöhret peşinde koşuyorsa, eserinin samimi olma meziyeti yok olur.

Ayrıca jurnal adeta karşı konulamaz bir yazı yazma ihtiyacının ürünü olduğu zaman anlamlı ve değerlidir.

Andre Gide'in dediği gibi: "*Yazı yazmaya başlayınca en büyük zorluk samimi olmakta. Bu düşünceyi biraz derinleştirmek ve sanatta samimiyetin ne olduğunu tanımlamak gerek. Şimdilik şöyle düşünüyorum, kelime hiçbir zaman fikirden önce gelmez, ya da kelimeyi gerektiren hep bir fikirdir. Karşı konulamamalıdır kelimeye, yok edilememelidir kelime, cümle de öyle, bir eserin bütünü de. Ve sanatçı yaşamı boyunca yaratma eğilimine karşı koyamamalıdır, yazmadan yapamamalıdır (önce kendisine direnmesini isterdim yazarın, yazmamasını ve bundan dolayı da acı çekmesini)...*

Samimi olamama korkusu birkaç aydır içimi kemiriyor ve yazmama engel oluyor... Tamamen samimi olmak..."{11}

> Çok da dikkatli olmalıdır jurnal yazarı kendini anlatırken, yazdığı her cümle, her hareketi, kişiliğine silinmesi mümkün olmayan bir çizgi eklemektedir, yüzü taşlaşmaktadır. Bu yüz kişiliksiz ve tereddüt içinde bir yüz olmamalı, konturları* belli, kendisinden gurur duyacağımız bir yüz olmalı. Ne var ki kendimizi güzelleştirmeye de çalışmamalıyız, övmemeliyiz kendimizi. Zaten bu pek de sonuç vermez.
>
> Aslında sanatçı hayatını yaşadığı şekliyle anlatmamalı, anlatmak istediği şekliyle yaşamalıdır. Hayatı arzu ettiği kendi ideal portresine uymalı, kişi bu portreyle bütünleşmeli, olmak istediği gibi olmayı başarmalıdır.{12}

Sanırız Cemil Meriç'in de en büyük meziyetlerinden biri samimi ve dürüst olmasıdır, yazmak bir tutkudur onun için, hiçbir zaman karşı koyamadığı bir tutku. Hayatını yazarken de onu hem yaşadığı şekliyle hem de biraz, yaşamak istediği şekliyle yazmıştır. Hayatının kendi ideal portresine ne kadar uyduğu konusunda bir sonuca varmaksa oldukça zordur ama hem jurnalinde hem de eserlerinde okuyucunun ve düşünce tarihi ile ilgilenenlerin işini kolaylaştıracak pek çok malzeme olduğu da ortadadır.

Son olarak, jurnalin, yazarına bir savunma imkânı da sunduğunu belirtmek istiyoruz. Gerçekten de birçok yazar, bazen şuurlu olarak, bazen de adeta içgüdüsel bir dürtüyle kendisini savunmak ihtiyacını hisseder, hem çağdaşlarına hem de gelecekteki okuyucusuna karşı. Bu biraz da yazarın yaşamını, davranış, duygu, düşünce ve hükümlerini meşrulaştırma arzu ve çabasından kaynaklanır.

Ayrıca yazar, hakkında oluşturulan ve çoğu kez kendisine pek benzemeyen, olumlu ya da olumsuz yönde çarpıtılmış portresine de müdahale etmek ihtiyacını hissedebilir ve jurnali ona bu imkânı sağlar.

Chateaubriand'ın bu konudaki düşüncesine katılmamak zor: "*Gündüzleri sağda solda işittiklerini akşamları hemen kâğıda geçiren şu tüccar zihniyetli yaşamöyküsü yazarlarının iftira ve dedikodularından kurtulmam şart, geleceğe gerçeğe uygun bir portremin kalması sözkonusu.*"{13}

"*Sanırım pek yakında hakkımda oluşturulmakta olan yanlış görüntü ile savaşmam gerekecek: İsmini verdikleri bir hilkat garibesi, benim yerime sahneye çıkarılan çirkin ve korkutucu derecede aptal biri*"[14] diye yazan Andre Gide'nin bu endişesini paylaşan her yazar kendisiyle okuyucu arasındaki bazı yanlış anlamalara son vermek ister. Bir eser ancak hangi koşullarda, hangi bakış açısıyla ve kim tarafından yazıldığı bilinirse gerçek anlamına kavuşur.

Cemil Meriç'in Jurnal'ini sunmaya ve bu jurnalin hayatı ve eserleri içindeki yerini ve önemini vurgulayarak belirtmeye çalıştığımız bu sunuş yazımızda konuyu biraz daha genelleştirerek, tanınmış ya da daha az tanınmış bazı jurnal yazarlarının jurnal konusundaki düşüncelerine de zaman zaman yer vermek, böylece konuyu bir edebî tür olan jurnal tarihi açısından da ele alarak zenginleştirmek istedik.

Bu kısa çalışma sırasında karşımıza çıkan en zengin jurnal yazarı yaklaşık on yedi bin sayfalık Fransızca bir jurnalden başka eser bırakmamış olan İsviçreli Amiel oldu.

Hayretle fark ettik ki Amiel'in Jurnal'ini baskıyı hazırlayan ve esere 1922 yılında bir de önsöz yazan Bernard Bouvier'nin Amiel hakkındaki değerlendirmeleri, bizim Cemil Meriç için yapmayı düşünebileceğimiz değerlendirmelerle son derece bağdaşıyordu.

Amiel'le Cemil Meriç, hemen hemen bir yüzyıl arayla yaşamış, biri İsviçreli diğeri Türk bu iki yazar, jurnal yazma konusunda, zamanın ve mekânın ötesinde buluşarak, edebiyatın evrenselliğine gurur verici bir kanıt getiriyorlardı kanımızca. Bouvier'nin Amiel hakkında yazmış olduğu ve Cemil Meriç için de geçerli olduğuna inandığımız düşüncelerinden bazı örnekler vermek istiyoruz önce:

> "Kuşkusuz Jurnal, evrenin her kımıltısını düşüncesine konu yapan ince ve yetenekli bir zekânın, otuz yılı aşkın eylemini temsil ediyor. Jurnal, en tutarlı ve en derin tutkusu kendi iç özgürlüğü olan bir kalbin bizlere armağanı... Tüm Jurnal, baskı altındaki bir karakterin atılımlarını, hırslarını, arzularını, zor yaşam koşullarını anlatıyor ve tasvir ediyor. Hiçbir düşünce ve inanç sistemi bu keskin tahlilin etrafında yarattığı boşluğu dolduramıyor. O zamanda düşünür beşeri bir din, inanç ve ahlâkta karar kılıyor. Pascal'le Montaigne Jurnal'de buluşuyorlar. İnsan olmanın asaleti, kendisini tanıyan ve dürüstçe açığa vuran yazarda ortaya çıkıyor. Bütün samimiyetiyle içini boşaltan herkes huzur bulur,

kendini güçlü hisseder, üstelik bu gurur dolu ama alçakgönüllü davranış, yapmacıklardan kaçan bir sanatla da birleşince, herkesin hayranlığını ve sempatisini kazanır."

"Amiel'in düşüncesi ile yazdıkları arasındaki ilişki düzgün bir eğri oluşturmaz: onun moral geçmişinde mantıklı bir gelişme yoktur, sadece, kısa zayıflık anları dışında, mutlak'a olan inancına yönelik uzun bir gayret vardır. Bu sürekli yönelişi de derin ıstıraplarının itirafları destekler, çünkü bu itiraflar yazara, günbegün iç aydınlığını ve hatta huzuru, en kritik anlarında dayanma gücünü, yaşam süresi tamamlandığında da bilge bir şekilde ölme cesaretini sağlamaktadır."

"Elbette mutlak gerçeği ve mutlak adaleti hayal eden bu insan için her şey ıstıraptır. Dünya karmaşasının dışında ve üstünde, kalp, düşünce ve vicdan arasındaki bu devamlı diyalog, olsa olsa ideali arayan bir sürgünün zaman geçirme biçimidir. Jurnal'i Amiel'e çok benzer, onun için eserini de anlaşılması kolay ve net bir formülle tanımlayamayız. Jurnal eksiksiz ve objektif olmaya çalışır devamlı ve kendini lirizme terkeder. Bütünüyle ve her zaman, hem bir akıl kitabı hem de bir tutku kitabıdır. Yazarın bazen dostu, bazen düşmanı olan Jurnal, yazarla o yazarı oluşturan insan arasında hiç durmaksızın yinelenen uzun bir savaşı ve uzun bir barışı anlatır."[15]

Son alarak Amiel'in Jurnal'inden aldığımız kısa bir iki bölümle satırlarımızı noktalıyor ve okuyucuyu Cemil Meriç'le başbaşa bırakıyoruz.

"Jurnal ister öğretici, ister eğlendirici olsun, ikisi de iyi, biyografik bir memorandum* işlevi görüyorsa daha da iyi, tahlil yeteneğini geliştiriyor ve kendini ifade sanatını canlı tutuyorsa daha daha iyi, ama onun asıl işlevi zekânın bütünlüğünü ve vicdanın dengesini, yani iç sağlığımızı gerçekleştirmek".

"Istırabını tahlil etmek, nedenlerine inmek ya da sadece kelimelerle onu ifade etmek, o ıstırabı dağıtıyor, dindiriyor... Jurnal'in amacı, hiçbir özel amacı olmaması, her şeye hizmet etmesidir. Biraz kapris ona zarar vermez, beklenmediklerle dolu olması bir kusur sayılmaz. Bu anlamda Jurnal, sırlarını paylaşmak isteyenler için bir model oluşturur: bir şey bilmez gibi gözükür, her şeyin farkındadır, hem çok iyi bir dinleyicidir

hem de teselli etmesini, öğüt vermesini ve azarlamasını iyi bilir" (10.5.1855).

"Yaşamak insanın kendini tedavi etmesi ve her gün yenilemesi demektir. Kendini bulmak ve yeniden fethetmektir yaşamak. Jurnal dengemizi sağlar, bir tür şuurlu uyku hali. Bu uykuda artık debelenmek ya da isyan etmek yerine evrensel düzene katılırsınız yavaş yavaş, huzuru ararsınız. Böylece sonu olandan kurtulup, sonsuza kanatlanırsınız. İnsanın kendine dönmesi, kendini temaşa ederek ruhunu arındırmasıdır. Jurnal de bu kendine dönüşün yazıyla tespitidir" (28.1.1872).[16]

Mahmut Ali Meriç

Dalyan, Temmuz 1992

...1955

DENİZE ATILAN ŞİŞE*

Bir gün önce ilk yazılışlarında Jurnal'deki yazıların büyük çoğunluğu başlık konulmadan yazılmış yazılardır. Sonradan yazarının başlıklarla donattığı Jurnal'de bazı yazılara ise başlık konulmamıştır. Yanında "" işareti bulunan başlıklar, Jurnal'i düzenleme çalışmalarımız sırasında bizim tarafımızdan eklenmiş ya da bazen değiştirilmiş başlıklardır.*

(M.A. Meriç)

I

Horatius, yıllar kanatlarını koparıncaya kadar güzelden güzele koşan kelebek... Hayatı iksir gibi yudum yudum içen ve her nefeste fâni zevklerinden ebedi besteler yaratan büyücü! Hayâsız ve kayıtsız. Eflatun, şairi ideal beldesinden kovmakta ne kadar haklı. Bir fahişenin kucağından öbürüne koşan, dün öptüğü elleri bugün ısıran Horatius, kendilerine rint adını takan iğrenç mahlûkların sefil bir örneği. Sevgisinden yanıp kıvrandığı, bir gün önce karşısında ihtiramla(saygıyla) secdeye kapandığı kadını ertesi gün cadı diye jurnal etmekten sıkılmayan bu kâselis, bu müzevir, bu âdi mahlûk, klasikler arasında nasıl yer alabiliyor? Neden vakur Juvenal okunmuyor? Niçin Lükres'in erkek sesi insanlığın ufkunda çınlamaz oldu? Hafız'ın Hayyam'dan fazla sevilmesine sebep ne? Kamasutra üslubunu ahenkleştirebilenler ebedileşiyor. Pascal, Lamennais, Milton... ziyaretçileri kalmayan birer türbe... Hangi türbenin ziyaretçisi kaldı ki!

II

Kelime leşleriyle dolu bir kafatası, hora tepen mefhumlar; kaypak, insicamsız* ve ipliği kopmuş tespih taneleri gibi her biri bir tarafa

dağılıveren düşünceler...

Gece ve O, başbaşa. Yıllardan beri O geceyle başbaşadır. Başbaşa. Fakat gece de yalnız, O da. Birbirlerinin ciğerlerini sökmek için fırsat kollayan iki düşman gibi başbaşalar geceyle, gece pençelerini bütün uzviyetine geçirmeye hazır. Mösyö Seguin'in keçisini gözeten kurt gibi gece, kahkahalarla uluyor. Bir kurt ki gözleri pırıldamıyor, bir kurt ki soluğu buz gibi soğuk.

O ve gece... İçindeki aydınlık olmasa, kitapların saçtığı aydınlık!

Ey Beklenen! Ne zaman gözlerinin yıldızı bu heyulayı dağıtıverecek?

O, rahat bir masaya müştakdı*, üzerinde sevdiklerine sevdiklerinden bahseden uzun makaleler yazacağı bir masa... Yıllardan sonra onun da bir masası oldu, fakat artık yazamıyordu? Şimdi bütün sevdikleri mışıl mışıl uyumakta. Sevdikleri mi..? Madem ki köstebek kadar intibak kabiliyeti yok neden yaşıyor? Bu satırların muhatabı kim? Ölüler yazı yazarlar mı? Evet, herkes, yani her uyumak isteyen uyuyor... O, dudaklarında sigara... Sigarası da söndü, ağzı zehir gibi.

Ona hiç mi oyuncak almamışlardı hatırlamıyor. Okumayı amcasının kitaplarından öğrendi. Uzunçarşı'daki evin üst katında bağıra bağıra "Türk Sazı" okuduğunu hatırlıyor. Şiirin büyülü dünyasına o kitapla girdi. Sonra bir köye göçtüler. Çerkez mahallesinde iki katlı bir ev. En tatlı hatıralarından biri, babasının aileyi etrafına toplayıp yüksek sesle kitap okuması. "Abbase" bu şekilde dinlediği ilk roman. Sonra kendisi okumaya başladı. Kitaplar ve tabiat... O'nun yegâne çocukluk arkadaşları. Tabiat, yengeçlerle, kertenkelelerle, yılanlarla doluydu. İçini korkuyla doldurmuşlardı, sere serpe dolaşmasına izin vermiyorlardı zaten.

III

Gözyaşlarından inci yapmak... Şairin kaderi bu. Bu incilerin bir sevgili kâkülünde pırıldadığını görebilmek de en büyük mükâfatı. Benim zavallı gözyaşlarım..! Chenier'yi hatırladım, Saint-Lazarre zindanında ölüm saatini bekleyen Chenier'yi. Gençti, güzeldi, kaleminde kelimeler şelaleleşiyor, hayatı şehvet ve ihtirasla seviyordu. Chenier'yi hatırladım, Chenier'yi ve onun son sevgilisini. O genç kız ki henüz taptaze bir başaktı. Yeşil bir başak ve yeni açmış bir gelincik. Ve ölmek istemiyordu. Ölüm! Kovaladıkça kaçan, kaçtıkça kovalayan insafsız ilahe. Ama mesuttular, Chenier genç

sevgilisinin bakışlarında aşkın yıldız yıldız pırıldadığını gördü... Ve o devirde giyotin bir nevi lejyon donör nişanıydı.

Ölmek istiyorum, dekorsuz, poz almadan. Batan bir güneş gibi ihtişamla değil, kaderin bileklerime taktığı prangalardan kurtulmak için ölmek. Mütevazı bir odadan süslü bir salona geçer gibi, realiteden tarihe geçmek umurumda değil. Ah inanabilseydim! Istırap gayyasında* aylarca kaldım, orada yalnız sükût vardı. Neredesin, yanan alnımı müşfik avuçlarında dinlendirecek Meçhul Dost?

Toprak olmak. Bağrında çiçeklerin yükseldiği bir toprak ve çiçeklerde yaşamak... Artık tabiatı da sevmiyorum. Belki bütün bunlar yalan...her şey gibi. Sevilen bir sesin, seven bir sesin sıcaklığı bütün bu soğuk düşünceleri dağıtabilir, nerede o ses?

Biliyorum bedbahtlar zalim olur, ben de zalimim...ama...

IV

Saatlerin saniyeleştiği haz şehrayin*lerinden, saatlerin asırlaştığı menfa* cehennemine yuvarlanan Ovid, şımarık şikâyetlerini mısralaştırırken Roma'da okunacağına inanıyordu. İnanıyordu ki nağmeleri dudaklarda dolaşacak ve gözyaşlarıyla ıslattığı o kâğıt parçaları sevgili göğüslerinde menekşeleşecek. Ovid bahtiyardı.

Kırık bir kalem, soğuk bir oda ve yalnızlık, kâğıdın, kalemin ve kâinatın ihaneti... Radyoda sesler yıldız yıldız. Şimdi yaşayanlar yeni zafer sabahlarının sarhoş edici ümitleri içinde. "Mısırın Sesi" radyosu, sömürgeci Fransa'nın tüyler ürperten vahşetlerini haykırıyor, Bir hukuk profesörü milletinin bu şenaatleri* karşısında istifa etmiş. Esir milletleri zincirden kurtarmak için düğüne gider gibi ölüme giden 89 kahramanlarının Fransa'sı, Marquis de Sade'ı isyan ettirecek bir sadizm humması içinde insan kasaplığı yapmakla meşgul. Belki şimdi medeniyet dünyasının yüzlerce bilgini, yeni ölüm vasıtaları bulmak azmiyle uykusuz...

Her şey yalan, herkes yalancı. Ölümden bucak bucak kaçan, sözde bedbin* Schopenhauer'den nefret ediyorum.

Ey karşısında vecitli saatler yaşadığım eski dostum kâğıt! Ne zaman dertlerime kulak verecek, ne zaman kafamdakilere mâkes olacaksın?

Fikirler kelebekler gibi, onları hafızaya iğnelemeye kalkınca bir toz yığını haline geliyorlar... Yazabilsem benim de hürriyetim olacak. Belki yaşadığımı ve yaşamaya layık olduğumu hissedeceğim. Bu zavallı satırların hiçbir okuyucusu olmasa bile. Denize atılan bir şişe onlar. Belki dalgalar asırlarca sonra aşina bir ele tevdi edecek onları...

Radyoda örümcek ağına benzeyen sesler...

Bunları senin için yazıyorum, Meçhul Dost. Bu bir davet, sevgi daveti. İsterdim ki kelimeler çiçek çiçek eşiğine yağsın; isterdim ki kelimeler yıldız yıldız aydınlatsın odanı. Sönen gözlerimin bütün aydınlığı kıvılcımlaşsın onlarda. Kelimeler buseleşsin ve güvercinler gibi, kuğular gibi, kırlangıçlar gibi uçsun sana... Güller, menekşeler, krizantemler bir mevsimlik, kelimeler Paros mermerinden daha ebedi... Ama ben ne onlarla bir türbe kurmak istiyorum, ne bir heykel yapmak. Şöhretin en azametlisi bir dakika yaşamaya değer mi diyeceksiniz. Doğru. Yalnız kelimeler o dakikayı ebedileştirdiği ölçüde manalıdırlar.

Nemesis[*] Nemesis. Alnı bir mezar taşı kadar soğuk, bakışı bir cellat satırından daha korkunç ilahe! Neyimi kıskandın benim? Keyhüsrev'in debdebe ve daratma kızmakta haklıydın, Krezüs belki hışmına layıktı. Promete seni çılgına döndürmüş olabilir.

Milton'un gözlerini neden oyduğunu anlıyorum. Şaşkın ve deli bakire, bana hıncın nereden geliyor? Ne erguvanlar içinde doğan bir Bizans prensiyim, ne gururuyla Olemp'i gocunduran bir titan. Ama, ey kısır kadın, ey şaşkın tanrıça...senden sadece iğreniyorum.

16.7.1955

QUINZE-VINGTS GECELERİ I[{17}]

Kafası boşlukta dönen bir çark gibi manasız ve faydasız uğultularla dolu. Hatıralar çabucak biten ve okuna okuna hiçbir cazibesi kalmayan eski bir kitap gibi. Istıraplarını kelimeleştirmek tesellisinden de mahrum, ağlaması da yasak!

Bu uçsuz bucaksız kainatta onun hissesine düşen mesafe vücudu ile hudutlu, ağaç gibi, evet ağaç gibi...kökünden sökülmüş ve kurumaya

terkedilmiş bir ağaç.

Ona öyle geliyor ki aylardan beri dünyanın bütün saatleri durmuştur. Yalnız...Belki ebediyen yalnız.

Buffon çölün dehşetinden bahseder. Pascal sonsuzluğun yıldırım gibi çarpan azametini anlatır...

Görmek tabiata tahakküm etmektir. Dış dünya, ne kadar düşman unsurlarla dolup taşarsa taşsın, zekâmızın gözbebeklerimizden boşalan seyyalesiyle ehlileşmeye, mutileşmeye mahkûmdur. Hayatımız bakışlarımızdan maddeye işler: madde bizimdir. Tabiatla ebedi bir vuslat içinde yaşayabiliriz. Her bakış dış dünyaya atılan bir kementtir. Mekân canavarı, bütün buutlarıyla(boyutlarıyla) ehlileşiverir. Gören, hangi hakla yalnızlıktan şikâyet edebilir? Mevsimler bütün işveleriyle emrinde, renkler bütün cilveleriyle hizmetindedir. Yıldızlar onun için doğar, çiçekler onun için abideleşir, güneş, kuşların kanadında, onun için, alaimisemanın bütün nüanslarına geçit resmi yaptırır. Şehrin bütün kadınları onun için giyinip süslenir. Çocukların tebessümü onun içindir.

* * *

Sesler, yapışkan, kirli bir sümüklüböcek murdarlığı ile bütün vücuda dolan sesler... Hastanın biri ördeğini doldurmakla meşgul...

Bir temerküz[*] kampının rutubetli hücresinde sabahı bekleyen adam, herhangi bir dâvanın fedaisi olmaktan doğan gururla sarmaş dolaştır. Kulaklarında her an bir destan mısralaşır. Yarın beynine son kurşunu yerken tabiatın şehrayini ile bir kere daha kucaklaşacak ve nesiller Meçhul Asker'i mezar taşında onu da hürmetle selamlayacaktır...

Sesler, ısırgan gibi deriye yapışan, sülük gibi tahammülü sömüren, çekiç gibi kafaya inen sesler...

* * *

Horace, hastalıkların şiire konu olamayacağını söyler. Lucrece, Atina'daki büyük vebayı terennüm etmişse de, bu, evvela bir istisnadır, sonra vaka kahramanı herhangi bir şahıs değil, bir kalabalıktır.

Hastane, dünya romanının iğreti misafirlerinden ve figüranlarındandır. Barbusse'ün "Ateş"i (Le Feu) bir sanatoryumda başlar. Zola'nın "Fecondite"sinde, Dickens'in adını hatırlayamadığım bazı romanlarında, Tolstoy'da, D'Annunzio'da, Çehov'da hastalardan ve hastanelerden uzun uzun bahsedilir.

Evet, insan hayatını bütün çıplaklığı ile bütün kirliliği ile sayfalaştırmaktan adeta marazi bir zevk duyan roman bile, hastaları üvey evlat saymış. Herhangi bir katil, herhangi bir hırsız, herhangi bir sapık, karanlıklar içinde bocalayan bu ıstıraplar kervanının bütün unsurlarından daha enteresan.

Görmeyen insan, bozuk bir ampul gibi manasız; bıraktığınız yerde kalan bir paket; içinde eski hatıralar olduğu için arada bir karıştırılmaya layık... Çocukken oynadığımız bir taşbebek gibi, atmaya kıyamadığımız acayip bir külçe.

Bu koğuştakiler saati, ya dışarda birbirine çarpan süt güğümlerinden veya Mösyö François'nın öksürüğünden öğrenirler. Bu koğuşta sözü doğru değil, bu cehennemde de kastlar, dereceler, farklar var. Birazdan Mösyö Francois, eşeklerini sulayan bir değirmenci çalımı ile hastalara sütlü kahve dediği acayip içkiyi ihsan edecektir... Koku ve ses. Ten kokusu, sidik kokusu, ağız kokusu, genzi gıcıklayan ağır bir nikotin kokusu... Kocaman konserve kutularından uydurulan sigara tablaları ağızlarına kadar izmarit, meyve kabuğu, ekmek artığı doludur...

*** * ***

Okyanusta bir sal, salda bir yolcu ve gece... Bu kitap fırtınaya tutulan o yolcunun, içine kafasındaki bütün ışığı doldurup, dalgalara fırlattığı şişe! Denize atılan şişe hangi sahilde, hangi bahtiyar tarafından bulunacak... Kumsalda oynayan çocuklar içindeki tomardan uçurtma mı yapacaklar?

Düşüncelerine inatçı bir zıpkın gibi saplanan ıstıraplardan utanıyor, utanıyor. Kanatları oklarla delik deşik düşüncelerinin. Onlarda ne kartal ihtişamı var, ne albatros azameti... Bir zamanlar bataklıklardan enginlere bir kırlangıç gibi süzülen düşünceler... Şimdi enginler sis içinde.

Deha, dikenli bir taç. İsa'dan Marquis de Sade'a, Homeros'dan Milton'a kadar bütün bu büyükler Nemesis'in hışmına uğradı. Deha, dikenli bir taç, yaratmak daima ıstıraplı... Fakat yaratamadan ıstırap çekmek daha dayanılmaz bir çile. Yahut kalbinden ve kafasından doğacak bütün varlıkların, zinde ve gürbüz de olsalar, öldürüleceğine inanmak ve onları doğmadan boğmak... İsparta cılız çocukları boğarmış. Bugünkü cemiyet fikrin ve hissin en nurtopu çocuklarına musallat. Muarri, mutaassıp bir dünyanın kucağında en kutsal inançlarla hiçbir ceza görmeden alay edebiliyordu.

Bedbahtlık ona böyle bir imtiyaz kazandırmıştı. Modern cemiyette bedbahtlığın o kadarcık tesellisi de yok.

* * *

Din, aşk, şiir: boşlukta yuvarlanan insanın bir yıldıza attığı merdivenler. İnanamayanların inananlara sataşmasında muhakkak bir parça kıskançlık da var. Keşke bütün insanlar aynı tanrıya inanabilseydiler. O zaman dünya cennet olurdu.

Sevmek yaşamaktır. Böceklerden kehkeşanlara kadar uzayan bir sevgi... Bütün kâinatı ve kâinattan daha büyük bir yaratıcıyı sevmek, hem de ruhun ölmezliğine inanarak. Yani ebediyet ölçüsünde bir sevgi. Dinsizlerin ölümü, insanı tahammül edilmez bir yalnızlığa sürüklemekten başka neye yarar?

Mağarasının duvarları arasında meçhul küvetlere yalvaran iptidai insan, atom devrinin zındığından daha mı az akıllıydı, bilmiyorum, ama daha bahtsız değildi. İnanmayan adamın ebleh gururu! Hangi bilgimiz en iptidai dinin naslarından[*] daha sağlam?

Oyuncak değiştiren çocuk daima daha kötü, daha hantal, daha tehlikeli oyuncaklar peşinde... İnanan, bedbahtlığından bahsederse yalan söyler. İnanan için bedbahtlık yoktur. Bağlandığı ağaçta yamyam tamtamlarını dinleyen misyoner, Roma'nın bütün hunhar ve sadist imparatorlarından daha mesuttur.

Ey müminler, saadetinizi gölgeleyen tek ıstırap, inanmayanlara karşı duyulan merhamet olmalıdır.

QUINZE-VINGTS GECELERİ II*[18]

Dante Cehennemi anlayamamış Dostum. Cehennem, hatıraların küllenmesi, ümitlerin susması. Cehennem haykıramamak, ağlayamamak. Cehennem çöl değil, kuyu: sularında yıldızlar parıldamayan kör bir kuyu cehennem. Çölde yıldızlar konuşur, rüzgâr konuşur...

Görmek yaşamaktır, vuslattır görmek. Her bakış, dış dünyaya atılan bir kementtir, bir kucaklayıştır, bir busedir her bakış. Göz bebeklerimizden fışkıran her seyyale mekân canavarını bir anda ehlileştirir. Görmek sahip olmaktır. Gören hangi hakla yalnızlıktan şikâyet edebilir? Mevsimler bütün işveleriyle emrindedir, renkler bütün cilveleriyle hizmetindedir. Çiçekler onun için açar, şafak onun için pırıldar. Gütenberg matbaayı onun için icat etmiştir. Hugo, o okusun diye yazmıştır şiirlerini. Şehrin bütün kadınları onun için giyinip süslenir. Çocukların tebessümü onun içindir.

Nemesis, Nemesis... Alnı bir mezar taşı kadar soğuk, bakışı bir cellat satırından daha korkunç ilahe, neyimi kıskandın benim? Elbetteki Promete seni çılgına döndürecekti. Dârâ'nın azametine, Karun'un debdebesine, İskender'in yiğitliğine kızmakta haklıydın. Homeros, Milton, Beethoven hışmına uğramaya layıktılar.

Ey, yıldırımlar gibi, ulu çınarlara musallat tanrıça, ben ne erguvanlar içinde doğan bir Bizans prensiydim, ne gururuyla tanrıları kışkırtan bir titan.

Ama mademki yalnız ululları, yalnız mutluları damgalayan parmakların bana kadar uzandı, mademki beni de hışmına layık gördün, seni utandırmayacağım, ya ölüm şarkılarımı boğacak yahut elimden aldığın dünyadan çok daha muhteşem bir kâinat yaratacağım. Sana meydan okuyorum Nemesis, senden korkmuyorum ey çılgın bakire!

"Car lorsqu'on est mortel, on ne saurait sans crime "Elever ses desirs au-dessus de son rang: "Le demesure en fleurissant produit l'epi de la folie, "Et la recolte en est un moisson de larmes ("Darius'un Hayaleti", Les Perses)

22.7.1955

JURNAL I[19]

Ne kadar cesur olursak olalım, yokluk bizi ürkütüyor. İz bırakmadan silinmek, bir kurbağa gibi gebermek, bütün rüyalarımızla, bütün acılarımızla yok olmak... İnsan zekâsı bu kadar trajik bir sonu zor kabul ediyor. Vücudumuzu aşmak, 'ben'in dar ve sevimsiz geometrisinin ötesine geçmek, sonsuza yönelmek, bir insana sarılmak, hatıralarda yaşamak: işte aşkın, dinin ve kahramanlığın kaynakları. Sessizce solan yabani bir menekşenin kaderi bize cazip gelmez. Hayatımız ne kadar narin, ne kadar kısa, ne kadar aldatıcı. Dinî ve mistik tesellilerden mahrum olanlar kahredici bir ikilemin karşısında bulurlar kendilerini: sersemlemek, kendini unutmak, oyalanmak, düşüncelerinin alevini alkolde, kumarda, geçici zevklerde söndürmek, yabanileşmek, hayvanlaşmak, bitkileşmek; ya da boyut kazanmak, çoğalmak, müthiş bir aşk ve seziş gayretiyle bir ordu olmak. Devam etmek demek yaratmak demektir. Yalnızca paylaşılmayan acılar bizi yıkabilir. Ruhun ölümsüzlüğü bir mitosdan ibaret değil. Metampsikoza inanmak lazım. Yine de bir ayırım gerekli: bir kısım insanların düşüncesi etraflarını yansıtan bir aynadır, onlar başkalarının kaydettiklerini bıkmadan tekrarlayan plaklar gibidirler; ruhları yoktur, üstün zekâlı hayvanlardan pek az daha mükemmel mekanizmalardır; dünyaları vücutlarıyla sınırlıdır ve vücutlarıyla beraber yok olurlar. Bir kısım insanlarsa kendilerini aşarlar ve kendilerini feda etmesini bilirler, bir fikre, bir dâvaya adarlar kendilerini, anıta, olaya, kitaba dönüşürler; ruhları ışık ve sevgi kaynağıdır; ruhları doğa gibi devamlı verimlidir ve doğa gibi ölümsüzdür.

Bu ölümsüzlük tabii ki, beşeri olan herşey gibi, nisbi, ama yeterli ve teselli ediyor. Neden yalnızlık bizi ürkütüyor. Ürkütüyor, çünkü sonsuzluğun başlangıcı gibi geliyor bize ve sonsuzluğun karşısında kendimizi kolumuz kanadımız kırık ve bomboş hissediyoruz, öldükten sonra da yaşamak için tanıklar istiyoruz... Çoğu hiç de orijinal olmayan bu düşüncelerle şu sayfaların bekâretini bozmak neye yarar? Kim beni okuyacak? Benzerlerime iletecek hiçbir önemli mesajım yok. Bir vahşi gibi yaşadım, herhangi biri gibi acı çektim. Hayatımda hiçbir fevkalade olay yok: önemsiz hayalkırıklıkları, gerçekleşmemiş rüyalar, yerine getirilmemiş projeler... İşte 38 yılımın iyice sıkıcı ve hiç de ilginç olmayan hikâyesi.

23.7.1955

JURNAL II

Felaketlerimiz üzerinde durmak, dikkatimizi fizik ve manevi yaralarımıza teksif* etmek bizi köstebeklerle aynı seviyeye indirir. Entelektüel teşhircilik cinsel teşhircilik kadar tiksindirici. Bütün gayretlerimizin ortak bir hedefi olmalı: kendimizi İden'in diktatörlüğünden kurtarmak. Sevmek zenginleşmektir, çoğalmaktır. Bir başkasını düşünmek, zindanımızın kapısını aralamak demektir. Sakatlıkların en kötü yanı, kanatlarımızı kırarak, bizi, 'ben'imize zincirlemektir; çaresizliğimiz bir kâbus gibi sarar etrafımızı, bizi toplumla bağdaşamaz hale getirir, bu çaresizlik yüzünden çabuk hiddetleniriz, egoist oluruz. Lüzumsuzluğumuzu hissederiz. Gereksiz biriyizdir. Acımız kısırdır... Ama Thierry'nin de gözü görmüyordu...

11.8.1955

JURNAL III

İnsanlar hür doğarlar, eşit haklara sahiptirler: hiçbir hülya bana bu kadar çocuksu, bu kadar anlamdan yoksun gelmemiştir. Çoğunlukla karmakarışık bir hayal dünyaları olan ve gerçekle gerçek olmayanı karıştıran bu insanların dürüstlükleri ve iyi niyetleri hususunda en ufak bir şüphe duyabilmem mümkün olsaydı, bu şatafatlı ve aldatıcı iddiayı soğuk ve yersiz bir alay kabul ederdim. Yeni doğan bir çocuğun hürriyetinden nasıl bahsedilebilir? En bahtsız köle çocuktan daha şanslı. Çocuk hareketsiz bir et yığını, ihtiyaçlarına zincirli, yararsız olmaya mahkûm, tek hakkı, bütün insanlarla ortak tek hakkı, ne yazık ki inlemek ve ağlamaktan ibaret. Hürriyet istediği gibi hareket etmesidir insanın, serbest olmasıdır. Hürriyet yetenektir, güçtür, bağımsızlıktır. Hürriyet amaçlarını gerçekleştirmek için hem bir seçim hem de bir imkândır. Eşitliğe gelince, eşitlik daha da hayal. Bir kere kaderimiz doğumumuzdan çok daha önce saptanıyor. İlk Günan'ın felsefi bir anlamı var. Ölüler yaşayanların peşini bırakmıyor, iki kuşak önce yaşamış bir anneannenin zekâ kıtlığı silinmez bir iz bırakabiliyor bizde de. Sonra coğrafya... Başka medeniyetlerin birkaç yüzyıldan beri aşmış olduğu bir medeniyet merhalesine zincirli kalmış milletler var: coğrafî bir kader bu da. İnsan tek başına kendisini şekillendiren bir bütün değil. Ve dünya insan zekâsının fetihlerine rağmen, el ele tutuşup hep birlikte şarkılar söyleyebileceğimiz bir cennet olmaktan daha çok uzak. Duvarlar var

insanların arasında ve daha uzun zaman da var olacak. Hatta bana öyle geliyor ki, bu hayalî eşitlik, sosyal adalet rüyaları gerçekleşse bile daha uzun zaman kendini bekletecektir. Evet, insan zekâsı ve bilim tabiat kuvvetlerini kontrol edebilir, hürriyetimizin sınırlarını genişletebilir, bütün insanlara asgari bir refah düzeyi sağlayabilir. Ama ya beynimiz?

22.7.1955

JOURNAL I

Quelque courageux que nous soyions, le neant nous fait peur. S'effacer sans laisser de trace, crever comme un crapaud, s'aneantir avec tous nos reves, toutes nos souffrances... L'esprit humain consent difficilement â une fin si tragique. Franchir notre corps, depasser la geometrie mesquine et et-roite de notre moi, se projeter dans l'infini, se cramponner â un etre humain, vivre dans les memoires: voici la triple source de l'amour, de la religion, de lTıeroisme. Le destin d'une violette sauvage qui se fâne silencieusement ne nous fait pas envie. Notre vie est si fragile, si courte, si illusoire! Ceux qui sont prives de consolations mystiques et religieuses, se trou-vent au seuil d'un dilemme bien cruel. S'abrutir, s'oublier, se distraire, eteindre les flammes de nos pensees dans l'alcool, dans le jeu, dans la jouissance ephemere, se transformer en brute, en fauve, en plante, ou bien s'elargir, se multiplier, de-venir legion par un prodigieux effort d'amour et d'intelligence. Durer c'est creer. Seules les souffrances non partagees peuvent nous abattre. L'immortalite de l'âme n'est pas tout simplement un mythe. II faut croire â la me-tampsychose. Toutefois une distinction s'impose: il est des hommes dont la pensee est un miroir qui reflechit leur entourage, ce sont des disques qui repetent inlassablement ce que les autres ont enregistre. Us n'ont pas d'âme, ce sont des chiffres, ce sont des mecanismes â peine plus perfectionnes que les animaux superieurs. Leur monde finit avec leur corps et ils s'aneantiront avec leur corps. II est des hommes qui se depassent, qui se surpassent, qui savent se sacrifier, qui se donnent aux autres, â une idee, â une cause, qui peuvent se transformer en monument, en evenement, en livre. Leur âme est un foyer de lumiere et d'amour. Leur âme est en perpe-tuelle gestation comme la nature et immortelle comme elle. ;Cette immortalite est bien relative comme tout ce qui est humain. Mais elle suffit et elle console. Pourquoi la solitude nous effraie-t-elle? Parce qu'elle nous semble le commencement du neant. Nous nous sentons ampute et vide, nous vou-lons des temoins pour nous survivre. A quoi bon violer la vir-ginite de ces feuilles avec ces pensees dont la

plupart depour-vues d'originalite? Qui me lira? Je n'ai aucun message important â communiquer â mes semblables. J'ai vecu comme une brute, j'ai souffert comme un autre. Ma vie ne presente aucun evenement extraordinaire: des deceptions banales, des reves avortes, des projets irrealises... Voilâ ITıistoire, bien en-nuyeuse et depourvue d'interet, de mes 38 ans...

23.7.1955

JOURNAL II

Se pencher sur ses malheurs, concentrer notre attention sur nos plaies physiques et morales, nous abaissent au niveau des taupes. L'exhibitionisme intellectuel n'est pas moins de-goutant que l'exhibitionisme sexuel. Tous nos efforts doivent tendre â un but commun: nous delivrer de la tyrannie de nötre moi. Aimer c'est s'enrichir, se multiplier. Penser â un aut-re, c'est entrouvrir les portes de nötre prison. Les infîrmites ont cela de pire qu'elles nous enchanent â nötre moi, en bri-sant nos ailes. Notre impuissance nous entoure comme un cauchemar, nous rend insociable, colereux et egoiste. Nous sentons que nous somtnes de trop. Notre souffrance est sterile... Pourtant Thierry etait aveugle...

11.8.1955

JOURNAL III

"Les hommes naissent libres et egaux en droit..." Aucune reverie ne me paraît aussi naive, aussi vide de sens. S'il m'etait possible de concevoir le moindre doute sur la franchise et la bonne foi de ces hommes, dont l'imagination souvent desor-donnee, melangeait le reel et le fictif, je considererais cette pompeuse et decevante assertion comme une raillerie aussi cynique que froide. Comment peut-on parler de la liberte d'un nouveau-ne? L'esclave le plus malheureux me paraît plus enviable sous ce rapport. L'enfant n'est q'une masse de chaire inerte, enchaîne â ses besoins, condamne â l'inanite et n'ayant que le droit, helas commun â tous les mortels, de geindre et de pleurer. La liberte c'est le pouvoir d'agir â sa guise, avoir ses coudees franches. La liberte c'est la capacite, c'est la puissance, c'est l'independance. La liberte implique et la choix et la possibility de

realiser ses fins. Quant â l'egalite, il me paraît plus illusoire encore. D'abord nötre destin se decide bien avant notre naissance. La peche originel a une signification philosophique. Les morts saisissent les vifs, comme disent les juristes. L'imbecilite de votre arriere grand- mere vous marque d'une empreinte ineffaçable. Et puis, la geog-raphie... II est des peuples entiers qui sont restes enchaînes â une stade de civilisation depassee par les autres depuis bien des siecles: la fatalite geographique...

L'homme n'est pas une entite se creant soi-meme. Malgre les conquetes de l'esprit humain, le monde est bien loin encore d'etre un jardin oü tous nos semblables puissent se donner la main et chanter en coeur. Les murailles existent et existeront longtemps. II semble que cette egalite chimerique se fera encore attendre, apres la realisation aleatoire des reves de justice sociale. La science et l'esprit humain sont capables de domestiquer les forces naturelles, d'elargir les limites de notre liberte, assurer â tous les hommes un minimum de.

1.1.1959 Saat 17.25

JURNAL

Dünya nimetlerini ömrü boyunca hor gören Buda nefis bir domuz kızartmasını tıka basa atıştırdığı için göçüp gitmiş. Tarihçi böyle söylüyor. Güneşte leke arayan küçük adamın uydurduğu bir yalan mı bu, bilmiyorum. En yavuz ermişlerin, en çetin kahramanların zaman zaman nasıl çamurlaştıklarını görmek, küçük insanlar için hain, buruk ve zehirli bir teselli.

İnsan kendi varlığını her gün biraz daha az kusursuz bir heykele benzetmek için boşuna gayret harcıyor. İçi bir zafer vehmiyle kabarırken, kaderin iblisçe kahkahası elinden çekicini düşürüveriyor. İradenin kazandığı zaferler kardan bir heykel kadar fâni. Promete'den İsa'ya kadar bütün devler er geç tasfiye edilmiştir. Yarattığınız heykel sizden başka hayranı olmayan bir kukla. En küçük dalgınlık yılların emeğini yok etmeye kadir.

Arkada kalan yıl bana ne kadar derin ve şifasız bir cehalet içinde yüzdüğümü, aczimi, bayağılığımı öğretmekten başka ne yaptı? Vehimler, insan denen ağacın yaprakları ve çiçekleri... Realiteyi görmemek için dini, sanatı aşkı yaratmışız. Faust'un susuzluğu sonsuz bir çölünkinden farksız.

Zerdüşt'ten beri hangi muammayı çözebildik? İnsanlık daima daha kötü oyuncaklar peşinde koşan bir çocuk.

Saat 18.00

Spinoza'nın bir sözü beni sık sık düşündürür: "Havaya fırlatılan taş konuşabilseydi, mutlaka kendi arzusuyla yolculuğa çıktığını söylerdi." Fırtınalı bir denizde çalkalanan pusulasız bir gemi, bizden daha hürdür. Riyazet* kalesi bir sırça köşk. Hangi limana doğru yöneleceğiz? Hayyam, kendisinden önceki büyüklerin efsane söyleyip uykuya daldıklarını haykırıyor, onun sunduğu kadeh de köpük dolu. Doğu, dış dünyayı değiştiremeyeceğini çok çabuk anladı, esrar dumanlarından ördüğü has bahçede şarkılar söylemeyi, kaderle boğuşmaya tercih etti. **En yontulmamış sokak adamıyla Eflatun arasında sadece bir üslup farkı var**. Batı ile Doğu'yu ayrı dünyalar gibi göstermeye kalkışanlar büyük bir gaflet içindedirler. Batı ile Doğu ancak haritada bir realite. İhtiyarlayan, belleri bükülen, bunayan milletler var. Ortaçağda, Avrupa Doğu, Asya Batı'dır. İbn Haldun, Bergson'dan çok daha Batılı... Aryalı akıncıların zincire vurduğu siyah deriliierler fatihlerinden çok daha medeni idiler. Kuzeyli barbarlar, yırtıcı sürüler halinde, sulhçu ve ilerici kavimlerin mezarcısı olmuşlardır. Yani kaba kuvvet, mızrak veya kılıç munisleşen, incelen, olgunlaşan insanı yenmiştir. Tarih, galiplerin yazdığı bir kitap.

Zafer, arkasından bıçaklanan masum düşmanların cesetleri üzerine atılan yapma çiçeklerden bir çelenk.

Hristiyanların ve Yahudilerin belli günlerde et, yağ gibi bazı yiyecekleri yemeden tuttukları oruç.

...Uykusuz bir gece, gazetedeki herhangi bir havadis, bir gıda maddesinin bozukluğu, havanın yağmurlu veya sisli oluşu...düşüncelerimize istikamet veren, bu kadar çeşitli, kontrol altına alınmaları bu derece imkânsız saikler*...

"Bitirmek mi? Neyi? Tanrı korusun! Bütün kitabım bir müsvedde, hem de bir müsveddenin müsveddesi... Vakit, para, sabır...neredesiniz?"

Melville (Moby Dick)

"Neden eserinize kahraman diye Aleksi Fedoroviç'i seçtiniz? Dikkate değer nesi var bu adamın, ne yapmış, kaç kişi tanıyor onu, niçin tanıyor? Okuyucu olarak onun hayatını inceleyeceğim de ne olacak?"

Dostoyevski (Karamazof Kardeşlerin önsözü)

8.1.1963

AKHERON*

Göl veya umman, nereden geldiği bilinmeyen bir rüzgâr şuuru dalgalandırıveriyor. Ve derinliklerden rüya mahlûklarına benzeyen, tanımadığımız, çok defa düşman, çok defa tehlikeli varlıklar karaya vuruyor.

Kendimizi tanımak... Şuurun açık kapısından içeri dalan ve ruhumuzun mahzenlerinde bizden habersiz bir Sabba hayatı yaşayan bir alay misafir var. Işık binanın üst katlarında. Berhane*nin bazen bir, bazen birkaç odası aydınlık: güneş, yıldızlar veya mum. Sonra...karanlık. Zaten, tecrübelerin bar bar bağırmasına rağmen kaosun sırtına mantık kaftanını giydirmeye çalışmak ayrı bir mantıksızlık.

Kendini tanımak... Her ân eriyen, dağılan, dumanlaşan sonra tekrar eski biçimine gelen, ıstıraplarının hatırası ile aynı, rüyaları hayalleri dilekleriyle değişik bir varlığı, serabı, gölgeyi, dumanı tanımak... Gideceksin. Tanrıların bazen birer birer, bazen hep birden rolünü bitiren aktörler gibi sahneden çekildiği o Çin tiyatrosunda senin zavallı gölgen, belki zaman perdesine bir tek defa aksedip alkışlanmadan, oyuna katılmayan bir kukla gibi, çürüyecek...

Ne olur çürürse?

9.1.1963

BİRKAÇ KOZMOPOLİT ÜZERİNE HİCİV DENEMESİ

Onlar için Anadolu yoktur, İstanbul yoktur, Türkiye yoktur, üzerinde insanların gözyaşı döktüğü, sefalet çektiği, didindiği bir dünya yoktur. Onlar için insan jigololarından ibarettir... Bu koca imparatorluğu paşa

babaları batırdı. Çürümeye yüz tutan ağacın meyvelerini bir hamlede devşirebilmek için onu kökünden devirdiler... Vay bu hanımefendilerin imtiyazlarına dokunan gafillere!

Nihayet medrese ve saray. Efendilerinin her cinayetine eli titremeden fetva veren yıkılış çağlarının ulema*-yı rüsumu*: mensuplarını herhangi bir vatandaş gibi askere yollamaz, ezelî zilleti içinde, bu zilletin nimeti saydığı bir takım imtiyazları inatçılıkla muhafazaya çalışırdı.

Değişen nedir? Said Nursi'nin risalelerini okumak için toplanan üç beş vatandaşın tevkifi, tabii hukuk bakımından hamakatle (ahmaklıkla) kaynaşan bir cinayettir. Ahlâksızlığın, bencilliğin, kayıtsızlığın ferman ferman olduğu bir ülkede, bir kitabı, ahlâktan, insanlıktan bahseden bir kitabı okuyanlar ancak takdire lâyıktır. Soğuk ve süprüntülüklerden devşirme, maddeci, sözde maddeci yayınlardan tiksinen, kendilerine insaniyetçi süsü veren bir alay züppenin sapıklıklarına iğrenerek bakan ve bir kurtuluş arayan samimi çocuklar... Davranış bakımından kendimi onlara çok yakın buluyorum.

Yazılı kâğıt bezirgânları, odalarında kitap okuyan bu, belki gafil ama hiç şüphesiz tertemiz insanların tevkifini adeta alkışlayarak ilan ediyorlar. Vicdan hürriyetine indirilen bu ağır darbe gerçi bizim için ebedi bir maceradır. Yarı münevver, sadizmini, kendi tanrılarına secde etmeyen namuslu insanlar üzerinde tatmin etmeyi adet haline getirmiştir...

Sonra 142. maddenin kaldırılması için imza toplayan bir zat, 142. maddenin hışmına uğrar, asil üniversitemiz kutuplar kadar sessiz karşılar hadiseyi... .

Fakir memleketin sunduğu ulufeyi* bir nevi fetih hakkı telakki ederek, üniversiteye eski ve huysuz bir kapatmayı ziyaret eder gibi, ayda yılda bir uğrayan şımarık, küstah ve züppe bir doçent, mahzar üç beş kuruş kazanmak ve adeta devlete meydan okumak için, murdar üslubu ile manevi buluğa ilelebet erişemeyecek olan şebban-ı vatana Marx'ı anlatmaya kalkışır, hayli zaman takibata uğramaz. Nihayet yakalanınca medrese feryadı basar. Medrese haklıdır, kelepçe erkeğe takılır. Kelepçe bazen bir lejyon donör nişanının kordonundan çok daha kutsaldır, bir kozmopolitin efemine bilekleri kirletir onu...

Kanun karşısında eşitlik düsturu!...

Her cinayete fetva veren, fikir hürriyetini menfaatlerine dokunduğu anda ayaklar altına alan insanların bu hürriyet- perverlikleri, kendilerini imtiyazlı bir zümre, adeta devlet içinde devlet saymalarının ifadesidir. Hiçbir mukaddesleri olmadığı ve memleketin hiçbir derdiyle ilgilenmedikleri için, kozmopolitliğin, yani, insanlardan kopuşun yeni bir şekli olan salon sosyalizmi ile flört etmeye kalkışmaktadırlar.

10.1.1963

GERÇEK SANAT, KELİMELER,

EBEDİYETİN SIRRI MÜPHEM

Homeros'un öbür dünyasında ölüler birer gölge, kucaklayamazsınız onları, elinizi koyamazsınız omuzlarına, kollarından yakalayamazsınız. Sartre da "Les Jeux sont faits"de Homeros'u hatırlatıyor. Gerçek sanat, birer hayalete benzeyen kaypak ve soyut varlıkların damarlarından kan geçirmek, gözlerine pırıltı, adalelerine sıcaklık ve sertlik vermek...

Tantal, tecessüsü* mutlak'ı kucaklamak isteyen fikir adamıdır. O da Nemesis'in gazabına uğramış, lekelenmiş hatırası. İftiranın zıpkını, tufan öncesi bir hayvan leşi gibi, efsaneler mağarasına çivilemiş onu. Zavallı Tantal, aç parmakların şehvetten ve istekten ürpererek altın meyvelere uzanacak ve meyveler yıldızlaşıverecek birden, gökkubbeye uçacak. Elin böğründe kalacak Tantal. Altın meyvelerin boyalı kâğıttan birer düzmece olduğunu görmekten daha iyi bu...

Diyecektim ki, şuurumuzun önünde geçit resmi yapan konular da Homeros'un cennetindeki hayaletlere benziyor bazen: önce gülümsüyorlar size, aşinalık gösteriyorlar. Kollarınızı açınca boşluğu kucaklıyorsunuz. Hâlbuki yazar, onları teker teker otopsi masasına yatıran yahut şuurunun adesesiyle(merceğiyle)konsistans'a kavuşturan yahut evet yahut -ama bunu yalnız dâhiler başarabilir-, damarlarına kendi hayatından, hayatiyetinden bir parçasını zerk eden adamdır.

Bana öyle geliyor ki, kapakları açılmış bir baraj gibi, kelimeler boşalacak içimden. Günlerce, aylarca. Ama bu kelimelerin hangi düşünce çarklarını döndüreceği belli değil. Onları çok defa kendim de tanımıyorum. Adeta dışımda bir mevcudiyetleri var. Ne zaman, nerede görüşmüştük?

Üniversal olmak için tek şansımız müpheme sarılmak. Müphemde her şey var. Ayna gibi. Ebedi fetheden şöhretlerin çoğunu müphem emzirdi. Dünya müphem, şiir müphem, felsefe müphem.

Kelimeleri sana veriyorum okuyucu... Onlar yanıp sönen birer oyuncak. Boş içleri. Boş mu? Alev var göğüslerinin içinde, barut var, gözyaşı var. Nihayet bütün dünya kelimelerden ibaret. Ama sende ne varsa kelimede de o var. Kelime, Narsis'in kendini seyrettiği dere. Çok bakma, içine düşersin!

10.1.1963

CÜMLE VE İNSAN

Kısa cümle, aydınlık cümle...ne demek? Ne kadar kısa, kimin için aydınlık? Fikri balta ile belinin ortasından kesmek...

Sanat adamı, beyninin çizgileri herhangi bir orangutanınkini hatırlatan ve asırlardan beri mihaniki* bir intizamla aynı jestleri, aynı kelimeleri tekrarlamak için yaratılmışa benzeyen, adeta ölüp dirilen, hep aynı insanmışçasına, tarihsiz, macerasız, vakasız -daha doğrusu ancak zoolojik devirlerinkine benzeyen bir tarihe konu olabilen-, bir alay oduncuya, bakkala ve üniversiteliye numaralar beğendirmek zorunda olan bir panayır cambazı mıdır?

Nerkisilerin nesri, cümleden manayı kovduğu, daha doğrusu kelimelerden stalaktit ve stalagmitler imal eden cansız bir kalıplar yığını olduğu için öldü. Chateaubriand yaşıyor, neden? Üslubu daha az mı girift, daha az mı yapmacıklı? Yoo, ama içinde insan var, insanın sıcaklığı, heyecanı, tereddütü, cakası, pozları, yalanları var.

Düşüncemize istikamet veren: ayak takımı. Diplomalı ayıların emr-i yevmiyeleriyle akl-ı selimin suratına tükürmekte yarış ediyoruz. Dili mahvettik, cümleyi mahvettik. Unutuyoruz ki cümle, bir düşüncenin, doğan, büyüyen bir düşüncenin, dalbudak salan bir düşüncenin fotoğrafı. Tohum bu, patlayacak, filizleşecek, ağaç olacak, dal verecek, yapraklaşacak, yaprak dökecek, çiçek verecek, meyveleşecek. Balzac'a bakın, Sartre'a bakın, Proust'a bakın...

Cümle bazen bir çığlıktır, bir şimşek pırıltısıdır, yanar söner. Ama her fikir bir şimşek değildir ki, bocalayışları, arayışları, kendi kendini düzeltişleri, çeşitli tecrübeleri ile bütün bir arayış... Sonra kendi dillerinden bile habersiz bir alay hödük, bir alay gogmagog cümleyi yok etmekte, dili, bir papağanın, namuslu bir papağının dahi, tekrarlamaya tenezzül etmeyeceği garip ve müteneffir* bir gıcırtıya, testere gıcırtısına, diş gıcırtısına benzeyen bir düzine sese...irca etmektedir...

11.1.1963

KELİMELER

Binbir kalıba bürünen İblis, kelimelerde tecelli ediyor. Kelimeler mi? İblis'in en pespaye, en hödük yamağına şeref vermeyecek bir tecelli bu. Ruhta pis bir koku bırakarak duman olmalarından anlıyorum ki, bu kalp harf ve ses kümeleri İblis'in fâni bir enkarnasyonu. Habis suratlarına mürekkep hokkasını fırlatacak Martin Luther nerede?

KİTAPLAR

Kalbi var kitapların, onları bir kerhane sermayesi gibi haşin parmaklarınla mıncıkladın mı senin oldular sanıyorsun. Gaflet. Senin olan, sadece on dakikalık tenleri. Konuşmaz seninle kitap, o bir basamak değildir, sırtına basıp ikbale tırmanamazsın. Tırmanmaya tırmanırsın ama, Kapitol'den Tarpea'ya fırlatılmak için.

Kahrını çekeceksin kitabın, hizmetinde bulunacaksın. Senelerce, senelerce hiçbir şey beklemeden diz çöküp emirlerini dinleyeceksin... Adam vardır, Aristo'yu Atina kerhanelerinin adresini sormak için, köşebaşında bekler. Adam vardır, kenef süpürtür Venüs'e. Ve kitabı, ağzına kadar ruhla dolu kutsal bir emanet olarak değil, maddi refahına hizmet edecek bir hüddam olarak görür.

12.1.1963

KLEOPATRA'NIN BURNU

Anlayacak mı? Kim, neyi? Sen kendini anlıyor musun? Aç uzviyetin sesini yükseltmek istedikçe gırtlağına sarıldın. Kalbinin konuşacak hali mi var?

Kopmaktan korkuyorsun: yapıştığı kayadan sökülmek istemeyen midyenin korkusu, mahallesinden uzaklaşınca kuyruğunu bacakları arasına alan köpeğin korkusu... Ama yaşamak kopmak demek, doğum da bir kopuş, bir parçalanış... Sanatı da tarihi de yürüyenler hak etti...

Gurbete çıkan adam... Gurbet bazen odası insanın, bazen vücudu, bazen... Nereye? Kendini bir ırmağın sularına bırakan kayık hangi okyanusa açılacağını bilir mi? Kayığı suya salan kendi iradesi mi zaten? Oyun yazılmış. İte kaka çıkarıldığımız sahnede görülmeyen bir suflörün fısıldadığı kelimeleri tekrarlamaya, manalandırmaya çalışıyoruz. Vazife ahlâkı! Senin, kendine karşı hiç vazifen yok mu? Bhagavad doğru söylüyor belki. Belki hikmet-i vücudumuz, ezelden beri devam eden bir oyunda bizden bekleneni, kızmadan, sevinmeden yapıp göçmek. Ama bizden beklenen ne?

Değer levhasının her gün yazılıp bozulduğu bir çağda hareketlerimizi yöneltecek kıstas nerede? Aile? Aile var mı? Nasıl aile? Tesadüfen bir araya gelmiş insanlar topluluğu, bir tren kompartımanında karşılaşmışlar.

Emerson, fikir adamı kendini egoizmle zırhlamalı, diyor. Evet, cemiyet bir sümüklüböcek gibi ezer seni, zırhlı değilsen. Annen ezer, kardeşin ezer, çocuğun ezer. Neden başkalarından farklısın? Hem farklı, hem zayıf. İki büyük cinayet... Peki, Emerson, bize 'fikir adamı' hilati[*] giydirecek hangi makam? Raskolnikof faciası, alnını, bir şeyler var içinde diye yumruklayan bir hayalpereste soğuk terler döktürecek kadar korkunç... Elbette yaşamak öldürmek demek, her adımımızda bir takım canlara kıyıyoruz... Ölmek ve öldürmek...

Bir öfkenin, bir acının kızgın demiri kalbimize dokunmadıkça ses gelmiyor oradan. Hâlbuki bizden ebediyete kalacak, bu çığlık. Sevinç çığlığı, azap çığlığı, merhamet çığlığı...

Zavallı midye! Seni kayandan söken iraden mi sanıyorsun? İsyan vahim, tevekkül güç. Ama isyansız tarih olmaz, bütün dinler, bütün efsaneler bunu haykırıyor. İblisin isyanı, Promete'nin isyanı... Neden tevekkül güç? Ve Allah insanı yarattıktan sonra istirahate çekildi, insana yükledi vazifelerini, hilkatin son şaheseri insana. Yaratmak, daima bütünün parçalanması. Tanrı

kâinatla sınırlandırdı kendini ve her varlıkta bir kere parçalandı. İnsan da öyle.

Nietzsche haklı. Kanla yazılan yazılar yaşıyor. Ne kanı? Çocuk kan içinde doğuyor, milletlerin beşiği kan, Kapitol'ün harcında kan. Kalbin kanayacak ki yaratabilesin. Ne Luther bir kavga adamı idi, ne Gandi... Meçhul bir dalga umulmadık, kıyılara sürüklüyor kayığımızı...

Sen istiyorsun ki, kucağında, yaşadığın dünya hep aynı kalsın, havan aynı, suyun aynı, dekorun aynı... Bu mümkün mü? Mümkün değil, çünkü hayatın kanunu değişmek. Zaten zindanında yeni pencereler açılmazsa boğulmaz mısın? Beni "bulmamış olsaydın aramazdın" diyor Tanrı... Kendini erkeğe teslim eden bir bakirenin korkusu: meçhul karşısında duyulan ürperti. Ama her meselenin muayyen hal yolları var? Ve Sfenks sorularını cevapsız bırakanları parçalar.

14.1.1963

OSMANLICA-YENİ TÜRKÇE[20]

Fransızca, Strasbourg antlaşmasından beri Fransızcadır ve lise mezunu bir Fransız on altıncı asır yazarlarını anlayamaz. İngiliz aydını, Shakespeare'i sökebilmek için hususi bir tahsil görmek zorundadır. Neden?

On yedinci yüzyılda bütün Fransız aydınları saray etrafında toplanmış, 'Akademi' kurulmuş, dil ayıklanmış ve strüktür (Yapı) bakımından, zamanımıza kadar, büyük bir değişiklik geçirmeden devam eden Fransızca billurlaşmıştır. Lise tahsili gören her Fransız Moliere'i, Corneille'i aşağı yukarı anlar.

Yeni harflerin kabulüne kadar her idadi mezunu Türk de Fuzuli'yi, Baki'yi, Naima'yı rahat anlardı. Kaldı ki şiirin her edebiyatta kendine has bir dili vardır. Valery'yi, Mallarme'yi, kaç bahtiyar anlar? Hangi Fransız aydını

bir "Legende des Siecles"i lügat karıştırmadan, bütün kelimeleri, bütün imajlarıyla kavrayabilir? Bu bir kuşak meselesi değil, bir kültür meselesidir.

Demek ki Osmanlıca denilen dil, Osmanlı Türklerinin konuşup yazdıkları halis Türkçedir. Yalnız, sosyal sebeplerden, biraz "*precieux*", biraz yapmacık bir dil bu. Sonra, neden muhatabı "*happy few*" olan bir edebiyat nevini* tek ölçü alıyoruz? O zaman matbaa yoktu, müstensihler* Divanları muayyen sayıda ve zengin birkaç "mecelle*" için kopya ediyordu. Esasen okuryazarları o kadar az olan bir ülkede halk, şiirin de edebiyatın da, tefekkürün de dışında idi. Bu Divanların ne müşterisi idi, ne arayıcısı... O zamana kadar büyük bir edebiyat kurmamış olan Türkler, kelimelerle zenginleştirmek ihtiyacını duymuşlar. ("Pleiade" mektebi Fransızcaya az mı lüzumsuz kelime soktu? Racine'de on altıncı yüzyılın taşkın kelime sefahatinden eser kalmış mıdır?) Türk şairinin, örnek olarak aldığı ve gerçekten de çok eski, çok köklü bir kültürü olan Farsçadan mefhum(kavram) alırken kelime almaması, kendini bilerek, isteyerek sefalete mahkûm etmesi idi.

Türkün kılıcı ülkeler fethederken, Türkün zekâsı da kelimeler fethediyordu. Ülkeler ne kadar bizimse, kelimeler de o kadar bizimdir. Ecdadımız onlarla düşündü, babalarımız onlarla konuştu. Kısaca, Türk milletinin tarihinde çeşitli merhaleler* var. Nasıl eski Fransızca, eski İngilizce diye tasnifler yapılmışsa, eski Türkçe, orta Türkçe gibi adlandırmalar da yapılabilir.

Türkçenin bedbahtlığı, tabii tekâmülünü yaparken, birdenbire zıplamaya zorlanmasından olmuştur. Nesiller arasındaki köprüler uçurulmuş ve hafızadan mahrum bir nesil türetilmiştir. Hafızadan yani kültürden. Milletin ana vasfı: devamlılık. Dilde, terbiyede, gelenekte devamlılık. Altı yüz yıl cerrahi bir ameliyatla içtimai uzviyetten koparılıp atılınca, Türk düşüncesi boşlukta kalmıştır. Boşlukta kalmıştır, çünkü Batı'ya da tutunamamış, sırtını Batı tefekkürüne de dayayamamıştır. Elli yıldan beri Batı'yla bu kadar sarmaş dolaş olduğumuz halde, hâlâ yeni neslin tek değer yetiştirememesi, bunun en hazin tecellilerinden biri değil mi? Uydurca ile bir 'Hürriyet Kasidesi', bir 'Sis', hatta bir 'Erenlerin Bağından' yaratılabilmesi için en az bir altı yüz yıla daha ihtiyaç var.

Mesele yanlış konuyor, daha doğrusu birçok meseleler, isteyerek veya istemeyerek, birbirine karıştırılıyor.

'Halkın tuttuğu Türkçe' ne demek? Hangi halk? Türkiye'nin kuzeyi, güneyi, doğusu ile batısı aynı vokabüleri* kullanmaz. Bütün memleketler böyledir. Nereyi ölçü alacağız... Sonra, '*bugünkü nesil'*. Bugünkü nesil, ağabeylerinin hafızası zorla iğdiş edilen ikinci nesildir. Devlet kanalı ile nereden çıktığı bilinmeyen, iğri büğrü kelimeler onların genç beyinlerine zorla sokulmuş. Halk Partisi, uydurcacılığı devrimcilik olarak göstermiş. Dil Kurumu elindeki kaynakları bu uğurda seferber etmiş. Zavallı aydınlar neye uğradıklarını, ne yapacaklarını şaşırmışlar. Dil Kurumu, kurulduğu günden bugüne, hangi selahiyettar ilim ve sanat adamını etrafında toplamış? İlim zaten yok...

'Halkın tutması' neyle belli olacak? Mesela, yeni harflerden önce, ilk mektep tahsili yapan her İstanbullu Refik Halit'i, Reşat Nuri'yi, Halide Edip'i rahat okuyabiliyordu. O halde "halk' kim? Halk, ilk tahsil gören İstanbulluydu o devirde. İlk tahsil yaygın bir hal aldıktan sonra, adeta uniform hale geldikten sonra, ilk tahsil yapan herkes 'Tialk' olacaktı ve tabiatıyla Refik Halit'i, Reşat Nuri'yi, Ahmet Mithat'ı anlayacaktı...

'Şaire gelince, her memlekette, her tabakanın kendine göre sevdiği şairler var. Esasen bir şairin bütün ahali tarafından anlaşılmasına lüzum yok. Bu, dünya için de böyle...

'Tefekkürle ilgili eserlere gelince, Kant'ı kaç Alman anlar?' (Marx'in cevabı...)

Yani, halkın anlayacağı kitaplar vardır, halkın, yani geniş kalabalıkların, ilk mektep tahsili yapanların. Onların dışında aydınlanmak isteyenlerin okuyacağı kitaplar vardır. Sonra, gerçek aydınların temas edeceği kitaplar vardır. Bunların konuları aynı olsa bile, meseleyi ortaya atışları, kullandıkları vokabüler birbirinden çok farklıdır...

'Halkın seviyesine ineceğiz' diye, dilimizi papağanınkine benzetmek, halklaşmak değil, eşekleşmektir. (*Ulunay'ın verdiği örnek, onun karşısında Galatasaraylı Uygur'un verdiği cevap, ikisinin de Fransızca bilmediğini gösterir: Fransızcada aşkı ifade eden en az -tabii çeşitli derecelerinde- yirmi otuz tane kelime var*.)

Esasen vokabüler üzerinde durmak, yani, yerleşmiş kelimeleri 'Arapçadır diye atmaya kalkmak', sadece cehaletle kabil-i izahtır. Fransızcada aslı Fransızca olan kelimelerin sayısı yüz elliyi geçmez. Aynı

dilde Arapça, Farsça hatta Türkçe menşeli kelimeler çok daha fazla sayıdadır.

Ziya Gökalp bir bakıma haklıydı. Bir bakıma, çünkü İstanbul konuşmasını yazı dili haline getirmek, yazı dili ile konuşma dili arasındaki uçurum hatırlanınca, arzuya şayan bir ideal sayılabilir. Nitekim o ideal gerçekleşmişti veya gerçekleşmek yolundaydı. Ondan sonra, dile yeni mefhumlar getirmek, düşünmek ve geçen nesilleri aşmak kalıyordu... Bu yapılacağına dil, Penelop'un örgüsüne döndürüldü. En azgın şovenizme ilericilik adı verildi. Tatarcadan, Kıpçakçadan, Çağataycadan ölü kelimeler devşirildi. Ve olan sanata oldu, tefekküre oldu... Garibi şu ki, dildeki ırkçılığı, şaşılacak bir beyinsizlikle, kendilerini solcu sanan aydınlar benimsediler.

Bütün bunlar altyapıdaki anarşinin üstyapıda tecellisidir. Bir yanda feodal istihsal*, feodal inkısam*... ötede bir gecekondu burjuvazisi! Ve dilini kaybeden, görülmemiş bir afaziye uğrayan, kekeleyen, garip sesler çıkaran bir nesil... orta mektep kitabı yazmaktan âciz üniversite hocaları, papağan kadar sevimli olmayan doçentler...

Dilin gelişmesinde rol oynayan iki kuvvet: ihtilalci kuvvet, muhafazakâr kuvvet. Akademilerin vazifesi, devrimci kuvvetin dili argo haline getirmesine meydan vermemektedir. Nesillerle, dilin gerek fonetiğinde gerek kelime hazinesinde değişiklikler olur. Her nesil dilini öğrenirken kolaya kaçar. Akademilerin, kitabın, edebiyatın hikmet-i vücudu, ; dünü yarına bağlamak.

Esperento neden tutmadı? Anatole France'ın bir hikâyesi (Bak "Les Propos de Villa Said").

Bütün mekteplerin ana vazifesi, çocuğa dilini öğretmek. (Meillet'nin "College de France"da verdiği ders).

Ya aydının sadizmine terk edilen dil. Tefekkür bir it payı mıdır?

Kurtuluş çaresi var mı? Tehlikeyi bütün azametiyle kavrayan yok. Dil politikaya alet edilmekte. Dil, heveskâr mektep kaçaklarının şamar oğlanı. (Dil karşısında entelijansiyanın durumu, Cezmi Ertuğrul'un, Celal Nuri'nin fikirleri)... İyi niyet sahiplerinin, hangi siyasi tandansa mensup olurlarsa olsunlar, bir cephe kurmaları milli bir zarurettir...

23.1.1963

GÜNLER

Günler nehir gibi akmıyor. Nehrin serinliği var, sularında yıkanabilirsiniz, gümüş pullu balıklar yaşar koynunda nehrin... Hayata zincirliyiz kollarımızdan, zaaflarımızdan çiviliyiz.

Ve günler, çehrelerinde kamçıdan sert bir istihza*. Ve günler, bakışlarında hançer... birer birer geçiyor önümüzden. Kimi suratımıza tükürüyor durup, kimi tokatlıyor bizi. Kim çözecek ellerimizi Tanrım? Kim çözecek?... Günler kükreyerek geçen canavarlara benziyor, uluyarak geçen canavarlara... Gök karanlık, kulaklarımızda acı bir nâra...

Nehre benzemez günler Heraklit! Yanan alnımızı serinletir kardeş suları nehrin. Nehir bir gözyaşıdır, bize ağlayan. Nehir bir busedir. Nehrin sularında gök var, altın yıldızlarıyla gök.

Neden azgın rüzgârların önüne kattığı kumlara benzetmedin günlerin geçişini, neden dökülen yapraklara benzetmedin, eriyen kara benzetmedin Koca Hafız! Günler belki de önünüzden şuh birer kadın gibi göz süzerek geçiyordu. Bir an serin bir rüzgâr gibi dostça dolaşıyordu yanan alnınızda parmakları. Günler birer arı, siz kovandınız. Belki zaman zaman yandınız alevden dudaklarıyla, ama aydınlandınız, aydınlattınız... Günler belki dilber zaman zaman, belki o canavarlar kafilesinden sonra bir Meryem, bir Mesalina. Ama zincirli ellerin, koparsan da zincirlerini, günlerin saçını okşayamazsın, kadın sandığın canavarlaşır birden, Meryem ifritleşir, Mesalina ısırır parmaklarını zavallı dostum! Çok çok, yırtılan entarilerinden birer parça kalır avuçlarında...

Korkuyorum günlerden, korkuyorum. Uçsuz bucaksız bir uçurum günler, anlamıyorum söylediklerini. Dörtnala giden azgın bir atın yelelerine sarılmışız bir elimizle, yarların arasından geçiyoruz... ve tarlalarda başaklar, şiirin başakları, ; mânânın başakları... Yoluyoruz yolabildiğimiz kadar. Yazık ki dikenle başak yan yana ve avuçlarımızda, bir avuç diken, bir avuç ısırgan!

Günler birer kelebek belki. Ama ellerine konmuyorlar ki bilesin ve bir ânda tozlaşan o çiçekleri hatıraların defterine gözyaşlarınla iğneleyesin! Günler birer kuş belki de. Neden saçlarına konmuyorlar? Kanatları birer el gibi dokunsa alnına ne olur?

Günler senden birer parça götüren haramiler, kırk haramiler, kırk bin haramiler. Günler sam yeli, sen çöl, sen kumdan bir tepecik. Günler yaramaz birer çocuk, sen çerden çöpten kurdukları bir evcik... Günler geçiyorlar, geçtiler... Her biri bir parçanı kopardı, koparacak... Onlardan sana ne kaldı? Hiç. Senden onlara şarkıların kalacak. Ne şarkıları?

Günler bir akbaba, çelikten gagası bu akbabanın ciğerlerine kadar saplanmıyor ki avaz avaz bağırasın, ışık olsun çığlığın, fırtına olsun, baykuş olsun, kurt olsun... Çelikten gagası akbabanın alnında dolaşıyor biteviye. Muhteşem değil ıstırabın, parlak değil... Günler bir akbaba ama gagaları çelikten değil ve sen Kaflara değil, karanlıklara zincirlisin. Karanlık demek adem* demek, adem yani mutlak, yani Tanrı, yani sükût. Adem şarkı söyler mi ahmak!

Günleri saçlarından yakalayacaksın, canavar, bir genç kız oluverecek. Gözlerinin içine bakacaksın günlerin. Birer ağaç gibi meyve verecek günler. Günler kısır değil, kısır olan sensin. Günler erkeğin karşısında diz çöker... İhtiyar Homer'in yaralı ayaklarını lepiska saçları ile okşayan onlar değil mi? Hâlâ donuk göz bebekleri ihtiyar Homer'in, onlar için kutsal birer ateş...

Seni denemek istiyor günler, dostum. Onlar birer masal sfenksi, büyülerini çözdün mü perileşirler, akbaba güvercinleşir, yardan yara atlayan kızgın küheylan, seni Himalaya'ya, Olemp'e kanatlandırır. Senin Himalaya'da işin ne? İstemiyorsun, günleri kelimeleştirmek istemiyorsun. Mezarlaşan saatleri hayata kavuşturmak, ölüleri diriltmek belki elinde, ne biliyorsun. Belki kader bütün oklarını bunun için saplıyor kalbine. İstiyor ki, oradan akan kan günlere dokunarak ebedileştirsin onları... Kan ve gözyaşı: simyagerlerin aradığı felsefe taşı.

23.1.1963

HATIRA DEFTERİ

Hatıraların yazısını okuyamıyorum, belki korkuyorum okumaktan, belki okumak istemiyorum... Belki utanıyorum... Hayat o kadar kısa ki bu sayfaları ambar haline getirmek, oraya ayıklamadan, yirmi dört saatlik intibaları yığmak, dalıyla, yaprağıyla, çiçeğiyle -bazen çiçeksiz ve yapraksız- intibaları doldurmak ağrına gidiyor insanın. Hep aynı korku:

yarının karşısına tuvaletsiz çıkmak... Benim hayatım korkularla geçti... Hem malzeme neye yarar? İlerde ayıklamak. Ne zaman ilerde?

İşte son yirmi dört saatin envanteri: hiçbir yeni fetih yok! Her intiba kafamıza dolan birer 'buyrun'. Tuvaletsiz düşünce, daha doğrusu, çabuk tuvalet yapma ihtiyacı, fikri ne hale getiriyor. Evet, bu yirmi dört saatin intibaları içinde ebedileşmesini isteyeceğim bir teki yok. Tek satır yaratmadım, söz olarak da. Birbirine benzeyen günlerin inceliklerini yakalayıp konuşturabilmek için Proust gibi, başka işi olmamalı insanın.

Evet, hatıra defteri ya bir destan olmalı, ya bir neşide*... Olamaz ki... Ya da iç dünyanın labirentlerine tutulmuş bir projektör. Ama iç dünya diye bir şey yok. İç dünya: sırları dökülmüş bir ayna.

Jurnal dikte ettirilemiyor. Çünkü kendi kontrolümüzden geçirmeden, ilk apresiyasyonları yapmadan, başka bir tabirle, günlerin nasıl kelimeleştiğini görmeden onları başka bir kulağa tevdi ediyoruz. Ne çıkacağını bilemiyoruz ki... Belki hasadın zavallılığından utanıyoruz. İster istemez bir ayıklamaya, bazen çok zararlı bir ayıklamaya gidiyor insan. Çıplak görünmek korkusu. Çıplak görünmek bir koketri* olabilir.

İnsan mutlaka hemcinsinin veya istikbalin huzuruna smokinle çıkmak zorunda değildir. Ama bu çıplaklık da bir nevi tuvalet. Önce bir aynaya bakıp sonra başkalarına görünmek. Hâlbuki hatıraların, daha doğrusu hadiselerin akislerini kalbetmek, elbiselerimizi yırtıp atmak gibi bir şey. Elbiselerimizi yahut hatıraların elbiselerini. Altlarından ne çıkacak bilemeyiz ki! Bu bir nevi iffet ve gurur duygusu ama psikolojinin çok zararına...

26.1.1963

MARKSİZM'E, İŞÇİ SINIFINA VE HAZİN BİR MACERAYA DAİR

Yirmi dört yıl önce mahkemede Marksist olduğumu haykırdım. Bu, ümitsizlikten doğan bir isyandı. Bir nevi meydan okuyuş. O yalnızlık içinde bir şey olmak ihtiyacı. Yılları çeşitli "humiliation"lar içinde geçen, kucağında yaşadığı cemiyette hep yabancı muamelesi gören, bazen Türk, bazen şehirli, bazen insan olduğu için envai hakarete uğrayan göçmen

çocuğu bir yere tutunmak, bir komünüteye girmek ihtiyacındaydı. Sınıfı yoktu zaten. Bir bakıma parya, bir bakıma prens. Parya, çünkü köksüz, koruyucusuz. Hasta bir baba, çocuğunun maddi ve manevi buhranlarından habersiz. Toprağından söküldüğü için bir türlü kendine gelemeyen zavallı bir anne. Ve yuvasına ekmek yetiştirebilmek için kadınlığından vazgeçmek zorunda kalan yiğit ama gözyaşlarından başka yardımı dokunamayan bir abla. Sonra? Sonrası yok... Hafızasında iz bırakan en eski yıllarda sadece itildiğini, istenmediğini, dövüldüğünü hatırlıyor. Neden? Neden onu hor görüyorlardı? Dünyada milletler olduğunu dahi bilmiyordu henüz. Ama mahallesindekiler başka bir dil konuşuyorlardı. Çerkezler vardı, Kürtler vardı, Türkmenler vardı, Türk yoktu. Ne var ki bunu bir ırk meselesi saymamak lâzım. O şehirden gelmişti, konuşması da giyinmesi de farklıydı başkalarından, yabancıydı. Oynamadı, çocuk olmadı, içine ve kitaplarına kapandı... Sonra lise yılları. Yine yalnız, yine yabancı. Açlık, midenin, etin ve ruhun açlığı. Ve inkisarlar[*]. Sevdiklerinin küçüklüğü, hayalinde kurduğu dünyaların birer birer yıkılışı. Evvela öbür dünyanın. Sonra, evet sonra... Etütte yutar gibi okuduğu Yusuf Akçora, "*Türk Yurdu*" koleksiyonları, "*Türk Yıllığı*". Mubassırdan[*] yediği tokat. Bu defa şehirli olduğu için değil, Türk olduğu için,, sömürgeciliğe karşı olduğu için hırpalanış... Sonra İstanbul, sefalet ve bir hezimete, kahkâri[*] bir hezimete benzeyen, dönüş... Sancaktaki hürriyet havası. Putları yıkılan göçmen çocuğu yeni putlar peşindedir. Ailesinden kopmuş, muhiti zaten yok... Sonra *'Tercüme Kalemi'*, kitaplar. Köy öğretmenliği... Ve bir nisan sabahı evinin aranışı, nezaret, hapishane.

Marksistim dediği zaman tek işçinin elini sıkmış değildi, sadece namuslu olmak, korktuğu için sustu dedirtmemek istiyordu. Zaten yaşanmaz bir dünyada idi artık. Seksüel buhran, ruhi buhran... en küçük bir pırıltı yoktu hayatında. Yüksek tahsil yapmayı ümit edemezdi. Ne olabilirdi o vakit? Hiç. Bir köy öğretmeni.

Marksizm, silinmemek, ezilmemek için sarıldığı bir daldı belki. Belki de inanıyordu Marksizme. Nasıl inanabilirdi? Onun için, ezilen insanlar, kurtarılması gereken insanlar vardı, ama kim olduklarını bile bilmiyordu onların. Fakirdi. Ne var ki kültürü ile adeta tek bir varlık, bir nevi aristokrasi idi... Üç beş kitap okumuştu o konuda, ne kadar anlamıştı, anlayabilir miydi? Orada sınıf kavgası bambaşka renkler altında tecelli ediyordu... O, rüyalarıyla Marksistti belki.

Yani kahredici realiteden kurtulmak için ilk mütefekkire (düşünüre) sığınıyordu. Sonra... Sonra yine aç kaldı, yine işsiz kaldı. Sözde beraat etti ama yirmi yıl peşini bırakmadı polis...

Bu memleketin büyük faciası, en seçkin evlatlarının beynini ve kalbini itlere peşkeş çekmesi. Halledilmesi gereken büyük dâva, bu topraklar üzerinde münevverin nefes alabilecek hale gelmesi.

Marksizm bir tecessüstü* onda. Herhangi bir Batı memleketinde büyük bir fikir adamı olabilirdi, bir teorisyen olabilirdi... Ezdiler. Acaba ezilen daha kaç kişi? Her aydınlığı yangın sanıp söndürmeye koşan zavallı insanlarım, karanlığa o kadar alışmışsınız ki yıldızlar bile rahatsız ediyor sizi!.. Türkiye'de bir sınıf savaşı var mı? Var veya yok, dâva bu değil. Her oyunun kaideleri var. Avrupa burjuvazisi iktidarı beşiğinde bulmadı. Dünya proletaryası her hakkını şehitler vererek kazanabildi. Ama o ülkelerin hâkim sınıfları insanı bu kadar küçülmeye zorlamadılar, düşünceyi kuduz köpek gibi kovalamadılar...

Batıyoruz. Ayağımızın altındaki uçurumu kendimiz kazdık. Aydın gölgesinden korkuyor. Kafasıyla düşünen adamın tutunabileceği dal yok. Neden İşçi Partisi'ne girmiyorsun? Girmem, çünkü benim yerim kütüphane. Ben ışık arayan, aydınlanmak ve aydınlatmak isteyen bir insanım. Politikanın kurtarıcılığına inanmıyorum. İşçi sınıfına karşı beslediğim sevgi de platoniktir, tanımıyorum onları...

26.1.1963

MEZELLET, DEHANIN ANNESİ

Milton hoş adamdı Cromwell'e göre, bilgindi, dürüsttü, mahviyetkârdı*. Ama kötü bir huyu vardı Milton'un: şiirler yazardı, abuk sabuk. Bir ülkenin kaderini değiştiren koca Cromwell, Milton'un karşısında herhangi bir "teteronde"dan farksızdır. Himalaya karışla ölçülmez, Himalaya yakından bakanlar için bir tepedir. "*Kaybolan Cennet*" yirmi beş İngiliz lirası kazandırmış Milton'a. Yirmi beş İngiliz lirası ve kemikleri çürüdükten sonra şöhret...

On dokuzuncu asrın en büyük kitabı "*Das Kapital*"i madam Hirscher Marx şu cümleyle selâmlar: "*Karl, kapital üzerine eser yazacağına, kapital*

toplasa daha iyi ederdi". Cücenin doğurduğu dev!..

Ne var ki Milton, İngiltere tarihinin en canlı devirlerinden birinde yaşamış, okunmuş, şair olarak değilse bile âlim olarak iltifat görmüş ve tarihi yalnız yaşayanlar arasına değil, yaratanlar arasına da karışmış... Marx, giriştiği dasıtani (destani) mücadele içinde ne alkış seslerini duyabilirdi, ne lanet haykırışlarını... Tefekkür bir saserdos. Deha, dikenli bir taç. İsa'dan Gandi'ye kadar Tanrı'ya nispeti olan her ulu, tanrıların hışmına uğradı. Hazin olan, Tanrı'ya nispeti olmadan tanrıların hışmına uğramak... Mezar taşlarına konser veren adam, kemanının sesiyle kendinden geçebilir ve taşlar, dinlemesini bilmeseler de susmasını bilirler. Sen, taşların diş gıcırdattığı, uluduğu, yılışık kahkahalar attığı, homurdandığı bir ülkede yaşıyorsun...

Julien Sorel'i sehpaya sürekleyen hınç, ümilyasyonlardan doğmuş, ümilyasyon yaratmış Robespierre'i, Stendhal öyle diyor. Kabul ediyorum. Ama Pirüsvâri bir zafer bu: şehit olan binlerce, yüz binlerce yiğit arasında -yiğit veya kurban-, bazen bir Robespierre, bazen bir Julien, yani daima bir canavar...

Ümilyasyon bir kamçı belki. Voltaire'i şahikalara kanatlandıran bir itin hakareti oldu. Mezelletin* acı şarabını son damlasına kadar içmese, herhangi bir insandı Gandi... Mezellet çok sert bir içki, kahramanlar yarattığı gibi veliler de yaratıyor... Ama sızdırıyor da...

Mezellet sert bir içki, cehennemi içer gibi içeceksin, gözlerini kırpmadan, kızmadan. Mezellet, tanrıların sevgili kullarına en büyük ihsanı. Balçığı mermerleştiren ilahi büyü o... Balçığı hiçbir büyü mermerleştirmez zavallı dostum. Hem balçık mermerden daha yumuşak, adeta daha insani. Balçık Âdem'in, Havva'nın, İsa'nın eti. Neden mermerleşsin? Doğuramayan dişi hastadır. Doğuramamak çoğalamamaktır. Çoğalamamak, ölmek. Çekileceğin bir fildişi kule de yok, bir sırça köşkte... Nereye? Mutlaktan korkuyorsun, bilmediği bir eve girmekten çekinen köpek gibi korkuyorsun. Büyüklere yalnız acılarınla mı benzeyeceksin?

28.1.1963

SON PUTPERESTLER

Büyücü bir takım esrarengiz homurtularla tabiat kuvvetlerine susta durdurmak sevdasından vazgeçip tabiatı harf harf, satır satır hecelemeye başladıktan sonradır ki homo faber mucize üstüne mucize yarattı. Tabiat da kadın gibi. Hercailikleri de, düzensizlikleri de, "spontaneite"leri de kanuna bağlı. Comte'un en büyük keşfi insanı, daha doğrusu insanlığı ite kaka determinizm kütüğüne kaydettirişi.

Biz hâlâ dışındayız ilmin. Hepimiz mucizelere inanıyoruz. Bir adam çıkacak, bir Mesih., bir mehdi, bir kahraman ve hep birden hızlanıp yirminci yüzyılı atlayacağız. Nereden? Kimimiz tarih öncesinden, kimimiz Ortaçağdan. Hayır! Yirminci yüzyıla değil tarih'e atlayacağız. Tren kaçıncı defa geçiyor önümüzden, bilmiyorum. Kürt alfabesinden Durkheim'e atlayan Ziya Gökalp gibi Eftâtun'dan Saint Simon'a kadar bütün ütopistler tarihin içindeydiler. Rüyaları da tarihti. Gerçekleşen, gerçekleşmekte veya gerçekleşecek olan bir tarih. Bizim rüyalarımız aç bir tavuğunkinden farksız. Siyah derililerin putlarını kırdığı bir devirde putlara sarılan tek devlet olmak imtiyazı bizde. Din, daha doğrusu semavi dinler, fetişizme kıyasla heybetli birer tefekkür âbidesi. Biz hâlâ fetişistiz. Zavallı Ormanda Uyuyan Güzel! Seni uyandıracak şehzade doğmadı henüz, doğmayacak da.

Medeniyet, rahibin sahneye çıkışı ile başlıyor. Rahibin yani zekânın. *Kşatriya*, tanrıların sırdaşı *Rişi* karşısında saygı ile eğilmedikçe kaostan kurtulamıyor insanlık. Brahmanlar doğru söylüyor: Kşatriya kol, Brahman kafa. Eflatun doğru söylüyor: *ideal sitenin çobanı filozof.*

Osmanoğlu hem kolu hem kafayı temsil ediyordu. Ulemâ, manej* alanı içinde marifetler göstermeye mahkûm terbiyeli bir ata benzer, bir araba beygirine benzer. Arabacı: hükümdar. Kapıkulluğu, entelijansiyanın ana vasfı. Altı yüz yıl hizmete alışmış, emir almaya alışmış, korkmaya ve susmaya alışmış. Yani izzet ve haysiyetinden vazgeçmeye alışmış. Kahramana tahammülü yok bu entelijansiyanın. Ancak kamçı karşısında diz çöker. Faziletin yüzüne tükürmek asırlardır becerdiği numaraların en başarılısı. Ne yapsın? Ya politika gorillerini omuzlarına bindirip panayır soytarılığı rolüne çıkacak, ya başka ülkelere sıvışacak. Yok demeye alışmamış. Sırtını dayayacağı bir sınıf yok. Sınıf demek şuur demek. Ne derebeyi var, ne site. Asırlardır aynı istismar usulleriyle toprağın bereketini, insanın tahammülünü tüketen tatsız tutsuz toprak ağaları. Gangster bir orta sınıf. Ve bir gecekondu proletaryası. Bu sınıflardan hiçbiri okumaz. Hiçbirinin istikbale ait emelleri yoktur. Her nesil dünyanın kendisi ile sona ereceğine inanır. Gemisini kurtarmaya çalışan otuz milyon kaptan.

Aydın... hangi aydın? En masum kitapların yurda girişi yasaktır. Polis kütüphane tahribine memur, mahkeme tefekkürü tasmalamaya, tasmalasa iyi, Abelardize etmeye, düpedüz toz etmeye. Ama kökünü kazıyacak tahrip kuvvetlerini imal eden yine aydının kendisi. Hâkim de polis müdürü de liseden çıkar, tarih okur, edebiyat, felsefe okur... Hoca efendi kafasına karanlığı boşaltmışsa ne yapsın?

Ruef kapitalist olun, sosyalist olun, yalnız yalancı olmayın diyor. Biz sadece yalancıyız.

31.1.1963

AHMET AKAT

A. hanım beni bedbaht etmeye hakkı yoktu diyor. Mademki dönmeyecekti açıkça söylemeliydi bunu... Çok kötülük etti bana, diyor, çok acı çektirdi. M. hanım 1800 lira borç bıraktığından bahsediyor. Kız kardeşleri küskün... Ölüm bütün eski kinleri, eski ümilyasyonları su yüzüne çıkarıyor. Kaybolanın portresi birden değişiveriyor karşımızda. Kırılan ümitlerin fırçası en sempatik çehreyi canavarlaştırıyor.

İnsan bir zincirin son halkası. Yoktan var olmak, kaderini tuğla tuğla abideleştirmek ancak harikulade mesut tesadüfler sayesinde mümkün. Ahmet bir plebyendi. Dedesinden bahsettiğini duymadım. Babası herhangi bir külhanbeyi, üstelik alkole müptela. Annesi herhangi bir dişi, hatta herhangi bir dişi kadar bile anne değil. Ahmet'i bu "heredite" mahvetti. Kuvvetli hafızası, çalışma gücü, geniş muhayyilesi*, felaketten felakete sürükledi onu. Susmasını bilmeyen adamdı. Isıran adamdı. Enerjisini minnacık işlere harcayan ve bir ömür boyu yel değirmenleri ile güreşen adam. Asil doğmayan bir Don Kişot. Onun en sevimli, en insan tarafı da bu Don Kişotluğu idi. Daha doğrusu Don Kişotluğu benimsiyen acemi bir aktördü o. Hayatını devam ettirmek için birçok elleri öpmek, hatta birçok çizmeleri yalamak zorunda kalıyordu. Metin olmak, fedakâr olmak günde bir öğün ekmekle iktifa etmek, hatta bazı günler aç yatmak. Küçülmemek için bunların hepsine razı idi. Ama bu kadar çileyi göze almak yetmiyordu. Evet, bir Don Kişot'tu, kartondan bir Don Kişot, zaman zaman Şanso Pansolaşan, hatta Şanso Panso olarak doğduğu halde Don Kişot olmaya çalışan zavallı dostum. Barres haksız değildi. Ahmet bir "deracine" idi.

Boşuna çırpındı kaderini değiştirmek için. Ne kendine hayrı dokundu, ne başkalarına. Arkasında bir sürü şikâyet bırakarak silindi gitti.

İnsanlar seçtikleri rolü sonuna kadar oynamak zorunda. Daha doğrusu "heredite"nin seçtiği rolü. Seyisin şövalyeliğe özenmesi felâketle neticeleniyor. Hele çöken cemiyetlerde faziletli insan, doğru insan, "pırlanta insan" rolüne özeniş! Medeni bir ülkede birçok şeyler olabilirdi. Piskopos veya profesör. Orta seviyede bir ailenin çocuğu olsa katlandığı cefalardan hiçbirini tatmazdı. Keskin ve köşeli bir şahsiyeti vardı. Ama zaman zaman yumuşayan bir sertlik, granitliğe özenen bir balçık. Yarı yolda kaldı. Çünkü çok uzaklardan geliyordu. Hareket noktası asırlar, asırlar öncesiydi. Ecdadının namına da yürüdü. Çelme taktılar. Onun herhangi bir insana isteyerek kötülük yaptığını zannetmiyorum. Gerçi kindardı, affetmesini bilmezdi. Anlayamadığım nefretleri, kızgınlıkları vardı. Ama onu mahveden bu değil... Aşağılardan geliyordu o. Etrafındakilerden daha çok okumuştu. Hem plebyen, hem küstah. Daha yükseklere çıkabilse düşmanları el pençe divan dururdu karşısında. Hem yanlarında, hem daha fakir, daha küçük baremli*. İddialarıyla mevkii arasındaki fark kudurtuyordu onları.

Zavallı dostum. Karakterini bir heykel gibi inşa etmeye, yontmaya, ona biçim vermeye çalıştı. Kâh çekicini aldılar elinden, kâh yaptığı heykeli bozmaya kalktılar. Nihayet zaman zaman ucubeleşen o heykel bu kadar çileye, bu kadar tazyike dayanamadı. Onda noksan olan şey muvazene* idi. Birçoklarına kıyasla fazla dürüst, fazla insandı. Ama garip bir dürüstlüktü, garip bir insanlıktı bu. Adeta gayri insani bir insanlık ve dürüst olmayan bir dürüstlük. Galiba biraz deliydi de. Bununla beraber 1789 Fransası'nda bir Robespierre, Napolyon'un ordusunda mareşal, 1848'den sonraki Fransa'da bir Bescherelle olabilirdi, ihtimal. Evet, mükemmel bir Bescherelle olabilirdi. Bir mütercim Asım, bir Vehbî olamadı. Ne şeytanı memnun edebildi, ne Tanrıyı.

1.2.1963

VAZİFEDEN KAÇIŞ

H. yi anlayamıyorum, H. yi ve onun gibi düşünenleri. Küçük vazifelerden kurtulmak için büyük hayallerin kalesine sığınmak. Bence vazife vazifedir. Islahatçılık diyorlar. İyi ya! Reel olan, elle tutulabilen,

kendi kapımızın önünü süpürmek, kaderin sırtımıza yüklediği veya isteyerek seçtiğimiz herhangi bir mükellefiyeti bütün icapları ile yerine getirmek! Bence her ideal böyle "terre â terre" bir temele dayanmalıdır. Öyle sanıyorum ki memleketin büyük ıstırabı buradan geliyor. Kimsenin işini umursadığı yok. Aslolan bu "je m'en fic-he"izm. Çeşitli felsefeler onu meşrulaştırmak için sahneye çıkarılıyor. Aydın, mükellefiyetin yalnız nimetlerinden faydalanmak istiyor. İyi ama o zaman başkalarını nasıl tenkit edebilir? Bir sınıfın veya bir ülkenin çöküşünü bundan daha büyük bir katiyetle haykıran başka hiçbir semptom yok. Korkunç olan düşünürlerin, düşünebilenlerin ihaneti. Kimse kapısının önünü süpürmüyor. Yerini bulmamak mazeret olabilir mi? Yerini bulmayan, işgal ettiği yeri nimet ve mesuliyetleriyle başkalarına terketmelidir. Hep kopuş, hep kaçmak arzusu.

Z. herhangi bir sürüngen, bakkal çırağı, tapu memuru, tellak..olmak için yaratılmış. Ve hoca. Suç onu bu makama getirenlerde. Ama hangi meslektaşı ondan daha iyi? H. ile Z. arasında uçurumlar var. Biri kafa, öteki mide. Ayrı dünyaların, ayrı çağların insanları. Ama yaptıkları iş aynı. Bu kadar farklı insanların başarısızlıkta birleşmesi fatalizme götürüyor insanı. İşini ciddiye almamak içtimai çark ondan işlemiyor. Ölümümüz bu yüzden olacak. Hem sebep hem netice.

1.2.1963

QUINZE-VINGT GECELERİ III*[21]

Yazılar çok güç okunuyordu. Satırlar birbirine karışmıştı. Çok defa dışarda rüzgâr uğulduyordu. Kâğıtlarda bazan sıra numarası yoktu... Bu kalmıştı ondan. İlk kâğıtta "*Quinze- Vingt Geceleri*" diye bir başlık vardı. Belli ki en sonra o yazılmıştı.

2 ŞUBAT 1963

Bazan şükrediyor körlüğüne. Felaketine dört elle sarılmak istiyor. Körlük bir nevi ölüm. Hayır, ölümden çok daha beter bir işkence. Öldükten sonra yaşamak gibi bir şey. Bir hortlak gibi yaşamak. Şekillerin silindiği, güzelliklerin kaybolduğu, cisimlerin katılaştığı düşman bir dünyada yaşamak. Dünyanın dışında yaşamak. Ama öylesine bedbahttı ki bütün felaketlerinin mesuliyetini tek kaynağa bağlamak teselli ediyor onu. Bu âfet

hezimetlerini meşrulaştırıyor. Hiçliğini bütün merareti* ile hissetmek..dayanılmaz çile.

Ama o bu çileyi ömür boyu çekti. Herkesten farklı olmak, ıstırapların en güç tahammül edileni. Hayat onun için bir zilletler zinciri idi. Kendini okuduğu romanlardan hiçbirinin kahramanına benzetemiyor, acıları edebiyata girmeyecek kadar bayağı da ondan mı? Önünde bütün kapılar çoktan kapanmıştı. Yaşadığı trajedinin düğümünü ya ölümün elleri çözebilirdi, ya cinnetin. Heyhat! Gözlerini kaybetti. Çok muvakkat*, çok yarım bir hal sureti idi bu. Evet, bazı gurur yaralarını unutturacak, bazı hezimetleri meşrulaştıracak, bazı çirkinlikleri gizleyecek, tahrikleri azaltacak bir felaket. Bununla beraber yıllarca kör kelimesini telaffuz edemedi. Dudaklarını yakıyordu bu söz. İnanmak istemiyordu. Hâlâ inanmak istememektedir.

6 ŞUBAT 1963

Tantal ne kadar bahtiyardı, gözleriyle yiyordu meyveleri, suyu gözleriyle içiyordu. Sisyphe ne kadar bahtiyardı: şahikalara çıkardığı bir kaya vardı kucağında, saçlarında rüzgar...

Dışarda Paris: rüyalarının şehri. Koğuştakiler çoktan uykuya daldı. Bir yangından kaçar gibi hatıralara koşuyor. Ama mazinin loş ormanında tutunduğu her dal elinde kalıyor, tozlaşıveriyor birden ağaç. O kadar, o kadar yalnız ki...

O kadar, o kadar yalnızdı ki hayatına giren ilk kadını hatırlıyor. İki katlı kerpiçten bir bina. Kapıdan girince sağda bir laterna*, solda ziyaretçilere mahsus birkaç sandalye. Ter kokusu, alkol kokusu, kadın kokusu. Ve sigara dumanı. Oradakilerin yüzünü hatırlayamıyor. Zaten bu murdar köy kerhanesine her gelişinde sadece tiksinti, sadece utanç duymuştu. Utanç ve kıskançlık. Kimden utanıyor? Kendinden. Yanındakiler cihangirane edalarla kollarında bir kadın üst kata çıkıp iniyorlar. O sandalyeye ilişiyor sadece, parası varsa kahve içiyor. Damarlarındaki kan alev alev. Ama bu murdar kasaba kerhanesinde vücudu buzlaşıveriyor. Ne korkunç! Herkes sıhhatli bir hayvan gibi çiftleşiyor. O: tek. Herkes kim? Tesadüfün karşısına çıkardığı üç beş insan. Aralarında müşterek olan hiçbir şey yok. Hapishaneden çıktı, çıkalı tanıdıklarının çoğu bucak bucak kaçıyor ondan. İşi yok, parası yok. İbni Mukaffa'nın kemiklerini kırar gibi birer birer ümitlerini kırdılar. Babası: yatağına çivili; annesi: dünyadan habersiz. Ablası: onu da işten

çıkardılar. Hepsi defalarca okunan bir dolap kitap. Bir dolap kitap mı? Evet. Ama artık o dolabın yerinde yeller esiyor. Beynini yolar gibi, kitaplarını alıp götürdüler. Yok, kitabı da yok. Taşra kerhanesindeki delikanlı yirmisini aşmıştır. O cenup kasabasında insanlar çok çabuk buluğa erer. Ama ne bir genç kızın, bir tek genç kızın bakışlarında sevgiye benzer bir pırıltı görmüş, ne yanı başında bir kadın vücudunun sıcaklığını duymuş. Bu kasaba kerhanesi onun için bir gurur yarası. Kendini etrafındakilerden küçük görüyor. Onların kadın karşısındaki cihangirane tavırlarını kıskanıyor. Nelerini kıskanmıyor ki? Bayağılıklarını, kötülüklerini, kabalıklarını. Sonra., yerliliklerini kıskanıyor. Hepsi bu toprağın hayvanı. Bu toprağın harcı. Hiçbiri iğreti değil, hiçbirinin kafasıyla dünyası arasında uçurum yok. Hepsi bir zincirin halkası. Yalnız o köksüz, o kopmuş, o başka. Taşra kerhanesi... hangi taşra kerhanesi, pasaklı, leş bir köy kerhanesi. Orada ana dili konuşulmaz. Sermayeler Suriye şehirlerinde ıskartaya çıktıktan sonra buraya sığınırlar yahut büyük şehirlerde pazara sürülemeyecek kadar çirkin olanlar yollanır buraya. Rakı, kumar, fuhuş., burada hayata renk veren, buranın insanını hayvandan farklılaştıran üç meşgale. Rakı, parası oldukça başkalarına parmak ısırtacak kadar rakı içebiliyor. Parası oldukça veya olmadıkça.

Kumar, parası oldukça oynuyor. Ama ne zamandır parası yok. Fuhuş... Kasaba kerhanesinde genç bir kadın. Bu akşam ilk defa görüyor onu. Kibar bir havası var yahut ona öyle geliyor. İlk defa olarak bir orospuya karşı sevgi duyuyor içinde. Kadın rahatsız olduğunu söyleyerek müşterileri savmaktadır. Bir hafta sonrası için alınan randevu. Linda'yla buluşabilmek için evin hangi eşyasını sattığını hatırlamıyor. Bir akşam, annesi yirmisini çoktan aşan bu koca bebeği yatırdıktan sonra, koca bebek odasını terkedip karanlıklara dalıyor. O geceyi de pek hatırlamıyor. Yalnız, bir kadın etinin lezzetini ilk tadış. Aşk hakkında hiç bir fikri yok. Kadın nedir bilmiyor. Ve kasaba kerhanesinin bu hasta orospusuna tutuluş. Sonra., sonrasını nasıl anlatsın. Sonrası bugünkü hayatı ile bugünkü değer hükümleriyle ondan o kadar uzak, o kadar başka sanki. Kapatılan kerhane, baba evine getirilen orospu. Baba evinden kaçan orospu. Bir başkasına kaçan, bir başkasının evinde orospuya yapılan ricalar, izdivaç teklifleri. Linda'yla kaç gece yattı? Bir veya iki. Ama dünyada tek kadın vardı onun için. Yirmi iki yaşındaydı, kendisinden sekiz on yaş büyük ve Suriye'nin belli başlı kerhanelerini dolaştıktan sonra frengiye tutulup gizlice çalışsın diye o kasaba kerhanesine yollanan bu esrarkeş kadın onu bir izmaritten daha az itibara lâyık gördü. Linda için aşk hatta "sensualite" diye bir şey yoktu artık. Hâlâ güzeldi

şüphesiz. Fransız askerlerine mahsus bir kerhanede çalıştığı için Fransızca da konuşuyordu. Argoyla karışık yarım yamalak bir Fransızca. Hatta biraz okuyordu da galiba. Elinde kalan son kitapları, yemeğini, sandalyesini, ikram eden bir çocuk saflığı ile ona hediye ettiğini hatırlıyor. Linda'nın sığındığı evin sahibi memurdu. Gündüz beraberlerdi Linda'yla ama Linda elini bile dokundurmazdı ona, parayı memur veriyordu. Nelerden bahsederlerdi, kendini başkasına ait sayan bir kadının yanında işi neydi? Onunla beraber olmak için, onun kokladığı havayı koklayabilmek için her şeye razı idi. Zaten herhangi bir tercihte bulunacak halde değildi. Linda memuru seviyor muydu? Hayır! Linda kimseyi sevmiyordu. Kimseyi sevemezdi. Artık bir eşya idi o. Yalan söylemeğe memur bir eşya.

Linda o evden de kaçtı. Bu garip münasebet kaç ay sürdü hatırlamıyor. Zaten gece gündüz sarhoştular. Hayatının bu ilk kadınından yalan da olsa sevgiye benzer tek kelime işitmedi. Ona nelerini feda etti. Haysiyetini. Ailesinin haysiyetini. Linda o evden de kaçtı. Bu manyak, mağruni kadınını şehir şehir aradılar. Karakollarda kuzinim diye ifade verdi. Linda kayboldu. Onunla beraber dünyanın bütün kadınları, hayatının bütün şiiriyeti. Ve hatıra olarak yıllarca, yıllarca devam eden bir vesvese, bir korku: frengi korkusu. O, Linda için, benzerini görmediği bir deli idi. İşsiz, parasız... Kültürü? Linda kültürü ne yapsın! Gençliği? Erkekliği? Linda iğreniyordu erkeklerden. O artık yalnız esrardan, yalnız kokainden anlıyordu. Bu otuz yaşındaki kadın genç adamın izdivaç teklifini kahkahalarla red etti. Haklıydı da.

En acı hatıralar kelimeleşince nasıl bayağılaşıyor. Linda'yla münasebetleri üzerine hiçbir zaman ciddi bir tahlile girişmedi. Neden? Belki kendinden utanıyor, hayatının o devresinde yüzünü kızartmayacak tek gün yok. Onun için hafıza kusmuş o hatıraları. Ne yapabilirdi? Kadına susamıştı, şefkate susamıştı, hayata susamıştı. Yalnızdı. Ve polis takibindeydi. Ve hiçbir ümidi, ama hiçbir ümidi kalmamıştı. Unutmak istiyordu. Yaşadığını unutmak istiyordu. Kitaplarını elinden almışlardı, istikbalini elinden almışlardı, onu ölüme mahkûm etmişlerdi. Sökmen Süer, sana bu memlekette iş yok, diye bağırdı, aklın varsa intihar et. Evlenemezdi. O bir paryaydı artık. Kim kızını bir komüniste verirdi? Zaten ezeli ve ebedi yabancısıydı o ülkenin. Linda cehennemin ta kendisi olsa tereddüt etmeden kucağına atılırdı. Frengi... o zaman bunun ne demek olduğunu düşünecek halde değildi. . Adeta bir belâ arıyordu. Bu miskin, bu taksitle ölümü hızlandıracak bir belâ...

Hayatının ilk kadını. Sonra bu maceranın "idylle"e benzer tarafı yok. Linda ne bir "la Dame aux Camelias"ydı, ne bir Manon Lescaut. Hatta bir orospu Eliza bile değildi...

"L'AGE DE RAISON" ÜZERİNE DÜŞÜNCELER YA DA SARTRE'IN ERKEK FANTOŞLARI*

Scott'un kadınları güzel bir resimdir çok defa, şahane birer biblodur, lekesiz birer heykeldir, ama yaşamaz. Hepsi de günaha benzeyen ihtiraslara yabancıdırlar, kalpleri hiçbir hırsızın sokulamayacağı muhkem* bir şatodur. Balzac İngiliz püritanizmine verir bunu. "*Akıl Çağı*"nda (*J. P. Sartre, L'Age de Raison Gallimard, 91 Paris 1955*) Tersine. Kadın kahramanlar çok daha canlı, çok daha sevimli. Mathieu kim? Romana da, Marcelle'in odasına girer gibi, ayaklarının ucuna basarak giriyor. İnsandan çok gölge. Ne yapacağını bilmeyen, kararsız ve sünepe bir hali var. Yedi yıldır tepe tepe kullandığı bir kadının felaketi uykusunu kaçırmıyor. Sadece vebal benden gitsin diye metresine kürtaj yapacak karıyı şöyle bir görmek istiyor. Sonra? Sonra Boris'in kafasındaki Mathieu. Hürriyeti temsil eden kuvvetli bir adam. Ama Boris kim? Silik ve şahsiyetsiz bir oğlan. Sartre çok basit cümleler, çok basit jestlerle konuşturuyor insanları. 1917'de Fransa'ya gelmiş Boris, üç aylıkmış -aşağı yukarı aynı yaştayız-. Suriye'ye gelse hayatının sonuna kadar kadın gibi kullanılırdı. Tip o. Kafası çok yavaş işliyor. Ve içi kendi kendiyle dolu. Lola'nın jigolosu bir nevi. Daha doğrusu Lola erkek, o dişi. Hayat hakkında hiç bir fikri yok. Hiç güçlük çekmemiş. Hadiseler şımartmış hazreti. Lola'dan çok Mathieu'den hoşlanıyor. Sonra tapetleri merak ediyor çok. İvich'i henüz tanımıyoruz. Yalnız, Mathieu'nün birinci kısımdaki konuşmasından talebe olduğunu öğrendik. Boris kız kardeşinin tesiri altında.

Marcelle de, Lola da Sartre'ın erkek fantoşlarından çok daha diri ve insan. Lola'nın tek zaafı bir puştu sevmesi, genç bir puştu. Ama bütün acıları, bütün zilletleriyle* kendini bir verişi var ki aşka, İsa'nın: "*Tanrı birçok günahlarını affedecek onun, çünkü çok sevdi*" müjdesini hatırlıyor insan. Bir dala tutunma ihtiyacı, çürük, eğri büğrü bir dal, dikenli bir dal. Ve dal, kendine tutunan elden müstağni.* Kabahat Sartre'da mı? Zaten romanın başlangıcında kahramanları etiketlemek yersiz. Belki de çok daha eski intihalarımızın tesiri altındayız. Bu bir prejüje veya bir idefiks.

Fransa'da kaldığım zaman boyunca tek erkeğe rastlamadım. Hepsi hayalet misali. Birer makina, konuşuyor, düşünüyor, yatıp kalkıyor. Rengi, köşesi, keskinliği, kanı, yüreği..bir kelimeyle şahsiyeti yok. Halbuki tanıdığım bütün kadınlar, dolu..ve reel. En âdisi için insan birkaç defa hayatını tehlikeye atabilir. Marcelle de, hatta yaşlı orospu Lola da öyle değil mi? Mathieu ne kadar küstah, ne kadar şımarık, ne kadar meselesiz? Lokantadaki erkekler de öyle. Kırk yaşında bir tapet, bir nevi Zeki Müren. Uzaktan dilber, yakından korkunç. Ama hepsi de bir rüyadaki şekillere benziyor. Kötü çekilmiş resimler gibi, içimize dolmuyor. Belki gerçeği aksettirdikleri için.. Ama gerçek silik. Romanda hep Rastignaclar, Julien Sorel'ler, Raskolnikoflar görmeye alıştığımız için yadırgıyoruz bu tipleri. Muharrir usta olmasına usta. Müstehcenden de sık sık faydalanıyor. Bir Balzac'ın, bir Dickens'ın, bir Dosto'nun tenezzül etmeyeceği bir "true" bu. 54. sayfada iki çıplak kadın. Bu bir mermer çıplaklığı değil, ürperen, hummalı ve nemli bir çıplaklık. Vokabüler sokaktaki vokabüler, Eugene Sue'nün en "canaille" kahramanları bazan daha çeki düzenli konuşur, "conlar, "foutre"lar, "emmerder'ler gırla. 54. sayfada Mathieu'nün gebe bıraktığı kadının telaşı, ürperti içindeki aç teni, Lola'nın apış arası: "C'est trop de coucherie et de cochonnerie".

QUINZE-VINGT GECELERİ IV*[22]

Uzviyi ulvileştirmek bakırdan altın imal etmek gibi hayal. Hayatımıza salgı bezlerimiz hükmediyor. Şuurun karanlık bölgelerinden yükselen çığlıkları susturamıyoruz. Çığlık homurtu oluyor nihayet. Homurtu uğultuya inkılap ediyor. Saint-Augustin kendini kırkından sonra Tanrıya vakfedebildi. Muhammet Haticet-ül kübra ile geçirdiği yılların acısını torunu yerindeki Ayşe'nin kollarında çıkardı. Balzac kendisine aşkı ve hayatı öğreten Mme de Bernier'nin içli ve fedakâr sevgisinden "amour strangulatoire" diye bahseder.

Belki inananlar uzviyetin çığlıklarını dualaştırabilirler. Ama Pafnüs'ü cinnete kanatlandıran bu gayri insani inat oldu. "Chassez le naturel, il revient au galop." Uzviyet de tabiatın bir parçası. Ona hâkim olmak için boyun eğeceksiniz önce.

Tabiat yaratmak için yıkmak zorunda. Fırtınalar, zelzeleler, seller. Yaşamak öldürmektir. Ya kendini öldüreceksin, ya başkalarını. Dördüncü kişinin hayatını kurtarabilmek için üç kişiyi öldürebilmek. "This is the question." Ya kendine kıyacaksın, ya başkalarına. Başkalarına kıymak da kendine kıymak değil mi? Başkaları kim? Bizden birer parça. Her tanıdığımız, varlığımızın bir zeyli*. Her ölenle bir parça ben de ölürüm. Her ölüm bir "emputation".

Tımarhaneler uzviyetinin emirlerine kulaklarını tıkayan gafillerle dolu. Uzviyetin intikamı yamandır. Bir Sainte-Therese limana sığınır gibi kiliseye koştu. Fırtınaya tutulan, aşınan her gemi limana sığınır.. Denize açılmadan fırtınaya tutulan gemi, deniz sütliman, fırtına sahilde, geminin içinde...

Hayatına giren ikinci kadın Emine. Onu okuduğu romanlardan herhangi birinin kahramanı kadar bile hatırlamıyor. Şimdi ilk mektepte yardımcı öğretmendir. Yardımcı öğretmen. Emine Bursa Öğretmen Okulu'ndan mezun. Herhangi bir dişi. Bir sürü ümit, fakat kızın saçlarını bir kere bile okşayamadan bu "idylle" başlangıcı da sona eriyor. Emine için kırk elli sayfalık bir dünya edebiyatı şeması hazırladığını hatırlıyor. Emine kimbilir nerdedir şimdi?

Sonra Vali muavininin emriyle eşikten kaçırılan bir köpek gibi, öğretmen yardımcılığından dehleniyor. Evlenmesine imkân yok...

7.2.1963

"L'AGE DE RAISON"UN DEVAMI: KİTAPTA GÖRMEK İSTEDİĞİMİZ KENDİMİZİZ*

55'inci sayfadan itibaren yeni simalar beliriyor. Sarah, Brunet, Gomez, Alman nazır... Ve Mathieu'nün şahsiyeti yavaş yavaş sislerden sıyrılıyor, uzaktan görünen bir gemi gibi ("il emerge"). Mathieu, Sarah'nın evine gidiyor. "Dışarda yaz ama bu başkalarının yazı." Karanlık bir gün başlıyor onun için, akşama kadar yılan gibi kıvranarak sürünecek olan, güneşin altında bir defin töreni"... Alman nazır henüz hayalet halinde. Ona Mathieu ile birlikte Sarah'nın kapısında rastlıyoruz. Başlangıç bir parça Zola'yı ve diğer natüralistleri hatırlatıyor. Sonra Brunet ile tanışıyoruz.

Mathieu'nün eski bir dostu bu. Mathieu o sabah bu eski dostla karşılaşmaktan hiç hoşlanmıyor. Bir parça vicdanına rastlamış gibi. "Can

çekişen bir dostluğun verdiği sıkıntı." Sonra Brunet dışarının havasını getiriyor, sağlam, bodur, inatçı bir isyan ve şiddet dünyası, alınteri, sabır, disiplin dünyası. Brunet, onun Sarah'a tevdi edeceği o utanç verici sırrı ne yapsın? Sarah'nın çehresi aşınmış ("ronge par la borite"). Kimonodan yayvan ve yumuşak memeleri fırlıyor. Brunet'nin Mathieu'ye merhabası: "*Merhaba koca social-traître*". Gomez İspanya savaşına katılmak için Sarah'yı bırakıp kaçmış. Alman, 922'de Münih'te sosyalist hükümette nazırmış. Şimdi sefalet içinde sürünüyor. Brunet'ye göre casus. Brunet üç beş çekiç darbesiyle biçimlendirilmiş kaba, ama çok canlı bir tip. Parti adamı tipi. Sarah için parti mücerret bir topluluk, reel olan: insan. Brunet'nin sükûneti hem dinlendirici, hem çileden çıkarıcı bir sükûnet: denizin sükûneti. Tek insan hali yok onda, kalabalığın yavaş, sessiz ve gürültülü canlılığı var. Mathieu'yü ne zamandır bir burjuva, pis bir entelektüel, bir bekçi köpeği olarak sınıflandırmış. Onun nasihatine ihtiyacı yok. Mathieu bu ağır hükmü benimsemiş gibi, içinden "*ömür boyu ne yaptım ki nasihat vermeye hakkım olsun*" diyor... Nihayet Sarah'yı ikna ediyor. Genç kadın, bir Yahudi jinekolog'a durumu anlatıp onu üç bin franga çocuğu düşürmeye razı edecek. Mathieu tekrar yoldadır. Dışarda yine yaz. "Gök sokağa inmiş.. İnsanlar göğün içinde yalpa vuruyorlar ve yüzleri alev alev ışık. Yeşil ve canlı bir koku, taze bir toz kokusu. Yaz". Artık endişeleri yatışmış gibi, tabiatı görebiliyor. Luxembourg bahçesi, sıcak; beyaz heykeller ve güvercinler, çocuk, çocuk.. Çocuklar koşuşuyor, güvercinler kanat çırpıyor. Parayı nereden bulacak? "Kocadım", diyor Mathieu. Gırtlağıma kadar gömüldüm hayata. Ve hiç bir şeye inanmıyorum. Ben de, bir İspanya'ya gitmek isterdim. Olmadı, olamadı. İspanya var mı? Nerede İspanya? Oturmuş, kendi kendimi yudumluyorum, kendi tadıma bakıyorum boyuna. Kan tadı, maden suyu tadı: kendi tadım.

'J'existe'. 'Exister', bu: bu susamadan içiş. 34 yıl, 34 yıldır kendimi yudumluyorum... Çalıştım, bekledim, istediklerim benim oldu: Paris, Marcelle, bağımsızlık... Bitti artık. İstediğim hiç bir şey yok. Luxembourg bahçesi hep aynı, hep bambaşka, deniz gibi... Yüz yıldan beri oynayan sanki hep aynı çocuklar... Güneş aynı, ağaçlar aynı. Sarah ve sarı kimonosu. Gebe kalan Marcelle, para. Çok tabii, çok normal, çok monoton şeyler, ama bir hayatı dolduran da bunlar. Bunlar hayatın ta kendisi. Ötesi? Çocuklar, İspanya'lar, İspanya'da şatolar., onlar ne peki? Bana göre biçilmiş laik bir din. Ilık ve minnacık. Gerçek hayatımın serafik ve sessiz bir 'accompagnement'ı, bir alibi".

"Hür olmak isteyen insan!" Etrafımdakiler beni öyle görmek istiyor. Herkes gibi yer içer; devlet memurudur; politika ile uğraşmaz, 'Oeuvre' ve 'Le Populaire' gazetelerini okur, para sıkıntısı çeker, arada. Yalnız hür olmak ister, başkaları nasıl pul koleksiyonu sahibi olmak isterlerse. Hürriyet, onun has bahçesi, kendi kendisi ile suç ortaklığı. Tembel ve soğuk bir herif. Biraz hayalperest ama aslında çok makul. Kurnazca bir mutluluk imal ediyor, ataletten doğan harcı âlem fakat sağlam bir mutluluk. Zaman zaman ulvî mülahazalar serdederek kendini haklı çıkarmakta. Ben bu muyum acaba?" Sonra hatıralar... yedi yaşındaki çocuğun iç dünyası. Üç bin yıllık vazoyu kırışı. Tahrip zevkinin, tahrip gururunun sarhoşluğu.

Sonra on altı yaşında: "il etait une petite brute". O zaman karar vermişti hür olmaya. Yirmi bir yaşındaydı, odasında Spinoza okuyordu. O zaman da "je ferai mon salut" demişti... "Pari" aynıydı, kelimeler değişmişti yalnız. Mathieu, Mathieu'nün nazarında bir "pari"den ibaretti. Neydi bu "pari"? İstediği zaman hatırlayamıyordu bunu, şekillendiremiyordu. "Hür olmak. Kendi kendinin illeti olmak; mevcudum, çünkü öyle istiyorum, diyebilmek, kendi kendinin başlangıcı olmak." Bu cümleler coşturmuyordu onu şimdi.

Ayağa kalktı. Bir devlet memuru idi ayağa kalkan, para sıkıntısı çeken, eski talebelerinden birinin kız kardeşiyle görüşmeye giden bir devlet memuru. "Kâğıtlar dağıtıldı, bitti mi acaba? Artık ilelebet bir memurdan mı ibaretim." O kadar çok beklemişti ki. Bu arada bir hayli kadın kovalamış,- seyahat etmiş, hayatını kazanmıştı. Ama tek endişesi: "disponible" kalmak; bütün hayatını bağlayacak şuurlu ve iradi bir "acte" için serbest bulunmak, yepyeni bir hayatın başlangıcı olacak bir "acte"; hiçbir zaman kendini bir aşka veya hazza vermemek. Hiçbir zaman da gerçekten bedbaht olmamıştı. Başka bir yerdeydi sanki. Henüz tam manasıyla doğmamıştı. Bekliyordu. Bu arada yıllar yavaş yavaş sinsi sinsi yaklaşmış, onu arkasından yakalamışlardı. 34 yıl. "Brunet gibi, yirmi beş yaşında angaje olmalıymışım. Ama o zaman meseleyi bilerek angaje olamaz ki insan. Faka basar. Faka basmakta istemiyordum." Rusya'ya gitmeyi, tahsilini terk etmeyi, sanat öğrenmeyi düşünmüştü. Ama ciddi bir sebep yoktu bunları yapması için. Sebepsiz çılgınlık olurdu bunlar. Beklemeye devam etmişti... Yelkenli gemiler dolaşıyordu Luxemburg havuzunda... "Artık boşaldım, hiçbir şey beklediğim yok."

"Kendi kendine 'c'est marrant la jeunesse' dedi, dışı pırıl pırıl, içinde kimse yok. Biz gençliğimizin farkına varmadık. Sonra anladık ki gençmişiz, bir zaman. Brunet de, Daniel de öyle. İvich'i Gauguin sergisine götüreceğini

hatırladı. Ona güzel şeyler göstermekten hoşlanıyordu: kendisi güzel değildi ya, özür dilemek gibi bir şeydi bu. Ama İvich hoş görmüyordu onu. Yine manyak ve faruş edasıyla bakacaktı tablolara. Mathieu yanında kalakalacaktı, çirkin, sıkıcı, unutulmuş. Ona rağmen güzel olmak da istemezdi Mathieu. İvich güzellik karşısında da hissizdi. Ne istiyorum bu kızdan bilmem, diye düşündü...

Sonra İvich'le tanışıyoruz. Yanında bir oğlan, saçları 'ca-lamistre' (ondüle yaptırtılmış). 'Elle avait son visage le plus habılle' yani saçları kapamış yüzünü, ivich'le karşılaştıkça ona öyle geliyordu ki bir katastrof yaşamaktadır: İvich, yarını olmayan küçük ve trajik bir acıydı. Ya bir yerlere gidecek, ya delirecek, ya kalpten ölecekti.. Ama onsuz yaşamaya tahammül edemezdi Mathieu."

"Une lecture est souvent une recherche. Nous posons â chaque page des questions et nous forçons l'auteur â nous re-pondre. Que nous importe la vie des autres, si nous ne pou-vons l'integrer â la nötre. C'est nous que nous cherchons dans un livre. Notre passe, notre present ou notre futur".

Kahramanlar, rüyalarımızı yaşadıkları ölçüde enteresandırlar. İç ve dış dünyamıza ışık serpmeyen kitaptan bize ne? O aynada görmek istediğimiz kendimiziz. İmkân olarak, ümit olarak, korku olarak kendimiz. Yani virtüel benliğimiz. Saçlı sakallı Flaubert Mme Bovary'de tecelli edebiliyor. Vautrin Balzac'ın, Julien Sorel Sthendal'ın enkarnasyonlarından biri. O halde birbirine benzemez görünen birçok kahramanlarda neden kendimizi görmeyelim? Başka bir coğrafyada, başka bir zaman parçasında nasıl bir hüviyete bürünecektik?..

Sartre sıkmıyor insanı. Karanlıkta bırakmıyor. İçimizden geçenleri anlamış gibi konuşuyor. İvich herhangi bir genç kız. Taşraya dönmek istemeyen, biraz şımarık, biraz hoppa bir Fransız kızı. Dünyası daracık. Mathieu onunla konuşurken "assurance"ını kaybediyor. Yaş farkı ve önceleri Marcelle de var yanlarında. Kendilerini yalnız bırakmayan bu "presence"a kin duyuyor Mathieu, kin duyuyor çünkü bu, hürriyetine bir tecavüz, ânı yaşamasına engel. Saçlarından yakalayıp maziye çekiyor onu, maziye veya istikbale. İvich: ân veya istikbal ama başka bir istikbal. Mathieu için bağlanmak, bağlandığını hissetmek, bağlarını koparamamak, bitmek demek. Mathieu için İvich bir dert, bir tecessüs, bir istifham.[*] İvich için Mathieu henüz belli değil. Konuşmalar çok tabii. Ne biliyoruz tabii olduğunu. Belki de bu, romancının ustalığı sadece. Bilmek için yaşamak

lâzım. Aynı yerde oturmak, aynı yaşta olmak vs. Otomobildeki sahne de çok düşündürücü. Barutu ateşleyen kibrit. Mathieu'nün kollarında cansız bir ceset kadar hissizleşen genç kız ve Mathieu'nün âşık oluşu....

Belki dikkat etmemişimdir: hiçbir romanda hislerin gelişmesi bu kadar nüanse, bu kadar "suggestif' değildir sanıyorum. Bir jest ruhi muvazeneyi allak bullak ediyor. Yepyeni bir durum çıkarıyor ortaya. Mathieu'nün Marcelle'e karşı sevgisi de bütün meddücezirleriyle karşımızda. Bir alevlenen, bir küllenen bir sevgi. Bazen bir yara sızısı. Bir vicdan azabı. Bir diş ağrısı. Bir yük. Sartre bu dalgalanışları yaşatıyor, insana. Sebeplerini söylemiyor. Ukalâlık yapmıyor. Kahramanlarla birlikte yaşıyoruz. Bütün kahramanlarla mı? Hayır. Meselâ İvich'in derisi içine giremedim. Onu dışarıdan görebiliyorum henüz. Ne aradığını bilmiyor. Biraz düşman. Ve kendi kokusuyla sarhoş. Belki de Mathieu'nün yanında olduğu için öyle. Erkeğin üstün zekâsı ve kişiliği karşısında yaşından başka iftihar edecek nesi var? Şımarıklığı bir nevi zırh. Hâlbuki Marcelle, evet ben Marcelle olabilirdim. Onun bütün acılarını yaşayabiliyorum. İnsan kolayca bazı kahramanların derisine girebiliyor. Sarah da benim. Mathieu de hatta zaman zaman Brunet de. Boris'le İvich'i benleştiremedim henüz. Belki biraz kıskançlık.

İvich yaşamıyor mu? Yaşıyor. Yaşayabildiği kadar yaşıyor. Paris'in her hangi bir kahvesinde düzinelerle İvich var, şu anda. Paris'in ve bütün payitahtların. Belki ben İvich'leri hep dıştan seyrettim. Sinemada görür gibi. Bana biraz irreel gelişi bundan. İrreel ne demek? İrreel yani sıcaklığını duyamıyorum. Nefesini, kokusunu alamıyorum. İvich uzağımda.

8.2.1963

QUINZE-VINGT GECELERİ V*{23}

Hiçbir arzu yok içimde. Hiçbir tahassür yok. Gök mavi ve duru. Biraz sisli. Fırtına nasıl ve ne zaman dindi? Hatta dindi mi? Bilemiyor. Kedi gibi, köpek gibi, ağaç gibi yaşamak.. Yaşayamaz ki. Gemiye binmiş bir kere. Daha doğrusu bindirilmiş.

Linda, Emine ve sonrakiler., tutunmak istediği birer daldı. Düşen tutunacağı dalları seçmez. Ve hepsi de kuru bir dal kadar duygusuzdular. Linda, Emine ve sonrakiler.. Sonrakiler kim? Abanozdan Sevim. Onunla iki

gece yaşadı ve âşık oldu. Sonra? Pansiyon komşusu Alis. Kendileri için kıvrandığı bu kadınların şimdi çehresini bile hatırlayamıyor. Aşk... Ne aşkı? Aşk bir seçiş. Onun karşısına bu kadınlar çıktı. Sevim şuursuz bir orospuydu, belki eski bir hizmetçi. Alis kültürsüz, iki çocuk doğurmuş, para canlısı bir başka orospu. Emine herhangi bir ilkokul öğretmeni hatta herhangi de diyemeyiz, bodur ve sevimsiz. Ama o bunların hepsini sevdi. Açtı, şefkate, kadına açtı. Hiçbiri yüz vermedi ona. Güldüler. Deliye bak dediler.

İzdivaç teklif etti hepsine de, başka silahı yoktu, kendini öylesine küçük görüyordu, reddettiler. Onları seçmemişti, kader karşısına çıkarmıştı onları. Yalnız onları çıkarmıştı karşısına. Sonra Râyegân. Ve aşka çok benzeyen bir kristalizasyon. Sonra ayrılış ye ümitsizlik. Râyegân'ı da kader çıkarmıştı karşısına. Ama o bir genç kızdı. Kibar ve...

Bu münasebet neden başlarken sona erdi, bilmiyor. Hatırladığı tek şey çektiği acı. Evleninceye kadar hayatına giren kadın çehreleri aşağı yukarı bunlar. Emine ile Râyegân'ın elini bile sıkmadı. Ve hiçbirinin dudaklarından sevgiye benzer tek kelimenin döküldüğüne şahit olmadı. Ezildi ve hor görüldü. Neden? Çok ateşli, çok kuvvetli bir "mâle"di. Hassastı, sevmek için yaratılmıştı. Kaderin karşısına çıkardığı kadınların üçü de fahişe idiler. İkisi profesyonel, biri profesyonelimsi. İkisi hayal peşinde genç kızlar, mühendis istiyorlardı belki de. Taşkın hisleriyle korkutuyordu, şaşırtıyordu, onları. Ne var ki hiçbiri yaşamıyor artık. Zaman zaman hafızanın sathına çıkan bir naaş. Ne sıcaklıkları var ne cazibeleri. Hiçbirine teşekkür borçlu değildi. Hepsi de kalbinden bir parça kopardılar. Hepsi de gururunu ezdi.

Sevmek zorundaydı. Yirmi iki sene kadınsız yaşamıştı. Kadınla nasıl konuşulur bilmiyordu. Güveni yoktu kendine. Hiç mi hiç güveni yoktu. İzdivaç teklif edebileceği her kadına evlenelim dedi. Ne yapabilirdi başka? Başka şekilde bir kadına sahip olabilmeyi aklından geçiremiyordu ki. Bütün kadınlar reddettiler. Bütün kadınlar. Yani Linda, Emine, Sevim, Alis. Râyegân böyle bir tekliften hiçbir zaman haberdar olamadı. Sonra Câzibe'nin aracılığı ve ismini bile hatırlamadığı iki ilkokul öğretmeninden gelen ret cevabı. Dünyası bu kadardı.

9.2.1963

Çocuk olmadı, genç olmadı. Avrupa'da olsa bir manastıra çekilirdi belki, orada kafasıyla yaşardı. Kafasıyla yaşamak için yaşamak. Yaşamak için çalışmak lâzımdı, ev lâzımdı. Evlendi, sünnet olur gibi, askere gider gibi, manastıra çekilir gibi. Biraz utanarak, biraz istemeyerek, biraz korkarak... Ufuklara açılmadan limana giren zavallı gemi! Bununla beraber, karısı onunla hayatını birleştirmeye razı olan ilk kadındı. İzdivaç teklif ederken onun da reddedeceğinden emindi adeta. Adeta lâf olsun diye yaptı bu teklifi. Nihayet her tanıdığı kadın gibi, hatta her tanıdığı kadından çok daha fazla, karısını da sevdi. Otuz beş, kırk yaşlarında olsa ve hayatı bütün mevsimleriyle yaşamış bulunsa hiç şüphe yok izdivaçların en bahtiyarı olurdu bu.

10.2.1963

DALGA ŞUURUN DERİNLİKLERİNDEN YÜKSELMİYORMUŞ

Dalga, şuurun derinliklerinden yükselmiyormuş demek. Satıhtaymış. Sert ama sığda... Varlıktan ademe yuvarlanışta, ellerinin ihtilaçla* uzandığı dallardan biri daha kırılmış ne çıkar? Gölgeleri dal diye kucaklamaya kalkışmanın akıbeti... Gölge. İnsanlar birer gölge, konuşan, gülen, inleyen ve eriyen birer gölge. Toprak nasıl emerse suları, zaman da bu gölgeleri öyle yutuyor.

Neden en küçük fırtına bu gemiyi dümensiz bırakıyor? Bu bocalayışların hepsi de soyumuza has bir alın yazısı mı? Yoksa... Bu "yoksa" öldürüyor. Sürü ile acı çekmek, acı çekmemek gibi bir şey. Sürünün terk ettiği hasta bir koyun olmak güç.

Ruh iklimindeki durgunluk ne kadar sürecek? Bu aldatıcı bir sükûn mu? Bilmiyor ki. Neden ruhu bütün rüzgârlara açık, neden en küçük bir meltemle alabora oluveriyor?

"Ne jugez pas". Fertler de, içtimai sınıflar gibi, antitezlerini sinelerinde besliyorlar. Ölüm mikroplarını içimizde taşımıyor muyuz? Sevdiklerimiz bazen bir vicdan azabı... "Et nous alimentons ces aimables remords, comme les mendiants nourissent leurs vermines"...

A. öldü. Onunla beraber kaç ayım, kaç günüm karıştı toprağa. B. yaşıyor, hocalık hayatımın en büyük inkisarlarından olarak. En büyük inkisarlarından, çünkü en büyük iftiharı olabilirdi. Göğüs boşluğuna bir

kalp yerleştiremedim, hiç kimseyi sevemiyor. Eskiden de öyleydi. Onda kültürün yok edemediği korkunç bir tahrip insiyakı var, hedefini bulamayan bir insiyak. Şüphe yok ki hasta. Bir Julien Sorel kadar hipokrit, ama onun gibi karanlıklardan gelmiyor, ezilmemiş, hırpalanmamış, belli bir "ambition"u da yok. Seviliyor, beğeniliyor. Kimden, niçin intikam alacak?... Bir Eflatun olabilirdi, bir Alcibiade bile değil.

12.2.1963

BULUTLARA BENZER DUYGULAR

Bulutlara benzer duygular: turuncu, erguvan, beyaz. Bir rüzgâr sürükler hepsini. Bulutlara güven olmaz. Çiçeklere benzer duygular: gönüllerde yıldız yıldız açılır, meyve olur, ağaç olur; nesiller dinlenir gölgesinde: muzaffer alınlarda taç olur. Çiçeklere benzer duygular, kuytu bir bahçede açan çiçeklere. Gözyaşlarında kanatlanır yaprakları, kalbinin kanıyla şafaklaşır. Ağlayınca açar o çiçekler, gülünce solar. Kuşlara benzer duygular. Nereden gelirler bilinmez. Kâh çığlık çığlıktırlar, kâh sesleri işitilmez. Baj'ında güneşler tutuşmuyorsa selamlayıp geçerler seni. Kuşlar soğuk iklimi sevmez.

13.2.1963

ROUSSEAU COMTE

Deha çullanmış Rousseau'ya. Nereye, gitse kovalamış: gölge gibi, felaket gibi. İnsanların en terbiyesizi, insanlığın en büyük terbiyecisi olmuş. Zilletlerini, düşüşlerini, hicranlarını tefekküre kalbetmiş. Gübreden fışkıran zambak. Byron haklı: Rousseau'yla bir çağ başlıyor., hasta, sarsak, yapmacıklı, perişan bir çağ. Ama kalbi var bu çağın. Yalnız beyin, yalnız merasim, yalnız poz değil.

Yirmi yaşında mektepten kovulmuş Comte. Meçhul bir kadından bir çocuk peydahlamış, arada. Meyhaneye girer gibi Saint-Simonizme girmiş. Sonra bir başka fahişe bulmuş. Kahramanımız yirmi yedi yaşındadır. Metres hayatı yaşadığı kadınla evlenmiş resmen, tımarhaneye girmiş, oradan çıkınca bir de dini nikâh yaptırmış. Seine nehrine atmış kendini, kurtarmışlar. Nihayet olgunlaşmış, kırk altı yaşında, başka bir fahişe çıkmış

karşısına, otuz yaşında bir kadın. 47 yaşında kadıncağızı kaybetmiş. Bir biyograf zavallıyı kendisi öldürdü, diyor, yalan yanlış ilaçlar aldırarak öldürdü. Dünyanın bütün ülkelerinde böyle bir adamın yeri ya tımarhanedir, ya hapishane. Hâlbuki Auguste Comte düşünce tarihinin başköşesinde.

KAÇANLAR

Paris benim de rüyalarımın şehri. Ben de yıllarca orada yaşadım. Mariusla Rastignac'la, Julien Sorelle.. Paris'in büyüsü nerden geliyor?.. Evvelâ sevdiklerimin çoğu orada yaşamış. Ve yaşıyor. Kulaklarımızda dost isimlerin musikisi: Chenier, Diderot, Comte.. Bu Flaubert'in, Lamartine'in veya Loti'nin Doğu hayranlığından farklı. Onlar müphemin nostaljisi içinde. Ben Bilinen'in. Belki bu bir kopuş. Yahut belki de parçanın bütüne hasreti. Londra, New-York veya Moskova.. Bütün uzak beldeler gurbet benim için. Yalnız Paris vatan, kafamın vatanı. Ama gönlümle bu topraklara bağlıyım. Tam bir "ecartelement".

Türk aydını yangından kaçar gibi uzaklaşıyor yurdundan. Hayır, kirlettiği bir odadan kaçar gibi. Unutuyor ki vatanı kenefe çeviren kendisi. Aydın, Tanzimat'tan beri Batı kapitalizminin şuursuz simsarı. Tanzimat bir medeniyetin fethi değil bir ırzını teslim. Ve aydın harabe haline getirdiği bu memleketin enkazından bir şeyler yüklenip Batı'ya kaçmak istiyor. O enkazla yeni bir bina kurmak güç şey. Ama zavallı dostlarım, dünyanın en güzel coğrafyasını cehennemleştiren biziz!.. Bavulunuzda, hafızanızda o cehennemi taşıyorsunuz. Kaçış, daima zelilânedir.* Bu kaçış bir kendini arayış da değil, pervanenin ışığa koşması da. Hürriyet, hürriyet., ne hürriyeti? Mevcut hürriyetleri kullanıyor musun? 1963 Türkiyesi Voltaire'lerin Fransa'sından yüz kere daha hür. Voltaire'ler nerede?

15.2.1963

QUINZE-VINGTS GECELERİ VI*[24]

Le Sage'ın "Topal Şeytan"ı damlarını açar evlerin ve kahramana komediler seyrettirir. Çağdaş romancı tımarhanelerin de çatılarını araladı, kerhanelerin de. Batı'nın harikuladeliklerden aşınan tecessüsü zaman zaman bayağı'da, gündelik'te bilenmek ihtiyacını duydu. Romancı büyülü aynasını mahalle aralarında dolaştırdı sık sık. Sanatın vazifesi fâniyi ebedileştirmek, tabiattaki korkunç tahrip dehasıyle göğüs göğüse mücadele etmek değil mi? Her anı ne kadar ferdî, ne derece alelade olursa olsun insanlığın uçsuz bucaksız orkestrasında bir ahenk unsurudur.

Her çığlık, her kahkaha, her cıvıltı gök kubbenin altında akisler bırakmaya lâyık. Ebedileşmek uçurumların da hakkı.

Çağdaş roman şuuraltı mağaralarının kapılarını açtı. Kâh irkilerek, kâh korkarak, kâh şaşarak garip hayvanlar seyrettik. Gördüklerimiz sudaki akislerimizdi çok defa. Roman bizi başkalarının maceralarına ortak eden, hayatımızı genişleten, değiştiren dost bir sanat. Ama her sanatın amacı bir fetihtir, bir inşadır. Tek gönül veya milyonlarca gönül. Kulübe, saray, şehir veya kıta. Gerçi roman antik trajedinin de mirasçısı. Okuyucuyu dehşete düşürmek, acındırmak sık sık başvurduğu baharat.. Ama trajedi destanla akraba. Eşil, Homer'in veya Pendar'ın devamı. Hudutlarının sonsuza dayanmasına rağmen "fiction" ülkesi de hudutlu nihayet.

Hugo, Dea'yı romanına sokabilmek için bütün şairliğini seferber eder: "Büyük ve aydınlık gözleri vardı. Ne garip kendisi için sönen bu gözler, başkaları için pırıldıyordu. Yalnız dışarısını aydınlatan esrarlı meşale. Işıktan mahrumdu, ışık saçıyordu... Adına körlük denilen o karanlık duvarın arkasından nur fışkırıyordu... Geceydi, ama yıldızı olan gece.

Körler hayatın da, edebiyatın da dışında. Yahut insanların arasına çıkabilmek için deha ile taçlanmaları, bir Homer, bir Milton, bir Maarri olmaları şart. Yani paryanın tanrılaşması. "Galen Adam"da Dea, Gynplaine'in korkunç çehresini görmemek için kördür. Kurtarıcısını gönlü ile görür. Dea serafik bir varlık, etten kemikten yaratılmamış, bir şiir, bir sembol, bir ışık. Işık kendi kendini görür mü?

"Sefiller"in yarı tanrı, yarı insan monsenyör Bienvenu'sü ömrünün akşamında gözlerini kaybeder. Ama bu artık bir kaybediş değil, bir buluştur.

Güneşin çiğ ve hoyrat ışığı yerine, gönlün sitarevî aydınlığı. Pencerelerini dış dünyaya kapıyan şuur artık binbir kollu avizesini yakmıştır. Kaldı ki Monsenyör Bienvenu'nün öyle bir avizeye de ihtiyacı

yok. Çünkü sevilmektedir. Güneşler, yıldızlar, avizeler... Gerçekten sevilenlerin bu oyuncaklara ihtiyacı var mı? "Kör olmak ve sevilmek, hiç bir şeyin tamam olmadığı bu dünyada garip bir saadet" Hugo öyle diyor. "Çehresini göremiyorsunuz ama sevdiğinizin kalbi hep yanı başınızda çarpıyor, karınız, kardeşiniz, kızınız. Dünya küsufa* uğramış ne çıkar? Karanlıkta ve karanlık sayesinde yıldızlaşmak. Etrafında gece gündüz bir meleğin tavaf ettiği bir yıldız olmak. Sevildiğini bilmekten büyük saadet olmaz" (*Victor Hugo, Les Miserables, Edition Gamier freres, ss. 108-209*).

Sonra., sonrası yok.

Sanatkâr yaralarını göz önüne sererek merhamet dilenen bir çanak yalayıcı değildir. Hugo'nun büyülü bir mehtap gibi harabeleri saraylaştıran muhayyilesi en büyük felaketi sevimlileştirebiliyor. Ama büyük körlerin hiçbirinde bu nikbinliği bulamamaktayız. Pek kısa bir zaman gözlerini kaybeden Heine öfkeden, hırstan, yeisten çıldırıyordu adeta. Unutmak ve unutturmak. Ben alışamadım körlüğe. Bu kelime telaffuz edildikçe büyük bir kabahat işlemişim gibi yüzüm kızarıyor. Gözlerimi göstermek istemiyorum. Körler bütün devirlerin ve bütün ülkelerin paryası. Kör müsün? Kör olasıca!

Hay kör şeytan!.. Roman'ın bütün canavarlara bütün sürüngenlere açılan kapılan körlere kapalı. Neden? O halde ıstıraplarından bir roman, bir şiir de yaratamayacak kör. Kimin hikâyesini anlatsın?

16.2.1963

BU ÜLKE 89'DAN BERİ SU ALAN BİR GEMİ

Bulanık akıyor şuur ırmağı, bulanık. Derinlikleri seçilemiyor. Aksettirdiği, gökte soluk bir kaç yıldız. Neden eğilmek istiyorsun hep? Kalbini teşrih masasına yatırmaktan bıkmadın mı? Hayat dışarda.. Kaçıyorsun, erkekçe çalışmaktan, yaratmaktan, dövüşmekten kaçıyorsun. Boş bulduğu ilk kulübeye sığınan bir köpek gibi. Ve her kulübeden mantığın haşin eli boğazına sarılıp, kaçmaya zorluyor seni. İnsan, salahiyetinin sınırlarını çoktan mı aştı? Dünyanın batan bir gemiye benzemesi bundan mı? Tabiat, fare ile oynayan kedi gibi, soyumuzla alay mı ediyor? Tedirgin, küstah, azgın insan sürüleri.

Batan bir geminin ister serenine tırman, ister küpeştesine yan gel.. Bu ülke 89'dan beri su alan bir gemi. 89'da tasfiye edilen yalnız Batı aristokrasileri, yalnız derebeylik nizam-ı içtimaisi değil; 89 burjuvazinin zaferi, ihtiyar Şark'ın da ölüm çanı.. Asırlarca krallardan baç alan Devlet-i Aliyye'nin mecalsiz avuçlarında fetih kılıcı yok artık, dilenci keşkülü var. Birbirinin gırtlağına sarılacakları mesut günü iple çeken renk renk insan., ve nihayet çözülüş. Hasta adam hâlâ can çekişiyor. Can çekişen yalnız o mu?

Dünyanın bütün tımarhaneleri bizim entelijansiyanın kafatası yanında birer aklı selim mihrakı. Cemiyet tek mit'e dayalı: Atatürk miti. Başka bağ yok. İmparatorluğun birbirine düşman etnik unsurlardan mürekkep yamalı bohçası dikiş yerlerinden ayrılalı beri biz kendi kendine düşman insanlar haline geldik. Mazi yok, tarihimizi tanımıyoruz. Din ölüm yatağında. İnsanları bir araya getiren hiçbir ideoloji doğmadı. Nihayet dil de gitti elden. Türk milleti. Hangi millet? Milliyetçiyiz.. Hangi milliyetçilik? Batı'nın en bedbaht, en sarsak, en hasta fikir adamı bas-ü badelmevt* hülyalarıyla avutabilir kendini.

Kadirşinas bir el, gübre altında kalan inciyi asırlarca sonra insanlığın tefekkür gerdanlığına iliştirebilir. Dilin medeni memleketler argosundan çok daha büyük bir hızla değiştiği bir ülkede, yarım okka esrar içen bu kadar çılgınca bir hayale kaptıramaz kendini.. Hangi "posterite"?.. Bu millet on senede bir değişen hafızasız nesiller amalgamı..

O halde? Tefekkürün her ülkede bir nevi "martyr" olduğu belki bir vakıa. Ama şehvet dolu bir "martyr". Bir ideal için ipe çekilmek ölümlerin en güzeli. Nihayet manastır var Batıda. Yaralanan insan köpek gibi sokağa terkedilmez.

17.2.1963

İNSAN VE KOSMOS

31 Ocak 1963 tarihli "Nouvelles Litteraires"de Jean Guitton'un güzel bir yazısı var. Guitton Akademi azası. Her çarşamba Sorbonne'da kozmosun mânâsı hakkında dersler veriyormuş. Yazının başlığı "*Kosmos Karşısında İnsan*". Guitton Quinet'yi okumamış. Üstadın "Creation" adlı eserinde çok "lugubre", çok bedbin bazı kehânetler var. İnsan ve Kosmos. Will Durant medeniyet iki cümudiye* devri arasında bir dinleniş, bir nefes alış, diyordu,

zelzele devi şöyle bir başını kaldırmaya görsün ne kent kalır, ne köy kalır. Quinet'nin pesimizminde çağının biyolojik nazariyeleri methaldar*.

Guitton'u hülasa edelim.

İnsan Rönesansa kadar kosmosla kendi arasında muhteşem bir ahenk vehmediyordu. Felsefe, ilim, hatta din insanla tabiat arasındaki nizamı senfonileştiriyordu. Dünya kâinatın merkeziydi, insan dünyanın şerefi. Bu inanç sarsıldığı gün antropos'la kosmos arasındaki ahenk şüphe konusu olmaya başladı ama çok kısa sürdü bu şüphe. Yalnız Pascal kâinatla, kâinatı düşünen kamış arasındaki büyük nisbetsizliği aydınlık olarak görebildi. Zaman'la tekâmül'ün keşfi bu ahengi rahnedar* edebilirdi. Aksine kuvvetlendirdi. On dokuzuncu yüzyıl, gelişen kozmosu düzenleyen kanunla, insanoğlunu idare eden kanunun ayniyetine inanıyordu. Tabiatı da, tarihi de gittikçe daha ileri, daha mükemmel merhalelere* sürükleyen, aynı tekâmül kanunuydu. Arada uçurum varsa çok geçmeden kapanacaktı. 1815'ten 1940'a kadar Avrupa'da hâkim olan inanç budur: Spencer, Renan, Hegel, Marx hatta Bergson..

Atom çağından beri vaziyet değişti. Kosmos hakkındaki yeni görüşler bütün inançlarımızı alt üst etti. İlk defa olarak insanla kosmos arasında münasebet olmadığını anladık. Ayrı ayrı planda bunlar. Dünya gittikçe garipleşmekte bizim için. Nispetsizlik, tuhaflık, saçma sapanlık, akla uymamazlık... Âlimler de romancılar da serseme dönmüş. En çok kullanılan kelimeler bunlar. Üniver değil, plüriver. Büyük'e ferman dinleten kanunlar başka, küçük'e düzen verenler başka. Yani çeşitli dünyalar ve bu çeşitli dünyalarda çeşitli kanunlar var. Yıldız ayrı bir âlem, atom ayrı bir âlem. Kâinat bir ürperti, bir tesadüf, bir akış. Derin bir nizamsızlıktan doğan arızi bir nizam., dalgalanış, ve denge. Kosmos'un doğuşu oldukça yeni bir macera. Hiroşima'daki infilake benzeyen ama daha yavaş bir oluşum. Bilinmeyen bir andan itibaren, dört dönen bir nebülöz sağanağı. Sonra üzerinde bulunduğumuz akıl almaz toz yığını, belki de daha birçok yıldızlar üzerinde hayatın belirmesi: lüzumsuz bir macera. Ve boyuna gelişen nebatlar, hayvanlar başağı.

Nihayet nasıl ve niçin doğduğuna bir türlü akıl erdiremediğimiz insanoğlu, faydasız canlılarla ezilen kâinatta açlıktan ölmemek için kendi kendini tahrip eden ve üniversel hezeyana akıl erdirebilen garip mahlûk. Boşluklarla imkânlarla dolu bir mültiver.

Belki başka dünyaların da bizden çok üstün canlıları var. İnsanla tabiat arasındaki ahenk ne oldu? Çağımızın ana problemi bu. İlmin son sözü ümitsizlik mi? Kosmos ateizmi mi haykırıyor? Çağdaş felsefe bu sualleri duymazlıktan gelmektedir. Felsefe ilme eğilmiyor. Tek istisna Teilhard de Chardin. İnsanın yeni ümitlere ihtiyacı var. Bu kadar yükü ancak Tanrı taşıyabilir. Guitton'a göre, antropos'la kosmos arasında her şeye rağmen bir ahenk mevcut.

Yazı doyurmuyor insanı, tedirgin ediyor. İnsan belki de kâinatın en garip macerası. Ama ister en şereflisi olsun, ister en rezili, bilinen varlıklar içinde düşünen yalnız o. Neden kendi tezatlarını halletmiyor? Neden kucağında yaşadığı dünyayı cehenneme çevirmektedir? Kâinatla beşer arasındaki ahenk şimdilik bizi ilgilendirmez, daha doğrusu bizim dışımızda. Nihayet ilmî bir tecessüs konusu. Kaderimizi çok daha yakından ilgilendiren dâvalar karşısında Guitton'un, Guitton'ların söyleyecek sözleri yok mu? Atom çağının girdiği çıkmazdan kurtulmak için yeni "mystification"lara sığınmaya çalışıyor. Sorumluluklarını meçhul ve kavranılmaz bir kosmosa devretmek ihtiyacı. Silahlanma yarışı, insanı insan olduğuna utandıran kuyruklu yalanlar, bunakça veya çocukça ihtiraslar... Bunlarla kosmosun "absurdite'si arasında ne gibi bir münasebet var? İnsan âciz. Ama bu aczinin mâliki geniş ölçüde kendisi. Neden bir Michelet'nin, bir Marx'in, bir Spencer'in nikbinliği yok, Guittonlarda? Üniver'in plüriver oluşu, başka yıldızlarda dâhiler bulunması neyi değiştirir?

19.2.1963

"ANGOİSSE": BUNALTI

"Angoisse" (sıkıntı, huzursuzluk, ducret) psişik veya fizik bir tedirginlik, bir kendini rahat hissetmeyiş (bir "malaise"). Ruhi bakımdan paniğe varabilen bir güvensizlik duygusu olarak belirmektedir. "Angoisse" hisseden fert, sıkıntısının kaynağını bilmez yahut bu duyguyla onu meydana getiren şartlar arasında büyük bir nispetsizlik görür.

"Angoisse" deyince daima ona bağlı bir takım unsurlar gelir akla: meçhuliyet, kararsızlık, aciz (had şekli hafakan).

Fizik bakımdan, nefes darlığı ile belli eder kendini "angoisse", göğüste bir sıkıntı duyulur, terlenir, çarpıntı hissedilir. Çok defa kol ve bacaklarda titremeler ve umumi bir zaaf hissi. Yenemediğimiz bir heyecandan doğan refleks. Kâh şiddetlidir, çabuk geçer, kâh kroniktir.

"Anxiete" ise, bir tehlike karşısında duyduğumuz şuursuz korku. "Angoisse"dan kantite bakımından farklı.

Korku, bir tehlike karşısında duyduğumuz heyecandır, elimizdeki korunma imkânlarıyla karşılayıp karşılayamayacağımızı kestiremediğimiz bir tehlike. Korku tamamen şuurlu bir hadise.

Bazı "angoisse"ların kaynağı sadece fizikidir, zehirlenmelerde, kalp hastalıklarında olduğu gibi.

Bebekte "angoisse", annenin baştan savmacılığından, çocuğa sevgi göstermeyişinden, beslenmede intizamsızlıktan kaynaklanabilir. Biri gidip biri gelen sütanneler, arada rasgele hazırlanmış mamalar. (*Annemin rahatsızlığı yüzünden benimle meşgul olmayışı, beşikten itibaren beni "angoisse'a" mahkûm ediyordu. Gerçi karımın da durumu aynı. Ama herhalde bu tesiri silen bilmediğim faktörler işe karışmış olacak. O normal olarak "angoisse"a yabancıdır*).

İlk çocuklukta duyulan umumiyetle fizik menşeli "malaise"ler, sonraları, en küçük bir güvensizlik ânında otomatik olarak, bir refleks gibi, beliriverir. Çocuk içindeki sıkıntının sebebini dışarda arar, hâlbuki sıkıntı derunidir. İyileşmesi güçtür çocuğun, çünkü güveni kendi dışında, başkalarının sevgi ve himayesinde arar. Ne yazık ki ebeveyni de çok kere aynı tedirginliğin kurbanıdır, onu teselli etmek şöyle dursun daha çok bunaltır.

Üç-dört yaşlarındaki "angoisse" umumidir, normal sayılabilir. Daha çok geceleri tezahür eder. Çocuk o yaşta rüya ile gerçeği karıştırır ve korkar.

Korkusundan kurtulamaz da. Hele dış dünya şefkatsizse, çocuğun dünyası cezalarla, tehditlerle doluysa. Kâbuslar, "hallucination"lar başlar.

"Angoisse"dan nasıl kurtulabilir çocuk? Oyun sayesinde "angoisse"mı korkuya kalbederek, sonra da korkusuyla eğlenip oynayarak. Bazen korkanlarla alay eder çocuk, sonra da kendi korkusuyla. Önce korku olur "angoisse"ı sonra bir alarm işareti haline gelir. Böylece "angoisse" tecessüsü kamçılar, bir uyarıcı olur. Çocuk karşısına çıkan problemlere çeşitli cevaplar arar, tehlikeleri önlemek için tecrübelere girişir.

Yetişkin insana gelince, fert "angoisse"ını çeşitli şekillerde ifade etmek suretiyle ondan kurtulabilir, yani "catharsis artistique" sayesinde. Bu, bir kılık değiştirmeyi icap ettirir. İnsan hissetmekte olduğu veya bir zamanlar yaşadığı acıları kendine de başkalarına da olduğu gibi açmak istemez. Onları mübalağalandırmak, küçültmek, alay konusu yapmak veya süslemek suretiyle yok edemesek bile, hafifletebiliriz. Gerçek sanatkâr, sıkıntılarından bir kısmını üslup planına aktarır ve eserini yaratmak suretiyle "angoisse"ının sembolik bir tasfiyesini başarmış olur. Eser sayesinde, kendini daha iyi tanır ve daha çok olgunlaşır. Fakat bu tasfiyenin müessir[*] olabilmesi için, boyuna aynı temalara ve aynı şekillere bürünmemesi, kendi dertlerini, kendi hayatını anlatma ihtiyacının, düpedüz anlatma alışkanlığına istihale etmesi lazım.

Ama bundan, "angoisse" kabiliyet yaratır gibi bir netice çıkarılmamalı, "angoisse" sadece istihsali kamçılar. Eserin kalitesi başka faktörlere bağlı. Şiddeti azaldıkça, başka gayeler için kullanılabilir "angoisse".

"Cependant â force de jouer avec l'angoisse, quelques per-sonnes, au lieu de s'en rendre maitresse, finissent parl'erotiser et la cultiver. Conseiemment ou inconsciemment, suivant le cas, ils recherchent les situations qui leur donnent le frisson de la peur... "

22.2.1963

ANGOİSSE ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİM

Geçen günkü yazıyı Raymond de Saussure'ün bir konferansından özetledim. Hazretin konuşması daha bitmedi. Saussure kötü bir muharrir. (yazar) Avrupa edebiyatında bu tedirginlik, kâh "spleen", kâh melankoli, kâh "mal du sciecle" denen bu kasvetli hava, sanırım ki Büyük İhtilal'den sonra başlıyor. Ortaçağda herkes yerli yerinde. İçtimai sınıflar hallerinden memnun. Kimsenin böyle inceliklerle uğraşacak vakti yok. Baronlar ya birbirine saldırmakla meşgul, ya avla, ya zamparalıkla. Arada bir can sıkıntısına tutulan beyleri Kudüs hülyası sarar. Ve İslâmın kılıcı, fazla yiyip içmekten "plethore"a tutulan Hıristiyan şövalyelerini hacamat edip şatolarına yollar. On sekizinci asır, kavga asrı.. Kalem kâh kamçı, kâh neşter, kâh satır. Şikâyetler erkekçe, feryattan çok, nâra, daha doğrusu ne feryat, ne nâra. Aklın sesi: inandıran, güldüren, eğlendiren, düşündüren bir ses.

"Angoisse", sanayi inkılabı ile başlıyor galiba. Fabrikaların uğultusu, İsrafil'in suru gibi, insanlığın uykusunu kaçırıyor. Önce şairane bir his bu. Chateaubriand'ın asık çehresi, çağdaşlarının matmazel Byron dedikleri Alfred de Musset'nin huysuzlukları, Gerard de Nerval. Tek tük sesler yavaş yavaş senfonileşir. Beaudelaire ve sembolizmin üç silahşörleri: "tristesse sans cause." 1940'ta Doktor Burkhart adında bir hanım hocamız vardı. "Tristesse şans cause"u açıklamamızı istemişti. O zamanlar Max Nordau'ın keşfiyle sarhoştum. Doktor Burkhart Nordau'dan habersizdi. Yazdıklarımı küfür okur gibi yüzü kızararak okudu. Ve numara vermedi. Hiçbir "tristesse" Verlaine'inki kadar esbab-ı mucibeli değildir.

Psikologlar "omphalopsyque"leri hatırlatıyor çok defa. Tanrıyı göbeklerine bakarak keşfediyorlar. Bence "angoisse"ın kökü ya biyolojide ya sosyalde. Tedavisi de öyle. Katarsis, "angoisse"ı "exorciser" etmenin ezelden beri malum yollarından biri. Katarsis yani "angoisse"ı içtimaileştirmek, ferdin içtimaiye sığınışı bir nevi. İnsana öyle geliyor ki "angoisse" aylak sınıfların lüksü. Aksiyondaki adamın "angoisse"a vakti yok. Belki bir nevi "mauvaise conscience" bu. Narcisse gözlerini diktiği suda pis bir herif görüyor.

Ben hafızamın kucaklayabildiği en eski hatıralarımı "angoisse"la sisli görmekteyim. Ama mütemadiyen açılan bu yaranın, hangi eller tarafından kanatıldığı meçhulüm değil. O zaman bu bir "angoisse" değil, düpedüz bir "malheur" oluyor. Şartlar değişmedikçe bu yara kanayacak. Şartlar neden değişmiyor? Asıl sual bu. Kaldı ki "anjgoisse"ı bavula yerleştirir gibi bir alay imtiyazlının göğüs boşluğuna doldurmak da yanlış. Benim durumum

başka. Felaket benim planımda izale edilse bile, bu hiçbir meseleyi hal etmez. Varmak istediğim birinci merhale herkes kadar, herkes gibi yaşayabilmek. Sonra. Ya bütün bir çağı gittikçe daralan demir bir çember gibi sıkıştıran "angoisse"? Bence bu, "angoisse"dan çok korku. Hatta çok açık, çok belirli bir korku. Moskova'nın Newyork'tan, Newyork'un Moskova'dan, Hint'in Çin'den, insanın insandan, insanın makinadan korkusu. Homo faber'in fetihleri hiç de gönül açıcı değil. Rönesanstan bu güne kadar geçen tarih antik çağların yabancısı olduğu bir dert aşıladı insanlığa: "angoisse". Sosyalizm bu derdin kökünü kazıyacak mı? Yoksa sosyalizm soyumuzun gördüğü son tatlı rüya mı olacak? "Cruel enigme"! Altın Çağın ilerde olduğuna dair hiçbir belirti yok.

Bunların hepsi güzel, bunların hepsi mükemmel ama benim durumum? Madem ki altı bin yılın (belki de altı yüz bin yıl) kirlettiği tarih denen bu uçsuz bucaksız ahırı kandan ırmaklar temizleyebilir.. Acaba? Kan neyi temizledi şimdiye kadar? Kan yangınlar tutuşturan bir barut. Makina ile insanın boğuşması nasıl sona erecek? Makina Caliban. Caliban'ı zorla dürttük, uyandırdık. Gandi'nin ülkesi bile ırzını tekniğe teslim etti. Ama bunlar benim problemim değil. Aydınlarımız Beyoğlu'na ilk defa çıkan kenar mahalle çocukları gibi ağızları bir karış açık, makina medeniyeti karşısında vecit duyuyorlar. Devekuşu uyanıklığı temsil eder bizim yanımızda.

23.2.1963

BİR BABANIN ŞİKÂYETLERİ

İnsanlar görüyorum., yangından kaçar gibi kaçıyorlar vazifeden. Önlerinde uçurum. Bir uçurum ki memleketimin insanları ile dolu., bir uçurum ki uçsuz bucaksız.. Uçurum değil, bir ejderin ağzı.

Belki biz de koşuyorduk uçuruma. Belki eteklerimiz bir dikene takıldı, belki biz de uçurumdayız. Ama bu uçurum da kat kat.. Yüz yıllardan beri kâbusa, geceye ve lağıma akan bir ırmak gibi insanlar dökülmüş bu uçuruma. İnsanlar ve İnsanlık. İnsanlık sarhoş, İnsanlık büyülenmiş, İnsanlık kör; görmüyor uçurumu, görmüyor.

Bu kozmik haileyi* ibret aynasından seyredemezsin. Devran çoktan parçaladı aynanı. Sen de kafilenin içindesin. Sen kafanla, sen etinle, rüyalarınla, sen "posterite"nle içindesin. Bu ateşten çemberi aşamıyorsun.

Ve melekler Lût'a dediler ki... Ve Lût'un karısı başını arkaya çevirince tuzdan bir heykel oldu. Tanrının ölüme mahkûm ettiği beldeden iki kişi kurtarabildi Lût: kızlarını. Nuh'un sefinesinde* her cins hayvandan bir çift vardı. Tufandan tek insan kurtarabildi Nuh: karısını. Ve Manu kurtuluş dağına tek başına tırmandı. Benim dostlarımı davet edeceğim bir Arz-ı Mev'ûd*'um yok. Kayık: gönlüm, tırmanılacak dağ: çile dağı. Kali Yuga ne zaman sona erecek? Tanrı dünyayı terketti belli ki. İnsanlık Tanrıdan vazgeçtiği gün, kederinden öldü Tanrı. Onunla beraber İnsanlık da öldü. İşte böyle Karamazof Baba! Bir yaban domuzu gibi, iştahlarının kamçısı altında bütün nimetlere saldırabilirsin artık. Ama kaderin oku bir yığın kokmuş toprağa çabucak çevirir seni. Gergedanlaşmak, domuzlaşmak, yılanlaşmak. Sirse, Sirse.. senin marifetin bunlar! Tanrıyı tahtından indiren sensin! İmparatorlukları ağaçlar gibi, sen devirdin! Salome, Messaline.. Şeytan senin yüzünden cennetten kovulmuştur. Sen levis, sen ölüm, sen hayat.

Demek aklın sesi rüzgârın uğultusundan daha mânâsız. Kılavuzların çığlıkları, çılgın kahkahalar arasında boğulmuş asırlardır. Kadeh şakırtıları, halhallar ve heyheyler ve kuyuya doğru ilerleyen kafile: kör kuyuya. Hangi kafile? Bu kafile sensin! Rüyaların, ümitlerin, mazin, istikbalin.

Ojias'ın ahırından sana ne? Kapının önünü temizleyebildin mi? Çocuğun senin gibi düşünmüyor. Eyyup gibi her hücreni azap kemirdi, bu yetmiyor. Kalbin çocuğunda da kanıyor. Torunlarında da mı kanayacak? Belki en mükemmel ikna vasıtası yumruk, ama ben bir sirk cambazı değilim ki. Korkuyorum. Her şeyi kaybetmekten korkuyorum. Kaybedecek neyim kaldı ki? Bir kaç vehim. O ayrı bir dünyanın çocuğu, ben ayrı bir dünyanın. Acaba hangi dünyanın çocuğuyum. Çocuğu veya ihtiyarı. Yahut hangi dünyanın çocuğuydum. Bırak hayatını yaşasın. Demek dışarının leş kokusu çekiyor onu. Bu tefekkür Sina'sı, metruk bir manastır kadar cazibesiz. Kitaplar boş kutular gibi mânâsız. Ben bu kaleden başkasına sığınamam ki. Tanrılarının suratına tükürülen insan ne kadar şaşırırsa, o kadar perişanım. Çocuklarım her şey olabilirlerdi, gergedan olmayı tercih ediyorlar. Öyle boğazımı sıkıyor ki bu düşünce! Saraydan ahıra kaçış. Ne yapabilirim Allahım! Ne yapabilirim! Anlayamıyormuşum. Evet anlayamıyorum. Ve

anlatamıyorum. Sürü ile karşı karşıyayız. Sürü çiğneyip geçiyor beni. Ve sürünün başında kendi evladım, arkalarından bağırıyorum: nereye, nereye?

Ve Tanrı sayısız elçi yollamış insanlara. Mabetler her devirde boş kalmış. Buda kovalanmış, İsa çarmıha gerilmiş, Muhammed'i zehirlemişler, Lenin öldürülmüş, Gandi öldürülmüş, Marx'ın çocukları ne oldu? Belediye kaldırdı oğlunun cenazesini. Kızları evlendiler. Lenin'in çocukları yok muydu? Hasan Hüseyin efendilerimizde, Muhammet'ten ne var? Ebul Âlâ, ben babamın işlediği cinayeti tekrarlamayacağım diyor. Babasının işlediği cinayet. Ben Ebul Alâ kadar yiğitlik gösteremedim. Ne zaman döneceksin, ne zaman? Çakalların uluyuşuna kulaklarını tıkayıp ne zaman bilgi mabedinin mihrabı önünde vazifenin sesine, hakikatin sesine açacaksın kulaklarını! Seni feda edemem ki. Neden kafanda ben yokum? Neden kalbinde ben yokum? Demek hayat gerçekten bombok. Belki yarın suçlu bulacaksın beni. Neden kolumdan tutmadı, neden mâni olmadı diyeceksin. Ben ezeli bir mağlubum yavrum. Seni sevgimle tutamadıktan sonra. Hakkımdır diyorsun. Senin yaşında hak olmaz. Sen haklarını adım adım fethetmek zorundasın. Ama anlatamıyorum.

Neleri kaybettiğinin farkında değilsin. Sultanlıktan kapıcılığa koşuyorsun. Başkaları da koşuyor. Ama ben bu kadar acıyı sen de başkalarına benzeyesin diye çekmedim. Sana kırgın değilim, yalnız attığın her yanlış adım dünyamın bir sütununu deviriyor. Dünyamın, yani senin dünyanın. Hafızanda çatık kaşlı bir hatıra olarak yaşamak istemezdim. Sana dayanabilsem harabeler içinde yeni bir kale kurabilirdim kendimize. Olmadı. Olmuyor. Bu kitapların da, fedakârlıkların da kimseye faydası yok. Sen de koş, sen de düş, sen de yaralan. Kalbimin duracağı bahtiyar güne kadar seninle beraber yaralanmaktan başka ne yapabilirim?

Mazim günahlarla dolu, hatalarla dolu. Ama yoluma ışık tutan olmadı. Olsa ne değişecekti bilmem. Ne var ki çocuklarıma karşı bilerek hiçbir kusur işlemedim. Hatalarım cehaletimden.... Gemisini kurtaran kaptandır. Hangi gemi, hangi kaptan? İnsanlar cam parçalarını gerçek hazineye tercih ediyorlar. Ve sonra Ödip kompleksi. Hayyam, efsane söylediler ve uykuya daldılar diyor. Benim efsanelerimi dinleyecek kimsem yok. Ve uyuyamıyorum da. Keşke ıstıraplarım sevdiklerimin işine yarasa.

23.2.1963

SAUSSURE'YE DEVAM

"Angoisse"la oynamaya gelmez, diyor Saussure, sonra insan "angoisse"ının tiryakisi olur, bilerek veya bilmeyerek korku peşinde koşar. Yarası ile oynamaktan hoşlanmak gibi bir şey...

Acaba ben de öyle bir mazoşizmin kurbanı mıyım? Düşmanı yenemeyince ona alışmaya çalışmak, teslim olmak, Eyyub'un ıstıraplarından haz duyması... Belki "angoisse" bizi başkalarından ayırdığı için imtiyazlaşıyor. Ve bikrini* gorile teslim eden çılgın bir dişi gibi kendimizi kucağına atıyoruz "angoisse"ın...

23.2.1963

AİLE

Lacan'ı okuyorum (Paris Tıp Fakültesi klinik şeflerinden Doktor Lacan'ın Fransız Ansiklopedisinin "La Vie Mentale"e ayrılmış sekizinci cildinde yer alan "Aile" yazısı). Lacan'a göre, aile bir müessese. İnsan ailesi biyolojik bir olaydan ibaret değil. Kültürü aktarmak en önemli fonksiyonu. Manevi geleneklerin, adet ve merasimlerin muhafazası, tekniklerin ve mamelekin* kaybını önleme konularında başka içtimai gruplar da ailenin rakipleri arasında. Ama ilk terbiyeyi veren, insiyakları dizginleyen, çocuğa ana dilini kazandıran hep aile. Bu suretle ruhi gelişmenin ana vetirelerini* kontrol eden, nesiller arasında ruhi bir devamlılık sağlayan da o. Aile bir köprü. Çocukla beraber doğmuşa benzeyen bazı psişik özellikler, bu devamlılığın neticesi. Conn, bu devamlılığı göstermek için "içtimai irsiyet" terkibini kullanmış. Pek yerinde bir tabir değil ama psikolojik irsiyet söz konusu olduğunda, psikoloğun dikkatini biyolojik olana saplanmaktan kurtarması bakımından değerli.

Bugün Batı'da normal bir 'müessese aile'nin, baba, anne ve çocuklardan oluşması biyolojik aileninkine benzer bir yapıyı akla getiriyorsa da bu sadece bir yapı benzerliği. Ama bu benzerlikten insiyakların değişmezliğine dayanan bir yapı ayniyeti çıkarmak hatalı.. Böyle bir ayniyetin varlığını iddia edenler de tamamen farazi bir takım teorilere dayanıyorlar. Mevcut aile nizamını tenkit edenlere göre, ilkel aile, hayvanlar âleminde müşahede edilen "promiscuite'ye uygun bir yapıya sahiptir. Aileyi sosyal bir hücre

olarak kabul edenlere göreyse, ilkel aile, yine hayvanlarda rastladığımız müstakar* çift modeline irca edilebilir.

Bunlar hiçbir bilinen vakıaya dayanmayan teoriler. Hiçbir yerde, hatta grup halinde izdivaçların mevcut olduğu yerlerde bile böyle bir "promiscuite" yok. Kaldı ki en eski çağlardan beri yasaklar ve kanunlar var. Ayrıca ailenin ilk şekilleriyle en gelişmiş şekilleri arasında ortak yanlar var. Her ikisinde de otorite, patriarkal (ataerkil) otoritedir yahut hiç değilse bir konsey'de, bir "matriarcaf'da yahut onun erkek temsilcilerinde toplanmıştır. Her ikisinde de muayyen akrabalık ve veraset şekilleri hâkimdir. Yani usulüne uygun bir aile var karşımızda. Ama bu aile, cemiyetin hücresi olmaktan çok uzak ve bu aile iptidaileştikçe akrabalıktaki kan bağlılığı da ehemmiyetini kaybediyor.

İlkel aile akrabalığın biyolojik bağlarını tanımaz. Garabet, kan bağlılığını meşrulaştıran bir takım "rite"lerle ortaya çıkar yahut yine bir takım "rite"lerde hayali kan bağlılıkları ihdas edilir.

İlkel aile yapısında biyolojik bağlılıkların olduğu inkâr edilemez ama bu istisnai bağlılıklardan hareketle bugün mevcut aile yapısını biyolojik aileye irca edemeyiz.

Modern aile basit bir yapıya sahip olmaktan çok uzak. Bu ailenin girift yapısını, eski aile tiplerinin bugün bilinen müesseseleri sayesinde daha iyi anlayabiliriz ama modern aileyi ilkel bir aile hipoteziyle açıklayamayız...

Aile sosyal münasebetlerin bir parçası, bir müessese: sosyolojinin vardığı sonuçlar bunu gösteriyor. Bu durumda aile psikolojiyle ilgili araştırmalarda söz konusu olan insiyaklar değil komplekslerdir. Aileyi yönlendiren biyolojik faktörler değil kültürel faktörlerdir.

Kompleks nedir? Kompleks, bütün organik fonksiyonları ilgilendiren bir tepkiler bütünüdür. Her kompleks geliştiği muhite ait bir realiteyi tekrarlar. Demek ki komplekse kültürel faktörler hâkim. Bugün kompleks içgüdüyü aydınlatıyor, oysa önceleri kompleksleri içgüdülerle açıklamak adetti. Freud, kompleksi, "inconscient" bir faktör olarak tarif eder. Bu şekliyle kompleks, şuurun yönetmediği birçok ruhi hadisenin kaynağıdır, başarısızlıklar, rüyalar, sentomlar gibi.

Freud'e göre, kompleksin temel unsuru "imago" denilen bir "representation inconsciente".

Kompleks ve imago mefhumları psikolojide ve bilhassa aile psikolojisinde ihtilal yarattılar. Aile, en tipik ve müstakar komplekslerin faaliyet gösterdiği bir saha yani müşahhas* bir tahlil konusu.

Lacan, ailenin içinde şekillenen komplekslerin, imago, duygu ve inançların aile ile münasebetleri ve çocuğun psişik gelişmesi üzerindeki etkilerini inceliyor, bunu yaparken de üç kompleksten hareket ediyor: memeden kesilme kompleksi, kardeşi ve yaşdaşı çocukları kıskanma kompleksi, nihayet Ödip kompleksi.

26.2.1963

GÜNLER

Ağaç her gün meyve vermez. Konuşmayan ağaçlar da var. Ne dallarında çiçekler gülümser baharları, ne çiçeklerinde arılar dolaşır. Konuşmayan ağaçlar da var...

Zindanda söylenen şarkıyı kim dinler? Zindanda söylenen şarkı ölüm kokar, zincir kokar, küf kokar. Ölüm açacak kapısını bir sabah o zindanın, ardına kadar.

Kuşlar gibi geçiyor günler önünden, cıvıldamıyorlar. Günler tren, günler mavi ufuklarda eriyen birer ümit. Kanatlarından yakalayamıyorsun kuşları. Tren sessiz gidiyor rüya ülkelerine.

TAYFUR ÖLMÜŞ

Tayfur ölmüş. Yaşıyor muydu? Ne zaman yaşadı? Hangimiz yaşıyoruz? Hayat koltuğuna daima korkar gibi ilişirdi. Toprağı olmayan bir toprak ağasının çocuğuydu. Akrabaları küstahtılar, o sakindi. Çocukluğumun dikenli tele benzeyen hatıraları içinde boşuna onu da arıyorum. Çok silik ama kendisiyle temastan acı bir yara ile ayrılmadığım nadir, çok nadir insanlardan. Zorla okudu. Fakir olduğu için uyanık olmak zorundaydı. İçtimai dâvaları merak edecek oldu, hapise attılar. Sindi ve silindi. Düşe kalka hukuk'u bitirdi. Nasıl bitirdi? Neler öğrendi? Üç milyar insandan biriydi Tayfur. Bütün akrabaları beydiler, ağaydılar. O, Tayfur Çalım olarak doğdu, Tayfur Çalım olarak öldü. Isırmayan, tırmalamayan bir insan. Tayfur

da milyonlarca benzeri gibi Araf'ta kaldı. Ne yırtıcı hayvanlarla dolu "caverne natale"inde kalabildi, ne fikrin arş-ı âlâsına kanat açmak bahtiyarlığına erebildi. Yan yolda durdu.

Tayfur ölmüş. Tayfur çocukluk yıllarımdan bir yaprak. Belki köyünde kalsa yıllarca yaşardı daha. O da bir kökleri sökülmüş ağaç. Şehir yuttu Tayfur'u. Ahmet Akat'tan sonra, Tayfur Çalım. Tanışırdılar. Ahmet tepeden bakardı Tayfur'a. Fakülteyi geç bitirişi ile alay ederdi. Zavallı Ahmet, kendisine nasip olmadı fakülteyi bitirmek. Aşağılardan geldiği için başkalarını mutlaka küçümsemek ihtiyacındaydı. Bununla beraber bir üstün tarafı vardı Tayfur'un, bir efendi tarafı vardı. Daha mı zeki idi? Belki. Belki de bu efendilik aşiret çocuğu olmasından geliyordu. Çalım Mamu nihayet bir ağa idi. Fakir, ikinci, üçüncü sınıf bir ağa. Ama ağa. Ne kadar gariptir. Ağabeysi yaşıyor hem de müreffeh, anlı şanlı bir hâkim. Lüzumsuz, tatsız, bayağı bir gübre müstahsili. Katran gibi donuk, lüzucî*, kerpiç gibi bir adam. Ne gözlerinde, ne ruhunda pırıltı. Zavallı Tayfur!

27.2.1963

OSMANLILAR

Eslâf* sade suya tasavvuf çorbasıyla beslenmiş asırlarca. Tatsız tutsuz, iliksiz ve usaresiz* bir tasavvuf. Çile yaşandığı zaman nağmeleşir, nurlaşır. Tefekkürün kabuğunu kıramamış bir türlü. Hindistan cevizine benzeyen o acayip nesneye korku ile itimatsızlıkla bakmış. Kolaya vermiş kendini. Mücahitlerin kanı Al-i Osman ülkesine bir altın ırmağı gibi akarken, atlas örtülü şiltelerde alev tenli cariyelerle binbir gece masalı yaşayan *bendegân-ı saltanatın**, hayat muammalarını çözmeye harcayacak vakti mi vardı? Onlar bütün gordiyonları kılıçla kesmeye alışmışlardı. Kılıç ve satır. Hayat çok defa kılıçla başlayan, satırla biten rengarenk bir rüyaydı.

Apayrı bir dünya idi Osmanoğullarının ülkesi. Nal sesleri, tekbir sedaları, tekbire benzeyen nal sesleri., sonra kan kokusu ile, güneşin sert şarabı ile azgınlaşan iştihalar*. Farabi'yi kim okuyacak? İbni Sina'yla kim uğraşacaktı? Avrupa, kılıcından kelle damlayan akıncılara kırk haramilerin mağarası gibi görünüyordu. Sonra rüya kâbusa döndü. Ecdad-ı izamımız hep sırtını görmeye alıştığı küffar-ı betgerdara hep sırtını göstermeye başladı.

Tanzimat devrinin aydını, ecdadının kendisi için kurulan bir ziyafet sofrası sandığı Avrupa'yı, erişilmez bir dünya olarak sayıklamaya başladı. Ama hep beldeler, kâşaneler*, hep dekor, hep dış.. Osmanlı, dininden emindi. Bakışlarında haset, kin ve istifham vardı daima. Tanzimat aydını Avrupa kültürünü fethedemedi. Neyle fethedecekti? Kültür süngü ile fethedilmez. Ve Osmanoğlunun süngüsü kırılmıştı. Kapitalizmin harc-ı âlem emtiası sahil saraylarını doldurur, Doğunun en ciranbaha sanat Bediaları bedestene devredilirken Tanzimat aydınları da kırılan putların yerine bonmarşeden tedarik ettikleri teneke heykelcikler koymağa çalışıyorlardı. Tanzimat, Avrupa irfanından ne getirdi? Hiç! Voltaire ve Münif Paşa.. İnsanın güleceği geliyor. Namık Kemal tarihi ve tarihî romanı getirmiş. Hangi tarihi ve hangi tarihî romanı? Avrupa yâranı Paris sokaklarında dolaşırken Batı düşüncesi en feyizli meyvelerini veriyordu. O devirde Michelet teneffüs ediliyordu, Quinet teneffüs ediliyordu. Bununla beraber o yiğit kalem mücahidinin tecessüsü, kanatları olan bir tecessüstü, yerde sürünmüyordu.

Tanzimat neslinin en büyük hizmeti Türk nesrini yaratmasıdır. Abide, malzeme demek. Düşüncenin malzemesi dildir. İstikrarlı, aydınlık bir dil. Türk düşüncesi nereye dayayacaktı sırtını? Önce hayranı olduğu medeniyeti adım adım tanımak, sonra tatmak, benimsemek zorundaydı. Büyük gayretler sarfolundu. Avrupa Avrupa olabilmek için kaç asır beklemişti? Kaç medeniyetin kapısında diz çökmüş, kaç hocadan ders dinlemişti? Çıraklık devrimiz pek kısa sürdü. Bununla beraber dilimiz gelişti, gürbüzleşti. Shakespeare ancak Cenab'ın Türkçesiyle Türkçeleşebilirdi, "Asırların Efsanesi" Fikret'in.. Chateaubriand Süleyman Nazif'ten çok daha az tantanalıdır. Sonra Haşim'in, Yakub'un bazan boyaları sırıtan, fakat daima parlak nesri. Sonra avama hitab eden yeni bir nesil. Sinirsiz, kemiksiz cümleler. Kıyma makinasında çekilmiş gibi kolayca yutulan Fecr-i Ati nesri.. Refik Halit, Halide Edip, Reşat Nuri. Sonra tarihi tersine çeviren ve altı yüz yılın emeğini yok eden görülmemiş, işitilmemiş Vandalizm: harflerin ve dilin belkemiğini kıran tekme. Bununla beraber düşünce de her canlı uzviyet gibi kolayca teslim-i ruh etmedi. Haysiyet sahibi insanlar enkaz arasından seslerini duyurmaya çalıştılar. Mukaddes ateş bir günde sönmedi. Yahya Kemal uzlet* sarayında Nedim'i sermest-i zevk edecek gazellerine devam etti. Peyami Safa kelimelerin pırıltısı ile ruhun derinliklerini aydınlatmaya çalıştı. Hülagûzâdeler milli hafızamızı söküp atar, kütüphanelerimizi yakarken hakiki aydınlar ya sustular, ya yollarına

devam ettiler. Ettiler, amma iltifat görmediler. Ve tefekkür *fakr-id dem*[*]'den ölmek üzeredir.

Ahmet Hamdi öldü. Radyoda zaman zaman şiirlerini dinledik. Hamdi sadece bu şiirler midir? Onun bir düşünen adam tarafı yok mu? "*On dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı*" bütün derme çatmalığına rağmen ziyaretçisi olmak gereken bir mabettir. İsmail Habip öleli kaç yıl oldu. Hani yeni İsmail Habipler? İsmail Habip'in kâh sarhoş narasına, kâh aşk ilânına benzeyen nesri şimdi dua, şimdi fısıltı, şimdi kekeleyiş, eğri büğrü ama yaşayan bir nesir, girdibadı olan, cibali olan bir nesir. Girdibadları sığ, dağları bodur., kabul!

Ama edebiyatı bütün bir nesle o tattırdı. Tanpınar'a gelince tefekkür kazanında yeni bir terkip yapmaya çalışan ve satıhtaki köpükleri boyuna üfleyen daha sabırlı, daha geniş nefesli, daha az parlak, fakat çok daha metin bir üslupçu. İsmail Habip Doğu, Tanpınar Batılaşmış Doğu. Cümleler çok defa düşünce bayırını güçlükle tırmanıyor. Yazar kendi kendini tamamlamaya, düzeltmeye, malzemeyi yeniden kazana atmaya, madeni tekrar eritmeye., hülasa realiteyi bütünü ile kucaklamaya, bütünü ile şekillendirmeye namuslu bir gayret harcıyor. Söyledikleri ile sarhoş olmuyor. İsmail Habip gibi vaiz değil. İsmail Habip düşünmez, şarkı söyler. Tanpınar düşünmeye çalışıyor. Yankıları nerede? Yankıları yok, çünkü o dili anlayan kalmadı. O dili değil, dili. Sanırım ki bütün derbederliğine, bütün eklektikliğine, bütün acemiliklerine rağmen Ahmet Hamdi son edebiyat tarihçimizdir. Adnan Berk'lerin iliksiz kemikten daha iğrenç, şişe kırıklarından daha dilsiz sözcükleriyle küfür bile edilmez.

Bugün, bizde neden mütefekkir yetişmiyor konusu üzerinde duracaktım. Kartallar uçmadan önce ücra kayalıklarda talim yaparlarmış. Tefekkür tek insanın işi değil. Ben bir Descartes, bir Spinoza olamazdım. Neden olamazdım? Bu bir kromozom meselesi değil. Hotantolar[*] içinde büyüdüm. Okumak istediğim zaman dövdüler, kitaplarımı yırttılar. Nihayet kütüphanem yağma edildi, hapse atıldım vs.. Cemiyet belkemiğimi kırdı. Uçmak istediğim zaman ancak sürünebiliyorum. Dostlarım kitaplarını sakladılar benden. Fethi gibi bir insanın gösterdiği anlaşılmaz kıskançlık hayatımın en büyük acılarından biridir. Venüs'ün, suratında frengi yarası. Geçen akşam Berke'lerde ortaya bu konu atıldı. Neden Avrupa bizden ileri? Neden bizde adam yetişmiyor vs. İçimden alev gibi kelimeler yükseldi. Ve yanan bir kömürü çiğner gibi dişlerimi sıktım. Neden yetişsin? Yıldızları söndürmeye çalışan bir obskürantizm. Ateş böceklerine tahammülü yok bu

gecenin. Ben elimde demir asa, ayaklarımda çarık Hint! Keşfe çıkarken hanginiz bir teşvik sadakası lütfettiniz aslanlarım? Aradığım kitapları elime geçmesin diye kütüphanelerden toplayıp evinize sakladınız. Aslan yirmi kuruşluk kitaba yirmi lira istedi. Ve zavallı manüskirim aylardan beri ârafta bir hebennekanın* vereceği hükmü beklemektedir.

Hint yarım kitap, çeyrek kitap. Bir cenin-i sakıt. Hataları hadden efsun. Ama Anquetil'in getirdiğinden çok daha fazlasını getiriyor. Ve gün ışığını görmek saadetine nail olmadığı gibi bir kaç dostun tecessüsünü bile kamçılayamadı. Evet, belki bir Spinoza olamazdım. Ama Batı yalnız Spinoza mıdır? İnsanlara kalbimin bahçesinden çiçekler devşirdim. Ve kucağımda çiçekler kapılarını çaldım. Kapılar açılmadı. Berke hayatımda bir tahrip unsuru oldu. Bir antikrist. Coğrafi kader, biyolojik kader, sosyal kader. Bunların bir tanesi benden çok daha kabadayısını felce uğratmaya kâfi iken üçü birden çullandılar üstüme... Konudan yine uzaklaştım. Yarına...

1.3.1963

KARANLIK YAĞIYORDU GÖKLERDEN

Karanlık yağıyordu göklerden. Soğuk ve ıslak.. Yerden karanlık fışkırıyordu, çamur gibi. Mezarlar arasından yürüyordu, düşe kalka. Bir ışık pırıldadı göz bebeklerinde. Işık bir kulübeden geliyordu. Koştu. Kapı açıktı ardına kadar. Ama kulübe boştu. Bir avuç soğuk kül vardı ocakta. Belli ki zavallı yolcu sarhoştu.

YALANA DAİR

Söz zehirli bir kama. Ama kelimelerin gönülde açtığı yarayı ancak kelimeler iyileştirebilir: Aşil'in kılıcı gibi söz. Kelimeleri ciddiye almamalı. Bir avuç konfeti onlar. Günlerin rüzgârı hepsini alır götürür. Bir rebabın* tellerinden dökülen ses ne kadar rebabsa, kelime de o kadar insan. Kelime şuurun güneşinde eriyiveren bal mumundan düşüncelere giydirdiğimiz elbise. Kelime sinen, şahlanan, kanatlanan, kâh uçuruma atılan, kâh ufuklara süzülen rüya mahlûklarının boyunlarına takmak istediğimiz kement. İki kere iki dört eder. İsterse dört bin etsin. Maddeyle zifaf halinde yaşayan büyücü çırağı, homo faber'le devleşmiş bir sülük kadar iğrenç

bakkal.. Rakkamların katı, dilsiz ve sözde belagati bu iki cins yaratığı ilgilendirir. Rakkamların doğruluğu bir iskeletin donuk gözlerindeki yahut oyuk göz bebeklerindeki doğruluk. Yalan söylüyorsun dostum, yaşadıkça yalan söyleyeceksin.

Peygamber harp hiledir diyor. Savaş halindeki bir cemiyette herkes bir mohikan. Ölmemek için öldüreceksin. Ölmemek için öldürmek mi? Peki öldürürsem ölmeyecek miyim? Belki öldürdüğün her canlıda ölen kendinsin. Ama bunu ne zaman kavrayacak insan? Ya örs olacaksın, ya çekiç diyor Goethe. Çekiç de çelikten, örs de çelikten. Örsle çekiç kardeş. Ne kardeşi? Aynı varlık. Tek varlık. Hakikat bu mu? Harbin hud'a olduğu mu hakikat? Ezilmek istemiyorsan ez mi hakikat?

5.3.1963

MÜPHEMİN CAZİBESİ*[25]

Yok senin vasfettiğin dilber bu şehr içre Nedim!.. Hyde Pare'da bir bahar sabahı. Ve sarhoş kelebekler gibi konacak çiçek arayan bakışlar. Ve ipek bir entarinin bir aşk fısıltısına benzeyen ürkek musikisi. Zavallı Milton! Hyde Parc'daki kadın senin rüyandı. Saadet rüyan. Adını öğrensen ne olacaktı? Beatrice veya Laure.

Pigmalyon fânilerin en bahtiyarı. Yaptığı heykelin eti kemiği balçıktan mıydı mermerden mi? Bilmiyorum. Ama damarlarında dolaşan Pigmalyon'un kanı idi. Pigmalyon da sevgilisini kaburga kemiğinden yarattı. Beatrice'yi de Dante yaratmadı mı? Bir yaşayan Beatrice var, herkes gibi soluk alan, uyuyan, yiyip içen Beatrice ki komşunun kızları kadar irreel. Bir de "*İlahi Komedya*"nın şafak gibi her gün yeniden doğan Beatricesi. Reel olan: yalan. Kadın da, bayrak gibi, bir sevgiyi mihraklaştırdığı ölçüde kutsallaşıyor. Milton Hyde Parc'taki peri suretle evlense belki de rüyası kâbusa dönerdi. Müphemin, bizim olmayanın, erişilmezin cazibesi. Ama Hugo ile Juliette elli yıl seviştiler. Belki Juliette memnu meyve olduğu için şiiriyetini yarım asır devam ettirebildi.

Mağaradan kaçmak. Fakat nereye? Gece karanlık. Ve rüyalarından başka kılavuzun yok. Kitapçı dükkânında karşılaştılar. Yanlarında başkaları vardı. Ama yalnızdılar. Mülakata gelmiştim dedi, nârı beyzâ halindeyim, adım yok

dedi, zerreyim, dalgayım, dedi. Ve ayrıldılar. Belki Milton'a görünen kadındı bu. Belki, Beatrice..

Düşüncelerin, müphemin duvarını aşmayacak. O duvarı korkuların ördü, korkuların ve şükranların. Sen bir kölesin, İbni Musa'nın kölesi değil, vehimlerinin kölesi. Sen roman yazamazsın. Hayalindeki kahramanlar da konuşmaktan korkuyor. Sahanlıkta bekleyen düşüncelere kapını açmıyorsun. Ve onlar birer birer uzaklaşıyorlar. Bir daha dönmemek üzere uzaklaşıyorlar...

6.3.1963

ŞUUR HER GÜN YENİ BİR FETİHTEN HOŞLANMIYOR

Şuur her gün yeni bir fetihten hoşlanmıyor. Her fetihte emek, alınteri, tedirginlik var. Yeniye idrâkimizin kapılarını kolay kolay açmıyoruz. Çok kötü bir dinleyici ve daha da kötü bir okuyucuyuz. Beklediğimizi, dörtte üç bildiğimizi duyduğumuz zaman kulaklarımız ilgiyle açılıyor. Bu hazin hakikati dün bir kere daha anladım. Fizyokratlar toprağa, toprağın istihsaldeki hâkim rolüne büyük ehemmiyet verdikleri için bu ismi almışlar sanıyordum. Bu gaflet bir cinayet değil. Umumi kanaata tıpatıp uygun.

"Grand Dictionnaire" de bizi yalancı çıkarmıyor: "*on sekizinci yüz yılın ikinci yarısında, Quesnay ile beraber iktisat ilminin temellerini atan büyük adamları ilk defa olarak fizyokrat adı ile belirten Jean-Baptiste Say'dir (1829). Say bu adı Quesnay'nin 1708'de Dupont de Nemours tarafından yayımlanan "Physiocratie" yazılarından almış. Say'den sonra, Rossi bu tabiri vulgarize etmiş ve tabir tutmuş. Bu ismin izahı şu: fizyokratlara göre bütün istihsal kuvveti tabiatta, daha doğrusu topraktadır... Quesnay'e göre, toprak servetin tek kaynağıdır. İstihsal masraflarından üstün bir "produit net" veren yalnız ziraattir*" vs.

Leon Say'in iki ciltlik iktisat lügatinde ise şu satırları okuyoruz: "Fizyokrasi kelimesi ilk olarak Quesnay'in eserlerinden yapılan bir derlemede karşımıza çıkar. Bu derlemeyi 1767'de Dupont de Nemours yayımlamış. (Her halde Larousse'un 1708 tarihi mürettip hatası olacak). Nemours kelimeyi şöyle açıklıyordu: Fizyokrasi yahut insanlık için en hayırlı hükümetin tabii şartları (constitution natürelle du gouvernement)... Demek ki fizyokrasinin kurucusu, keyfî'ye, insanın zorlamasına,

düzenlemesine dayanan bir hükümet değil, tabiata uygun bir hükümet istiyordu. Hukuk da, nizam da, gerçek kanunlar da tabiattan alınmalıydı. Fizyokrasi kelimesi ile toprağı biricik servet kaynağı sayan doktrin arasında bazen bir münasebet kuranlar görülmüş ise de bu sadece hatadır."

Görülüyor ki Larousse da aldanmış. Daha doğrusu Say ile Rossi kelimeyi yanlış tefsir etmişler. Dokunmak istediğim bu değil. Sabahleyin Cuvillier'den (Introduction a la Sociologie) "Economie Politique" paragrafını bilmem kaçıncı defa olarak dinlediğim halde, hazretin çok sarih* ihtarına rağmen, sınıfta, fizyokrasi toprağın hâkimiyeti... diye konuşabiliyorum. Garibi şu, bu meselede herhangi bir prejüje bahis mevzuu değil. Kelimenin şu veya bu mânâya gelişi menfaatlerimle ilgili değil, hislerimle, heyecanlarımla ilgili değil. Ama yine de dikkat sekiyor. Az çok terbiyeli bir dikkat bu. Acıların, felaketlerin kamçısı ile uyanık olmak zaruretini ömür boyu hissetmiş bir dikkat. Demek fikir dünyasında ezelî *sair-fil-meram*larız*. Yalnız fikir dünyasında değil, karımızı, çocuklarımızı, dostlarımızı tanımaya, anlamaya çalışıyor muyuz? Kaçımız söylenenleri dinliyor? Ve hayatında kaç defa? Kendi hayatımız çok defa herhangi bir romandan daha yabancı bize. Farkına varmadan yaşıyoruz, tırmalanınca gözlerimiz açılıyor. Sonra tekrar ağaç gibi, köstebek gibi, tarihsiz yaşıyoruz. Şuur lambalarını söndürüyor.

Hacı Bekir yaranını kınamak densizlik. Aramızdaki fark yıllardan geliyor. Ve alelade bir kemiyet* farkı. Kırktan sonra cihangirlik arzuları külleniyor. Tecessüsün kanatları kurşunlaşıyor. Yeni seyyarelere uçmak istemiyor insan. Ocak başında hatıraların teşbihini çekmek tek arzuladığı şey. Ben susuzum. Bilgiye susuzum, sevgiye susuzum. Yaşamadan geçen yılların acısını beynimin içinde duyuyorum.

7.3.1963

YARI YOLDA KALMAK*

Bu şeb* de cuşiş-i yâdınla ağladım durdum.. Korporasyonların çelik korsasını parçalayıp atan Avrupa burjuvazisi, toprağın bağrından fışkıran fabrikalar, bire bin veren teknik ve pazar ihtiyacı. Tanzimat'tan beri kendi irademizle Batı'ya yöneldiğimizi vehmedenler, gülünç bir gaflet içindedirler. Milleti millet yapan kalabalık, oyunun tamamen dışında. Bütün oyunların, hatta tarihin dışında. Ağaç gibi mazisiz.

Batı'yla Doğu arasında bir miras farkı var. Diyalog asırlardan beri devam ediyor. Biz anahtar deliğinden dinliyoruz konuşulanları. İçeriye buyur ettikleri zaman kekeliyoruz. Zira hafızamızda konuşulanlardan kırık dökük parçalar var. Şerit sık sık kopmuş.

Yurdunda okuyucun yok. Amenna. Ama yurdun bu bir avuç toprak parçası mı? Genişletsene yolunu. Kitap ve düşünce seni vatanında garipleştirdi. Koptun. Ama yeni bir güneşe peyk* olamadın. Olamazsın da. Trajedi burada. Yarı yolda kalmak. Hepimiz yarı yoldayız. Ama ben bir kâbus içindeyim. Yürüyemiyorum.

8.3.1963

BALDENSPERGER'İ OKURKEN

"Edebiyat parçanın parçası," diyor Goethe, "yapılan veya söylenenlerden kaçta kaçı yazılmış; yazılanlardan kaçta kaçı kalmış bugüne".

Baldensperger (*La Litterature, Creation, Succes, Duree, E. Flammarion, Paris 1919*) iki örnek veriyor Madam Bovary'den. Biri ihtiyar ve yorgun bir köylü kadının tasviri. Öteki bir sokak hatibinin çektiği diskur*. Birbirinden çok farklı iki nesir. Sanki ayrı lehçelerde yazılmış. İlk parçada şahsiyeti olan bir kroki ile karşılaşıyoruz, ikincisi bayağı lakırdılarla örülmüş. Ama aldanmayalım. "Discours'un muhatabı dün de daha çoktu, bugün de. "Truisme" her devirde çekici.

Dil iki tarzda kullanılabiliyor. Kelimelerin hedefi ya yeni düşüncelerin, yeni duyguların ifadesi, ya da anlaşılır olmak. Yani ya varlıkların yeni bir cephesini belirtmeye çalışacaksınız yahut bilinen, kabul edilen mefhumları en rahat, daha doğrusu en rahatsız etmeyici şekilde yorumlayacaksınız. Yazı bütün nüansları yakalamaya, bütün kaprisleri dile getirmeye çalıştı mı anlaşılır olmaktan çıkar bir parça ("ecriture artiste"). İkinci temayül de basma kalıba götürür bizi: beylik lâkırdılar, vecizeler, darb-ı meseller*.. Bereket ki bu iki kutup arasında kesin bir sınır yok. İki temayül çok defa kucak kucağadır. Yani bunlar ayrı kategoriler değildir.

Edebiyat ("fait litteraire"), prensip olarak, hayatın bir ânını kelimelerle ifade eder. Bu ânı yaşamakla yetinmeyen, ama onu değiştirmek gibi bir iddiası da olmayan, sadece yaşadığını kelimeleştirmek, kelimelerde

yaşatmak isteyen bir zekânın eseridir edebî "fait". Bu nevi bir yaratışın gerektirdiği sanat gücü her devrin, her ülkenin insanında aşağı yukarı mevcut. Gavroche da kendine göre hadiselerin tuhaf taraflarını yakalamasını, kelimeye kalbetmesini becerebiliyor. Romancı insan kaderinin heyecan verici akışını yakalar, dramcı birbirine zıt şahsiyetlerin çatışmasını göz önüne serer, vizyoner günahlarla sevapların muhasebesini yapar: Manon Lescaut, Othello, İlahi Komedi doğar.

Öteki kutup insandaki formül ihtiyacından türemekte. Fertlerle gruplar arasında akça gibi tedavül eden yerleşmiş ve muayyen değerler vardır. Kelimeler ve kelime kombinezonları bu değerleri aktarmaya yarar sadece. Artık geçici bir ânı tespit etmek bahis mevzuu değildir. İçtimai sevk-i tabii yenilikten hoşlanmaz. Her iki temayülün başvurduğu âlet aynı: kelime. Bu itibarla aralarında zıddiyet olduğu kadar yardımlaşma da var. En titiz sanatkâr bile bayağıdan, işitilenden, basmakalıptan kurtaramaz kendini, okuyucu bulmak için anlaşılanı yani kalabalığın daha önce duyduklarını tekrarlamak zorundadır. Burjuva, kelimeler dünyasındaki ihtilallerden hoşlanmaz.

Öyle sanıyorum ki bizim orta sınıfı kitaptan ilelebet soğutan, dildeki hercümerç[*] oldu. Edebiyat gerçek hayatın dışında sadece bir avuç delikanlının iltifat gösterdiği tavla gibi, altmışaltı gibi bir oyun. Seyircisi yok. Felaket şurada ki bu oyun bir fetih hazırlığı da değil. Ahmet Mithat Efendi zamanında yeni ile eski arasında böyle bir kopuş yoktu. Kırkını aşanlar gazeteden başka bir şey okumuyor. Daha gençlerin gazete okuduğu da şüpheli. Edebiyatla kitle arasında tam bir kopuş. Bu anlaşmazlık nesiller arasındaki ezeli anlaşmazlığın herhangi bir örneği değil. Dille beraber edebiyat da öldü. Yani içtimailiğini kaybetti. Ve yeni hiçbir değer getirmedi. Dergi sayfalarındaki tecrübeler hiçbir oluş müjdelemiyor. Sekiz on yıl içinde yeni edebiyat bir klişeler sergisi oldu. İçinde, cilaları hemen dökülen; hemen kırılan ve ne işe yarayacakları belirsiz bir sürü ahmak oyuncağın sırıttığı acayip bir eskici dükkânı. Eskinin musikisi ve haysiyeti olan kunt[*] klişeler yerine tenekeden takır takır klişeler. Yani dünle yarın arasındaki kopuş hazin, çünkü yarın şimdiden dün...

"Hayat yeni biçimler, yeni iddialar peşindedir. Cemiyet istikrardan hoşlanır. Edebiyatı savaş alanı haline getiren bu iki zıt istek. Yani sanatkârın trajedisi, bir yandan zevkleri kalıplaşan, "banal"i, "poncif'i güzel sanan bir okuyucu zümresine hitap etmek, öte yandan yeniyi, görülmemiş olanı, söylenmemiş olanı, hatta belki de söylenilemeyecek olanı dile getirmek gibi

iki kutup arasında bocalayıştan doğuyor. Kullanacağımız dil kalabalığınki ile aynı. Ama kelimeler yepyeni tedailer* yaratacak, ruh ikliminin karanlık bölgelerini aydınlatacak, aşınan kelime hayata kavuşacak. Sertleşen, kalıplaşan zekâmızın potasında eriyip yeni bir biçime dökülecek."

Heyecan daima taze, kelime ezelden beri eski. Sanat eserinin hammaddesi, dış dünyadan gelen intibalar. Onları biçime sokmak! Her ibda* bir cezbe* ile bir sermesti* ile başlıyor. Yaratıcılığın, kendine has doğum sancıları, hummaları ve citleri var. Eser ilahi bir seziş içinde bir bütün olarak mı beliriyor? Şiiri fısıldayan bir ilham perisi mi? Bilen yok. Bazen bir intibak, bazen bir isyan. Tohum ne zamandan beri şuurumuzun toprağına gömülü, ne zaman yeşeriyor, nasıl yeşeriyor? Cevapsız kalan sualler.. Davullar çalınıyor şuurda. Dört bir yana elçiler yollanıyor. Hatıraların bahçesinden çiçekler derleniyor kucak kucak, renk renk. Gelenler çok defa beklemediklerimiz.

Çiçekler çok defa kâğıttan, elçiler eli boş dönüyor çok defa. Şuur ummanının derinliklerine yeniden atıyoruz ağımızı. Anı ebedileştirecek büyü-kelime büyü-cümle bütün hazinelerimizin içinde ya var ya yok. Düşünce ve heyecan spermatikos; kelime rahim. Canlı, tabiat âleminde de sanat âleminde de esrar, esrarın loşluğu içinde. Akıcıya taş, çelik katılığı; çeliğe, taşa akıcılık vermek... ve tek aletin kelime. Sarhoş dudaklarda kirlenen kelime. Çiğnenen, buruşan, Emin Ali'nin şapkası gibi biçimini kaybeden, ölü çehresi kadar mânâsız, aptal kelime.. Bunu aleve kalbedeceksin. Sibirya'yı aleve kalbetmek daha kolay. Ve o binlerce yıllık sokak orospusuna yepyeni bir bekâret kazandıracaksın. Sonra piramit kadar selabetli sandığın cümle, çağdaşlarının çehresinde donuk bir tebessüm, hamakatin alamet-i farikası olan o anlayışsız, o anlamak istemeyen istifhamı yaratacak.. Hem herkesin duymadığını duyacaksın, hem herkesin kullandığı kelimelerle herkese duyuracaksın bunu. Belki mümkün. Mümkün olmasa ne Homer olurdu, ne Mallarme. Ama nasıl mümkün ve nerede mümkün?

Yahya Kemal neden tanrılaştırıldı? Beklenileni, alışılanı verdiği için. Biçim denenmiş, incelmiş, sevilmiş. İçindeki bilinen, belki bilinenin güzeli, ama bilinen. Yahya Kemal'de kemal var, ihtilal yok. Uçmuyor, yürüyor. Gauthier'nin, Bainville'in, Flauberfin burjuva dediği adam bizde üniversite hocası. Üniversite hocası, Yahya Kemal'de bildiğini, alıştığını ama biraz başkalaşmış olarak, bulduğu için dasitani bir muhabbet gösterisi içindedir. Bu suretle sanata karşı vazifesini yerine getirdiğine kani. Yahya Kemal

Fransızca öğrenen Nâbi, veya Hersekli Arif Hikmet. Sığın sığı., ve "poncifin "poncif'i. Kelimeler pırıltılı, cümbüşlü. İçinde bir şey yok. Bir mermerin göğsü, daha doğrusu mermerden bir göğüs.

Orhan Veli de öyle. Onun da sevilen şiirleri alışılanlar ve Hüseyin Rahmi nesrinden bir arpa boyu ileri gitmeyen en güdük zekâlıların kolayca içine girebildikleri. Orhan'da da yeni yok. Yenilik küçüklüğünde şiirin. "Bir elinde cımbız, bir elinde ayna. Umurunda mı dünya". Herhangi bir hizmetçi kızın idrakine seslenen bir nükte. Orhan'ın nesli şiirin kanatlarını kesti. Toprakta sürünen sevimli bir hayvan haline getirdi. Sevimli ama gülünç ve zavallı. Kartaldan çok bir kümes hayvanına benziyor bu şiir. Yumurtası olmayan, garip bir kümes hayvanı. Orhan nesli yeni fetihlere koşmadı. Göz boyacılığını, jonglörlüğü, ucuzu erişilmeyene tercih etti. Fikret'in, Hâmid'in hatta Haşim'in kanat çırpışları yok onlarda. Ya kolej talebesinin küçük şikayetleri, ya gazete fıkrası. Hangi Batı, hangi yenilik? Bir cüceler edebiyatı. Bir mikro edebiyat.

14.3.1963

TÜRK BURJUVAZİSİ VE ÜMİT YAŞAR

Balden sperger'ye ara verdik. Pazar günü konferansa götürdüler beni. Ümit Yaşar'ın konferansı. Lozan Kulübü ağzına kadar doluydu. Kadın kokusu, hamakat kokusu... Konferansçı, Oscar Wilde kadar şımarıktı. Şöhretten şikâyet ediyordu, kendisini bir gölge gibi takip eden şöhretten. Tarih bu küstah şikâyeti hiçbir lâyemuttan* dinlememiştir. Gerçek büyükler tanınmadan öldüler. Milton, Stendhal, Nietzsche ve yüzlercesi.. Her zafer bilhassa onu hak etmeyen için ağır bir yüktür. Ümit Yaşar'ın uyandırdığı ilgi, tam bir "mediocrite"yi heykelleştirmesinden doğuyor. Türk burjuvazisi yenilikten hoşlanmıyor. Fazıl Hüsnü'nün panayır hokkabazlıkları bunun için itibarsız. Dildeki özleştirici akım (?) küskün bir hayranlık yaratıyor onda. Küskün, çünkü her yeniden korku duymaktadır.

Hayranlık, çünkü her yeniye, daha doğrusu her hokkabazlığa, her maskaralığa alkış tutmak bu köksüz, bu dalsız budaksız, bu kazık gibi sınıfın tarihi vazifesi. Ümit Yaşar ve orta sınıf. Bunlar birbiri için yaratılmış. Bir şair ki yalnız düşünmekten değil, konuşmaktan da âciz. İhtiyar bir âşıka cilve yapmaya kalkan bir kaldırım orospusu gibi horluyor dinleyiciyi. Terbiye ne kelime. Şiirleri çağdaşlarından derlenmiş kötü bir

antolojiye benziyor. Geçen yazımda Yahya Kemal'in sığlığından bahsetmiştim. Yahya Kemal, Ümit Yaşar'ın yanında umman.

Ümit Yaşar'ın hüneri alışılan'ı, köksüz'ü, meyvesiz'i vermek. Bir hadımlar şairi. "Virilite"si olmayan bir sınıf, "virilite"si olmayan bir şair. O sınıf serveti hak etmeden kazandı, Ümit Yaşar şöhreti.

Bunun için mustariptirler. O sınıf kazandığı servetle beraber büyümedi. Dev bir zırhın altında kaybolan cüce. Ümit Yaşar da öyle. Zafer onun değil, reklamın. Dümdüz bir nazım, ne tepesi var, ne uçurumu. Ufuksuz ve imzasız, âdeta mâniler gibi. Vâlâ Nurettin ne kadar gazeteci, Reyyan ne kadar avukat, Türk burjuvazisi ne kadar burjuva ise, Ümit Yaşar da o kadar şair. Gecekondu burjuvazisine gecekondu şair. Yahya Kemal hayranları belki cüce, ama sıhhatli birer cüce. Ümit Yaşar'ınkiler hadım.

Bu milletin bütün kütüphanelerini yaktılar. 1929'da ilk mektebi bitiren nesil kendini bir çöl ortasında buldu. Yeniden başladı alfabeye ve ölünceye kadar alfabede kaldı. Sonraki nesiller hep aynı yokluk, hep aynı sefalet içinde çırpındılar. 1929'da okuma-yazma bilenler 1930'da analfabet durumuna düştüler. Ve kendilerine zorla kabul ettirilen, dili çelik bir korse gibi, bir Çinlinin ayakkabısı gibi, ezip büzen bu yabancı harflere hiçbir zaman ısınamadılar. Yeni nesiller ise on, on beş yılda şişirilen, sözde milli, bir kütüphane buldular. Ama bu kitapların dili boyuna değişiyordu. Her maskaralığı alkışlamaya zorlanan ve bu şakşakçılığı bir refleks, bir insiyak gibi uzviyetine sindiren şamar oğlanı burjuvazi! Evde babasından duyduğu Türkçeyi konuştu, okumaktan vazgeçti yahut Ulunay'ı, Burhan Fejek'i, VâNû'yu okudu. Bu burjuvazi yabancı dil bilmez, kendi dilini bilmez, ufuksuzdur, mazisidir, istikbalsizdir, bir cenin-i sakıttır. Aynı vasıflar Ümit Yaşar'da da yok mu? Yalnız hem sevindirici, hem üzücü bir nokta; bu naylon gömlekli, ipek entarili kalabalık, genciyle orta yaşlısıyla, uydurcadan hoşlanmıyor. Sevindirici, zira dilimizin istikbali bakımından bir nevi teminat. Üzücü, çünkü "özleştirme" adı verilen cinnet salgınını mahkûm etmiyor bu kalabalık, koşmaktan hoşlanmadığı için yerinde, nereye gidiyorsunuz diye haykırmıyor, koşanı alkışlıyor, bataklığında kalmak istiyor.

Kadıköy nazeninlerinin otuz yıl önceki şairi Celal Sahir'di. Kemiksiz, adelesiz bir salon züppesi. Ama Sahir hem Fuzulî'yi okumuştu, hem Musset'yle flört etmişti. Derinlere kök salmamıştı ama büsbütün köksüz de değildi. Dinleyicileri de öyle. Memleketi muazzam bir tımarhanenin

hücreleri halinde görmek ne kadar hazin. Bir yanda dilin ciğerlerini kemiren energümenler ne yaptıklarını, ne istediklerini bilmeden ezberlediklerini haykırmakla meşgul. Seyirciler, sadece Bizanslı oldukları için, bu şaklabanlıklara kurnaz bir saygı ile suç ortaklığı etmekte.. Ötede sadece cilaları değişen putlar. Cilaları ve bazen tahtaları. Celal Sahir yerine Ümit Yaşar. Allah encamımızı* hayreylesin.

15.3.1963

"TEMPS MODERNES"LERİ KARIŞTIRIRKEN

Dün eski "Temps Modernes"leri karıştırdık. Tecessüsümüz tatmin edildi biraz. Hasat yok. Kültür dünyasında uçakla dolaşmak hiçbir işe yaramıyor. İnsan sersemliyor sadece.

Gördüklerini birbirine karıştırıyor. Evvela birçok yazılar yabancısı olduğumuz konuları didikliyor. Cezayir meselesi, Tunus, Fransa'nın iç politikası vs.. Sonra uzun roman tefrikaları.. Hangisini, ne zaman okuyacağız? Nihayet "expose"ler, tenkitler, tartışmalar.. Onlar da boyuna kopan filmlere benziyor, daha doğrusu ilk kısımlarını görmediğimiz filmlere. Bir tiyatroya beşinci perdenin ortasında girmek. Durumumuz bu.

16.3.1963

MORENO, PSİKANALİZ VE PSİKODRAM

Moreno'ya inanmıyorum. Psikodram hangi ruh düğümünü çözebilmiş? Şuuraltı. Şuuraltı, biyolojiğin saltanat sürdüğü uçurum. Hayatı yaşanılır hale getirmek için, acılarımızın çok reel kaynaklarından uzaklaşıp, meçhuldan hatta belki de muhayyelden medet ummak.

Psikanalizde de, psikodramda da şarlatanlığın payı çok büyük. Ödip kompleksi bile nesiller arasındaki anlaşmazlıktan doğmuyor mu?

Psikozların kökünü şuur-altı'nın lağımlarında aramak niye? İnsan, insan gibi yaşayabiliyor mu? Cemiyet, ferdin bütün soluk alma ve gelişme

imkânlarını elinden aldıktan sonra: "*sen hastasın dostum*" diyor, "*senin komplekslerin var*". Kanına mikrop enjekte eder gibi kompleks enjekte ediyoruz insanlara. Sanki bütün dertlerimizin kaynağı beşikte annemize karşı beslediğimiz itiraf edilmez şehvet, babamıza karşı duyduğumuz hayvanca kıskançlık. Bunları şuur sathına çıkarınca her şey düzelecek. Aç, açlığını unutacak; âşık, sevgilisinin ihanetini; ezilen, uğradığı mezelletleri*…

"Angoisse'larımızın nedenleri öylesine açık ki psikanalizci çok defa şaşırtıyor insanı. Adeta yanlış hedefler göstererek oyalıyor. Hayatını alınteri ile kazanan ve araba izinden uzaklaşmayan küçük insanların şuuraltı yok. Bir çorba ve bir kadın. Ancak başkalarının sırtından geçinen, her istedikleri kolayca gerçekleşen mutlularda gelişiyor şuuraltı. Göbeğine bakıp Tanrıyı görmek gibi bir şey bu.

Bugünkü bilgilerimle psikanalizi de, psikodram'ı da "mit" sayıyorum. Para getiren bir mit. Ve her mit gibi kilisesi, rahipleri, âyinleri var bu mit'in de. Mit demek, gerçeğin tefsiri demek. Bu alandaki çalışmaların çağdaş psikolojiye hiçbir aydınlık getirmediğini söylemek de eşeklik olur...

KELİME BİR KIYMET HÜKMÜ*

Kelimeler bütün bir devri aydınlatan ateş böcekleri. Suikast: istibdada her ayaklanışın Osmanlıcada karşılığı. Saraya karşı her kıpırdanış fesatçıların marifeti. İhtilal: bozuluş.. Her kelime bir devrin billurlaşmış kıymet hükmü, bir devrin, bir cemiyetin, bir sınıfın. Sermayedara "işveren" payesini tevcih eden bir cemiyet elbette ki liberalizmi takdis etmektedir. İşveren, bir alay baldırı çıplağa, işsize, açа.. "İşveren", devlet gibi, Tanrı gibi bir velinimet. Ya iş vermezse? Feodal çağın "ağa"sı da öyle bir velinimetti. Hâlâ geniş halk tabakaları bu "ağa"nın sayesinde yaşadığına inanır. İşveren, ağa'nın şehirlisi. Garibi şurada ki bu tabir sol cenah tarafından da benimsenmiş.

21.3.1963

EFENDİLER NEREYE

Efendiler nereye?.. Hintli bir hükümdar tanıyorum. Vicdanı ülkesinin göğü kadar aydınlık hükümdara, bir yanlışlık cehennemi keşfettiriyor. Tanrıların ricaları boşuna. Cehennemde tek günahkâr kaldıkça hükümdar oradan ayrılmayacaktır. İnsan Tanrılardan daha büyük olmak zorunda. Onlar taçlarıyla doğdular. İnsan dehanın, şefkatin dikenli tacını ömür boyu fedakârlıkla fetih etmek zorunda. Buda, İsa, Gandi. Gökten toprağa ışık yağar ama topraktan göğe kanatlanan ışıklar da var. İbrahim kucağına fırlatıldığı ateş denizini gül bahçesine çevirmiş. Düşünenin vazifesi bütün ateşden denizleri gül bahçesine çevirmek, gerekirse yanarak çevirmek. Ne zaman göçten kurtulacağız? Kavimlerin Serseri Yahudisi biz miyiz? Nuh'un etrafındakileri ölüme terkedip kurtlar kuşlarla gemiye can atışı çok hazin bir efsane. Kaptan daima batan gemide kalmalıdır. Tanrılar Sodom'un bir kül yığını haline gelmesini emredince, peygambere düşen, kavmi ile beraber helak olmak, bir saray bahçesinin kuytu köşelerini hatırlatan esrarengiz mağaralarda kafayı çekip kerimeleriyle zina yapmak değil.

Aydını hicrete zorluyan, Batı'dan "deha-yı nârı çalmak" ihtirası mı? Hayır. Fikret'in oğlu, köy papazlığını babasının mürşit tahtına tercih ediyor. Her aydın bir Haluk. Haluk, bir cins isim oldu. Yani bu adamlar ne bir korsan, ne bir konkistador, sadece hakları olmayan bir mirasa konmak isteyen açıkgözler. Evet, memleket bir zelzele arifesinde. Evet! İnsanın değeri bir araba beygirininkinden çok daha aşağı, boğuluyoruz, doğru. Asırlardan beri cehaletin saltanat sürdüğü bir ülke burası. Dünya insanoğlunun has bahçesi. Fransız da benim, Japon da ben'im, Senegalli de ben. Coğrafyanın fermanlarına ağaç boyun eğer. Kendileriyle beraber yaşayacağı insanları seçmek insanların en tabii hakkı. Nankör bir vatandan ayrılmak. Neden Türk aydını kutsal kitabın ulularından daha feragatkâr olsun? Sen ne yapabiliyorsun? Çocukların bile ayrı dünyanın insanları. Senden daha çok sokaktaki adama yakınlar. Oğlun felsefe okuyacağına basket oynuyor. Anlamadığı bir dil konuşuyorsun. Ve hep beraber yokluğa sürüklenmektesiniz. Kaç şakirdin var? Kervana katılamadığın için gidenlere küfrediyorsun. Gitmek kaderin hatalarını tashih etmektir. Kaçmak: cangıldan şehre, kasırgadan limana.

Muzaffer Amerika'da, Fuat İsviçre'de, Hikmet Gine'ye gidiyor. Gitmeyenler, gidemeyenler belki de. Ama Muzaffer, Fuat, Hikmet el ele verse bir bahçe, bir sığınak, bir mabet kuramazlar mıydı? Muzaffer dergi çıkardı. Yüksek perdeden nutuklar çekti. Hapse girdi, ama otele girer gibi bir hapse giriş. Ne sefaleti tattı, ne cansiperane bir gazaya girişti. Hapishaneden plaja, plajdan Amerika'ya. Fuat kendini hiçbir zaman bu

ülkenin çocuğu saymadı, daima kavganın dışında kaldı. Davasız, kaygısız, köksüz, bir Alsibiyad bile değil. Hikmet'e gelince, onu da memlekete bağlayan tek sevgi, belki tek hatıra yok, o da kavgadan kaçıyor.

Hepimiz kaçmıyor muyuz kavgadan? Fethi Türkiye'de mi? Berke Türkiye'de mi? Kavgaya katılanlar hadiselerin tekme tokat sahneye ittikleri. Ve kavga gerçekten bir deli döğüşü. Gerçek aydın nerede? Odasında. Ben kütüphaneme kaçıyorum, başkası Avrupa'ya..

26.1.1963

CİNNET BİR KÖPRÜ, HİNT KÂBUSU V.S.

Sen düşüncelerin bulutlaştığını bilir misin? Bulutlaşır, katranlaşır, cıvıklaşır. Tedailer zigzag çizer boyuna. Kafatasında musikisi biter kelimelerin, uğultu başlar. Boşluğun, sersemliğin, biyolojiğin uğultusu. Uğultunun notaya kalbi, boşluktan sevgiliye entari biçmek gibi, büyücü ister. Günlerdir, hatta yıllardır kâğıda dökemediğim büyük acı: oğlumu tanıyamıyorum, belki tanımak istemiyorum. Şuurumu karartan, herhangi bir kompleksin bulutu mu? Uykularımı kâbusa çeviren, bu anlaşmazlık. Aydınlığa kavuşamıyorum bu konuda, sadece kalbim burkuluyor, yanlış neticelere varmaktan korkuyorum. Her gün kendi kendimle tartışmak istediğim konu bu ama boyuna kaçıyorum, boyuna kaçtım bu konudan, şimdi de öyle yapacağım. Şuuruma saplanan bir başka diken de: Hint. Dokundukça yaralıyor. Konferans teklifi sadece tedirgin etti beni. Keyfimi kaçırdı. Hâlbuki ben söyleyecek sözü olan adamdım. Kafam bomboş. Bizi küçülten yaralayan bir kadından nasıl söz açmak istemezsek, ben de Hint'ten öyle söz açmak istemiyorum. Kendi kendime telkin yapmaktan korkuyorum. Ama bu konuda söyleyecek tek cümle bulamamaktayım. Kime ve niçin?,.. Çok geç kalan bir ilgi bu.

Uyku ile uyuşukluk arasında rakseden bir hayat. Beklediğim bir şey yok. Dersler tatsızın tatsızı. Kendimi bir işe bağlayamadım. Felâket şurda ki bu günler de sınırlı. Çalışmam gereken saatlerde paçavralaşmış bir idrâkle baş başayım. O kadar çok "deception"la delik deşiğim ki belki bu som-nolans hayatın bir müdafaası. Yalnız hayat kendini zekânın zararına da korumak ister. Şuurun kaderi, biyolojiğin umurunda değildir. Külçe gibi, leş gibi yaşamak da yaşamaktır. Şuurun her isyanı fizik varlığımızın muvazenesini* tehlikeye düşürür. Şuuru isyan etmeyecek hale getirmek, maddenin

yaşamak için gerçekleştirmek zorunda olduğu bir zaferdir. Cinnet reel'le ideal arasındaki uçuruma atılan bir köprü. Yani maddenin zaferi. Yok, olmamak için asınılan bir dal. Hikmet Türkiye'de yaşanmaz diyor, Neden? Bu hükümde ağır bir hakaret var. Sen hayalinde yaşayabiliyorsun, hayalle yaşayabiliyorsun diyor. Yalan. İki gecedir uykusuzum. Hayatım babamınkine mi benzeyecek? O daha çok dayandı. Neye, neye dayandı bilmiyorum. Babam sükûttan ibaretti, oğlum da öyle. Ben o iki mutlak arasında sesten bir köprü. Sesten, hezeyandan.

Her yazı meçhule atılan bir kement. Her söz bir davet... Hint hakkında konferans. Kimi fethedeceğiz? Zavallı kitabım havagazı makbuzu gibi altı aydır bir çekmecede uyuyor. Hayır, bu kadar ucuz adam olmamak lâzım. Peki, ne yapmalı? Tek insanın tecessüsünü kurcalamıyor Hint. Münevver, yarı münevver, kadın, erkek.. Caron'dan bahseden yok. Sadakaya çok benzeyen bir alaka. Daha doğrusu "kötüye kullanma nezaketimi" der gibi bir ilgileniş. "Hint ne oldu?" "Oh! Oh! çok iyi".. Vehbi Eralp'in dudak büküşünü bir türlü unutamıyorum: "Şimdi bırak bunu, ciddi şeylerden bahsedelim, hanımefendi nasıl?" Bu adamların karşısında konuşmak. Hele bu kadar bozuk bir ruh haleti içinde.. Gerçekten bu kadar değersiz mi Hint? Salih Zeki, Berke, Fuat, Oktay, Şemsi., herkes, herkes ilgisiz. Oğlum bile basılsın da okuruz diyordu. Başka ne yapabilirim? Hint-Türk Kültür Cemiyeti.. Hangi Hint? Hangi Türk? Hangi Kültür?... Bir tuhaflık olsun diye akıllarına gelmiştir. Ama bu isyan zamanında şahlanmalıydım. Yok demeliydim. Fiyasko vermek, bu kadar hor gördüğün bir cemiyette üzerine aldığın işi becerememek, yok canım! Peki, ama ne söyleyeceğim? Evvelâ konu yok ortada. Bütün cepheleriyle Hint. Asker mektubu mu yazıyoruz?

Birazdan leş gibi sızacağım. Sonra Nadir gelecek. Sonra mektep. Sonra tekrar uykusuz bir gece. Hayır hayır.. Bu çemberi mutlaka parçalamalı, kendimi verebileceğim bir işe başlamalıyım. Öyle bir durumdayım ki utandığım için yataktan kalkıyorum. İzzet'ten utanıyorum. Sonra? Sonrası yok.

27.3.1963

TANIMIYORUZ HİNT'İ

Tanımıyoruz Hint'i. O ülkeye en büyük hükümdarını armağan eden Türk, Hint'i tanımıyor. Tanımıyoruz Hint'i. Ekber'e rağmen tanımıyoruz. Sebük Tekin'in oğlu Hezarbütgede'yi mescit eylerken Elbiruni fikir hazinelerini taşımış Doğu'ya, Yunan felsefesiyle Himalaya bilgelerinin felsefesini

karşılaştırmış, İslâm tasavvufuyla Hint tasavvufunu kaynaştırmış. Elbiruni'ye rağmen tanımıyoruz Hint'i. Tarihin bütün kör düğümlerini kılıcıyla çözen ve kaderin karanlıklarını kılıcının pırıltısı ile aydınlatan Osmanoğulları tefekkürde monogamdılar, Kuranla Hadîs yetiyordu onlara.. Ne Dârâ Şükûh'un adını duydular, ne Upanişadların varlığından haberdar oldular. Tanımıyoruz Hint'i. Tasavvufun ana kaynağı olan Hint'i tanımıyoruz. Osmanlılar İran tasavvufunu vulgarize etmekle yetindiler. Bhagavad-Gita'nin tercüme edilmediği tek dil Türkçedir. Abdülhak Hâmit Bombay'dan bir iki kartpostal getirdi.

"*Ne hoş bir köylü kız gördüm geçende Tek-ü tenhâ oturmuş bir çemende Yeşil giymiş eminim ben gelenden Ya cennetten gelir yahut çemenden*"

Şair-i azam Bombay'a giderken başlıca merakı hindistan cevizi ağaçları görmekti. "Belde-i tüyur'da bol bol giderdi bu merakı. Ülkeler de kitaplara benzer. Kitaplara ve insanlara. Onlarda aradığımızı buluruz. Hâmit'in mektuplarında Hint'ten tek pırıltı yok. Sanki Hint yalnız ormanları ve maymunlarıyla mevcut. Süleyman Nazif için meskenetin vatanı Hint. Bizi inkıraza* sürükleyen içtimai vebanın kaynağı Ganj kıyıları. Kâmus-u Âlâm'da yalnız coğrafyası var Hint'in. Tecessüsünün hudutları oldukça geniş olan Rıza Tevfik de hiçbir zaman Himalaya zirvelerine yükselemedi. Tasavvufla yakından ilgilenmesine rağmen Hint hakkındaki bilgisi diğer çağdaşlarınınkinden farksızdır. Koca Kamus-u Felsefe'de Hint'le ilgili tek sayfa yok.

Tanımıyoruz Hint'i. Hikmet Bayur'un üç ciltlik Hint Tarihi'ne rağmen tanımıyoruz. Hatta o üç ciltlik tarih müstensihi Bayur da Hint'i tanımıyor. Tanımıyoruz Hint'i. Ankara Üniversitesi'nde Hindoloji diye bir şube bulunmasına rağmen tanımıyoruz. Almanya'nın seçkin endiyanistlerinden Walter Rüben'in "Eski Hint Tarihi"ne, "Budizm Tarihi"ne rağmen tanımıyoruz. Tanımıyoruz Hint'i. Kanuni devrinde yazılan ve Osmanlıcadan Avrupa dillerine en fazla çevrilen Humayunnâme'ye rağmen tanımıyoruz. "Binbir Gece'ye "Binbir Gün "e, Tutinâme'ye, halk arasında dolaşan yüzlerce masala rağmen tanımıyoruz. Ömer Rıza'nın çocuklar için yazılan Ramayana tercümesine, Kelile ve Dimne'sine rağmen tanımıyoruz. Ömer Rıza da tanımıyor Hint'i.

Neden tanımıyoruz? Osmanlılar imanlarını setleştirmişler. Taassubun* gümrük duvarlarını aşamamış Hint düşüncesi. İran'dan da sadece şekli, mazmunları*, aksesuvarı almış. Divan şiirinde İranî olan: kostüm sadece.

Tasavvuf divan sayfalarını süsleyen bir minyatür. Osmanlılar ne Fevzi-i Hindî'yi, ne Hayyam'ı, ne Ürfî'yi anlamış. Muaarralı Ebul Âlâ adını duyabilmek için Abdullah Cevdet'i beklemiş.

Halbuki., halbuki Avrupa on sekizinci yüzyıldan beri kanmayan bir susuzlukla Hint'in fikir ve şiir kaynaklarından ilham içmektedir. Hâlbuki Hint'in fethi Avrupa irfanının kaderini değiştirmiş, o ülkede yeni bir rönesansın yaratıcısı olmuştur. Yeni bir rönesansın. Biz birinci rönesansı yüz yıllarca sonra farkedebildik. On dokuzuncu yüzyılın başlarındaki ikinci rönesanstan bakalım ne zaman haberdar olacağız? Hâlbuki çağdaş Avrupa'yı ancak Asya medeniyetlerinin ışığında bütün heybet ve zaaflarıyla görebileceğiz. Anquetil Elbirunî'den sekiz asır sonra Ganj kıyılarında dolaştı. Biz El-birunî'yi açmamak üzere kütüphanemizin raflarına yerleştirdik. Anquetil Avrupa'ya bir kıt'a hediye etti. Batı'yı Batı yapan o büyük tecessüs, o büyük kadirşinaslık. Hâlâ hümanizma deyince Latince Yunanca öğreniminden bahseden miyop aydınlarımız bir parça gözlerini açsınlar (*Rene Grousset'nin Hümanizm ve Medeniyet hakkındaki konferansları*).

Hint'i tanımak zorundayız, çünkü İslâmi tefekkürün sertac-ı iptihacı tasavvuf o ülkeden fışkırdı. Cetlerimiz İslâm'ı kabul etmeden önce Budisttiler. Hint'i tanımak zorundayız. Asya düşüncesinin dayandığı temel, Hint düşüncesidir. Hint'i tanımak zorundayız. İnsanlığın irfan ve idrakine istikamet veren iki yaratıcı millet var: Hint ve Yunan.. Biz bu iki ülkenin merkezindeyiz. Akdeniz Doğu ile Batı'nın zifaf yatağı. İnsanlık korkunç bir buhran'ın pençesindedir. Kosmosla antropos arasındaki binlerce yıllık ahenk sona erdi. Avrupa maddeyi fethederken kendini unuttu. İnsana kendini bulduracak büyük terkibe ancak Hint sayesinde varabiliriz. (*Kosmos hakkındaki yazı*).

27.3.1963

MATHIEU ADINDA BİR SERSERİYE, COMTE'A, CLOTILDETE, BAHARA DAİR

Mathieu sarhoş olmazdı. Balzac da sarhoş olmazmış. Marifet mi? Fren fren fren.. Ağaç kadar hür olamamak. Düşünen için cemiyet bir cangıl.

Düşünen bir ip cambazı. Uçurumun üstünde parende atan bir cambaz. Düşünen motosikletiyle bir ölüm turuna çıkan maceracı. Kendini kaybetmeye gelmez. Yıllar ve yıllar var ki şuurum frenden ibaret. Ne zaman yaşadım. Ne zaman yaşayacağım. Kuş gibi çığlık atarak bütün iştiha* ve insiyaklarıyla yaşamak... Hem süje, hem obje olmak.. Evet ben hem süje, hem obje'yim. En kendim olduğum dakikalarda bile şuurun çelik pençesini ensemde hissediyorum. Bana oyun oynuyormuşum gibi geliyor. İnanamıyorum kendi sesime. Ben bu gönülden gelen, bu çocuksu, bu bir parça biyolojik sesi çocukluğumdan beri susturdum. Şimdi zaman zaman mırıldanmaya başlayınca gülümseyeceğim geliyor. Biraz müsamaha, biraz hayretle dinliyorum onu.

Yıllarca aç kaldım. Koca bir şehirde yapayalnız ve aç kalmak. Köpeklerin bisküvilerle beslendiği bir dünyada aç bir aydın, aç bin aydın, aç milyonlarca aydın. Ama beni açlıktan fazla isyana sürükleyen tek oluşumdu. Aç ve tek olmak. Gurbet ve açlık. Bu şehrin kaldırımlarında bir başka aç Cemil Meriç hiçbir zaman dolaşmamıştır, diye düşünürdüm. İmparatorluk okuma yazma bilen her tebaasına şahane caizeler dağıtmıştı. Ben düşünen, okuyan ve temsil ettiği, temsil ettiğini sandığı beşeri kıymetleri lekelememek için aç kalmaya, açlıktan kıvranmaya razı olan adam. Sonra bu açlık yalnız midenin değil, daha korkunç açlıklarla kol kola idi. Tenin açlığı, gönlün açlığı. Yaşamadım. Çocukluğumu, gençliğimi, yaşamadım. Hep kafamın üzerinde yürüdü vücudum. Seni seviyorum sözünün bir yalan, bir teselli, bir alay olarak bile muhatabı olmamak. Muhatabı ve mütekellimi.

Zavallı Comte saçlarından yakalayacaktın Clotilde'i. Onda, büyük ve yıldızlarla süslü bir uçuruma benzeyen gönlünü anlayacak idrâk bulunabilir miydi? Her kadın bir Mesalina'dır ve yumurtalıklarıyla düşünür. Belki saadet bir saksağandan çok daha geveze olan şuurun boğazına sarılmak, onu konuşmayacak hale getirmek. Ne mümkün? Mathieu sevgilisinin yanındayken ne otobüslerin canhıraş uğultularını duyabiliyor, ne insanları görebiliyor, ne Kant umurunda, ne içtimai vazifeler.. Ama bu sermesti, bu sermesti de mâya. Kim sevgilisi? Kendisi. Ve Tanrı Havva'yı Âdem'in sol kaburgasından yarattı. Âdem yarattı Havva'yı. Sol veya sağ kaburgasından. Kimdi Clotilde? Rouvre'un bütün gevezeliklerine rağmen herhangi bir kadın. Ama dünyanın en metin mütefekkirlerinden biri tanrılaştırdı onu. Ve şakirtleri o tanrıya biat ettiler. Biat, hayır ibadet.

Kadın, oğlan, mashara, kitap veya Tanrı. Hepsi biziz. Obje adetâ benliğimizden fışkırttığımız bir vehim. Maddeleşen sübjektif. Hiç de güzel değilsiniz sevgilim, üstelik alabildiğine sıkıcısınız. Bu ahmakça yalanlara ne lüzum var. Sizden iğreniyorum. Ama bahar korkunç bir rejisör, ama biyoloji, fermanlarına hiçbir fâninin yan çizemeyeceği kadir-i mutlak. Ama sizi seviyorum. Mathieu böyle düşünüyor. Neden söylemiyor düşündüklerini? Söyleyemez ki. İçinden tokatlamak geliyor yanındakini, tokatlamak ve tekmelemek ve kovmak. Garip bir oyun bu. Ama gerçekten daha cazip galiba. Âdem'le Havva'dan beri devam eden bu komediyi niçin o da oynamasın? O başka sevgiler, başka sevgililer düşünmüştü. Biliyor ki dudaklarını uzattığı pınarda, idealinin iksiri gülümsemiyor. Biliyor ki bu bir damla, serin olmayan bir damla, şeffaf olmayan bir damla. Belki bir damla kuyu suyu. Ama Mathieu susuz. Ve mevsim bahar.

GROUSSET'İ OKURKEN

Grousset diyor ki: Otuz dokuz - kırk beş kıyametine şahit olanlar Romanın çöküşünden beri insanlığın böyle bir hercü-merc seyretmediğini sanırlar. Gaflet. On üçüncü yüzyıl Moğol istilası da bundan daha az azametli bir içtimai tufan değildi. Devrin vakanüvisleri beşer gücünü acze düşüren bir yer sarsıntısı, bir sel, bir âfet gibi söz ederler Cengiz ve çocuklarının istilasından. Bu siklon Asya'nın da çehresini değiştirebilirdi, Avrupa'nın da. Yakutları kuzey kutbuna kaçıran Cengiz istilası oldu. Birbirine kattı medeniyetleri Cengiz. Bu sarsıntının hayırlı neticelerini Marko Polo'dan öğrenmekteyiz. Çok geçmeden İpek Yolu yeniden açılıyor. Venedikli bezirgânlar Cengiz'in bayrağı altında hiçbir endişe duymadan huzur ve emniyet içinde Kırım'dan Pekin'e, Suriye sahillerinden Çin denizine kadar gidebiliyorlar. Kazık tarafı dehşet rejiminin umumileşmesi, cihanşümul hükümet sistemi haline getirilen katliam. Çinlilerden Suriyelilere, İranlılara; Annamitlerden, Lehlere veya Macarlara kadar eski dünyanın bütün medeni kavimleri vatanlarına vahşi akıncıların dolduğunu gördüler. Efsanevi Ergenekon mağaralarından kopup gelen ve medeniyetin bütün kuvvetlerine boyun eğdirecek askeri bir organizasyona sahip yabaniler.. "Cehennemin (tartar) derinliklerinden" çıkan ifritler, Latin kronikör-lerine göre, küremize düşen Marslılar. Canlı bir tarih haline gelen

kâbus (*Bk. Grousset, La Civilisation â travers l'Histoire, sayfa 287 ve devamı. Bu bahse tekrar döneceğim*). Kürenin kabuğu gibi, insanlık yahut Teilhard de Chardin'in tabiri ile "noosphere" de bazen asırlarca devam eden zahirî* bir sükûn içindedir. İnsanların ya optimizmi, ya zihni ataleti bu sükûna bel bağlar. Bir de toprak sallanmaya başladı mı şaşırıp kalır hatta isyan ederler. Tarih onlara akıl danışmadan uyanmaktadır.. Uyanmak mı? Tarih hiçbir zaman uyumamıştı ki. Nereye gittiğini bilmek için nereden geldiğine bakmak yeter. Karadenizden Pekin'e uzanan heybetli bir Avrasya kuruluyor gözlerimizin önünde. Afallayışımız cehaletimizdendir. En eski çağlardan beri mevcut olan Step İmparatorluğunu unutuyoruz. Hindistan kıtasının ikiye bölünmesi de çoğumuz için bir sürpriz. Oysaki 1000 yılda yeni olan bir'yeni'bu...

30.3.1963

GROUSSETYE DEVAM*

Fizik coğrafyaya dayanan, beşeri coğrafyanın kanunu. İndus havzası -bilhassa Pencap- Afganistan'la Hint arasında bir hudut basamağı, hatta tarihi bakımından Hint'ten çok Afgan'a bağlı. Pencap da Afganistan gibi asırlar boyu greko-budist dünyanın parçasıydı. Oysaki Ganj boyları hellenizm tesirinden daima uzak kalmıştır. Daha sonra, yani 1000 yıllarında batıdan gelen yeni kültür Afganistan'dan inerek Lahor'a yerleşecektir: İslam. Sonra istilalar devam etti. 1200'de Ganj havzası, 1300'de Hint yarım adasının en büyük kısmı. Fâtihler bu defa yeni bir kıta ile âdeta yeni bir küre ile temas halindeydiler. Müşriklere karşı açılan bir cihattı bu. Kılıçla iman muzaffer oldu. Afganlı maceraperestler debdebeleri göz kamaştıran imparatorluklar kurdular. Ama Hint onlardan sonra da hayatına devam etti. Sultanlar racaların tahtına kuruldu. Ama yeni bir din, İndus havzası dışında, hâkim din vasfını kazanamadı. Bununla beraber İngiltere olmasa Hint hâlâ İslam fatihlerinin idaresi altında kalabilirdi.!

İngilizler çekilince Hint aşağı yukarı on birinci asırdaki durumuna döndü. Yani Hint iki asırlık İngiliz hâkimiyetinden kendisi olmak, kendine dönmek için faydalanmış oldu. Ama yedi buçuk asırlık tarih silinemez.

İslamla panteizm arasındaki anlaşmazlık. İslam'a göre, Hindu putperest. Hindu'ya göre, İslamiyet Hak, ama hakkın bir zerresi. Yani Hint'in dokuz yüz elli yıldır devam eden dramı iki metafizik arasındaki mutlak uyuşmazlıktır.

Bu trajediyi Gandi'den çok önce sona erdirmek isteyen bir adam çıktı: Ekber (1542-1605). O bir veli değil, bir hükümdardı. Giriştiği dini terkip ("syncretisme") bugün bile hayret ve hayranlık uyandıracak kadar cesuranedir. Bu liberal ve sulhçu askerin dinî mevzuatı Hint kıtası çapında bir "Nantes Fermanı"dır. Garip bir tesadüf de Ekber'le dördüncü Henry'nin aynı devirde yaşamaları. Ekber'in zaferlerinde kanunun rolü kılıcınınkinden daha büyük. Ekber'den önce kaos hâkim. Zirvede esir hükümdarların kaprisi, bu kaprisin gölgesinde boyuna başkaldıran emirler. Ve temelde asılıp kesilen Hint halkı. Ekber bu kaosu nizama kalbetti. Modern bir devlet kurdu. Yüzyıl yaşayan bir devlet bu. Ama Richelieu'nün, XIV. Louis'nin ve Büyük Petro'nun kurduğu devletten daha aşağı değil. Bütün beylikleri cebre başvurmadan kendine bağladı. Her kavmi memnun etti. Ve rasyonel bir iş bölümünü gerçekleştirdi.

"Mother İndia"nin uyanışı eski Hint bilgelerinin olduğu kadar bu müslüman cihangirin de eseridir. Moğol hâkimiyetinin Hint'e en büyük armağanı müşterek bir dil getirmesi: Urdu. Ekber de Marc Aurele gibi büyük bir hükümdar. Ama insan olarak çok daha büyük. Sünnî bir terbiye alan genç hükümdar devlet içinde devlet olan İslam uleması ile amansız bir mücadeleye girişmek zorunda kaldı. Ekber şiiliğe mütemayildi*; bunun için mekteplerde Arapça yerine Acemceyi ikame etti. Şiilikte de tasavvufa hayrandı. Ekber'den önce, şair Kebir tasavvufun sınırlarını genişleterek İslam'la Hinduizm'i kaynaştırmış bulunuyordu.

Ekber mümtaz bir zümre için mümkün olan bu kaynaşmayı halk ölçüsünde gerçekleştirmek istedi. Ekber devri bir aydınlar saltanatıdır. Aydınların ve aydınlığın. Ekber, Marc Aurele'den daha yakın bize .

1593'te Hint'in bütün dinlerine hayat hakkı tanıyan ferman. ("Nantes Fermanı"ndari beş yıl önce). Ekber Vedaları, Destanları Farsçaya ve Urducaya tercüme ettiriyor.

30.3.1963

YİNE GROUSSET*

Sizinle uçağa binelim diyor Grousset ve yüz yirmi asırlık tarihin üzerinde dolaşalım. Nereden binelim uçağa? Fransa'dan mı, İspanya'dan mı? İsa'nın doğmasına daha on bin yıl var. Avrupa milletleri içinde

medeniyet bakımından en kıdemlisi Fransa ile İspanya. En eski, en güzel freskler ya İspanya'nın Altamira mağaralarında bulunmuş, ya Fransa'nın Dordogne civarındaki mağaralarında. Bir anda bütün cazibesiyle sanat çıkıyor karşımıza. Parthenon frizlerini hatırlatan ren geyiği boynuzundan at başları. Tekrar bu ayarda şaheserlerle karşılaşmak için yedi yüzyıl beklemek lâzım: Mısır ressamları. Burada sanat için sanat yok. Sanattaki natüralizm avı kolaylaştırmak amacını güdüyor. Bu hüner büyü için zaruri. Bu keşiflerin sonuncusu Lascaux mağarasındaki freskler (1940). Büyük sanat, dinin tesiri altında gelişmiş. Bu tarih gezintisinden alacağımız ilk ders bu.

İ. Ö. 6000 yıllarında bu sanat silinir Batı'da, yerine neolitik endüstri geçer. Bütün çağların en büyük devrimlerinden biri bu. Cilalı taş, sonra seramik, hayvanların ehlileştirilmesi, bitkilerin üretilişi. İnsanlığın hayat şartlarında muazzam değişiklikler.. Bu sınai inkılabın başka bir benzerini on dokuzuncu asrın sınai ihtilalinde görebiliyoruz ancak. Yalnız teknik sahadaki bu ilerleyiş sanatın zararına olmuştur. Üç bin yıl sahneden çekilmiştir sanat. Bu da sık sık karşımıza çıkacak tarihî bir kanun: Beşeriyet tarihinde tekâmül çok defa başka sektörlerde hazin gerileyişler bahasına gerçekleşebilir. Şimdi Mısır'a ve Mezopotamya'ya geçelim. Batı medeniyetinin vatanı buraları. Birdenbire Mısır ve Sümer medeniyetleri doğuveriyor. Bu sanat hamlesinin de saiki* din.

Memfis ve Sümer medeniyetleri, bütün manevi fetihlerini nisbeten çok kısa bir zamanda tamamlamış. İnsanlık iki bin yıl onların çizdiği sınırlar içinde yaşayacaktır. Babil ve Asur sanat ve edebiyatı Sümer mirası ile yetinmiş. Yine bir kanun: kısa bir zaman içinde medeniyet yeni sahalar fetheder, sonra durgunluk devresi başlar, uzun bir devre. Ve insanlık yükseliş devresindeki kazançlarını yer. Asurilerin her zaferi eski bir medeniyetin defin merasimidir. Asuri taarruzları yalnız şehirleri yok etmiyor toprağı da kısırlaştırıyordu. Kuyuları tıkıyor, kanalları yıkıyor, akarsuları bataklık haline getiriyor, vahaları çölleştiriyor, ağacı da öldürüyordu insan gibi. İran ve Irak'ın yeşerttiği bahçeler Asur ve Tatar saldırışlarından sonra ne hale gelecektir? Yeni bir kanun: Bir medeniyetin entelektüel bakımdan mukavemeti, hatta en verimli toprakların mukavemeti sonsuz değildir. Devamlı savaşlar toprağı da öldürebilir, medeniyeti de yıkabilir. Asya'nın büyük bir kısmı bu yüzden harabezâr olmuştur. İnsan hâlâ öylesine yırtıcı ki beşeriyetin patrimuvanı her an tehlike içinde. İran nerede, Irak hani? Artık Budî isek Buda'yı, Hıristiyansak İsa'yı dinlemek zamanı gelmiştir. Bir kanun daha: medeniyetler ancak intihar etmek

suretiyle ölürler. Kadim Asya medeniyetleri kendi kendilerine kıymışlardır. Medeniyet Hint-Avrupa kavimlerine, oradan Yunan'a geçmiştir.

Hint-Avrupa ırkı yok, Hint-Avrupa dili var. Hint-Avrupalıların kadim Asya'ya karşı zaferini sağlayan iki teknik üstünlük: atı ehlileştirmiş olmaları ve 1000 ile 700 yılları arasında cenk arabaları yerine süvarinin ikamesi. Sonra balta, nihayet özengi. Yeni Ortaçağda topçuluğun, zamanımızda uçağın, zırhlı kuvvetlerin oynadığı rolü o devirde zikrettiğimiz teknikler oynamış.

Yunan mucizesi de masal. Yani uzun bir hazırlığın neticesi: Girit medeniyeti, Miken medeniyeti. Sonra Dorlar istilası. Yalnız şu manada bir mucize var: Atina'nın iki yüz yıl süren saltanatından bütün medeniyetimiz doğmuş. Yunan'ın hususiyeti: ilim için ilim. Ama biri vatan kuramadı, mefhum cambazlığına gitti. İskender. Semitik düşünceyle Yunan düşüncesinin kaynaşması ve Hıristiyanlık. Sezar da aynı esere devam eder...

26.1.1963

BENİM İÇİN TEK MÜHİM OLAN KİTAPTI*[26]

"Hollanda kıyılarında can veriyordu eski dünya".. Birden Lenient'ın bu cümlesini hatırladım. Ve hafızam bu inciyi mahfazası içinde seyretmek arzumu cevapsız bıraktığından kitabı açtım: "Batı'nın bir ucunda, Kuzey denizi kıyıları boyunca dar bir toprak parçası uzanır. Setler, kanallar, bataklıklar.. İnsanın denizden kopardığı bir ülke burası. Kıtanın böğrüne karaya oturan bir gemi gibi yaslanmış; sular, kumlarla örtülü yarı yarıya. Bu adacık tam iki yüzyıl maziye karşı ayaklananların vatanı ve hürriyetin sığınağı olacaktır. Eski Dünya Hollanda kumsallarında can verecek"., vs.

Ben haritada Hollanda'nın yerini gösteremem. Kelimeyi şuuruma çivileyen ilk kitap Taine'in "Sanat Felsefesi". Sonra Walter Scott'un romanları., yakılan şatolar ve katırlarının sırtındaki kumaş toplarını itina ile indirdikten sonra kollarını sıvayıp savaşa katılan bezirganlar.. Taine Hollanda medeniyetini tabiatın haşinliği, cimriliği, sertliği ile izah eder.

Hollandalı kendine yeni bir âlem, bir sığınak, bir cennet yaratmak ihtiyacındaydı... Hatıra parçaları ve sis. Bir toprağa, bir belirli zamana bağlanamayan ve rüzgârın önünde sürüklenen bulutlara benzeyen hatıralar. Hollanda, kapitalizm, Voltaire, Jean Michel Rey'in matbaası, protestanlık,

Erasmus, Spinoza, Bayie. Furetiere'in bendeki dört ciltlik kamusu Hollanda'da basılmış. Hollanda kâğıdı, Hollanda ressamları. Neresi bu Hollanda? Octave Mirbeau'nun bir seyahatnamesini hatırlar gibiyim. Sonra Schiller'in "Histoire des PaysBas"sı. Tanımıyorum Hollanda'yı.

Dün ilk defa olarak bir Hollandalı gördüm, Hollandalı, Çek veya İngiliz, herhangi bir adam, sıkılgan ve ağır. Kâinatı dolaşmış, bir iki lisan konuşuyor. Ama ne konuşuyor? Fransızca veya İngilizcenin cila klişelerini silkeleyin, Türkçe konuşturun bu zata., galiba sokaktaki adamla burun buruna geleceksiniz. Kürenin kaderini bunlar tayin etmiş. Tarihin manivelası zekâ değil, sabır. Newyork, Cenevre, Endonezya., dört kıtayı dolaşmış hazret. Öğrendikleri herhangi bir Asya şehrinin dört duvarı arasında da öğrenilebilirdi... Fuat'ı Pakistan'dan çağırıyorlarmış. Mali müşavir olacakmış orada. Şimdi aldığı paranın iki üç mislini alacakmış...

Leniant'ı kaç Hollandalı bilir acaba? Ben yirmi dört saat aç kalma bahasına elde etmiştim o kitabı. Türk aydını Hollandalıdan daha büyük ve daha kahramanca bir emek harcamak zorunda. Cehalet okyanusundan yapacağı fetihleri, vatanına dişleriyle, tırnaklarıyla avuç avuç toprak taşıyıp, uçurumun boşluğu üzerinde oturtmak zorunda. Hollandalının ayırıcı vasfı, akl-ı selimi. Geniş omuzlu bir akl-ı selim, insana güven veriyor, meşe ağacından koltuk gibi rahat ve sağlam. Hollandalı, tanıdığım Hollandalı demek istiyorum, gerçekten öyle miydi, yoksa ben daha önceki bilgilerimle böyle bir Hollandalı mı halkettim? Allaha malum. Hollandalı diyor ki düşünen adamın Hollanda'da da "public"i yoktur, Danimarka'da da yoktur. "Les choses de l'esprit" dünyanın pek az yerinde merak uyandırıyor. Dün gerçekten rahatsızdım. Buna rağmen herhangi bir şakirt karşısındaymışım gibi konuşabildim Hollandalıyla.

Fuat İstanbul Üniversitesi'nde doktora yapamadığı için Amerika'ya gitti. Neden doktora yapamadı Fuat? Oynak zekâsına, karaca derisinden bir eldiveni mahcup edecek suplesine rağmen hezimete uğrayışı güç kabil-i izah. Ali bey rahatça, göğsünü gere gere doktor oldu. Berke hâlâ pösteki saymakla meşgul. Fuat'ın kütüphanesi vardı, apartımanı vardı, parası vardı, karısı vardı. Yandaşlarına göre harikulade bir terkip kabiliyeti vardı. Berke enerjiyi temsil ediyor. Ali Bey... Mesele istemek ve gereken fedakârlığa katlanabilmek. Fuat'ın bütün hayatında bir gece, bütün bir gece ilme harcanmamıştır. Fuat Hindistan cevizini reçel olarak sever.

Oğlum on sekiz yaşını tamamladı. Dün biraz Nordau okuttum ona. Gürültü patırtı arasında niçin toplandığımız unutulur gibi oldu. Nordau hayatımın meşale kitaplarındandır. Onu da tesadüf çıkardı karşıma. Aşkın kendine has sezişleri, keşifleri var. Galiba Lenient 'ı aldığım zaman satir'in mânâsını doğru dürüst bilmiyordum. Lenient doyuran kitap, ama ihtilal yapan kitap değil: şiir, izah, ışık.

On dokuzuncu yüzyılın "Dictionnaire Üniversel" etrafında toplanan çok sevimli mandarenlerinden biri. Nordau başka. Nordau insana ucuz allamelik* kazandırıyor. Kafasını yumrukluyor zaman zaman okuyucunun. Derin değil hatta sanıyorum ki çok defa haksız. Ama alışılandan başka. Nordau birçok inançları eriten bir asit. "Corrosif' bir zekâ. Yine kafamın ezeli açlığını gidermek için Nizam'a yarım lira toslayıp aç, ama memnun soğuk odama dönmüş, sayfalara inmiş, yeni bir dünya keşfettiğim için bahtiyar olmuştum. Benim bahtiyarlıklarım... Ama en gerçek bahtiyarlık da bu değil mi? Soğuk oda, aç bir insan, dışarda yağmur ve zaman zaman kanı tutuşturan ';. "tentation". Evet, her fetih bir mükâfat, bir fedakârlığın mükâfatı. Nordau bana verdiğini neden bir Berke'ye vermiyor? Zira benim için bir ekmekti, Berke için bir Cinzano.

Oğlum, oğlum.. Galiba onun büyük bedbahtlığı susamadan içmesinde, daha doğrusu elimizde ışık dolu kadeh., boyuna iç diye zorluyoruz. Ve kadehe yalnız dudaklarını değdiriyor. Sanıyor ki ilim, kitap, rehber ve zaman ebediyete kadar fermanına münkad* olacak. O, kitaplar içinde doğdu. Bir haremde doğan şehzade gibi; kadın, kadın... Ben Noridau'ı galiba yirmi üç, yirmi dört yaşlarında okudum. Müşküllerimi hal edecek kaynak yoktu. Ve öyle sanıyorum ki Fransızcayı Mahmut Ali'den daha iyi bilmiyordum. O hiç olmazsa benden beş altı yıl ilerde. İlerde ama izahı güç bir fark var aramızda. Benim için mühim olan, hayatî olan kitaptı. Adeta bütün "dignite"m, tek "dignite"m ve biricik hik-met-i vücudum tefekkürdü. Acaba öyle mi? Acaba bu Cemil Meriç benim yıllarca sonra hayalimde inşa ettiğim bir fantom mu?

Hollandalıya dedim ki: bugün Anakarsis devrinde değiliz. Her aydın, antenlerini fikir dünyasının hançeresine dayamış, söylenenleri günü gününe dinliyebiliyor. Sartre, Bertrand Russell... Endonezya'daki adamın çağdaşı. Bu bir palavra idi. Daha doğrusu şematik ve formel bir gerçek. Bir Sartre'ı, bir Russell'i takip etmek nelere bağlı? Evvela paraya ve zamana. Sonra uzun, çok uzun ve pek az bahtiyar'a nasip olan hazırlıklara. Bunlar Heraklit'ten Yacnavalkiya'dan gelen zincirin son halkaları.

Hiçbir zaman iktidar rüyası görmedim. Ama her büyük adam ismi telaffuz edilirken içim ürperdi... Tek vasıf yetmiyor. Oğlumda bütün imkânlar var. Hayat boyu peşinde koştuğum ve ancak faydalanamayacağım gün benim olan imkânlar. Onun için çıldırıyorum: tanrılarım, karşısında elpençe divan; sevgililerim, iltifatına muntazır. Ve o hâlâ tahta oyuncaklarla oyalanıyor. Bakalım ilahi kıvılcım ne zaman tutuşacak içinde. Bu satırları onun için yazıyorum. Korkuyorum, bu ziyafet sofrasının rüyadaki sofralar gibi kayboluvermesinden korkuyorum. O ilahi kıvılcım ruhunda tutuştuğu gün, benim olmak istediğimi, benim rüyamı kolayca gerçekleştirebilir, bir fikir prensi olabilir. Bu kütüphane bir taht, tahtların en şereflisi. Bu kütüphane bir tribün. Oradan asırlara seslenilebilir. Bu kütüphane bir piyedestal. Yıldızlarla kucaklaşırsın, onun üzerinde yükselince. Ve odana bütün kıtaları, bütün medeniyetleri doldurabilirsin. Faustun emrine giren Mefisto senin hizmetkârın olur, hem de kayıtsız şartsız.

Fuat hayat eğlenceli değil, diyor. Hollandalıya göre ben Hint hakkındaki eserimi Hollanda'da da bastıramazmışım. Böyle bir kitap ancak bir kaç yüz nüsha satar diyor. Demek dünya gittikçe küçülmekte. Ama sen odanı dünyadan, reel dünyadan, aktüel dünyadan çok daha fazla genişletebilirsin. Bu sırtından kumaş balyasını yeni atmış bezirgânın yerine, Erasmus'la, Spinoza'yla sohbet edebilirsin. Çocuğum, çocuklarım. Ben bu kitapları bütün dünya nimetlerinden, çok defa vazgeçilemeyenden, vazgeçilemeyecekten feragat ederek bir araya getirdim. Size bir dünya, dost bir dünya hazırladım, hazırlıyorum. Fırtınaya tutuldukça sığınacağınız tek liman bu. Daha doğrusu bu limandan ayrılmazsanız kasırgalardan uzak kalırsınız. Bu kitaplar benim sevgililerim. Ama yıllardır konuşamıyoruz. Birbirimizin dilini unuttuk. Bilmem neden darıldılar? Sizin yerinizde olmak için görülmemiş işkencelere razı olabilirdim. Görmek ve dünyanın en büyük insanlarıyla halvet olabilmek. Kadın da, şöhret de, kuklaları harekete geçiren bütün ihtiraslar da öyle zavallı ki. Allah sizi bahtiyar etsin.

2.4.1963

OSMANLI DÜŞÜNCESİ, GERİCİ İLERİCİ, ZAVALLI HİNT, ZAVALLI BEN

Ve karşılarına üç yol çıktı şehzadelerin. Osmanlılar adem endişesinden habersiz yaşadılar. Ölümden sonra yollar üçe ayrılıyordu: cennet,

cehennem, âraf. Araf kısa bir duraktı. Gerçi cehennemin, içinde katran kaynayan kazanları, bir dudağı yerde bir dudağı gökte zebanileri, zaman zaman rüyalarını kâbusa çeviriyordu Osmanlının. Ama cennet, kılıçların gölgesi altında ve Allah gafûr-ür-rahîmdi.*

Budizm Türk insanını ne kadar değiştirdi bilmiyorum. Daha doğrusu Türk insanı Budizmi ne kadar değiştirdi? Bildiğim şu ki, bütün Osmanlı edebiyatında metafizik ürperti yok. Bizde derviş, Tanrıyla vuslat halinde yaşadığı için, suretler âleminden tecerrüt etmiş bir gönül adamı değil, aksiyondan kaçan bir meczup, bir hasta, bir yarı deli, yani bir sapıktır. Fuzuli'nin tasavvufu bende daima tercüme intibaı yaratır. Tasavvuf kim, istiğrak kim, Osmanlı kim? "Makber"de öyle retorik var ki, bu yapma çiçeklerin arasında, tüveyc'inde* kan ışıldayan gerçek bir iki gonca bulmak çok güç.

Cennet, cehennem... her meseleyi basit bir "dilemma"*ya irca etmişiz. Daima iki ihtimal. İkiden fazlasını düşünemiyoruz. Avrupa! Ah Avrupa, canım Avrupa! Neden "ah Avrupa"? Hep gözün rehberliği: "beldeler, kâşaneler" masalı. Arka sokaklar, arka sokaklardaki sefalet? Ondan bahseden yok... Tarihin ölüme mahkûm ettiği kavimlerde hep aynı psikoz: kendini küçük görme psikozu. Avrupa cennet, Asya cehennem. Neden "beldeler, kâşaneler"? Sanıyorum ki şarklı olduğundan utanan tek şarklı kavim biziz. Gerici, ilerici... Şarklı gericidir, garplı ilerici. İslamiyet huzuru çok ucuza satmış.

Yollar o kadar belli ki düşünmeye lüzum yok. Şarap içmeyecek, domuz yemeyecek, zina yapmayacaksın, beş vakit namaz v.s. Sonra periler, gılmanlar, huriler... Tasavvufun itibara mazhar olmaması da bundan. Yunus Emre'de bile hep: "şol cennetin ırmakları"!

Bugünün Türk insanı Hint düşüncesini kavrayacak durumda mıdır? Hayır. Kendi vokabüleri ile ya gericidir, ya ilerici. Gerici ise müslümandır: cennet, cehennem. İlerici ise Batı hayranı: caz, dans, cinsî hürriyet ve teknik. Düşünmeye teşebbüs eden, düşünen demiyorum, kaç kişi var? Herkes panase meraklısı. Sosyalizm dağları devirecek, demokrasi altına çevirecek yurdu. Avrupa, ah Avrupa!

Galiba işittiklerini papağan gibi tekrarlamaktan zevk almayan tek çağdaş Peyami idi. Falih'ler ne kadar sığ, ne kadar yalınkat. Hele bir Nadir Nadi! Kimin söylediğini hatırlamıyorum, insan kırkından sonra ya dünyadan elini

eteğini çeker yahut da insan denen koyunu kırkmak için kollarını sıvarmış... Üniversite talebesi "Toprak" dergisi sahibini yakalamış, tartaklamış ve herifin bütün küçüklükleri, ayak yalamaları kâr etmemiş. Asil Atatürkçü Tarık Tunaya kolundan yakalamış "suçluyu" ve galiba polise götürmüş. Darendeli bedbahtın biri, "Toprak" dergisi lağım ama Tarık Tunaya ne? İnsanı seveceksin. Hangi insanı? Darendeli'yi ve Tarık Tunaya'yı... Buda ve Türk insanı...

Hamit'ten yıllarca sonra Yahya Kemal Hint'e gitti. Pakistan *sefir-i kebiri**, o ülkeden tek kartpostal bile getirmedi. Biz Hint'i anlayamayız. Avrupa'nın bütün ıstırabı kapitalizmden geliyor. Peki, kapitalizm nereden geliyor? Kapitalizmi tasfiye edecek insan Mars'tan zembille mi inecek? Harem ağasının kafası. İnsanı sevmiyoruz. Hint düşüncesi karşısında elimizi tabancamıza atışımız bundan. Bir tarih hocasının Hint'le uğraştığım için beni nasıl ayıpladığını çok güç unutabileceğim. Eskiden Batı afaroz edilirdi, şimdi Doğu aforoz ediliyor. Daima aforoz, daima duvar, daima husumet. Bu lanet çemberini nasıl kıracağız bilmiyorum. Kitabım basılırsa çok az kimse okuyacak ve belki hiç kimse anlamayacak. Gericiler toptan mahkûm edecekler, ilericiler toptan mahkûm edecekler... Konferans. Evet, kaç kişi dinleyecek konferansımı? Bütün ülkeler birbirine benzer dostum, iki ıstırap kadar, iki gözyaşı kadar birbirine benzer. Eldorado, vehmini kaybedenlere efsus*, hezar efsus*... Gobineau böyle düşünmüyor, Gobineau hatta Taine. Tatar ağası ile Montesquieu bir mi? Bir, diyeceği geliyor insanın. Ben insanı, Fransız insanını hastanede gördüm. Memleketlimden hiçbir farkı yoktu, hatta daha bayağı idi, daha korkak, daha menfaatperest, hatta daha ahmaktı. Kafan aydınlıksa, gerçekten aydınlıksa, her ülke aydınlıktır senin için. Yoksa kendi karanlığından kaçmak boşuna... Hint. Evet, Hint'in kazandırdığı huzur çok ferdi ve muayyen bir dünyada, muayyen bir iklimde gerçekleşebilecek bir mucize. Üstelik yaşadıktan sonra, vücudu ile insiyakları ile yaşadıktan sonra mümkün.

Hint'in keşfi gerçekten Batı'da bir Rönesans yaratmış mı, sanmıyorum. Belki birkaç batılıda yahut batı şuurunun mahdut bir bölgesinde. Batı kavga içinde, Hint felsefesi keskin bir kavga silahı olmak vasfından mahrum. Marksizm var, Hıristiyanlık var... Ve maalesef daha çok irticanın elinde bayrak Hint. Romain Rolland'ı çıkarırsak, sol cenahta Hint'le uğraşan kimse yok. Hâlbuki bence, bütün kavgaların üstünde bir ahlak Budizm. Ahlak karanlık kelime, yol. Ama kimsenin senfoni dinleyecek hali yok. Sokakta silah sıkılıyor, tepede jetlerin uğultusu... Acaba Hint de bir mistifikasyon

mu, bir sahte hal sureti mi, sanmıyorum. Proletaryanın o kadar dolambaçlı yollardan zararsız hale getirilmesi imkânsız... Şimdilik Hint, bizim için, kütüphanelerimize eklenen bir raf bile değil. : Zavallı kitabım! Belki müstehcene kaçan bir iki şiir tercümesi için okunacak. Kaldı ki basılacağı da belli değil. Ve bu kubbenin altında hiçbir akis bırakmadan "resurrection"u bekleyecek. Galiba 'samsara' yalnız insanlar için değil kitaplar için de var.

12.4.1963

CLAUDE LEVI-STRAUSS'U OKURKEN

İnsanlık bir merdivenin basamaklarından çıkar gibi yükselmez. Zıplamalar, hep aynı istikamete yönelmiş değildir. Zar atar insanlık, kâh kazanır, kâh kaybeder. Boyuna kazanç yok. İki tarih var: bütün fetihleri birbiri üstüne yığan, zamandan faydalanan milletlerin tarihi, mirasyedi milletlerin tarihi. Zaman fertler için de milletler için de başka başka değer taşır. Yani istikbali dokuduğumuz bir ipliktir zaman. Ama tarihini itina ile işleyen, nakışlayan, şekillendiren ve zamandan bir çadır, bir halı dokuyan fertler ve milletler olduğu gibi, makara ile oynayan bir kedi şuursuzluğu ile iplik yumağını arap saçına döndüren kavimler de var. Mirasyedi milletlerin tarihi de büyük faaliyetlere sahne olmuştur. Aradaki fark büyük medeniyetler, biriktiren, yığan medeniyetler, ötekilerde noksan olan bu sentetiklik, her yenilik erir, kaybolur, eski yeniliklere eklenmez.

Statik cemiyet var mı? Bu, seyredenin vehmi mi sadece? İhtiyarlara göre, gençliklerinde tarih hareketli geçmiş, son yıllarında sükûn ve istikrar göstermiştir, zira kendileri aktör değildirler. Onlara göre, değişiklik yoktur yahut lüzumsuz, kötüye doğru bir değişiklik vardır. Siyasi bir rejimin düşmanları, mezkûr rejimin tekâmül ettiğini kolay kolay teslim etmezler, bütün olarak mahkûm eder, tarihten çıkarıp atarlar, rejim bir perde arasıdır. Hâlbuki makinanın içinde bilhassa yüksek kademelerde rol almış olan kimseler için durum bambaşkadır. Herhangi bir kültürü değerlendirirken kendi menfaatlerimizi bir yana itemiyoruz. Objektif hüküm yok.

Bir medeniyet kültür çizgilerinin ("trait") üstüste yığılmasından ibaret değildir. Medeniyeti tayin eden "structure'. Çeşitli imkânlar arasından seçtiği özellikler birbiri ile nasıl kaynaşmış? Bu "structure"ler kalitatif olduğundan ölçülemezler. Bütün kavimler Batı'nın üstünlüğünü kabul

ediyor. Ananevi "structure"leri yıkmışız, fetihler yapmışız, sömürgeleştirdiğimiz milletleri bizi seçmeye mecbur etmişiz. Doğru, ama bunları hatırlatmak bir şey ifade etmez. Bu sadece, Batı medeniyetinin üstünlüğü üniversel bir rızadan doğmuyor mânâsına gelir. O halde bu üstünlük nereden geliyor? Enerjisinden. Bu kuvvet farkı sübjektif bir faktör değildir. Batı'nın üstünlüğü icat kabiliyetine dayanmaktadır. Ama icat da Batı'nın imtiyazı değil. Hayatımızın temelini teşkil eden büyük keşifler çok ilkel cemiyetlerin eseri. Tesadüfen öyle olmuş denilebilir mi? Hayır. Tesadüf tek başına hiçbir netice doğurmaz. Batı dünyası iki bin beş yüz sene elektriğin varlığını bilerek yaşadı. Tesadüfen keşfetmişti bunu. Ama Amperelerin, Faraday'lerin şuurlu gayretleri işe karışıncaya kadar bu tesadüf kısır kaldı. Okun icadında, boomerang'ın, "sarbacane"ın icadında, ziraatın hayvancılığın doğuşunda tesadüfün büyük bir rolü yok. Penisilin'in keşfinde olduğu gibi. Mesele başka. Hayal, yaratma, icat kabiliyeti hemen hemen tarihin bütün devirlerinde aynı ölçüde, ama bunların kombinezonu ancak bazı zamanlarda ve bazı ülkelerde kültür "mutation"ları vücuda getirebiliyor. Böyle bir neticeye varabilmek için sadece psikolojik faktörler yetmiyor. Bu vasıflarla beraber toplumun birçok fertlerinde müsait bir "orientation"a ihtiyaç var. Yani yaratıcının "public"i olması şart. Bunun için tarihî, iktisadî ve sosyolojik birçok faktörlerin elele vermesi lâzım.

Sevgili yurdumuzda, fikir adamının imhası için sürgün avları tertiplenen, standart düşünceye mumlar yakılan, buhurlar serpilen sevgili yurdumuzda, aydınla kitle arasında hiçbir transatlantiğin aşamayacağı ummanlar var. Standart düşünce yani düşüncenin kalıplaşması, nasırlaşması. İki kutup: Osmanlıcı - Atatürkçü. Ve dışarda kalanların kellesinden kervansaray kurmak iştiha ve ihtirası. Fethi neden otuz milyon içinde herhangi bir vatandaş olarak kalır? Kalabalıktan şu veya bu sebeple farklılaşan fertler döl vermeden ölmeye mahkûm. Taklit kanunları kitle kanunlarının dışında değil. Yani aydınlatılması imkânsız olmayan sebeplerden geri kalmış ülkelerde harikulade zekâlar, beklenmedik yerden fışkıran harikulade bir bitki misali boy atabiliyorlar. Ama kaderleri hep aynı: silinip gitmek. Beşir Fuat intihar ediyor. Cezmi Ertuğrul intihar ediyor. Ali Namık kokaine veriyor kendini. Nazım'ı cemiyet tasfiye ediyor. Bu adamların bedbahtlıkları Türk oluşlarından. Reelle ideal değil, rasyonel arasına atacakları köprü yok. Muhammed'i, Haticetül Kübra'nın imanı yarattı. "Absurde"e, yalnızlığa, başkalığa tahammül, çelik bir uzviyet, elmastan bir yürek işi...

İcatları bütün olarak ele alırsak, tarihte iki büyük devre dikkatimize çarpar: neolitik ihtilal, sınai ihtilal. Tarihinde iki defa ve aşağı yukarı on bin yıl aralıkla insanlık aynı istikamete yönelmiş, bir sürü icatlar yığabilmiş. Bir yandan icatların sayısı, öteden devam'ı.. kısa bir devre içinde kesifleşmiş ve büyük teknik sentezleri mümkün kılmış. Bu sentezler insanın tabiatla olan münasebetlerini değiştirmiş, bu değişiklikler de daha birçok yeni değişikliklere yol açmış. Demek tek çizgi halinde ilerleme yok. Zıplamalar, atlamalar, "mutation"lar var. Bu izah da yetersiz: iki tarih var: yığan, yerinde sayan. Hatta her tarih yığıcı, fark sadece kesafette*.

Neolitik ihtilal insanlık tarihinin son 50.000 yılı içinde gerçekleşmiş. İnsanlık 500.000 sene kümülatif bakımdan hiçbir değeri olmayan meddücezirler içinde yaşamış. Kültürleri oyunculara benzetirsek, bir toplum iki şekilde oynayabilir: herkes ayrı ayrı oynar, kolektif halde oynar. Elbette ki kolektif oynayanlar kazanır. Kültürlerin de, kumarbazlar gibi, kümülatif neticeler elde etmesi stratejiye bağlı.

Rönesans başlarında Avrupa çok çeşitli tesirlerin karşılaştığı ve kaynaştığı bir ülke. Grek, Roma, Cermen ve Anglosakson gelenekleri, Arap ve Çin tesiri. Kantite bakımından Kolomb öncesi Amerika da çeşitli kültürlerin temaslarına sahne oluyordu. İki Amerika kocaman bir yarım küredir. Ama Avrupa toprağında birbirini feyizlendiren kültürler on binlerce yıllık bir farklılaşmanın mahsulü. Amerika'da karşılaşan kültürler birbirinden daha az farklı, çünkü daha yeni. Tablo daha homojen, daha mütecanis. Keşif sırasında Meksika veya Peru'nun kültür seviyesi Avrupa'nınkinden aşağı mı idi? Hayır. Hatta bazı bakımlardan üstündü. Ama kültürün bütün cepheleri oralarda daha az "articule" idi. Büyük başarılar yanında boşluklar. Adeta delikleri vardı bu kültürlerin. Bir yanda "precoce" şekiller. Öte yanda "abortif' şekiller.

Neden bir avuç fâtih karşısında çöküvermişler? Organizasyonları yeteri kadar seyyal olmadığı ve yeteri kadar farklılaşmadığı için. Koalisyona iştirak edenler, eski dünyadakiler ayarında farklılaşmış değildi. Yani kümülatif kültür hiçbir devrin ve hiçbir ülkenin imtiyazı değil. Mahiyetlerinden çok, davranış tarzlarının neticesi. Yani duraklayan cemiyetler -şayet varsa- kendi başına yaşayan cemiyetlerdir. Kümülatif cemiyetler, teşkilat kuran cemiyetler. Bir cemiyeti mahveden en büyük "tare" tek başına olması. Kültürde her gelişme, kültürler arasında bir koalisyon. Kültürler ne kadar farklılaşmışsa bu koalisyon o derece verimli. Peki, bu koalisyon bir tecanüse* götürmeyecek mi? Götürecek. Medeniyetin

antinomisi bu. Bundan kurtulmanın çaresi partönerler arasındaki farkı körüklemek, sınıflar buradan doğuyor. Galiba içtimai sınıflar neolitik ihtilalle beraber doğmuş. Proleterleşme de sınai ihtilalinin şartı ve neticesi. Yahut iç koalisyonu değil, dış koalisyonu kuvvetlendirmek, sayı bakımından. Yeni oyuncular katmak. Müstemlekecilik ve emperyalizm bundan doğuyor. Ama her iki hal sureti de tecanüse ve atalete götürüyor. Dünya medeniyeti yok. Çeşitli medeniyetler var. Ve ilerleme ancak bu çeşitlilik sayesinde. Yani medeniyetler birbirlerini tamamlamalıdırlar.

İlkel kavimler için kendi dışlarında insanlık yok. (Tabii bazı ilkel kavimler). Tek kültür bizimki diyenler de aynı ilkel duruma düşüyorlar. Barbar, barbarlığa inanan adam. Daha doğrusu barbarlığın ilk vasfı bu. Avusturalya yerlileri umumi sosyolojinin gerçek kurucuları.

8.5.1963

ZAMANA DAİR, TAGOR

Zamanı saçlarından yakalamak, yayından fırlayan oku tutmaktan güç. Zaman kimine göre adem'in ta kendisi, kimine göre varlığın. Ya sen onu heykel yapacaksın, şiir yapacaksın, beste yapacaksın; ya bir avuç toprağa kalbedecek zaman seni. Zaman bir kovan, zaman bir kumaş, zaman dost, zaman düşman. Zaman sensin. Zaman senin kozan. Zaman sevgili, Nemesis: zaman.

Batan bir gemidesin dostum. Sahiller görünmüyor. Yıldızları söndürmüş fırtınanın soluğu. Bu batan gemi sensin dostum. Ücra adasında Robenson batan gemilerden enkaz taşır. Senden ne kalacak Robensonlara? Zaman bir güve gibi kemiriyor uzviyetini. Her kış yaprakların dökülüyor, her yaz çiçeklerin...

Tagor'u sevmem. İnsanların ıstırabına zirvelerden bakan şımarık bir tanrı: Tagor. Goethe gibi. Fırtınayı sahilden seyreden ve zaman zaman sirenlerinkine benzeyen şarkılarıyla, boğulanlara, kaybettikleri hayatın ne kadar dilrüba olabileceğini hissettiren iki büyücü. Tanımam da zaten. Belki herkes tanır göründüğü için sevmem Tagor'u. Moda olduğu için veya sadece tanımadığım için sevmem. Galiba Tagor adını bana ilk tanıtan Kerim Sadi'nin bir polemiği olmuştu. Ahmet Haşim broşürünün sonuna iliştirilen niçin yazıldığı meçhul sekiz on satır. İhtimal beni Tagor'dan uzaklaştıran,

bir idam fermanına benzeyen o sekiz on satır oldu. Tagor'u bir vatan haini, bir insanlık düşmanı, memleketini Britanyalı efendilerine peşkeş çeken soysuz bir soytarı zannettim galiba. Yıllar geçti. Ondan tek kitap okumadım. Övenlere tepeden baktım. Basmakalıp bir iki formülün korkunç tesiri. Zaten her moda şair gibi Tagor'un kitapları da pahalı idi. Türkçe tercümelerini okunmayacak kadar murdar buldum. Hint'i tanıdıktan sonra Tagor'a karşı duygularım değişti. Ama küçümsemeyişim aşk olamadı henüz.

Hint Kültür Cemiyeti Gitancali yazarı hakkında konuşmamı istiyor. Bu davet sevinç uyandırmadı bende. Bundan evvelki konuşmalarım hiçbir gönülde yankılar uyandıramadı.

Bakalım Romain Rolland ne diyor? Vivekananda'nın ölümü ile Gandi'nin liderliğe suudu arasında geçen vakaları özetleyen üstada göre, milliyetçi hareket 1905'te volkanikleşmiş. Lord Curzon ikiye bölmüş Bengal'i. Bengal, protesto makamında İngiliz mallarına boykot ilan etmiş (Swadesi). Memleket birkaç ay içinde değişmiş. Her tarafta aynı marş: Bande mataram (selam anavatan!)...

22.5.1963

TAGOR KONFERANSININ İNTİBALARI

Kelimeler küskündüler, cümleler küskün. Gönüllere dökülmüyorlardı. İstemeyerek çıktığım kürsüden utanarak indim. Hâlbuki beklediğim bir imtihandı bu. Özlediğim, hasretini çektiğim bir imtihan. Vuslat yatağında duyulan tiksinti. Hoyi'yi kucaklayan alkış beni de sırama kadar takip etti. Sırnaşık, mihaniki, şahsiyetsiz bir alkış. Yalnızlığımı bir kere daha bütün merareti ile hissettiren bir uğultu. Dostlarımın dudaklarında hakaretten bin kere acı bir tebrik formülü: en iyi siz konuştunuz. Vehimlerimizi bir anda dağıtıveren, rüyalarımızı alıp götüren bir sitayiş[*]. İnsan kaçmak istiyor. Mağaraya, mezara veya cinnete. Meçhul, belki hiçbir zaman bakışlarında yıldızlar pırıldamayan arsız, küstah, pasaklı bir sokak kadınıdır. Ama

meçhullerin en kötüsü bu gerçekten bin kere dilber. Neyi fethedeceksin? Çölü mü? Hölderlin, Nietzsche, Keats., çağdaşlarının yolunu kesip kulaklarına ruhlarının bestesini fısıldamadılar. Kuşların şarkısını kaç kişi dinler. Denizin musikisiyle bir Hugo sermest olur. Beatrice yalnız Dante için güzeldi. Büyüklere karşı gösterilen sevgi, çok defa bir borç ödeme. Bir

başkalarına benzeme ihtiyacı. Falan Rimbaud'yu sever, falan Shakespeare'e hayrandır. Hangi Rimbaud, hangi Shakespeare?

23.5.1963

KELİMELERDEKİ SUDAKİ AKSİM, THESEE*

Çağdaş ilim çocukken simya adını taşıyordu. Bütün keşifler mutlak'ı kucaklamak ihtirasından doğdu. Canavarları kılıç veya iman gücü ile dize getirmek her mücahidin rüyası. Bakırdan altın yapmak veya kelimelere ebediyeti hapsetmek söylenilmeyeni, söylenilemeyeni, söylenilemeyecek olanı söylemek. Rimbaud'yu bu ihtiras delirtti. Kelime, içine gönlün, günlerin kokusunu boşalttığımız bir şişe. Ama gönlün de, günlerin de ıtırı öyle uçucu ki şişe boşalıveriyor kendiliğinden. Kuşlar ilelebet şarkı söylemiyor cümlenin kafesinde. Cümleden Partenon veya Süleymaniye kim yapmış? İskenderiyeli bilginler olmasa Homeros'tan ne kalırdı? Şöhret tesadüflerin en gözü bağlısı. Saadet de öyle. Bahçede dolaşan çocuk her adımda bir karınca yuvasını yok edebilir. Gayretlerimiz, eserlerimiz tesadüflerin her adımda yerle bir edeceği, edebileceği birer karınca yuvası. Peki, ne yapalım? İstiyorum ki kelimeler bütün kirli libaslarından soyunup bir Hint mabedindeki kutsal bakireler gibi raksa başlasın. Söylediğim her cümle yalnız benim olsun istiyorum, çocuğumdan fazla benim olsun, etimden fazla benim. Gerçek sanat adamı kelimelerin imparatorudur. Ülkesindeki bütün çiçekler bütün meyveler kendisinindir. Renkleri başkadır o çiçeklerin, o meyvelerin tadı başka hiçbir meyvede bulunmaz. Tanrı eğlenmek için yaratmış dünyayı. O yıldızlarla, kürelerle, okyanuslarla ve insanla oynayan bir çocuk. Sen de kelimelerle oynayacaksın. Acaba kelimenin dışında kâinat var mı? Sonunda kehkeşan da (samanyolu), kâinat da, Tanrı da kelime.. Tanrıları insan yaratmadı mı? İnsanın malzemesi kelime değil mi? Ve Tanrı ışık olsun, dedi.

Sanat için sanat, sanatkârın gerçeğini sahtesinden ayıran şaşmaz ölçü. Güneş sarayları aydınlatmış, kulübeleri aydınlatmış umurunda mı? Kuş şarkısını söyler, gül sabahı ıtırı ile selamlar, şair yaratır. Pınar hangi susuzlukları giderdiğinin farkında mı? Cemiyet için sanat, köylü efendimizdir yalanının az daha efendicesi. Mehtap körlere hitap etmez. Şahikalar oraya tırmanabilenlerindir. Puşkin yerden göğe kadar haklı.

Mabedimden çekil, sen kamçıdan, sen tekmeden ve küfürden anlarsın. Öyle seveceksin ki kelimeleri, yalnız senin için raksedecekler. Saray olacaklar, bahçe olacaklar. Pygmalion kelimelerden yaratmıştır sevgilisini. Neden has bahçene yabancıları sokmak isteyeceksin? Beethoven'e besteleri yetiyordu, yalnız ruhu ile dinleyebildiği besteler. Hayır, ben hâlâ kelimelerden çok insanların âşıkıyım. Ondan cümlelerim Süleymaniyeleşemiyor. Hiçbir maşukanın rakibe tahammülü yok. Peri masallarında olduğu gibi ezeli bir kılıktan kılığa geçiş, ezeli bir akış içinde kelimeler. Seni sevdiler mi peri padişahının kızı oluveriyorlar. İhanetin onları bir anda kurbağaya çeviriyor. Çölü vâhâlaştıran gönlün. Kucak kucak inci ve cam. Ve kader bunlardan istediklerini seç diyor sana. Kelime Atman, bütün varlıkların özü, hamuru, kanı. Kelime, sperma. Lila lila.. Bu harikulade temaşayı neden vecd içinde seyretmiyorsun? Yarat ve eğlen. Ama Tanrı yalnız kayaları, yalnız denizi, yalnız ormanları halketmemiş, beğendirmek istemiş yaptıklarını.

Hilkat bir diyalog. İnsanla Tanrının diyalogu. Anlamış ki bu tiyatroya başka bir seyirci daha lâzım. İnsansız has bahçe engizisyon zindanlarından daha kasvetlidir, dostum. Tanrı kendi kendine yetememiş. Narsis de yetememiş kendi kendine, suda aksini seyretmek bir nevi ikileşmek, bir ben, bir de sudaki ben: yani o. Ve Narsis yaşayamamış. Öldürmüş Narsis'i bencillik, kurutmuş. Kelimeler benim sudaki akislerim. Onları kucaklayamam. Kelimeleri senin için yıldızlaştırıyorum. Neredesin ve kimsin?

Halbuki ben "Thesee"den bahsedecektim. Gide okumayı, Tevrat'la Binbir Gece'den öğrenmiş. O iki kitapta bütün Gide var, bütün Gide ve bütün Asya. Hatta bütün insan. Ne kadar oynanmış Tevrat üzerinde. Süleyman'ın meselleri Fransızcada başka, İbranicede başka. Galand'ın Binbir Gece'si gerçek Binbir Gece'den çok On dördüncü Louis devrinin egzotik bir meyvesi. Ama her iki kitap da birer sihirli halı. İnsanı Asya bahçelerine kanatlandıran birer sihirli halı.

Thesee "babam insanların en âlâsıydı" diyor, "hoştu, güzeldi, ama ve lâkin., galiba öz babam da değildi. Ve insan bu, her şeyi hatırlayamaz ki... Girit'te zafer kazanırsam gemime beyaz yelkenler takacaktım dönüşte, unutmuşum. Peder siyah yelkenleri görünce canına kıymış. Hoş unutup unutmadığıma pek emin değilim ya" diyor, "hazret canımı sıkmaya başlamıştı" diyor.

Ödip, Thesee... Yaratanla eseri arasındaki bu kanlı çatışma eşyanın mahiyeti icabı mı? O zaman yavrularını yiyen erkek kedi bize bütün felsefelerden daha değerli bir ibret dersi veriyor. İnsanlık tek perdelik bir dram gibi bir nesilde sona ermeli aziz dostum. Thesee de, Ödip de hükümdardılar. Hükümdar demek canavar demek. Sonra insanın yamyamlıktan henüz kurtulduğu bir çağda yaşıyorlardı. Ve rüya görmeyen bir kavmin muhayyelesinden fışkırmışlardı. Yunanlı rüya görmez mi? Yunanlının rüyaları bir kanatlanış değil, bir aynaya bakıştır. Yunanlı olmayan Yunanlılar da var: Eflatun gibi.. Ve Eflatun Homeros'a bunun için kızgın. Ama "Le Reine Morte"ta da aynı dâva. Burada değişen yalnız devir. Kahramanlar yine taçlı. Hayır. İnsan insanın kurdu değildir. Sen yarına çevireceksin bakışlarını, yamyama değil, Tanrıya bakacaksın. İsa'nın çocuğu yoktu. İsanın çocuğu: tarih. Buda'nın çocuğu yoktu. Hepimiz Buda'nın çocuğuyuz. Muhammed'in çocukları sokaktaki adamdılar. Muhammed'in çocuğu nesiller. "Recherche de l'Absolu'de hayatını kocasına vakfeden kadın nihayet isyan eder, sen evlenmemeliydin der, siz gönüllerini bir ideale verenler ne koca olabilirsiniz, ne baba. Ama mutlak peşindekiler için çocuk bir yabancı, günah bir isimdir. Hugo için Francois kimdi? Sofrasında görmeye alıştığı bir misafir. Muhteşem yatağından daha az ilgi çekici bir mobilya, bir dekor. Senin eserin yok, senin Juliette Drouet'n yok, şöhretin evinin sınırlarını aşmaz. Oyuncağın yok. Ve hiçbir şey hatta baba bile olamıyorsun. İstediğin halde olamıyorsun.

1.6.1963

ABSÜRT MASALI

Sudaki aksinden iğrenen Narsis: çağımız aydını. Narsis ihtiyarladı. Alnında itiraf edilmez günahların çizgileri. Çirkin bir yüz bu. Panteondakilere arlöken gömleği giydirmek, kahramanın ve havarinin çehresine soytarı maskesi takmak ve sonra ağız dolusu küfretmek insanlığa. Dağ absürt, taş absürt. İnsan mağarasını terketti edeli kaderle boğaz boğazadır. Kaderin ilk tecellileri fırtına, sel, gece ve canavarlar.. İnsan bunları ehlileştirdi. Ehlileştiremediği tek düşman kaldı: kendisi. Asırlarca yavuz bir tabiatın kucağında kıvranmaya, asırlarca gölgesinden korkmaya, kâbus içinde yaşamaya öylesine alıştı ki bütün cinleri "exorciser" ettiği halde, mağara adamının ürkekliğini, güvensizliğini silkip atamıyor üzerinden. Kadınlar güzel, kuşlar güzel, bu bahar sabahı, bu horoz sesleri,

bu cıvıltılar, her saati insanı hayata sımsıkı bağlayacak birer büyü. Fare ile oynayan kediyi göğe aksettirmek, kaderi bir sokak orospusunun en sevimsiz, en cıvık, en hain vasıfları ile donatmak, sonra dünya absürt diye çığlığı basmak. Hangi dünya, niçin absürt? Neden kahramanlık çağlarında böyle bir şikâyet tarihin kulaklarını tırmalamamış? Sokrates ölümü bir sevgiliyi karşılar gibi güler yüzle beklerken hayatın veya insanlığın suratına absürt diye tükürmedi. Dünyayı absürt bulan tek havarî yok. Hayat absürt olmadığı için İsa'nın müritleri kendilerini arslanlara parçalattılar. Gurratil Ayn, zifaf odasına girer gibi odun yığınlarının üzerine çıktı... Bir açlığın şikayeti... karnın aç, ruhun aç, karanlıktasın., bir de bıkışın, doyuşun, sefahatin ızdırabı...

Savaşlar absürt, işkence absürt. Ama bu kanlı komedyanın rejisörü bizleriz, ıslıkladığımız kendi eserimiz. Zaferleriyle şımaran homo faber dünya nimetlerini bir çocuk açgözlülüğü ile inine taşıdı. Gobseck'in mahzeni gibi bir taaffün* yuvası haline getirdi meskenini. Etler koktu, sütler bozuldu. Homo faber bahçıvanın köpeğinden farksız. Yiyemedi ve yedirmedi. Lanet, kendi içimizde. Upanişad yaratıcıları da bedbin (kötümser). Ama insan henüz tabiatı hüddamlaştıramamış, unsurların karşısında ezilmemek, erimemek için pesimizmin zırhına muhtaç. Sonra yine homo faber. Öldürebilenin zaferi. Bu çıkmazdan nasıl kurtulacağız? Tabiatla vuslat halinde yaşa, bırakmazlar. Yoksa Hint'te bile mümkün değil artık. Frenleri bozuk bir araba. Hızla uçurumlara koşuyor ve şoförün dudaklarında bir delinin sarsak çığlığı: absürt. Arabanın frenlerini biz bozduk. Onu uçurumlara yönelten ne ceylanlar, ne goriller. Ve koca tekniğin örümcek ağı içinde sığınak yok, kaçmak imkânsız. Nereye kaçacaksın? Yıldızlara mı? Eldorado'dan hıçkırık sesleri geliyor. Ütopyayı iklim çoktan mahvetti. Hayat hiçbir zaman çirkin değil. Çirkin olan bu hayat.

Bir lağımın kapakları açıldı. İnsanlardan kaçıyorum. Burnumu tıkayarak kaçıyorum. Ermeni şairinin kahramanı Muarra'lı Ebul Alâ da kaçıyor insandan. Ama bunlar kaçış değil, arayış. Bazı insanlardan kaçış, bazı insanları arayış. Bu Sibirya'da bir bahar iklimi yaratacaksın. Sen yanmadan buzlar erimez. Hint doğru söylüyor. Bütün bürudetleri* sevginin ateşinde eriteceksin. Yoksa yok ol. Sfenks hayatın kendisi. Her adımda boğazına sarılıp suallerine cevap bekliyor. Ecdat bu dünya bizim değil demedi. Bu dünyayı has bahçesi haline getirmeye çalıştı.

Ne bekliyordun? Medresenin dâvaları vardı, üniversitenin yok. Medresenin kökleri vardı, temelleri vardı, dalı, çiçeği, meyvesi vardı,

üniversitenin yok. Samimiyeti vardı, sıcaklığı vardı, üniversitenin yok. Cevdet Paşayı medrese yetiştirdi, üniversite Özcan'lar yetiştiriyor. Nesillerin idraktan mahrum edildiği, şuurdan iğdiş edildiği bir ameliyathane. Bir büyücü kazanı, bir Darülaceze. Bütün felaketlerimizin senaryosu orada hazırlandı. Bina değil, sanki memleketi için için yiyen ur. O Babil kulesinde kapıcıdan başka hürmete lâyık canlı yok. Edebiyat Fakültesi'nde bir mezun 290 bin liraya mal oluyormuş. Tımarhanede kendimi çok daha rahat hissedeceğimden şüphe etmiyorum. Muhakkak ki oradakiler daha dost, daha vatanperver.

Camus haklı. Beğenmiyorsan çek git. Beğeniyorsan sus. Ya Berke ya Beşir Fuat. Gandi de politikadan iğreniyordu. Ama bir ahtapotun kıskıvrak yakaladığı insan, tercih hakkından mahrumdur. Ya ölecek, ya kurtulacaksın. Sen ne ölmeye razısın, ne kurtulmaya çabalıyorsun.

Aylarca Emil'den kaçtım. Aylarca, hatta senelerce. Neden? Emil şöhretime zerre eklemeyecek. Emil irfanıma yeni ufuklar açmayacak. Karanlıkta hüner göstermiş olacağım. Çok nankör bir iş Emil tercümesi. Rousseau zaman zaman uyuyor. Zaman zaman bir ilk mektep hocası kadar ukalâ.

Yeni zenginlerle, yeni öğrenmişlerin sevimsizliği çok benziyor birbirine. Yol çok uzun. Emil'i istediğim zaman şartlar başkaydı. 45 yaşındayım, köpüren, taşan bir yaşama gücüm, bir yaratma gücüm yok. Çalışabileceğim birkaç yılı Emil tercümesine gömmeye hakkım var mı? Emil ne? Tercümem Türkiye Yayımevi'ninkine birşey ekleyecek mi, büyük bir şey ekleyecek mi? Sanmıyorum. Bununla beraber bu bir vazife. Bir angarya. Emil bu çağın kitabı değil.

Çiğnenmiş bilgi istiyen bir devirde, hiç kimse o teferruat yığınına dalmak cesaretini gösteremez. Öyle olmasa kıyametler kopardı, Türkiye Yayımevi'nin tercümesi on binlerce sattı, on kişi ilk kitabı okumak zahmetine katlanmamıştır. Benimki de okunmaz. Para kazanmak., mesele bu. Ama ben okumak zorundayım, düşünmek, yaratmak zorundayım. Tanıdığım insanlardan hiçbiri, hiçbir zaman Emil tercümemi karıştırmayacak, tanımadıklarımdan bana ne? Belki Hint'ten zaman zaman müstehcen bir iki mısra okunacak. Evet, profesörlerimiz bu kadar paraya böyle okutulur diye cinayetlerine mantıktan fetva koparmaya çalışırken, ömrünün belki son yıllarını hiçbir zaman okunmayacak ve ancak yaktığı

elektrik parasını kazandıracak bir esere harcamak zorundasın. Yoksa aç kalırsın dostum.

4.6.1963

HATEMİ SENİH VESİLESİYLE BİR HİCİV MÜSVEDDESİ

Kırk yıl hocalık etmiş Hatemi Senih. Nesiller yetiştirmiş. Bu memleketi hergele ahırı haline getiren Hatemi Senih'ler. İnkırazının* en baş döndüren merhalesinde inkılap yobazının şamar oğlanına çevirdiği medrese bu kadar sersem, bu denlü ehliyetsiz molla yetiştirmemiştir. Hatemi bir irfan sarayının aralık kapısından içeri sızan bir "intrus" değil, Hatemi bir devrin iflasını haykıran çok geveze bir şahit. Hangi devrin? Hatemiler. Hatemi'leri bir şifa evinde tedaviye tabi tutacağına, istikbalini onun ellerine tevdi eden bir ülke, kendi idam fermanını çoktan imzalamıştır. Hatemi Meşrutiyetin çocuğu sayılır. Ama irfan sahnesine aktör olarak çıkışı devr-i dil-ârâ*yı Cumhuriyette. Taltif edilmiş, en güzide liselerde felsefe okutmuş. Cümle kurmaktan âciz. Önümdeki kitap bilmem kaç baskı yapmış. Bir ülke bu kadar sahipsiz olabilir. Özcan'lar, Tahsin'ler bu imalathanelerden yetişiyor. Sayfalarında fikir derbederliğinin hamakatle kolkola hora teptiği bu esfel* esercik ancak akıl hastalıklarını tetkik etmek isteyenlere salık verilmeli idi. Talim Terbiye'nin kararı ile liselerimizde okutuluyor, Hatemi hocaların en hocası. Hatemi'ye taş atacak günahsız nerede? Entelijansiya Plekhanov'un Kleopatra'sı değil. Nerede o asalet? Nerede o cazibe? Kleopatra etin tecessüsünü, Kleopatra aşkı, hummayı temsil eder, Havva'yı temsil eder. Cennete sığmayan, yeni ufuklar arayan ve insanlığı tarihsiz bir bahçıvan, olmak haysiyetsizliğinden kurtaran Havva'yı. Bizim entelijansiya mahalle aralarında ihtiyar gulam*perestlere iffetini sunan, her mezellete önceden razı bir ahlak ve idrak düşkünü.

Bütün lise kitaplarının ayırıcı vasfı çürüyen bir beynin anatomisini aksettirmelerinde. Sarhoş bir kelime yığını hepsi de. Ve aydın hayatından memnun. Aydın asırlardan beri hor görülüşünün acısını, yetişecek nesillerin iz'an'*ını kundaklamakla alıyor. Nereden başlayacağız? Neye başlayacağız? Vicdanlar susmuş. Abdullah Cevdet, "*yoktur şifa ümidi bu umman-ı haste'ye*" diyordu. İçtihad çıkarken Türk Yurdu çıkarken, Sırat-ı Müstakim çıkarken, bir Abdullah Cevdet bütün Edebiyat Fakültelerimize bulutlardan bakacak heybet ve hey'ette bir jeandı.

Ayrılan ellerimiz bir daha birleşmeyecek. Siret'le Ümit Yaşar. İkisi de içtimai dâvalara aldırış etmeyen birer salon şairi. Hangi salon? Siret, bir Ninon de Lanclos'nun, bir Madam Recamier'nin davetlilerine utanmadan okuyabilirdi yazdıklarını. Ümit Yaşar'ın şiirleri ancak kerhanelerde ilgi toplayabilir. Siret'in Türkçesi Arvers'in Fransızcasından çok daha saltanatlı, çok daha musikîli bir dil. Tarih, bir medeniyeti en küçük vicdan azabı, en küçük bir utanç duymadan sadizmlerine kurban eden bu gorillere

Hülagû'nun kazıkladığı lanetler mağarasında bile yer vermekte tereddüt edecektir. Düşünen adam fildişi kulede değil, yedi kat yerin dibinde bile bu bedbaht kalabalığın densiz çığlıklarını dinlemek zorunda. Çocuklarımızın dünyası bizimkinden bin beter bir tımarhane olacak. Dilini kaybeden millet yaşamak hakkını çoktan kaybetmiştir.

6.6.1963

HAYALE VE YA HAKİKATE DAİR

Hakikat o kadar çirkin mi? Neden süprüntü kutularından tedarik ettiğiniz paçavralarla sarıp sarmalıyorsunuz? Yalan daima asil değil ki? Donmuş ruhunuz. Ne ümidin sıcaklığı, ne sevginin alevi, Sibirya'da vahalar yaratabilir. Derinlere inmeyen bir tecessüs; kumları avuçları ile iten, toprağın bağrındaki coşkun sulara inmeyen çölde artezyen fışkırtamayan, fışkırtmak istemeyen ürkek, mecalsiz, hasta bir tecessüs. Kurumuş bir deve dikenine benziyor ruhunuz, rüzgârların sürüklediği bir deve dikeni... Yapraklarınız dağılmış, çiçekleriniz dökülmüş, meyveniz yok. Bir ağaç iskeleti ruhunuz. Bulmaktan korkarak arıyorsunuz. Neyi? Akmayan bir çeşmeye benziyor ruhunuz. Hoyrat eller musluğunu bile sökmüşler. Kitabesi? Kitabesi silinmiş. Kanatları yok ruhunuzun. Galiba kanatsız doğmuş. Yeis kadar şifasız, kutuplar gibi., hayır kutuplara benzer tarafınız yok. Sadece hâstasınız. Birçok insanlar gibi, İnsanlık gibi hastasınız. Hayat atılış demek, ileriye, yeniye, maceraya. Çamura saplanmış bir araba.

Metruk, camları kırık ve rengi solmuş. Zindanınızın kapıları açık, ama siz hasır bir iskemle kadar o zindanın eşyasından olmuşsunuz. Ve sırtınızda taşıyorsunuz zindanınızı. Yalnız sesiniz, yalnız kelime. Uzaklardan gelen ve kime ait olduğu bilinmeyen bir ses. Ve bozuk bir plaktan dökülen kelimeler. Hep aynı. Ve gömülmesi unutulmuş bir cenaze kadar sıkıcısınız bazan. Susuzluğu arttıran ve ağızda buruk., hayır sadece acı sadece kekremsi bir tat bırakan deniz suyu gibi bir şey.

Başlamadan biten bir oyun bu, güldürmeyen, ağlatmayan bir oyun. Kader bazan çok ahmak bir rejisör. Biz de rollerimizi beceremiyoruz galiba. Güller ıtır olur dağılmadan. Acılar hatıralaşınca güzelleşir. Şair, "kendi rüyamı çaldım kalbinin boşluğunda" diyor. Rüyalarımızı çalacak gitar? Işığa borcumuz yok, o bizim için doğmuyor ki, güneş bizi ısıttığının farkında bile değil, ırmağa teşekkür borçlu değiliz. Şükrün bir şuurun, bir

niyetin, bir fedâkârlığın aksi sedasıdır. ? Şair, "ben kadehimi diktiğim zaman ziyafet sona erdi, şarap kalmışsa uşaklar içsin", diyor. Boş bir kadehi dudaklarına götürmek. Hazin olan bu. Kadehte bir cür'a* bile yok. Hatta kadeh de yok ortada. Hem kadeh, hem bade, hem bir şuh sakidir gönül. İçtiğin hayal kadehindeki rüyalarındır. Neden bu rüyaları sen de görmedin? Yaşamak yaralanmaktır. Yaralanmak da güzel.

15.6.1963

DERGİLERİN KADERİ*

Dergilerin garip bir kaderi yar. Bir nesle hitap ederler çok defa. Sonra meşin türbelerinde ebedi istirahate çekilirler. Bir ölen heyecanlar mezarlığı. Ama bir devrin çehresini makyajsız olarak dergilerinde bulabiliriz, kitaplarında değil. Kitap daha yapmacıklı. Orada düşünceler gelecek asırlara yollanan birer mektup. Kitaplar çok defa mumyalanmış fikirler. Dergi ve gazete, bir devri, terlik ve sabahlığı ile teşhir eder. Bunun için dergilerde seyahati, kitaplarda seyahate tercih ederim. Daha mahrem, daha samimi bir yolculuk. Şehrin iç sokaklarına daha çok sokulabilirsiniz. Müzeden çok antikacı dükkânı, hattâ Kapalı Çarşı'daki, Bit Pazarı'ndaki külfetsizlik, en kabadayılarında en çatık kaşlılarında bile insanı gülümseten, bazan ağlamamak için gülümseten çocukça bir saffet ve hayal sefahati. Şöhreti fethe koşan bir aydınlar ordusu, heyecanlı, ümitli, çoğu yarı yolda kalmış, kimi yol değiştirmiş, hedefe varan birkaç kişi?

Yıl 1893. "Revue Philosophique" on sekiz yaşında, "Critique Philosophique" (Renouvier- Pillon) biraz daha ihtiyar. Ve bunlara yeni bir fikir dergisi daha katılıyor: "Revue de Metaphysique et de Morale". Önsözü okuyorum. Revue Philosophique müsbet ilimlere de açmış sayfalarını, Renouvier kendi doktrinini sayfalaştırmış. Yeni dergi yalnız felsefe'den bahsedecek. Felsefe dine muarız değil. Tersine alabildiğine dindar. Yalnız herhangi bir kiliseye bağlı değil. Filozof huzuru ve ışığı felsefede arar. Çağımızın endişeleri arasında, hadiselere takılıp kalan pozitivizmle, bâtıl inançlara sürükleyen mistisizm seslerini yükseltmekte. Aklın ışığı her zamankinden daha zayıf ve titrek, insanlığın yolunu aydınlatacağa pek benzemiyor. Gönüllerinde bu kutsal ışığın pırıldadığını hissedenler bir araya gelmeli. Dergi hür düşüncenin ifade vasıtası olmak iddiasında. Sayfaları

akıldan yana olan herkese açık. Bununla beraber, dergiyi çıkaranlar büyük bir ümide kapılmıyorlar, biliyorlar ki rehavet ferman ferman, okuyan az.

Lukacs'ı hatırladım. Üstat "Existentialisme ou Marxisme"inin "İntroduction"unda şöyle diyordu: "*1848 İhtilali bozguna uğradıktan sonra burjuvazi geçti iktidara, politik ve ekonomik bakımdan uzun bir "securite" devresi. Bu çağ, felsefe planında "utangaç bir materyalizm" (Engels) ile, solipsizm arasında yalpa vuran bir agnostisizmle pekâla yetinebilirdi. Ancak emperyalizm merhalesinin başlangıcında yeni bir değişiklikle karşılaşılacaktı. Felsefi idealizmi kurtarma şansı üçüncü bir yol adı altında sahneye çıkacaktır. Marx'la Nietzsche'den başlayarak "existentialisme"e varan bir yol. Bu cereyanın hususiyeti, hem materyalizm hem de idealizm karşısında tarafsızlık ilânı; her iki sistemin de bilgi teorisini geride bıraktığını iddia etmek... Objektif idealizm, nihai hezimetinden sonra ancak irticaî mitlerde yaşayabiliyor. Perspektiflerini kaybeden sübjektif İdealizm de pesimizme doğru ricat halinde...* "

18.6.1963

"REVUE PHILOSPHIQUE", TAINE VE RIBOT*

1893'teki derginin beyannamesi 1876'dakinden daha bedbini ve pısırık. Felsefenin temel haklarını müdafaa ne demek? Mücerret felsefe, saf felsefe, ilimlerle ilgisini kesen felsefe? Sonra akıldan yana olanlar ne demek. Mahkûm etmeden önce tetkik etmek gerek. Ama yirminci yüzyıl insanının hangi problemlerine ışık tutmuş bu dergi? Kâğıttan köşklerinde uslu uslu oturan filozoflar, sesleri daima pes perdeden, hepsinin boyunbağı, kolalı yakası var.

Taine'i çok ürkütmüş Komün. Zekâdan sonra iradeyi incelemek isterken vazgeçmiş. Statükonun temellerini granitleştirmek için, geniş ilmi ile korkunç zekâsını seferber etmiş, "Les origines de la France Contemporaine" çıkmış ortaya.. Gençliğinde sosyalist diye suçlandırılan üstat, milletlerarası ihtilal aleyhtarlarının kalesi olmuş. "Revue Philosophique"teki ilk yazı onun: "Note sur l'acquisition du langage". (1876 Ocak) (Grand Dictionnaire, dergi 1875'te intişara başladı diyor, garip bir gaflet).

Dergiyi idare eden Th. Ribot. Üstadımız henüz çiçeği burnunda bir felsefe doktoru. "La Psychologie Anglaise Contem- poraine"i (1870), "La

Philosophie de Schopenhauer'i kaleme almış. Dergi bütün felsefelere açmış kapısını, ama "eclectisme"e düşman. Bütün felsefeler aynı hedefe yönelmiyor mu? Hepsi de kendi sorumluluğu altında istediği gibi sesini yükseltebilmeli. Felsefe dergisi, çağdaş tefekkürün tam bir tablosunu takdim edebilmeli: pozitivizm "pur", tecrübi mektep, Kant'ı devam ettiren kritisizm, Maine de Biran'dan gelme spritüalizm... Yalnız Marksizme kapalı dergi. İnsanı tanıtmak istiyor "Revue Philosophique". Birinci keman: psikoloji. Tabiat ilimlerine, felsefe tarihine hatta ahlâkla metafiziğe geniş yer veriyor. Ama metafizikçiden bile vaka istemektedir. Felsefeyle uğraşanların bilgisizliği öfkelendiriyor üstadı. Yalınkılıç bir üslup. Belki şahsiyetsiz, ama tok ve aydınlık. Arslanın pençesi belli ediyor kendini.

Ribot'yu çocukken tanımıştım. "Hissiyat Ruhiyatı" ziyaret ettiğim ilk hârikalar diyarı. Karanlıklarda el yordamı ile yürümeye çalışarak okumuştum kitabı. Sanki ruh dünyasının bütün girdibatlarını ışığa kavuşturacaktı eser. "Hissiyat Ruhiyatı" on dört-on beş yaşlarındaki çocuğa ne verdi? Üç beş anekdot ve hayal kırıklığı. Hikmet, Cemil Meriç Reyhaniye'ye Ribot'yu getiren adamdır demiş. Doğru. Ama Reyhaniye'de konuşmuyor Ribot. "Hissiyat Ruhiyatı" ne oldu? Çaldılar galiba. Sonra üstadın birkaç eserini roman gibi okudum. Sonra yeni tanrılar çıktı karşıma; ferdî psikoloji cazibesini kaybetti.

Dergi'de tanıdık tanımadık bir sürü imza. 1876'da Ribot'yu okuyan var mıydı bizde? Hiç sanmıyorum. Hiç olmazsa bu bakımdan ilerledik. Belki ilerleyen biz değiliz. Dünya "one world" haline geldi. Sartre bağırsa işitiliyor, Russell sağır sultana duyurabiliyor sesini. Ama biz kervana uzaktan bakıyoruz hâlâ. Yürüyenleri seyrediyoruz. Zira kervanın bir ucu çağların karanlığında.

* * *

"Temps Modernes"in takdim yazısını hatırlıyorum. Canlı, üsareli ve patırtılı. Proudhon için, dikkati çekmek maksadı ile sokakta tabanca sıkan adam derler. Sartre'da bu var biraz. Zaten derginin adını "patırtı" koyacaklarınış, vazgeçmişler. Aron, Sartre usanır da dergiye ben konarım ümidi ile himmetini esirgememiş. Politika kısmını o yönetiyormuş, tahminlerinde hatadan hataya sürüklenmiş, ama tahlilleri isabetli. Eski bir

sürrealist olan Leiris şiir kısmını üzerine almış. İlk nüshada kısa bir yazısı çıkan Kanapa, Sartre'ı Maublanc'a götürmek istemiş. Orada bir hayli tartaklamışlar üstadı. Hem sağları öfkelendirmiş "Temps Modernes" hem solları. Sartre'a koyan P. C.'nin durumu olmuş, diyaloga yanaşmamışlar, tepeden bakmışlar, hakaret etmişler. "Temps Modernes"nin tarihçesi ile Simone de Beauvoir'ın hatıraları için başka bir bende ihtiyaç var.

20.6.1963

"REVUE PHILOSOPHIQUE"DE MARKSİZM*

Batı'da Marx on dokuzuncu asrın sonlarına kadar mavi sakalın kırkıncı odasıdır. Şuuraltının mağaralarına pervasızca dalan Ribot gibi yiğit ve dürüst bir ilim adamının dergisi, bütün hürriyetçi iddialarına rağmen, 1894'e kadar sosyalizme kapalı kalır. Sanki böyle bir hadise, böyle bir fikir, böyle bir ideal belirmemiştir tarih sahnesinde. Bütün ilimlere "geç yiğidim, geç", Marksizme "pasaportun hani"? Demek en bâlâ-pervaz* tecessüslerin ipi bile çevremizin, sınıfımızın elinde. 94'den sonra atak bir mühendis "Revue Philosophique"in arenasında sağa sola, dosta düşmana hamle etmektedir: Georges Sorel. Koca derginin çeşitli milletlerden yazarları içinde sosyalizmi temsil eden yalnız Sorel. Mussolini'nin hocası. Burjuvazinin Karl Marx'i diye adlandırılan "realist sosyolog". Pareto'nun ilham kaynağı Sorel. Lenin'in tabiri ile "deha müsveddesi". Pek az tanıdım Sorel'i. Ve "Rameau'nun Yeğeni"ne benzetirim. 94'den sonra Marksizm heyulası derginin sayfalarında belirmeye başlıyor. Fakat felsefe'nin Saint-Georges'ları mızrak elde beklemektedirler: Tarde, Durkheim, Lebon, vs..

Düşünce cangılında yolumuzu aydınlatan hırsız feneri: sempatilerimiz. Her çağda zekânın, karşısında yüz geri ettiği Herkül sütunları var. Bu, kâh dini bir inanç, kâh felsefi bir akide, kâh bütün bir dünya görüşü. Marx, Hint veya İbn Haldun. Cuvillier'nin "Manuel de Sociologie"sinde Tunuslu filozofa münasip görülen yer kapı eşiği, yani Guvillier'nin suratına tükürmek ihtiyacı uyandıran ahmak bir dipnotu.

SIMONE DE BEAUVOIR'IN HATIRALARI

"Temps Modernes" Simone de Beauvoir'ın hatıralarını yazıyor. Simon ablamız makyajsız bir hayli çirkin. Suratı çizgi çizgi ve çorapları düşük.

Hele 46'da yazmaya başladığı bir jurnal var ki bakkal defteri ile belagat yarışını kazanacağı şüpheli. Gerçekten günlerin tozu ile dolu. Merleau Ponty'yi gördüm, Camus ile kafayı çektik, Olga sanatoryuma gitti vs.. Yahut Sartre'ın kabakulağa tutulduğu zaman giydiği takke. İnsanlar yakınlaşınca çok küçülüyor. Medeniyetin şalını sıyırınca "La Morale de 'Ambiguite" yazarının altından geveze,, biçare bir hatun kişi çıkıyor. Fatma Hanım veya Ayşe Hanım. Demek ramp ışıklarının kraliçeleştirdiği birer aktrist büyük yazarlar. Keşke sahnede, keşke hep makyajlı kalsalar. Cezayir'de veya Tunus'ta uğradığı maceraları bir koca karı üslubu ile ballandıra ballandıra anlatan bu kadın, 46 Temps Modernes'lerinde yazılarını takdirle takip ettiğim Simone de Beauvoir mı? Hatıralar öğretici ve tesadüfen güzel yerleri de var. Ama Simone ablamız yazarken çok uyukluyor.! Eskiden de uyuklar mıydı? Bilmiyorum, tahkike muhtaç. Haziran sayısındaki "La Force des Choses"u bitirince intibalarımı daha etraflı yazarım.

22.6.1963

BÜYÜK ADAMLARIN KADERİ

Washington Irving bir İtalyan azizine benzetiyor Shakespeare'i: perestişkârlar türbesine o kadar çok, o kadar çok mum getirmişler ki dumandan tanınmaz hale gelmiş put. Bütün büyük adamların nasibi bu değil mi?

ÇOBANSIZ RAHAT EDEMEYEN KAZ SÜRÜSÜ

Lenin'in kristal tabutuna Paris Komünasının bayrağını koymuşlar, Emil Ludwig öyle söylüyor. Sonra bayrak çıkarılmış çünkü kumaş mikrop çekebilirmiş türbeye, kahramanın mumyasını tehlikeye koyabilirmiş. "Revue des Deux Mondesi yazarı (C. -J. Gignoux, 15 Eylül 1952), Lenin de, Leninizm de bu kadar itina ile mumyalanmıştır diyor. Lenin tanrılaştırılmaktan hiç hoşlanmazmış. Stalin canlı canlı tanrılaştırmış kendini. Kızıl Meydan'daki türbe yetmemiş. Vladimir İliç ölür ölmez Petrograd'a Leningrad adını takmışlar., vs. Heykeller, resimler, putlar.. Her şeyi önceden gören bir kadir-i mutlak haline getirilmiş, İliç. Nutukları bütün ihtiyaçlara cevap veren birer âyet gibi parçalanmış. Düşünmek zahmetine

ihtiyaç kalmamış artık. Lenin dedi ki.. Lenin der ki.. Bu mit'in baş mimarı Stalin'in kendisi. Tenkidin yerine nas.

Kalabalık her yerde ırzını teslim edecek bir kahraman arıyor. Çobansız rahat edemeyen kaz sürüsü. Vatikan veya Kremlin. Kendi yaptığı puta tapsa iyi, putu yapmaktan da âciz o. İki ayak üzerinde dikleştiğine pişman, secdeye kapanıyor, sürünmek, dört ayaklaşmak istiyor. Ya köpek gibi çizme yalamak, ya yılan gibi ısırmak. Zavallı kalabalık! İnsanlık hep o mağara adamı, hunhar, habîs, yılışık ve sarsak. Mussolini'yi bacağından asanlar yıllarca taşaklarını yalayanlardır. Kamçını unuttuğun gün canavar boğazına sıçrayacaktır, hep tekmeleyeceksin bu kaz sürüsünü, yalanla doyuracaksın, sofra artıklarını domuzlara atacaksın. O hakaretle zilletle doyurur kendini, tasalanma. Her diktatör bir vahşi hayvan mürebbisi ama kendisi de hayvanların en vahşisi. Çoban kazdan daha az sevimli.

25.6.1963

BAUDELAIRE

Baudelaire, başkalarına benzemediğini, yerine oturmuş bir dünyanın, bir cemiyetin kucağında haykırıyor, Sartre'a göre. ("*Fragments d'un portrait de Baudelaire", T. M. no. 8.*) Önce bu başkalığını bir isyan ve bir öfke anında üvey annesiyle üvey babasına karşı ilân etmiş. Ama bahis konusu olan sadece bir ayaklanma, ihtilalci bir hareket değil. İhtilalci, dünyayı değiştirmek ister. İsyankâr, -aleyhlerinde atıp tutabilmek için- acısını çektiği yolsuzlukların sürüp gitmesini ister. İsyankârda daima böyle bir kötü niyet, böyle bir suçluluk duygusu vardır. Düzeni yıkmak da istemez, aşmak da. Sadece ayaklanır ona karşı. Saldırışları ne kadar sertse içinde duyduğu karanlık saygı da o mertebe köklü ve kuvvetlidir. Bazı haklara, açıktan açığa olmaz diye haykırırken, kalbinin derinliklerinden çıkarıp atamaz onları: bu imtiyazlar kalksa onun da hikmet-i vücudu kalmaz. Baudelaire, aile mefhumunu yıkmayı hatırından bile geçirmemiştir. Denilebilir ki çocukluk merhalesinde kalmıştır hep.

Çocuğa göre tanrıdır annesiyle babası, hareketleri de, hükümleri de birer mutlaktır, üniversel aklı, kanunu, temsil ederler... Baudelaire çocukluğunun yeşil cennetlerini daima hasretle anacaktır. Dehayı "dilediğimiz anda kavuşulabilen çocukluk" diye tarif eder. Ona göre, "çocuk her şeyde yenilik görür, sarhoştur hep". Yeni ama yalnız onun için yeni, başkaları daha önce

görmüş bu eşyayı, adlandırmış, yaftalamış. Yani çocuk, düzenlenmiş bir albümü karıştırmaktadır, bu bakımdan huzur içindedir. Baudelaire'in hasretini çektiği bu huzur. Dram çocuk büyüdükten sonra başlıyor, tepeden bakıyor büyüklerine, onları mânâsız, lüzumsuz buluyor, demek dünyayı yeniden kurmak gerekiyor. Çocuk "essence"ını ve gerçekliğini kaybediyor, eskiden metafizik varlığının kırık akisleri sandığı müphem düşünceler ehemmiyet kazanıyor birdenbire, vazifeler, âyinler, aydınlık ve sınırları belli mükellefiyetler yok oluveriyor. Korkunç, mânâsız ve mânâlandırılamayan bir hürriyet içinde olduğunu farkediyor. Her şeye yeniden başlamak gerek: birden, yokluktan ve yalnızlıktan huruç (göç) ediyor.

Baudelaire'in hiç işine gelmiyor bu. Ebeveyninden nefret ediyor, ama hep birer tanrı olarak görüyor onları, tenkit etmiyor, kin besliyor. Ben başkayım diyor, ama bu başkalığın herkesin nasibi olan metafizik yalnızlıkla ilgisi yok. Yalnızlığın kanunu şöyle ifade edilebilir: neden varız? Hiç kimse bu varlığın sorumluluğunu bir başkasına yükleyemez, Baudelaire'i ürküten de bu. Yalnızlık dehşet veriyor ona. Annesine yazdığı mektuplarda boyuna tekrarlar bunu. Şairin bir saat tek başına kalmaya tahammülü yokmuş. Kendini yoklukta duymanın verdiği korku bu.. Fizik değil, moral. Başkayım diyor, ama başkalarının arasında başka. Başkalığı, küçümsedikleriyle kendi arasında içtimai bir bağ, yanında olacaklar ki başkalığını farketsinler. Baudelaire'e kin beslemek, ondan iğrenmek, yine onunla ilgilenmek, hatta çok ilgilenmek. Bütün dünya ondan iğreniyorsa ne devlet, demek herkesin baş düşüncesi. Onun anladığı yalnızlık, içtimai bir fonksiyon. Parya cemiyet dışı, ama onun cemiyet dışı olması içtimai bir hâdise. Baudelaire kendi başkalığının da adetâ resmileşmesini, müesseseleşmesini istiyor. Yani bir takım mükellefiyetler ve imtiyazlar peşinde. Başkalık fetvasını önce ebeveyninizden talep edişi bundan. İlk gayesi işledikleri günahın büyüklüğünü göstererek onları cezalandırmak, dehşet salmak onlara. Halik’[*]ın mahlûk karşısında duyduğu korku. Halik için ceza, mahlûk için "consecration". Şairde Ödip kompleksi varmış, önemli değil bu, annesini arzu etmiş veya etmemiş. Ebeveyninde daha çok Tanrıyı görüyordu. Bu kompleksi tasfiyeye yanaşmamıştır. İstediği ne dostluk, ne sevgi. Zaten dostu olmamış hiç. Ayak takımından bir iki sırdaşı olmuş. Teokratik bir dünyada suçluya ihtiyaç var; kendisi bu suçlu. Yani bir hikmet-i vücudu var: kınanmak, rüsva olmak, vicdan azabı duymak hakkı. Aristokratik bir cemiyette bir kraliçenin ayakları dibinde yaşayan bir kedi olmak. Faydasız ve aylak bir lüks hayvanının bağımsızlığı. Oynayacak, efendilerinin dikkatini çekecek, kimse dokunmayacak keyfine. Tabii

mazoşist. Ama kediden çok çocukluğa mütehassir. Güzel bir kadın tarafından yıkanılmak, giydirilmek, beslenilmek. O zaman yaşamak kaygısı olmayacaktı. Hep obje kalacak ve seven bir bakışla kucaklanacaktı.

Şair için mühim olan kanun değil, hâkimin kendisi. Hâkimin bakışı. Hayır da, şer de o büyük bakışın içinde. O büyük bakışı kim temsil ediyordu? Annesi mi, General Aupick mi, Tanrı mı? Hepsi bir. "Fanfarlo"da (1847) ateist olduğunu ilan eder Beaudelaire. "Sofuluğu da aşırı idi, ateizmi de". Sonraları kaybettiği imana kavuşmuş mudur? Hayır. Yalnız 1861 krizinde. Yani katolik tenkitçilerin Baudelaire bizdendir iddiası palavra. Bununla beraber kati bir şey söylemek güç. "Fusees'de: "*Tanrı mevcut olmasa da din kutsal ve ilahidir. Tanrının hükümran olması için var olması lüzumsuz. Yalnız ona has bir imtiyaz bu*." diye yazar. Baudelaire'in tanrısı: korku, günahkârlara işkence etsinler diye meleklerini yollar. Kanunu: Tevrat. İnsanla arasında şefaatçi yok: şair İsa'yı tanımamış görünüyor. Gaye kurtulmak değil, düzenli bir dünyada bir yeri olmak. Yani hüküm giymek. General Aupick'e benzeyen bir Tanrı bu. General ölünce yerine annesi geçiyor. Bununla beraber Beaudelaire'in ömür boyu sevgi duyduğu tek varlık Madam Aupick. Beaudelaire'in daima şahide, hâkime ihtiyacı var. Bazan Napolyon'un majistralarını, bazan Akademi azalarını bu makama yükseltir. "*II fut un eternel mineur, un adolescent vieilli et vecut dans la fu- reur et la haine, mais sous la garde vigilante et rassurante d'autrui*". Vasileri yetmiyormuş gibi kendine korkunç bir vasi daha seçti: Joseph de Maistre. "*Ce penseur austere et de mauvaise foi lui apprendra les arguments enivrant du con- servatisme. Car tout se tient: dans cette societe dont il veut etre l'enfant terrible, il faut une elite de fouetteurs... En poli- tique, le vrai saint est celui qui fouette et tue le peuple pour le bien du peuple*". İmtiyazlara, beddualara ihtiyaç var. Bunlar kendi i護ademizle fethedeceğimiz mükâfat veya cezalar değil. Önceden mevcut. Beaudelaire bunun için "antisemite". Piyes sahneye konmuş. Beaudelaire'i bekleyen bir rol var: o "fouetteur" olmayacak, "fouetteur"ün üstünde boşluk ve beyhudelik var. Ama kamçılananların ilki olmak zevkini tadacak. Paryalığa göz dikmiş.

Her sistem bir Proküst yatağı. Sartre "Fleur du Mal" yazarını ite kaka egzistansiyalizm kalıbına sokmak istiyor. Neticesi önceden bilinen hikâyeler gibi bu yazı, insanı sarmıyor.

26.6.1963

MONTHERLANT'A GÖRE D’ANUNZIO

Yüzyıl olmuş D'Annunzio doğalı. Montherlant minnetle anıyor romancıyı (Nouvelles Littéraires, 20 Haziran 1963, no.1868), "Le Feu'yü on dokuzunda okumuş ve edebi zevkini değiştirmiş bu eser, onu Flaubert'in esaretinden kurtarmış, koza kelebek olmuş, "Quo Vadis" gibi kişiliğini tanıtmamış Montherlant'a, yepyeni unsurlar getirmiş. On yıl hâkimiyeti altında kalacağı bir hayat üslubu. Ve bir yazar üslubu. Hem de D'Annunzio'yu tercümeden okuduğu halde. "Quo Vadis"i de tercümeden okumuş. Ve bu iki tercüme yaratmış Montherlant'ı.

1900'de yayımlanan "Ateş"i bugün de beğeniyor Montherlant. Şair daha önceki eserlerinde başkalarını taklit eder diyor, daha sonrakilerde kendini. "Ateş" en orijinal eseri. Ama Georges Herelle'in tercümesi de harikulade imiş. Yeni bir Fransız nesri yaratmış bu adam. Garibi şurada ki d'Annunzio bozuşmuş mütercimle, tercümesini sadakatsiz bulmuş. Kısmen de olsa dâhiyane bir eser, bu "Le Feu" ve dâhi bir mütercim bulmuş, birkaç yıl sonra adı da unutulmuş, sanı da. Sanat eserlerinin kaderi bu, diyor yeni Akademi âzası; her medeniyetin kalpazanları var, bu kalpazanların işine gelmeyen sanat eserleri unutulmaya mahkûm.

45 yaşına kadar d'Annunzio'nun tesiri altında yazmış Montherlant. Hayattan o mertebe kâm alışı meslektaşlarını aleyhine kışkırtmış. Meslektaşlarını ve profesörleri. İnsanı ebedileştiren bu iki zümre, okuyucu kalabalığı değil, diyor Montherlant.

28.6.1963

GOETHE’YE GÖRE DÂHİ

La Harpe hiç hoşlanmaz "genie" kelimesinden, "talent" nemize yetmiyor der. Dile bu kaypak, bu müphem kelimeyi sokanlara atar tutar. Schopenhauer'a göre, "talent" sahibi, belli bir hedefe başkalarından daha maharetle ok atabilen adamdır. Dâhi başkalarının oklarıyla değil, bakışlarıyla dahi ulaşamayacakları bir hedefe oklarını saplayabilen adam. Goethe daha güzel söylüyor: "*kendi yağı ile kavrulan dâhi yok. Dâhi bütün intibaları benimseyen ve onları kullanmasını bilen, karşısına çıkan malzemeler yığınını düzenleyen, canlandıran, kiminden tunç, kiminden*

mermer alıp bu hammaddelerle ebedi bir âbide kuran kişi. Ben ne yaptım, ne gördüm, ne duydum, ne işittimse bir araya getirdim, hem tabiatın eserlerinden faydalandım, hem insanların. Yazılarımdan her birini binlerce insana veya binlerce nesneye borçluyum. Âlim de, cahil de, bilge de, deli de, çocuk da, ihtiyar da eserimi yazarken yardımcım oldu. Yani realitede mevcut olan unsurları, çeşitli unsurları toparlıyor sadece benim eserim, Goethe dedikleri bu bütünden ibaret."

28.6.1963

SIMONE DE BEAUVOIR*

Simone de Beauvoir'ın "La Force des Choses"u Gallimard'da çıkacakmış. "Temps Modernes"deki parçalar bitti. İnsanlar ne kadar da birbirine benziyor. Merleau Ponty ile Tzara, Koestler üzerinde tartışmaya girişmişler. Tzara, Koestler itin biri demiş, harp sırasında karısını sanatoryumda yatırdı. Merleau Ponty önündeki bardağı döşemeye fırlatıp kırmış, "Yoo, demiş, böyle tartışma olmaz" ve ayağa kalkmış. Simone de Beauvoir hayret ediyor, Merleau Ponty Tzara'yı cebinden çıkarırdı, ama bu davranış da sıhhatli bir reaksiyon diyor. Teo'nun Çetin aleyhindeki atıp tutmuları ne kadar Tzara'nınkileri hatırlatyor.

HÜRRİYET VE HUZUR ÇIKMAZI

Hürriyet rahatsız ediyor insanı. Bir güvensizlik duygusu çöküyor içine. Kendi başına karar vermek, yeni yeni durumlar karşısında davranışını tayin edebilmek, çok sıkıntılı bir iş. Hür bir dünya tehlikelerle dolu. Ancak tehlikeli bir hayata göğüs gerebilecek insanlar demokrasiye sevgi duyabilirler. Kaç babayiğit vardır buna dayanacak? Çağımızda hüküm süren "insecurite"nin kaynağı burada. Meçhul ve sayısız tehlikelere göğüs germektense tek tehlikeyi kabullenmek daha akıllıca. Çocuk da öyle yapar. Körü körüne bir kişinin emirlerine boyun eğer. Anne veya onun yerini tutan bir başkası. Yeter ki bu hami onu bütün taarruzlardan koruyabilsin. Bir otorite lehine (anne, hoca, diktatör) hürriyetimizden feragat etmenin kökü böyle bir "inconsçient" anlaşmaya dayanır. Unutmamalı ki çocuk "securite"sini düzene sokarken hayatının animist bir merhalesindedir. Tehlikenin bir kişiliği vardır onun için. Ateş yakar, çünkü çocuk bilmeden

ateşin herhangi bir arzusuna karşı koymuş, bir itaatsizlik işlemiştir. Demek temel duygu: kuşku. Suçluluk hissi yanlış bir "causal" bağlılık olarak bu hisse ekleniyor. Bu yalancı suçluluk duygusunun "peche originel" masalı ile hiçbir ilgisi yok. Anneye körü körüne bağlılık da çocuğu tam bir huzura kavuşturamıyor. Ya anne onu terkederse? Sonra annenin kudreti sınırlı. Çocuk bunu anlayınca yine tehlikelerle dolu bir dünyada yalnız hisseder kendini. Her değişiklik korku vericidir. Annesinden ayrılmamak için tek çare onu "introjecter" etmektir. (İntrojection: birinin, bilhassa bir çocuğun, hayali olarak benliğine veya "surmoi"sına başka birini, bilhassa ebeveynini, "incorporer" etmesi, "introjection" neticesi "ben", bir değişiklik, bir farklılaşma geçirir, "surmoi" doğar bundan. "Surmoi" "introjecte" edilen şahısların belli başlı hususiyetlerini muhafaza eder. (Foulquie'in sözlüğü).

Şimdi o korkunç fakat hayırhah tiran koruyucu bir muska gibi kendisi ile beraberdir. "Surmoi" da güvensizlik duygusuna karşı bir nevi müdafaa mekanizması halini alır. Her an mevcut bir "instance"a boyun eğmek (bu "instance" nasıl olsa bizden) nasıl memnun edeceğimizi bilmediğimiz sayısız "instance"larla cebelleşmekten çok daha hayırlı. "Surmoi"da bizi şaşırtan ve Cluny müzesini hatırlatan o otomatizm, o konformizm, o anakronizm, buradan geliyor. Zira "surmoi" değişiklik "angoisse"ına karşı bir müdafaa mekanizması. Boyuna değişen bir dünyada dinamik itişler, bovarik temayüller ortasında tek müstakar unsur: "surmoi". İnsan ölüme karşı -değişiklik de bir ölümdür- kendi içinde değişmeyen bir ezeliyet kurmak istemiş. Hürriyet denen okyanusta bir şamandra. Pek halim selim ana-baba, çocukta haşin bir "surmoi" olarak tecelli edebilirler. Freud'a göre, bunun sebebi şu: çocuğun "surmoi"sı ana-babasına göre değil, ana-baba'sının "surmoi"sına göre teşekkül eder. Bazı hallerde anne ile beraber dış dünya da introjecte edilebilir. "Surmoi", basit "intro-jection'dan ibaret değildir. Ana-babanın "introjection"u + dış dünyaya ait "frustration"ların "introjection"u + bu "frustration"lara karşı bir müdafaa mekanizmasının "projection"u.

29.6.1963

SURMOI

Ernest Jones'a göre, ana-baba'nın gerçek "agressivite"si ihmal edilebilir bir faktör. Çocuk hayalî "angoisse"larını rasyonalize etmek için bu

"agressivite"yi nasıl istismar ediyor, burası mühim. Bu "angoisse"lar da kendi "agressivite"sinin ana-baba imajı üzerine "projection"u.

En haşin "surmoi'lara şu üç vakada rastladık:

1- Naz-ı niyaz içinde büyütülseler bile gayri meşru çocukların sadık bir "surmoi"ları var. Duydukları güvensizlik hissi objektif bir temele dayandığı için bir kat daha trajik. Bu "surmoi"nın sertliği bir muvazene yaratmak ihtiyacından geliyor.

2- Aşırı Montessori metotlarıyla yetiştirilen çocuklar da, hürriyet "angoisse'ıyla mücadele için haşin bir "surmoi" kuruyorlar. Bu haşin "surmoi'yı yaratanlar pek yumuşak ana-baba'lardır. İfadesi önlenirse kullanılacak yeri olmayan bu "agressivite" gücü er geç süjenin aleyhine döner. Yani Montessori teijbiyesi de en sıkı püriten terbiyesi gibi "inhibe"ler yaratır. Neden bilmiyoruz. Bu diyalektikte ana veya baba bazan bir antitez rolü oynamaya razı olmalıdır. Tercih mesuliyeti çocuk için pek ağırdır. Hürriyet, "insecurite"lerin en büyüğü.

3- Ailenin bütün fertlerinde yumuşak bir "surmoi" ama yine de çocuğunki haşin. Bunun sebebi de sosyal. Savaş, açlık, Gestapo'dan kaçış. İç müdafaaların sertliği "introjecte", ana- baba ile doğrudan doğruya ilgili değil galiba, dış dünyaya ait gerçek veya hayalî tehlikelerle ilgili. "İnscurite" duygusu ne kadar keskinse "surmoi" da o mertebe korkunç. Korkunç haydutlardan korunabilmek için, onların hepsini haklayabilecek daha korkunç bir haydutla anlaşmak. Emniyet veren, ya yumruğu haydutun, ya mitralyözü. Ama bir ahlakçı olmuyor bu yüzden. Fahişeler hami olarak çok defa azılı bir caniyi seçerler, itlerin tecavüzünden kendilerini korusun diye ama bu hami korktukları muhayyel düşmanlardan çok daha fazla canlarına okur.

Kolektif "surmoi"nın doğuşunda, yalnız milli kahramanı değil, o milleti tarihinin ilk çağlarında tehdit eden tehlikeleri de dikkate almak zorundayız. Bu mânâda Fransız "surmoi"sı, Descartes milli "angoisse"ı ve din savaşlarından doğan "insecurite'ye karşı reaksiyon'u "incarne" eder. Sanki "surmoi" ile "moi" arasında zımnî bir anlaşma yapılmaktadır: "Moi" körü körüne itaat edecek buna mukabil "surmoi" tarafından ilelebet korunacaktır. "Moi" itaatsizlik etti mi en ağır şekilde cezalandırılacak bütün belalar üzerine çullanacaktır. Çocukların oto punitif conduite'lerini, büyüklerin diktatörü ve temerküz kamplarını sineye çekişlerini ancak bu "insecurite"

duygusu aydınlatabilir. Zira diktatör onları hürriyet denen o belâdan, o tehlikeler "carrefour"undan kurtarır.

Herhangi bir felaketle mi karşılaşıldı, "moi", "surmoi"nın dürüstlüğünden, kudretinden zerre kadar şüphe etmez. Hatâyı kendinde arar, kimbilir ne halt ettim de bu cezaya çarpıldım der, böyle bir suçluluk ve kendi kendini cezalandırma devr-i bâtılı* doğar. Bu "insécurité" ile sahte suçluluk, bir müdafaa mekanizması yaratır: "le rituel". Flugel'e göre, kolektif "surmoi'yı bilhassa tabular temsil eder. Bu zata göre, çağdaş cemiyetteki moda, nezaket kaideleri vs. de tabu'nun devamından ibarettir. Tabu, nevrotik sentom gibi, zıt kuvvetler arasında bir uzlaşmadır. Cemiyetin müesseseleşmesi fert hayatındaki "surmoi"nın teşekkülüne üç noktada tetabuk* eder. 1- Ahlakın temelidir, 2- Arkaiktir, 3- "Intuitif ve "irrationel'dir.

"Rituel" otoriteden hürriyete yahut sosyolojik tâbirle diktatörlükten demokrasiye giden basamakta daha üstün bir duraktır. Kanunlardan kalan hürriyeti sınırlamak için demokrasi de tabular icat eder: mörsler, moda, herkes böyle yapar, herkes böyle giyiniyor, böyle şöyle söylüyorlarmış, gibi.. Diktatör olunca, konformizm, "insecurite" duygusuna karşı bir müdafaa vasıtası halini alır. Hiç kimse, Ödip isyanı içindeki bir talebe kadar konformist değildir. Sosyologların kâfi derecede dikkat etmedikleri nokta, siyasi hürriyet arttıkça konformizmin de dal budak şahsıdır. Diktatörler gecelik giyer, demokrasiler smokin veya kolalı yaka. XVI. Louis idam edildikten sonra püritanizm hüküm sürer. Herkesin dileğiydi bu, ama gerçekleşince, suçluluk, "autopunition" mekanizmalarını harekete geçirdi. Bütün cemiyeti bir "castration auto-punitif duygusu kapladı. Seksüel intibaksızlık şeklinde tecelli eden bu duygunun hâlâ şahit veya kurbanı olmaktayız. XVI. Louis öldükten sonra insan zekâsı gerek bilgi, gerek içtimai organizasyon sahasında büyük fetihler başardı ama buna muvazi (paralel) olarak utangaç ve nanemolla bir burjuvazi çıktı ortaya. Fransa bu maceraya daha çok kapıldığı için, kimse çocuk yapmak istememeye başladı. Böylece bazı bakımlardan daha az gelişmiş komşularının tecavüzlerine kendilerini arz etmek gibi "expiatoire" bir davranış gösterdiler.

En liberal demokrasi Amerika, en konformist ülke Platin saçlı vamp'ın, milyonlarca "exemplaire'! Moda biteviyeleştiriyor insanları. Yani hürriyet aleyhine bir davranış. Bütün modern tabularda "surmoi"nın izleri var.

Ceza fikri üzerinde ısrar eden bir din, manevi sıhhati ihlal edici mahiyettedir. Günah işleyebilmek için sorumlu olmak lâzım. (*Bk. Maryse Choisy, "insecurite, Culpabilite, Pec- he", Psyche no 34, Ağustos 1949*).

29.6.1963

JUNG'A GÖRE KURTULUŞ

"Les Sequestres d'Altona'ya antik bir trajedi azameti kazandıran, Alman insanı ile alelumum insanın cihan boğazlaşması önündeki sorumluluk payları. Temerküz kamplarının, insanı insanlığından utandıran şenaat ve cinayetleri, harp esirlerinin canavarca kurşuna dizilmesi, bir kelime ile İkinci Dünya Savaşı, yalnız Hitler ile etrafındakilerin bir sadizm humması mı? Bir grup mu suçlu, bir zümre mi, yoksa bütün Almanya mı? Çetin ve çetrefil problem. Sartre'ın tiyatrosunda meseleler birer yılan gibi başlarını kaldırıp ıslık çalarlar. Franz haklı olarak bütün Avrupa'nın suratına tükürür. Galiba hep aynı hikâye. İhtiyar Montesquieu'nun Acem Mektuplarındaki nükte: dışardakiler kendilerini akıllı sansın diye bir takım binalar kurup içine bedbaht insanlar doldurmuşuz ve tımarhane adını vermişiz bu binalara. Sighele hapishaneler için de aynı şeyi söylüyor. Dâva bir "bouc emiş saire" bulmak. Hamamın namusunu temizlemek, kendini kurtarmak. Sartre'ın piyesi hayranlık uyandırmıştı bende.

1949 Ağustos tarihli "Psyche"de Jung'un bir kitabı tanıtılıyor: "*Aspects du Drame Contemporain*". Netice olarak şöyle diyor Jung: kolektif bir psikopati bahis konusu. Çağımızda fazla kalabalık ve totaliter temayüllü bütün insan topluluklarını tehdit eden bir felaket bu. Fert böyle bir topluluğun kucağında nefsini koruma insiyakını kaybederek selameti başkalarında arıyor. Herhangi bir "izm" uğruna feda ediyor hürriyetini. Eski tanrıların yerini ideolojiler aldı, hepsi birbirinin kafiyesi olan ideolojiler. İnsan, sosyal lehine, reeli kaybetti gözden, her şeyi devletten bekliyor. Psikolojik mânâda bir kişi değil artık, esaretinin bile farkında değil. Grup, farkında olmadan en korkunç gaddarlıkları irtikâp* edebilir.

Almanya'nın katastrofu hepimizin. Hiroşima'ya atılan bomba insanlığın vicdanında "crematoire" fırınlarından veya Auschwitz'in gaz odalarından daha az akisler uyandırıyor. Neden? Almanya'da tutuşan ateş her yanda görünen bazı psişik sebeplerin neticesi. Zaten ilk işaret Almanya'dan gelmiyor. Atom enerjisinin parçalanışı insanın eline radikal bir kendi

kendini tahrip vasıtası verdi. Çare? Fert olarak bu kolektif psikozdan kurtulma cehti. Ama bu sadece dile kolay. Yine bütün ümitler kültürde. Toplulukların kaderini değiştiremeyiz diye kendi üzerimizdeki kontrolü gevşetmemeliyiz. Kitabın son cümlesi şu: insanlığın ölüm kalım meselesini ciddi bir tartışma konusu yapma zamanı geldi de geçti bile. Zira bizi tehdit eden felaket yanında, Avrupa ölçüsünde bir katastrof muvakkat bir prelütten ibaret. Tek kişinin tufandan kurtulması. Ama Jung'a göre bu tek kişi yeni bir insanlık kurabiliyor kendi başına.

18.7.1963

Hamiyyetin adı bile unutuldu. Faziletten fakir bir akraba gibi utanır olduk. Goril, altı asırlık tarihin sırtına geçirdiği elbiseleri parçaladı, bütün müstekrehliği* ile çırılçıplak. İnsanın riyaya hasret çektiği bu ufunetleri* gizleyen her örtü muhterem, yalan muhterem, yapmacık muhterem. Yirmi sekiz milyonun kanı ile palazlanan "happy few", yirmi sekiz milyona küfretmekle minnet borcunu ödüyor. Bu efendilerin parolası: "git Avrupa'ya, bir daha dönme" tavsiyesidir. Herhangi bir turist, tesadüfen misafiri olduğu ülkeye bizim bu memlekete gösterdiğimiz sevgiden çok daha fazlasını bezleder. Kaç ve soy! Kefen hırsızlığı, *efkâr-ı umumiyenin** kahramanlık mertebesine yükselttiği mesleklerden oldu.

Çağdaşlarımızla her sohbet bir lağım banyosu. Fildişi kuleden vazgeçtik, canavarlarla kucak kucağa yaşayabileceğimiz mağara nerede? Galiba Vigny haklı. En muhteşem cevap sükût. Şerle diyalog bir nevi suç ortaklığı. Gorillere buket sunmak. Onlar şehvet sarası içinde tepinirken sen elinde madenci lambası toprağın yedi kat derinliğine uzanıp hayali madenler arayacaksın. İnciler çıkaracaksın ummanlardan. Goriller çakıldan anlar. Juvenal ne asil devirde yaşamış. İsyan bir ümit çığlığıdır. Ölü isyan etmez.

Kimi örnek göstereceksin çocuklarına? Plutark'ın kahramanlarını mı? Plutark'ın kahramanları Rousseau'yu heyecanlandırabilirdi. Şimdi o heykeller bütün cazibelerini kaybetti. Masal bile değil artık.

A. hırsız, sahtekâr, kötü bir evlat, aşağılık bir koca, ama insanla, insanlıkla bütün ilgilerini kaybetmemiş. Bu adam hâlâ ağlayabilir. Belki sevebilir de. Fazileti hapishanelerde mi arayacağız?

29.7.1963

F.'NİN PORTRESİ

Aynam sana kendi hayalini aksettirmedi, öyle mi? İki üç kelimenin şekillendirdiği bu bir parça standart portrede ben yokum diyorsun. Fırçayı sana uzatıyorum. Hafızamın ekranına kendini istediğin gibi aksettir. Göğsünde uçurumlaşan boşluğu kelimelerin yapma çiçekleriyle doldurmaya kalkışmaktasın dostum. Cömertliğinin arkasında bir Gobseck hesabîliği sırıtıyor, yatırım yapıyorsun kendine göre, küçük zavallı bir tefeci hesabîliği. Sen hiçbir zaman hiçbir şeyi elin titremeden vermedin, veremezsin. Alsibiyad olamazsın demem seni kızdırmış. Zaten Alsibyad'ı da tanımıyorsun. O çağda yaşasan Alsibyad'ın belki vekilharcı, belki oğlanlarından biri olurdun. Kanatların yok. Zaman zaman bir kümes hayvanı beceriksizliği ile uçmaya kalkışın sempatikleştiriyor seni. Tilkinin uçma talimi yapması gibi. Endülüs hükümdarının hazineleri içindesin dostum. Ama sefaletlerin en korkuncu ile sarmaş dolaş. Seviyormuşsun beni. Çorabını, iskarpinini, kravatını sevdiğin kadar. Sevgi, feragattir. Senin his dünyan yarı kuru bir dere, Hint şairinin dediği gibi, insan ancak parmaklarının ucunu ıslatabilir sularında. Korkuyorsun. Şövalyelikten, kahramanlıktan, kabadayılıktan korkuyorsun. Yalnız İstanbul'daki kazancın altmış bin lirayı aşıyormuş. Dokunulmayan ve çığ gibi büyüyen altmış bin lira. Dünyada en çok sevdiğini söylediğin insanın mânevi haysiyeti, belki farelikten kurtulması senin en küçük bir emek harcamadan konuverdiğin bu altmış bin liranın en çok beşte birine bağlı. Ve pazarlığa kalkışıyorsun: bin vereyim, iki bin vereyim. Belki de karanlık bir kuvvet seni bacaklarından yakalamış, damarlarındaki ben-i İsrail kanı. Beni sevdiğine inanırım. İffetini tereddütsüz feda edebilirsin. Ama bir fikir eserinin ölümden kurtulması, hiçbir zaman harcamayacağın, harcayamayacağın servetinin en küçük bir miktarına dokundu mu, orada yoksun. Aziz dostum! İnsanlar kudretleri ölçüsünde sorumludurlar.

Hamiyyetperverlik şüpheli bir belagatın alnımıza oturttuğu çiçekten bir taç değildir. Seni istediğin kadar sevemediğim için ne kadar bedbahtım. Yalnız bana değil, irfana da ihanet ettiğinin farkında olamayacak kadar garip bir gaflet içinde bocalıyorsun. İki şeyden biri: ya hiçbir entelektüel vasfın yok, güzelden ilelebet anlamamaya mahkûmsun, hakkımdaki sitayişlerin âdi bir dalkavukluk, o zaman sadece acınır efendimize. Yahut "Hint Edebiyatı"nın değeri hakkında fikrin var, kelimeler ruhunu dalgalandırabiliyor, o zaman, o zaman kayıtsızlığın tam bir cinayet.

Bunların ikisi de mümkün. Öfkelenmiyorum. Yalnız hamiyyetperverlik rolüne çıkma. Başkaları diyorsun. Benim için başkaları yok. Hint'i görenler arasında senden başka parası olan yok. Yahut senden başka parası olan dostum yok. Bu bakımdan ebediyet karşısında yalnız sen sorumlusun. Bir kelimeyle Hint'in ve Hint'ten sonra doğacak eserlerimin katili sensin. Cemiyet beni ne ilgilendirir? Cemiyet sensin, sizsiniz. Sen dört bin liranı gelecek tatilde herhangi bir İtalyan şehrinde güle güle yersin, asil dostum.

Hiçbir şey mutlak olamıyor. Homo duplex. Janus gibi senin de iki yüzün var. Biri sevimli, ağlayabilen, gülebilen bir insan yüzü.

Nerede ise bir çocuk yüzü. Fakat sahneden çabucak uzaklaşan bir hayal bu. Öteki çehren Şiloka, Gobseck'e bir ikiz kardeş kadar benziyor. Ben seni iki çehrenle de kabul ediyorum. Kahraman aramaktan vazgeçeli yıllar oluyor. Sen de kalabalıktan herhangi birisin. Küçük, tezatlar içinde bocalayan, ne istediğini bilmeyen bir mösyö veya sör. Çiçekleri dikenleriyle beraber sevmesini bilirim. Hatta çiçeksiz diken bile sevimli. Belki çok şeyler bekledim senden. Belki kalemimden dökülen, inkisarın zehri. Belki kıskanıyorum seni. Ama neden kıskanayım? Saadetinin hiçbir zaman farkında değilsin ki! Bir harem ağasının, bir banka veznedarının saadeti. Bir canavar. Sen bir "avorton"sun. İkiniz de yarımsınız. Onda kalp yok. Senin kalbin gelişmemiş, dumura uğramış. Zaman zaman "velleite"leri oluyor. Çarpmak istiyor, çırpınmak istiyor. Bu eskizi daha geniş bir zamanda tamamlayacağım. Good by aziz dostum.

I

3.8.1963

"REVUE DES DEUX MONDES"LAR*

Eski dergiler, anahtarı kaybolan çekmeceler gibi. Sayfalarına hangi hatıralar sinmiş, hangi heyecanlar gizlenmiş bilemiyorsunuz. Brüdan'ın eşeği, böyle bir "paperasse" mahşeri içinde çeşitli "tentation"ların itip kaktığı bilgi avcısından daha az bedbahttır. "Revue des Deux Mondes"lar smokinli diplomatların sohbet ettikleri bir yuvarlak masa. Fransa nelerle

uğraşmış. Sayfalarca, sayfalarca sükût. O cincik boncuk panayırında boşuna bir iki elmas kırıntısı arıyorsunuz. Daha doğrusu kendinizi vermedikçe dergiler bile konuşmuyor sizinle. Sadece konuşur gibi yapıyorlar. Kaymağını almak. Neyin ve nasıl? Ancak imâl ettiğiniz kaymağı alabilirsiniz. Yoksa cümleler rakseder önünüzde, konular gerdan kırar. Sonra sarhoşluğa benzeyen bir baş dönmesiyle tekrar dünyanıza dönersiniz. Bir maskeli balo dönüşü.

Voltaire çok tanıdığınız olacak, az dostunuz diyor. Dostun kötü tarafı benleşmesidir; tükenmesi ve sönük bir yankıya kalbolmasıdır, gölgeleşmesidir. Marx'la Engels'in "collaboration"u nadir olduğu için güzel. Ecel, Montaigne'iyi La Boetie'den çabucak ayırdı. Darb-ı mesel, tek kitabın adamından kaçın diyor. Dost seçebilmek için tanımak lâzım. Tanıyabilmek için dost olmak şart. O halde? Dergilerde yaptığım yolculuk hiçbir adacık çıkarmadı karşıma, hiçbir yeni manzara keşfettirmedi. Bir Amerikan milyonerinin Louvre'da dolaşması gibi.

Joconde onu görür, o Joconde'u görmez.

Tecessüslerinizi ayarlayan: sosyal. Tecessüs treninin makasçısı: içtimai talep. Raya o sokuyor kafanızı. İçtimai talep yoksa merakınız başıboş bir yaban atı gibi hedefsiz çifte savurup kişneyerek insiyaklarına teslim ediyor kendini. Aylardır bu beyaz sayfaları "fugitif' düşüncelerimle gölgeledim. Neye yarar? Ve bu aşılmaz sınırların ötesinde cihangirlik arzusunu kamçılayacak ülkeler yoktu. Goethe'nin bütün eserlerini yeniden halketsen çağdaşların içinde kalbini fethedebileceğin tek insan yok. Çağdaşların, yani seslerini duyduğun ve sesini duyacak insanlar. İbda, zekânın çiçeği. Bu çiçeğin dikeni kalbini kanatacak ki eser yaprak yaprak, ıtır ıtır gelişebilsin. Eser bir minnetin edasıdır. Eser bir cevaptır. Kime cevap vereceksin? Ödeyeceğin şükran borcu var mı? Bergson hezeyan ediyor, hiçbir "creation" kendi kendine yetmez. Tanrının alkışa ihtiyacı olmasa insanı yaratmazdı. Tanrılar da, insanlar da alkışa susuz, sevgiye susuz. Alkışta musikileşen: sevgi. Zira takdir de kolalı yaka takan bir sevgidir. Parçanın bütüne hasreti, bütün insanlar tarafından okunmak, yâni onlarla, kâinatla kaynaşmak, beraber yaşamak, tek kalp olmak. İnsan bülbül gibi şakıyamaz. Dinlenmezse susar.

Günler ne zamana kadar fetihsiz geçecek? Çocuklarıma tereddütlerimden, istifhamlarımdan ve bedbinliklerimden başka miras bırakamayacak mıyım? Marx doğru söylüyor, evvela mürebbinin terbiyeye

ihtiyacı var. Sokağın ve sokaktakilerin cazibesi yanında benim kırık dökük düşüncelerim seslerini yükseltemiyorlar. Beraber olduğumuz saatlerde dünyamın kapılarını açamıyorum onlara. Hep beraber sokakta dolaşıyoruz. Neden? Tek başıma bırakılmaktan korkuyorum. Bu korkuda bir nevi ihanet var. Açılmayan bir kitap gibiyim. Küskün ve biçâre.

6.8.1963

BU MEMLEKETTE YAŞANMAZ MI?

"*Eğer pek yakınlarındaysan, birbirleriyle çekiştiklerini görürsün. Bakarsın kimi şu partiden, kimi bu partiden. Ama hele biraz uzaklaş, bir tepeye çık, tozu dumana katan bu süvarilerin topu birden sana bir tek toz bulutu, aynı toz bulutu halinde aynı olacaktır*".

Lucrece

Yeşiller-maviler kavgası Bizansın iliklerine işlemiş. Türk sarığı, Romalı tiarının yerine geçmeden bu şehvetperest ve tenperver sürünün tanrısı: cokeydi. Cokey topa tekme savuran adamın yanında Herakles'tir, hayvana kanat takan adam. Arabacılık tehlikeleri olan, kabadayılık isteyen, bilek ve yürek isteyen bir oyundu. Bugünün daha dişi, daha sırnaşık plebi kahramana değil karikatüre alkış tutuyor. Pleb kim? Hepimiz. "Tepeden bakınca aynı toz bulutu". Kulakları tırmalayan aynı şikâyet: bu memlekette yaşanmaz. Doğru! Kapitalizm, Bizansın canım havasını fabrika bacaları, egzoslar, genzi ve ciğerleri kemiren murdar kokularla yaşanmaz hale getirdi. Ama efendilerimizi tedirgin eden bu lağım kokusu, bu kıyamet gününü hatırlatan insan ve makina uğultusu, bu toz, bu sinek değil ki. Onlar İstanbul'un insanından şikayetçi. İstanbul'un insanından yani kendilerinden. Aynaya tahammülleri yok. Bu memlekette yaşanmaz diyenin yüzüne tüküresim geliyor. Bizans orospuları vaktiyle yavuz ve yağız Türk cündilerinin rüyasını görüyorlardı, şimdi Amerikan bahriyelisi sayıklıyorlar. Bizans hiçbir zaman kendine yetmedi. Ve kendinden memnun olamadı. Bizans Kleopatra'dır, doymayan ve bir gecelik vuslatını ölüm bahasına rayegân eden kadın. 1870 sıralarında Paris'i işgal eden Alman ordusunun adını hatırlamadığım kumandanı Lutece'i yakmak isteyince arkadaşı olan general sakın ha diyor, Paris'e dokunma, Fransa'yı bu şankr mahvedecektir.

Türkiye'yi yaşanmaz bulanlar, Türkiye'yi yaşanmazlaştıranlardır. Yani aydınlar, karaborsacılar. Bir kelimeyle tesadüfün başlarına bir ikbal tacı veya imtiyaz miğferi oturttuğu şuursuz ve mesuliyetsiz herifler. Çağdaşlarına küfredince yükseldiklerini, günâhlarından kurtulacaklarını vehmeden bir alay hergele. Bu memlekette yaşanır. Ama bu mülevves*, fesatçı güruhunu İsrail'in "bouc emissaire"i gibi, çalıp çırptıkları servetten tecrit edip sınırlar dışına dehledikten sonra.

GÜL VE DİKEN!

Zindanımızın kalın duyarlarından sızan ışık: şiir. O duvarları hiçbir güneş huzmesi aşamaz. Işık senin içinde varsa var. Duvardaki pırıltı dışardan gelmiyor. Anda ezeli'yi heykelleştiren adam: şair. Francois d'Assise, bahçesindeki gülfidanlarına atmış kendini, bütün dikenler yok olmuş. Francois dikeni aramış, gülü bulmuş, dikensiz gülü. Gül peşinde koşanların dikenle karşılaşması kaderin hoşlandığı oyunlardan biri.

7.8.1963

SOKRAT'I YARATAN EFLATUN

Sokrat'ı yaratan Eflatun. Belki de insanın Tanrıyı yaratması gibi bir şey bu. Tanrıyı konuşturması gibi bir şey. Jehova'yı, İsrail peygamberleri, hayallerinin çöl rüzgârları ile granitleşen çamurundan inşa ettiler. Sokrat belki ae bir Pigmalion heykeli. Eflatun, Alsibiyad, Ksenofon. Sokrat o üç menşurdan süzülen ışık. Belki Sokrat onları yaratmış, onlar Sokrat'ı. İnsanla Tanrı gibi. Antisten'in bedbahtlığı bir Eflatun bulamayışında. Şakirt üstadın hammaddesi. Alçı, mermer veya tunç. Doğu, emanetleri ehline tevdi için irfanı hisarlarla kuşatmış. Mabede bezirgânları sokmamış. Guru'lar on yıl odun taşıtmışlar çömeze. On yıl davar güttürmüşler. Ve mukaddes meşaleyi uzun ve çetin inisiyasyonlardan sonra tutuşturmuşlar eline. Mürit Doğu'da da, Avrupa'nın doğulaştığı Ortaçağda da bir cesed-i bî ruh. O kadavrayı canlandıran ruh şeyhin, mürşidin, pîrin nefesi. Sonra asırlardan devraldığı gizli dersleri kendisiyle beraber götürmüş hoca. Ve meşaleler, yıldızlar gibi, birer birer sönmüş. Gece başlamış, Şarkta. Sevgi çileyle gümrahlaşır*. Sokakta hazine bulan adam.

Bugünkü nesillerin irfana tepeden bakışı, irfanı hazır bir elbise gibi köşe başındaki mağazadan tedarik edebileceğini sanmasındandır. İlim şahsiyetini kaybetti. Hoca yürüyen bir manyetofon, bir mask, Zeus gibi kafasından bir Atena doğurmuyor, zürriyeti yok. Hoca çağdaş Türk cemiyetinde laf olsun diye sahneye çıkarılan bir figüran. Parya ve parya olduğunun farkında. Boğazı tokluğuna cambazlık, palyaçoluk, umacılık gibi üç ayrı mesleği aynı zamanda icraya memur bir hilkat garibesi.

Ben insan haysiyetine yakışmayan bu talebe-hoca komedyasını kudret ve kabiliyetim nisbetinde asilleştirmek hayaline kapıldım.

Örneğim yoktu. İrfanı, toprağı dişlerim ve tırnaklarımla kazarak yedi kat yerin dibinden çıkarmıştım. Çölün kumlarında altın zerreleri arayan adam. Musa'ya Tanrı sopanı at demiş. Ve sopa alâmet bir yılan olmuş. Garip bir mucize. Ama hiçbir yılan ışığa tükürmek ihtiyacı ile kıvranmaz. Hayat önce rüyalarımızla dökülüyor, yaprak yaprak ve dal dal. İnkisarlar arasında sıralama yapmak abes. Veren, mükâfat düşündüğü anda tefecidir. Ama kafasından kopardığı parçanın canavarlaşması hazin.

10.8.1963

DOSTO VE BİZ

Suç ve Ceza'yı kim tiyatrolaştırmış, hatırlamıyorum. Ama Dosto'dan okuduğum ilk eser o küçücük tiyatro. Okuduğum ve sökmeye çalıştığım: Fransızcanın nâmahremler için tehlikeler ve karanlıklarla dolu dünyasına, ilk defa olarak denize atlar gibi, cesaretle giriyordum. O karanlık dehlizde ışığına güvendiğim tek fener Şemsettin Sami'nin Kâmus'u (büyük sözlük) idi. C harfinde başlıyan M'de sona eren, dağınık, yırtık ve noksan bir Şemsettin Sami. "Suç ve Ceza"yı ne kadar anlamıştım, bilir miyim? Marmeledov'un meyhanede söyledikleri bu gün okumuşum gibi aklımda: *yoksulluk ayıp değil mösyö, ama sefalet*.. "Suç ve Ceza" baştan sonuna kadar okuduğum, büyük bir kısmını çevirdiğim, daha doğrusu çevirdiğimi sandığım ilk yabancı kitap. Bu bir keşifti. Ama Kristof Kolomb'un önüne Amerika'yı çıkaran kader benim karşıma da Dosto'yu çıkarmıştı. Yani benim hünerim veya "intuition"um rol oynamamıştı bu keşifte. Zaten Dosto'nun dünyasında tek başıma dolaşacak yaşta değildim. Kıyılarını gezdim ve küçük dünyama tekrar döndüm. Raskolnikof'un gördüğü rüyalar benim de gecelerimi doldurdu. Ben de yüzlerce tefeci kadını tereddüt

etmeden öldürebilirdim. Sonya'yı takdis etmemem mümkün müydü? O kitapta havsalamın almadığı tek taraf, kahramanların, daha doğrusu kahramanın Hıristiyanca nedameti* olmuştu. Sonra "Kumarbaz'ı okudum. Sarmadı. "Budala"da aradığımı bulamadım. "Beyaz Geceler", Maupassant'ın herhangi bir nuvel'inden daha cazip gelmedi bana. "Karamazoflar"ı sevemedim. Zira Balzac'ı keşfetmiştim arada. Ve O'na âşıktım. Dosto'nun Hıristiyan tarafı beni rahatsız ediyordu. Büchner, Nordau ve Marx beni mistisizmden öylesine soğutmuşlardı ki vaaz'a benzeyen her düşünceye kulaklarımı tıkıyordum. Zola'yı seviyordum, çünkü dinsizdi. Her mistisizm bir "mystification"du benim için. 1939'da Eminönü Halk Evinde Dosto'nun Jurnal'ini karıştırmış ve büsbütün hayal kırıklığına uğramıştım. Karşımda *lâbis'i libas-ı katranî*** bir keşiş vardı. Bir daha aramadım Dosto'yu. Çağımızın fikir anarşisinden bir parça o sorumluydu. Delilerle uğraşan bir deli. Belki derin, ama karanlık ve "miasme"larla dolu bir derinlik, bir kuyu derinliği. Dosto'ya düşkünlük hasta bir sempatinin ifadesiydi bana göre.

Tesadüf Dosto'yu yine karşıma çıkardı. Dün kızımla "Karamazoflar"dan okuduk. Cazip bir yolculuk. O ülkede gözleri bağlı dolaşmışım. Dosto'nun dünyası uçakla üzerinden geçilebilecek herhangi bir harita parçası değil.

Pierre Pascal'a göre, "Karamazof Dosto'nun "somme'u. Bu kitapta üstadın bütün hayat ve hayal tecrübeleri var. Bütün daha önceki eserleri yeni doğan bu prensesin beşiğine koşmuş, masaldaki periler gibi her biri kendinden bir parça armağan etmiş ona. Karamazof insanlığa son sözünü söyleyen Dosto'nun fikrî vasiyetnamesi. Bir yanda Tanrı'yı, Tanrının eserini topyekûn inkâr eden, şerri, işte eserin diye fantoş bir kadir-i mutlak'ın suratına tüküren İvan, ötede Alyoşa. İnsan ruhu, İblisle Rabbin mübareze meydanı. Şer, varlığımıza sülük gibi yapışan yabancı bir nesne. En büyük caniler bile bizim kadar, en az bizim kadar naif. Rusya'yı, hatta bütün insanlığı mahveden, babalarla çocuklar arasındaki uçurum. Bir ilerleyiş yok. Bir kopuş, bir sarsılış, bir kendini kaybediş, bir dengesizlik var. Nesiller arasındaki anlaşmazlık ilerleyiş değil. Rusya'nın Avrupalılaşması bir tehlike Dosto'ya göre. Bir ülke mazisinden kopamaz, kopmamalıdır. Aydın sınırların ötesinden basmakalıp ıslahat projeleri dileneceğine halkın içine inmeli, Rusya'yı ancak din kurtarabilir. Din yani Alyoşa. Tanrıya inanan bir sosyalizm. Garip bir Hıristiyanlık. Dâvayı reddetmek kolay şey.

Din problemi, şer problemi, Avrupalılaşma problemi... Bizim de gevelediğimiz mefhumlar. Ama kimsenin bu problemler üzerinde kafa

yorduğu yok. Biz Tanzimattan beri hazır elbiseye meraklıyız, hazır elbiseye ve hazır medeniyete. Tefekkür kılıçla fethedilmez. Bir parça kendi kafamızla düşünmek ne kadar güç!

Hugo, Mabeuf ten bahsederken, insanların, anayasa gibi, kralcılık gibi, meşrutiyet gibi, cumhuriyet gibi ham hayaller yüzünden birbirlerine düşman kesilmelerini anlayamazdı, diyor. Dünyada seyredilecek o kadar yosun, o kadar çiçek, o kadar ağaç varken, canım infolio'lar varken okunacak. Mabeuf, bütün politik düşünceleri tasvip ediyordu. Zira hiçbiri umurunda değildi. Hepsi de âlâydı rânaydı. Siyasetçilerden tek istediği, kendini rahatsız etmemeleri idi. Yunanlılar "Furie'ler"e, dilberler, mübarekler, güzeller adını verir. Mabeufün, çağdaşlarını zıvanadan çıkaran "izm"ler karşısındaki durumu buydu.

Hepimiz birer Mabeuf'üz. Ama ihtiyar Mabeuf bu gafletinin cezasını göğsünden yediği kurşunla öder. Daha doğrusu kefaretini verir şaşkınlığının. Bizim ne nebatlara karşı sevgimiz, ne kitap düşkünlüğümüz var. Ama insanlığı ilgilendiren en büyük, en hayati dâvalar karşısında ondan çok daha sağır, ondan çok daha körüz. Tabular, tabular. Her adımda şuura dur emrini veren bir jandarma neferi. Her kapının arkasında elinde bıçak bekleyen dilsiz bir harem ağası. Düşünme! Düşüneni iftiranın ve sefaletin lağımında boğduktan sonra ellerimizi yıkayıp, "*efendim, bizde filozof yetişmiyor*" diye ah-u vahlar.

Hem imtiyazlıların yani iktidarın, hem de liberal gençliğin en büyük Rus yazarı olarak kabul ettiği Dosto ölünceye kadar polis nezareti altında imiş. Rusya ile ne kadar benzeşiyoruz.

Yalnız bizde Dosto çıkmıyor. Zira Dosto'yu okuyacak saray yok. Saray mı? Kulübe var mı ki?

MANEVİ DALTONİZM *

Kimi kızılı göremez, kimi yeşili. Manevî bir Daltonizm bu. Hepimizini kafasında "no man's land"ler var. İnsan yalnız önünü gören bir araba beygiri. Cuvillier'nin "Manuel de Sociologie"sinde telefon rehberlerini kıskandıracak bir isim bolluğu karşısındasınız. Pîr-ü Berna* sosyoloji kelimesini ağzına alan herkes yazarın iltifatlarına nail olur. Yalnız İbni Haldun bir dip notuna misafir edilir. Marx yarım asırdan fazla arafta

bekledi. Bizim için bütün irfan dünyası bir memnu bölgedir. Batı. Hangi Batı? 1963 Türkiyesinde kominist olabilir miyim? Linç ederler. Kilise babaları örfün fermanı ile yasak. Çağdaş Avrupa'da düşünce turnuvasını temsil eden silahşorlar malum. Marksizm, geç bir kalem. Yüksek Hâkimler Kurulundan sözde liberal bir zatla konuşuyordum. Yıllarca zindanda süründükten sonra salıverilen komünizm zanlılarından söz açtım. Ahmet Akat'ın, Faruk Atay'ın ibret âmiz macerasını anlattım. Hakkınız var, dedi, ama ne olsa millî menfaatlar.. Bu adam için milletin beynini millî menfaatler adına köpeklere yedirmek milliyet perverlikti. 1914 savaşında şehir dolusu aydın kaybettik. O savaşı yedek subaylar yaptı. Yedek subaylar yani entelijansiya. Sonra Sevr ve Lozan.. Mustafa Kemal 150 aydını mektepten talebe kovar gibi sınır dışı etti. Zaten memlekette düşünen adam sayısı da aşağı yukarı o kadardı. Sonra sol cenaha döndü, onları da, kırkayak tepeler gibi ezdi. Cavit beyi astı. Sonra filozof istiyoruz. Kuzum ne filozofu? Demokrasi kahramanı İnönü beş hocayı kürsüsü ile beraber uçurdu. Tan matbaası sosyalist lider Tiritoğlu'nun himmeti ve hürriyet perver üniversite gençliğinin kuvvet ve kudreti sayesinde yerle bir edildi. Zekeriya radikal sosyalist bile değildi, demokrat ve oportünistti. Mütefekkir bir ip cambazı değildir. Bir İttihat ve Terakki fedaisi değildir. Voltâire'ler, Rousseau'lar bütün bir burjuvazi tarafından destekleniyorlardı. Rousseau'ya Fransa'yı terketmesini Zaptiye Nâzırı bizzat gelip haber veriyordu.

Harman beygirine verilen hürriyet, aydına ihsan edilenden daha büyük ve daha gerçek. Aydın yani başkasının kafasıyla düşünmeyen, yani hiç olmazsa çok kaba mitleri ve "mystification"ları yutmayan. Zavallı kinlerimiz! Meşrutiyet aydını için, frenkleşmiş Meşrutiyet aydını için, düşman İslamiyetti. Korkunç bir şaşkınlık içindedir o aydın. Sabih bey hem Osmanlı İmparatorluğu'na hayrandır, hayatının hilafetle beraber sona erdiğini söyler; hem İslamiyete düşman. Yani bizde "athee", düşünmemek için Allah'ı inkâr eder, meseleyi basitleştirir böylece. Düşünmemek için müslümandır, dogmaların gölgesinde, şâd, uyur da uyur. Yani işimize gelmeyen ne varsa çöp tenekesine atmak, rafa kaldırmak, inkâr etmek. Mecnun nesillerin arapsaçına döndürdüğü o kadar problem var ki, insanın feryat edip kaçacağı geliyor. Kaçanın anası ağlamazmış. Bu kadar erzel bir atasözünü ne boş imanlarda bulabilirsiniz, ne tavşanlarda. Kahraman Türk yumurtlamış bu cevheri ve on sekizinci asırdan beri arkasına bakmadan kaçmış. Avrupa kapitalizminin emr-i yevmilerini yalan yanlış tekrarlamayı tefekkür saymış. Hâlâ kaçıyor.

12.8.1963

SOKAKTAKİ ADAM VE YEĞENİM

Sokaktaki adam yeğenimden çok daha yakın bana. Meçhul olduğu için yakın, mağdur olduğu için yakın, meseleleri olduğu için yakın.. Mesele olduğu için yakın. Karabeti kana bağlamak, hayat hakkının kanla fethedildiği aşiret nizamı içinde abes olmayabilir. Aynı gök, aynı çadır, aynı gelenek. Kitap, büyüklerin öğütleri. Herkesin aynı dikkatle okuduğu bir ilmihal. Zaten insan münasebetlerini sperma'ya bağlamak insanı hayvanlaştırmak. Bu adam beni tanımaz, sevmez, beğenmez. Değer hükümlerimiz taban tabana zıt. El sıkışmamıza ne lüzum var? Ne hatıralarımızda iştirak var, ne rüyalarımızda. Pamuk ipliğinden biraz daha sağlam tek bağ: düşünce birliği. O da rüzgârın her an tehdit ettiği bir kandil. Düşünce birliği düşünen insanlar arasında olur. İnsanların kaçta kaçı düşünür? Düşünenlerin kaçta kaçı karşılaşır ve açılır birbirine? Burası Doğu. Ahırdan boşanan her azgın eşeğin vaktinizi, eserinizi, gururunuzu çiğnemek için palansız geldiği ülke. Bu adam bana ne verdi? Hiç. Ne verecek? Hiç. İnsanlığa mirası? Hiç. Ama istediği zaman vaktimi gasp edebilir, neşemi gasp edebilir.

Müdafaasızım.

Mabeuf'ün ağaçları, kitapları var, Marius'ün rüyaları. Anjolras'ın sevgilisi ihtilal. Karamazof baba bahtiyar bir domuz. Hayattaki trajediler sahnedekiler gibi "somptueux" olmaz. Promete'nin katlandığı işkence Eşil'in eserinde kaç sayfa tutar. İşkence tekerrür ettikçe işkence olmaktan çıkar, seyirci için. Ciğerinizi akbabalar kemiriyormuş. İlk şikâyetiniz bir sempati çizgisi yaratabilir çehrelerde. Sonra unutulursunuz.

ÇAĞDAŞ İNSAN, ROMAN VE TİYATRO*

Kitap kâinata açılan kapı. Ruh yazının icadından sonra ölümsüzleşti. Ehramlar* ahmak bir taş yığını. Granit homurdanır, mermer gülümser. Yalnız kitap konuşur. İnsanı kertenkele olmaktan kurtaran, soyumuzun hafızası. Kaybolmayan mazi. Tanrı bütün nevileri denedikten sonra insanı yarattı. Ve selahiyetlerini ona devretti. Kitap binlerce yılın ötesinden gelen ve binlerce yıl öteye taşan ses. Kitap bütün peygamberlerin mucizesi. Eflatun'u barbardan ayıran okumuş olması. Hepimiz maddenin mağarasına

zincirliyiz. Kitap mağaramıza akseden ışık. Pisliklerinden, ölümlü taraflarından sıyrılan insan, yalın kılıç insan. Kalp ve kafa.

Nordau çağdaş insanı yaratan romanla tiyatro diyor. Yani edebiyat, hayatı aksettirmiyor, hayat edebiyata uyduruyor kendini. Orta tabakanın yaşayış tarzını düşünün diyor Nordau. Ferdin küçücük bir dünyası var. Mutfağın, dükkânın, mektebin veya kilisenin dışında bir dünya olduğunu bilmez. İnsanlığın büyük acılarından, büyük zaferlerinden, büyük ihtiraslarından habersizdir. Ağlayan ve sırıtan bir robot. Tecrübe, hangi tecrübe..? Bu adam roman okur, tiyatroya gider ve ufuklar açılır önünde. "Kişi âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar". Sanatın kanatlandırmadığı hayal, beli kırılmış bir yılan gibi, sürünür sadece. Orta tabaka adamı okuduklarını tecrübenin mihenk taşına vuramaz. Hayali hakikat sanır. Ne prens görmüştür, ne aşkı tanır. Hayatı yeni bir buut (boyut) kazanır. Roman ve tiyatro önce çocuğu, kadını, gençleri hastaları damgalar. Parisli kadını yaratan, Fransız romancısı, Fransız gazetecisidir Nordau'a göre. Modaya tahakküm eden yazarlar nasıl isterlerse Parisli dilber öyle giyinir, öyle konuşur, öyle yürür, öyle düşünür. Ellerinde zemberekli bir bebektir, bütün telkinlerine uyar. Edebiyat kalabalığa sıhhatli örnekler verse bu tesir insanlığın hayrına olurdu. Ve Nordau çağdaş yazarlardan dert yanıyor. Gazeteler, cinayet haberleri, ırza geçmeler, yangınlar, su basmaları, yer sarsıntıları gibi haberlerle dolup taşıyor. Sanki cemiyette boyuna insan öldürülüyor, karı kaçırılıyor. Romanın da konusu: görülmemiş olan.

Okuyucu bu mağşuş* gıdalarla beslenmeye alışmış bir kere, heyecan peşinde koşuyor.

19. yüzyıl sonlarındayız. Edebiyata Zola ferman dinletiyor. Ve Nordau feryat etmekte. İyi ki sinemadan habersiz üstat. Edebiyat, Aşil'in kılıcı, açtığı yarayı hemen iyileştirir. "Paris Esrarı"nı okuyan hiçbir kadın Şuetliğe özenmez. Nordau'ın kendisi de edebiyat. Ama sinemada Nordau yok. Üstadımız buldukça bunuyor. Benim ele alacağım konu bu değildi..

17.8.1963

LEON BLOY'U OKURKEN

Nâlet bir adam Bloy. Isırır gibi yazan ve boyuna dişlerini gösteren bir adam. Uzaktan tanıyorum hazreti. Tanrıları benim tanrılarım değildi. Daha

çok düşmanlarıyla dosttuk. Ve tesadüfler... Leon Daudet ile hattâ Maurras'la daha sık görüştük. Onlar da düşman kampın nöbetçileri. Edebiyatta düşman kamp yok. Edebiyat kutuplarıyla bütün. Bloy biraz Necip Fazıl. Daudet daha çok Peyami Safa.

Fuhuş yapacağına sefaletle evlenmiş Bloy, Clemenceau'ya yazdığı mektupta öyle diyor. Üslup çarpıyor insanı. Daha doğrusu tırmalıyor.

Ama ikinci okuyuşta, geç diyorsunuz, tekrara tahammülü yok nüktelerinin. "Sefalet İblis'e benzer diyor, birini yakaladı mı etrafını bokla kuşatır".

"Gelinin Korteji"nde, bir lağımcının kurnazca kalbini çelen kadın, o lağımcıya teslim olmuyorsa, orospularla katillerin kurduğu bir dîvanda mahkeme edilecek. On dokuz asırdır Hıristiyanlığın ispat ettiği kanun bu. Bizi arzudan ve ümitsizlikten mahvediyorsun, ey Şehvet'in Asma Bahçesi! Cemiyetin bütün sütunları desteğin. Deniz gibi dalgalı ve çılgınsın. İçine girilemeyen korkunç bakire! Zehir sunucu! Ölümün sakisi, şahane hayvan.. Göklerin derinliğinde akıp giden yıldızcıklar bize senden daha yakın, çok daha yakın. Etrafında bir alay kara domuz. Sen düpedüz fahişe olacak kadar temiz kalpli olsaydın, onlar da insan olarak kalabilirlerdi belki. Sen uslu akıllı bir bakiresin, lambasını söndürmeyen bir bakire. Beklenmeden gelen kocanın vecit* ve hazları için hazırlanmış. Ne entarini kirlettin, hoş entarin de yok ya, ne tenini. Hoş kirlense de umurunda değil ya... "

Her halde mistik bir mânâsı olacak bunların. "Samson'un saçlarını kırpan, masumların kökünü kurutan, işkencelerin dişi peygamberi, kokmuş bakire, haksızlığın aynası, cinnetin tahtı... Maddenin, hayâsızlığın, küfrün saksısı.. Açlığın kulesi, ağıtların, diş gıcırtılarının burcu.. Yer altı dehlizlerinin kapısı.. Ölüm yıldızı.. Can çekişenlerin ihtizarı, derdi olmayanların avutucusu..."

Roinard'ın "Gelecek Asırdan Portreler" adlı kitabını resimlendirmesi için Henry de Groux'ya telkinlerde bulunuyor: Kim? Bloy mı?

Alfred de Vigny, karanlık bir gecenin içinde küçük bir fildişi kule.

Edgar Poe, ağzının üstünde yılanlardan bir bıyık. Mallarme'nin şapkasına düşen bir göktaşı.

Gerard de Nerval, ellerinde müjdecilere has taç.

Domino oynayan Rüya ile Hayat. Bir pazar'ın döküntüleri.. Lautremont, ressam, bir canavarı atölyesine davet ediyor. Flaubert, yirminci yüzyıla kusmaktadır.

Goncourt'lar birbirinden kıkırdakla ayrılan iki kaçakçı.

Valles, Homer'i kenefe atan bir Serseri.

Ernest Renan, bir kapı üzerinde içerde adam var yazılı ve sıkıntıdan patlayan Eflatun.

Taine, yaptığı binanın altında kalan bir inşaat müteahhidi. Tolstoy, Rus kitapçılarının mabetten kovdukları bir İsa. Balzac, kocaman bir göz, o kadar.

İbsen, kader kelimesini yazan bir goril.

Rimbaud, Himalaya'nın eteğine yestehleyen* bir cenin-i sâkıt*.

Verlaine, çamurda boğulan bir melek.

Şeytan insan için neyse, İngiltere dünya için o.

20.8.1963

KADERİMİZİ ÇİZEN CEMİYET*

"Tout est bien sortant des mains de l'Auteur des choses, tout degenere entre les mains de ITıomme". Cenevreli saatçinin oğlu tarihe nâra atarak girer. Akademiye yolladığı iki risale on sekizinci yüzyılın suratına fırlatılan iki bomba.. Mnıe de Varens'in jigolosu, dehasının fecri karşısında elpençe divan durmayan çağına "Mane Tekel Fares" diye haykırır. Yıkılacaksın, çünkü doğru yoldan uzaklaştın.

"Emile" bir inşa cehdi. Ama yıkıcı henüz elinden kazmasını bırakmış değildir. Her şey Yaratanın elinden çıkarken güzel. Bu bir nâra. "Discours"ların ilk cümleleri de öyle değil mi? Güzel olan her şey ne? Yaratan kim? Elinden çıkarken ne zaman? Konuşan bir filozof değil, bir pamfleter, bir ideolog. Her şeyden murat yalnız cansız tabiat, yalnız çiçekler, kuşlar, kelebekler değil, Rousseau'nun zoru hemcinsini tokatlamak. Hemcinsini yani çağdaşını. Filozoflar asrının, ince, zarif suni insanını.. Eşyayı yaratan, kâinatı ezel atölyesinde inşa edip kurdelesini

kesmiş. Her şey güzel. Bataklıklar, çöller, ejderhalar ve insan, mağara insanı. Tutalım ki "Emile" yazan haklıdır. Yaratanın şaheserlerini ısrarla tahrip eden insan da Yaratanın çocuğu değil mi? Güzel yaratılmışsa güzel'i nasıl bozar? Kitab-ı Mukaddesin Şeytan'a yüklediği suçları, üstadımız hemcinsinin cılız omuzlarına yüklüyor. O halde hilkatin büyük hatâsı insan. İhtiyar Zerdüşt'ün Angro Menyü'sü. Hem kendini, hem tabiatı tahrip eden bir ucube.

Kader, Galya ormanlarında Doktor Guillotin'in iki devri kandan çizgilerle, daha doğrusu kan dolu bir uçurumla, ikiye ayıracak olan korkunç makinasının direklerini geliştirmektedir. Servet küstah, sefalet tehditkâr. Filozof mezarcı.. Voltaire'in kahkahasında, yakın harabelerin rüyasıyla sermest bir baykuş uluyuşunun şeametli* ahengi var. Gözler ya doğacak fecirlerin hasretiyle yaşlı, ya muhayyel bir mazinin nostaljisiyle mahmur. Fourier bu çökmeye mahkûm medeniyeti üç sütun üzerinde yükselen garip bir binaya benzetecektir: süngü, açlık, fuhuş. Bernardin de Saint-Pierre bakir ormanların, küreklerin "violer" etmediği ummanların şairidir. Fransa yorgundur. Zaferden yorgun, mağlubiyetten yorgun, sefahatten yorgun, sefaletten yorgun. Burjuvazisinin iştihası gittikçe kabarmakta. Saray istikbalinden habersiz. En revaçta mit: iyi kalpli yabani miti.. Altın çağ yalnız zamanın külleri altında kaybolan bir belde değil, denizlerin ötesinde de mevcut. Ummanı aşınca Eldorado'ya kavuşacaksın. Sen de böyle bir Eldorado yaratabilirsin. "Emile"i oku. Hayal sarayı, gerçeğin granit temellerine dayanmazsa bir üfleyişte yıkılır. Gerçek veya gerçeğe benzeyen. İnsanların hali yürekler acısı. Neden? İnsan Tanrının çizdiği yoldan ayrılmış. Nasıl ve niçin? Rousseau bu sualleri cevapsız bırakır. Ama belli ki şuur altında konuşan "peche originel" masalı. Ne kadar yedi canlı bir masal bu.

Soyumuz ilahî misyonuna ihanet etti. Ne yaptı? Köylerden uzaklaştı, sarayı ve salonu icat etti, kadınlaştı, çıtkırıldımlaştı, nanemollalaştı.

Eskiden, yani bilinmeyen bir zamanda kurtla kuzu sevgiyle kucaklaşırken kişi oğlu bahtiyardı. Düşüş ne zaman başladı? Cenevre Akademisi'ne yolladığı ikinci risalede üstat felaketimize başlangıç olarak ferdî mülkiyetin doğuşunu ileri sürer. İnsanlık ondan sonra iflah olmadı, der. "Emile" daha az ihtilalci, Rousseau daha durgun, hatta bir mânâda daha konformist.

Oscar Wilde, şu yedi yaşındaki çocuğa bakın der, ne kadar cici. Sonra şu haytaya bakın, yirmi yaşında, nobran*, edepsiz, lanet. On iki sene evvel o da bir çiçek kadar, bir kuş kadar sevimliydi, o yavrucuğu bu hale getiren cemiyetinizin terbiyesi.

Altın Çağın mazide değil, istikbalde olduğunu ilk haykıran Saint-Simon. İnsanlık, ummanların ötesinde bir altın şehir olmadığını çoktan öğrendi. Kızılderili de eski bir medeniyetin mirasçısı, siyah derili de. İnsan her ülkede hilekâr ve yırtıcı. Kadın yalnız on sekizinci asır Fransa'sında orospulaşmamış. Yaratanın her şeyi güzel yarattığına kurbağalar bile güler. İnsan yarattığı heykeli boyuna düzelten bahtsız bir sanatçı. Henüz çok acemi. Zaruret tünelinden hürriyet meydanına çıkamadı henüz. Tabiat kuvvetlerine sözde hükmediyor. Elbette elli bin sene öncekine kıyasla çok daha hür, çok daha güçlü. Ama bu gelişme pek zikzaklı bir yol takip ediyor. Geriye dönüşler bocalayışlar ve dünle yarının, karanlıkla ışığın ezeli cengi. Vedaların, Avesta'nın terennüm ettiği sonsuz kavga. Beş bin sene on bin sene, Vişnu'nun bir soluğu. Zerdüşt'le Russell veya Yacnavalkiya ile Sartre arasında çok az fark var. Ana dâvalardan hiçbiri Eflatun'dan beri yeni hal suretine bağlanamadı. Terakki teferruatta. Ve on dokuzuncu asrın hayat üslubunu baştanbaşa değiştiren sanayi inkılabına rağmen insanın kafası değişmedi. Devler her çağda vardı. Claude Levi-Strauss'un cilâlı taş devrinden sonra en muazzam ihtilal dediği sınai fetihler, insanoğlunun madde üzerindeki hâkimiyetini bir hayli genişletti. Doğru ama hangi insanoğlunun? Üç buçuk Avrupalının. Ve soyumuzun ruh dengesini bütün bütün alt üst etti. Rousseau'nun haklı olduğu taraflar var. Bırakın altın çağ efsanesini, üstadın yaşadığı çağ bile, 1938 sonrası dünyasına göre, ne kadar kaygısız, ne kadar rahat.

İnsanın elinde her şey bozuluyor. Neden? Her şeyi düzelten de insan değil mi? Bir et pıhtısını bir ışık mihrakı haline getiren terbiye, insanın eseri. Azizler de, peygamberler de, kahramanlar da insan. Hepsi, hepsi cemiyetin eseri. Ama çok defa müessirin* rolü, eseri öfkelendirmek. Juvenal'ı isyan yarattı. Promete gök kubbeden yıldızları söküp ilkel insanın kulübesini ve gönlünü ışıkla dolduran isyan, Tanrıya isyan. Spartaküs, insana isyan. İnsana yani imtiyaza ve bencilliğe. Cemiyet üvey ana olduğu zaman insan kahramanlaşıyor. Yani dâhi iki taşın çarpmasından doğan kıvılcım gibi iki kaderin çatışmasından doğuyor. Lacenaire'i de cemiyet yaratıyor, Marx'i da. Ama bunların ikisi de cemiyetin dışında. İkisi de cemiyete rağmen mevcut. Cemiyetin içinde birçok cemiyetler var,

Versailles bahçeleri gibi tarhlara* bölünen bir cemiyet. Ama tarhların hudutları belli değil.

İnsanı cemiyet yaratır. Hangi cemiyet? İnsan cemiyetle tam bir uyuşma halinde olduğu zaman tarihi yoktur. Doğar, yaşar, ölür. Tarihi yaratan, fertle kalabalık arasındaki anlaşmazlık, yani dram daima bir çelişmenin eseri. Fertle cemiyet kaynaştığı zaman terakki yoktur. Beraber otlayan, beraber geviş getiren adsız bir sürü vardır sadece, "on" vardır. Cemiyet kendine benzemeyen bir çocuk doğurduğu zaman onu beşiğinde boğmaya kalkar. Boğarsa mesele yok. Boğmazsa ya diz çöken bir isyankâr, bir Beaudelaire, bir Rimbaud, bir Breton çıkar, ya cemiyete diz çöktüren bir cebbar gelir, Sezar, Napolyon, Hitler. Cemiyet çok defa gübre. Zambakla o ufunet* arasında karabet* arayabilir miyiz? Her büyük adam kucağında yaşadığı cemiyetin üvey evladıdır. Zira yarınki veya dünkü veya ötelerdeki bir cemiyetin çocuğu, kendi cemiyetinin değil. Marx, avukat Marx'ın oğlu olmaktan çok, Saint-Simon'un, Rousseau'nun, Hegel'in çocuğu. Rousseau'yu Rousseau yapan, yüzünü görmediği annesiyle ayyaş babası mı?

Kaderimizi çizen cemiyet, fakat ona ırzımızı teslim ettiğimiz anda erimişizdir. Denizdeki herhangi bir dalgayız. Dalgaların tarihi var mı? Şahsiyet, görünen cemiyet içinde görünmeyen cemiyeti seçip tahtını onun bağrında kurmak suretiyle fethedilir. Her şahsiyet bir kopuş, bir olmayana, olacağa bağlanıştır. İnsan, tabiatı değiştirirken kendini de değiştirir, diyor Marx. Yalnız tabiatı değiştirirken mi? Büyük adam devlerin sırtına tırmanan cüceymiş. İnanmıyorum. Daha doğrusu dev Goliat, yani yürüyen bir dağ parçası; sırtındaki cüce Davut, yani zekâ. Büyük adam bataklığı baraj haline getiren yaratıcı. Kalabalığı tekme ile uykusundan uyandıran kılavuz. Ama çok defa tekme ile uykudan uyanan Caliban, efendisini parçalar.

Oscar Wilde'e göre, tabiat bir mezbele, güzeli yaratan: insan. Belki doğru. Ama hangi insanı ve hangi güzeli? Şairler olmasa yıldızlar bu kadar güzel olur muydu? Tabiatın çehresindeki siyah peçeyi kaldıran: insan, yani sanatkâr. Tarih öncesi, karanlık. Soyumuzun on binlerce yıl süren, yüz binlerce yıl süren macerasından habersiziz. Mohanco-Daro veya Harappa, New York veya Washington'un küçük çapta bir örneği âlimlere göre. Altı bin sene evvelki bir örnek. Şu halde teknik sahada da göz kamaştırıcı bir ilerleyiş yok. Fark kalitatif değil, kantitatif. Ama Hegel'den beri kantitatif farkların kalitatif farklar haline geleceğini bilmeyen kalmadı. Harappa'da

matbaa yoktu. Mohanco-Darolu kâhin, arzın dört bucağındaki fikir adamlarının fetihlerinden habersizdi.

Michelet doğru söylüyor. Tarihi yaratan insanla kader, ruhla madde arasındaki mücadele. Tabiat hep aynı tabiat. Ama insan hep aynı insan değil. Ummanlar dehşetinden bir şey kaybetmedi. Ne var ki çağdaş Ulysse'in emrinde yüzen şehirler var. Ve Jüpiter'in silahını emekleyen bir çocuğun parmakları bir avuç ışığa kalbedebiliyor. Hasımlardan biri boyuna ilerledi. Nesiller fetihlerini nesillere devretti. Gerçi bu madalyonun bir tarafı. Bütün bu zaferler bir parça göz boyayıcı.

Jean Rostand tabiatın sırlarından bazılarını aşırdık, diyor. Yani ilim adamı çok defa ne yaptığını bilmeyen bir büyücü çırağı.

Tabiat kuvvetlerini uysal bir arslanla oynayan çocuk gibi mıncıklıyor. Ya arslan kızıverirse. Will Durant hiç de iyimser değil. Zelzele devi şöyle bir dizlerine dayanıp arzımızı sallayacak olsa ne kulübe kalır, ne gratsiyel, diyor. İki robotun yanlış bir hareketi nereden geldiği, niçin geldiği hâlâ bilinemeyen bu ahmak yuvarlağı yeniden kaoslaştırabilir. Yani barut fıçıları üzerinde rakseden birer sarhoşuz. Ağzımızda sigara ve elimizde havai fişekler.

Galiba fetihlere sıfırdan başladık. Yaratan çok toydu. Taşı yarattı, bitkiyi yarattı, hayvanı yarattı. Nihayet insan göründü. Yaratan bütün haklarını ona devretti. Kâinatın bu yeni misafiri nihayet bir milyon yaşındadır. Elbet hatâları olacak. Şahikalara ancak tırmanarak çıkılabilir. Homo sapiens yaratandan haklarını devraldığı günden beri hayli işler başardı. Ustasından geri kalacağa benzemiyor. Ustası ne oldu? Rousseau Tanrı dememek için Eşyanın Yaratıcısı diyor. Korkak ve utangaç bir dindarlık. İngilizce mütercimi "God"u yapıştırmış. Hâlbuki Protestanlıktan Katolikliğe, Katoliklikten Protestanlığa bir odaya geçer gibi atlayan üstadımız Tanrı isminden pek hoşlanmamaktadır.

Kainat bir hammadde deposu. Onları biçimlendiren insan. Belki onlar biçimlendikçe insan da başkalaşıyor. Tekniği yaratan insan, yeni bir insan yaratan teknik. Yaratan'ın elinden çıkarken her şey ham halat. Neye yarayacağı belirsiz. Güzel de, iyi de insan icadı. Yalnız hilkatin atölyesinde çalışan, yani yeni bir dünya parçası, yeni bir düşünce, yeni bir terkip yaratan ustaların sayısı bir asırda üç beş. Ötesi mevaşi. Sen onlardan biri olmaya çalışacaksın. Feyzi -i Hindî en güzelini söylemiş: *"Yokluk zulmetiyle bağlıysan topraksın, kafanda tanrısal ışık yanıyorsa: arş..*" Tanrısal ışık

yanıyorsa, yani Tanrıların soyundansan, Tanrıların cemiyetindensen. Zerdüşt, Yacnavalkiya, Demokrit, Pisagor, İsa, Buda.. Bir hayli kalabalıktır bu Olemp. Oradaki tanrılar birbirlerine diş gıcırdatmaz. Silahları yıldırım değil, kalemdir. Karılarımıza, kızlarımıza göz koymazlar. Bataklıktan gökler süzülen bir tarla kuşu gibi, kasıklarıyla düşünen ve göbekten aşağısıyla yaşayan bu azgın hergele sürüsünden uzaklaşmaya bak. Şahikalara, şahikalara... Yoksa gübresin, leş gibi gübre...

22.8.1963

BİR PORTRE

Namuslu olsak önce senin elini sıkmamamız gerekirdi dostum. Seksen yıl bu memleketin dışında yaşadınız. Bu memleketin ve bütün memleketlerin. Her devir sizi kırk haramilerin sefahat sofrasında gördü. Siz onlarla yol kesmediniz, belki, kervan vurmadınız. Ama her akşam kadeh tokuşturdunuz kırk haramilerle. Kırk haramiler milletin bir parçasıdır. Siz milleti sırtından vuranların uşağı idiniz. Çehreniz morg masalarından çok daha beliğ. İmparatorluğun içindeki kurt sizdiniz. Meşrutiyeti siz kemirdiniz. Cumhuriyet sizin yüzünüzden panayır gösterisine döndü. Namuslu olsak önce sizin elinizi sıkmazdık dostum. Anadolu'yu boğazlayanların kanlı pençelerini muhabbet ve ihtiramla sıkan bir el bu. Açlıktan ölmemek için ayaklanan Türk işçisini yere sermek için İtalyan polisinin eline kamçı tutuşturan bir el. Belki bir dâvası vardı yüz elliliklerin. Dövüşüyorlardı. Ali Kemal hatâsını hayatıyla ödedi. Siz Cünye'nin portakal bahçelerinde kadehinizi Akdeniz meltemleriyle tokuşturarak cezasız kalan hıyanetlerinizin tadını çıkarmaya baktınız. Siz bir ursunuz aziz dostum. Hiçbir zaman sahneye çıkmazsınız. Sinsi, korkak ve daima geride. Şarkı söylemesini öğrenen bir gorilsiniz.

Terbiyeli bir goril. Hiç gazaya katılmamış, bütün cinayetlerden komisyon almışsınız. Siz bir sahte vekarsınız dostum. Ezelî ve ebedî bir kâselis. Tarihimizin en karanlık, en kirli sayfası sizsiniz.

Seksen yıldır devam eden bir trajedinin son aktörlerinden birisiniz. Aktör değil, figüran. Daha doğrusu suflör veya şakşakçı. Sempatiksiniz de. Herhangi bir "vice" gibi sempatik. Bizansı öldüren de sizdiniz. Siz bir mezarcısınız, dostum.

Kefen soyucuların ortağısınız. Fakat kadeh tutmaya, enjektör tutmaya, ud tutmaya alışık elleriniz, tabut tahtalarını sökemeyecek kadar nazlı ve nâziktir. Mezarcısınız, odun kırıcının hık diyicisi olarak. Seksen senede tek dost edinemediniz. Yalnızsınız. Ölüm gibi yalnız. Yürüyen bir mezar taşısınız. Avrupa kapitalizminin bir üfleyişte mezar taşına çevirdiği yalancı bir aydın. Mütarekede İngiltere'nin kulu idiniz, 1915'te Almanya'nın. Siz ancak insanların kulu olabilirsiniz. Şimdi dişleri sökülen bir goril gibi sevimli ve masumsunuz. Size iftira ettim dostum.. Siz sadece Osmanlısınız. Osmanlı, yani epiküryenler sürüsünden bir domuz. Fezâhatlerinin* farkında olmayacak kadar mesuliyetsiz ve şaşkın. Şuursuzluğun, köksüzlüğün, tarihten kopuşun en canlı timsali. Evet suçsuzsunuz, bir kedi kadar, bir katilin sofra artıklarını yalayan bir kedi kadar, sayyad (Avcı) bir insan karşısında salta* duran bir köpek kadar suçsuzsunuz.

8.9.1963

GÜTENBERG'E, SİRSEYE VE DAHA BİRÇOK ŞEYLERE DAİR

Tanrıların mucize göstermiyorlar, yoksa öldüler mi? Has bahçende dolaşan yok. Tanrıların konuşmuyor. Kızgın aygırlar, sarhoş goriller ve İmparatorluk Roması'nın en kirli muhabet evinde senelerce çalışmış gibi yüzsüz, sırnaşık orospu sürfeleri*.Kaynağın yanında susuzluk: aşk.

Şuursuz bir büyücü, Gütenberg. Işığı paçavraya hapsetmiş. Eflatun bir kaldırım kadını gibi her isteyenin yatağına koşuyor. Şuursuz bir büyücü, Gütenberg. Ortaçağın keşişleri matbaaya şeytan icadı demekte yerden göğe kadar haklıydılar. Asırları kutulara doldurmak, tanrıları, peygamberleri işportada satışa çıkarmak. Dehanın tuğla kadar değeri yok. Fazileti bakkal terazisinde ölçen bir cemiyetin iki buçuk liraya satılan bir Balzac'a göstereceği itibar iki buçuk liralık herhangi bir metaa göstereceği itibardan farksızdır. Kitap bir köprü, bir kayık. Kitap bir safra. Şu raf, Himalaya, öteki Olemp. Şimdi de Sina'nın önündesin. Bak, İsa neler söylüyor. İsa mı? O da kim? Bunların coğrafyasında Himalaya buzdan libasa* bürünmüş, lüzumsuz bir taş yığını. Olemp gazoz markası. Demek Kleopatra'ya tahta sildirecek kadar nasipsiz bir nesil bu. Apollon'a twist oynatacak kadar nasipsiz. Krezüs'ün dilsiz oğlu babasının kellesini uçurmaya hazırlanan İranlı bir askere: "Asker, diye bağırmış, o Krezüs". İnsanın sabahtan akşama kadar haykırası geliyor: karanlıktasınız, hâlbuki odanız, hâlbuki odalar,

hâlbuki dünya ışıkla dolu. "Fiat lux" demeniz yeter. Demiyorsunuz. İçinizde harem ağasının ıstırabı da yok. Samanın, nasırın, tırnağın hissizliği. Kasasında ölen Rothschild belki de sermedi* bir vuslatın sermestisi (Sarhoşluğu) içinde gözlerini kapadı. Cimri gerçek bir "jouisseur"dür, sevgilisine gözleriyle sahip olabilen bir sanatkâr. Gobseck'i düşünün, hudutsuz bir kudretin verdiği erişilmez istiğna. İstese bütün vicdanları satın alabilir, Paris'in bütün kadınlarına öptürebilir buruşuk ellerini, gazetecileri emr-i yevmilerini neşre memur edebilir. Yapmıyor. Cimri, cemiyet dediğimiz kuklalar yığınını zirveden seyreden bilge. İpler elinde ama bu oyunda aktör de, rejisör de olmak istemiyor. Siz bir "jouisseur" de değilsiniz.

Altınlarını cam karşılığı dağıtan kızılderiliyi hiçbir zaman gülünç bulmadım. Cam altından çok daha asil. İsrail peygamberlerinden beri altın lanetlenmiş bir madendir. Pıhtılaşmış kan, adı tarihin bütün cinayetlerine karışmış bir habis ruh. Cam güzel, çünkü kirli bir mazisi yok. Cam güzel, çünkü kalbi var, kırılıverir. Cam, ışığa dur diyen bir duvar değildir. Cam, kadeh. Cam, pencere. Deli İbrahim Osmanoğullarının en akıllısı. İnci balıklara atılmak için yaratılmış olmasaydı denizlerde ne işi vardı. Siz inciyi değil, beyni ve aydınlığı lağıma hapsediyorsunuz. Sardanapal sofrası açılan bir kucak gibi sizi beklerken deve dikenleri kemirmekle meşgulsünüz. Venüs dö Milo'ya arkanız dönük, dişi köpeklere ihtirasla sırıtıyorsunuz. Sirse galiba domuzları insanlaştırdın, sadece insanları öfkeden, utançtan öldürmek için ahırların kapısını açtın, bunları tekrar ahıra sok Sirse.

11.9.1963

ISTIRAP HULÂSA* EDİLMİYOR

29 Ekim 1942. Elazığ'dayım. Arkamda kirli, korkulu, karanlık yirmi beş sene. Attila'nın atlılarından daha zalim yıllar, rüyalarımın hepsini çiğnemiş. Dost bi-perva*, felek bi-rahm*.. Tesadüfün yoluma çıkardığı çakıl taşlarıyla bir kulübe, bir liman inşa etmek istiyorum. Yeni bir dünya burası. Belki, belkileri olan bir dünya. Kader karşıma hapishane gardiyanı olmak için yaratılan bir müdür çıkarıyor. Berber çıraklığından gelme bir müdür. Çocuklarımı seviyorum, mesleğimi seviyorum. Az sonra kader tırnaklarını göstermeye başlıyor, çok az sonra. Yağmurlu bir kış akşamı. Karım sancılanıyor. Kimseyi tanımıyorum henüz. Param yok. At hırsızına

benzeyen sarhoş bir doktor karıma kürtaj yapıyor. Kan revan içinde sedire bırakılan kadınla aynı yatağa uzanıyorum. Sonra ikinci bir çocuk daha kaybediyoruz. Haksızlıklar birbirini kovalıyor. Solculuğumuza dair rivayetler dolaşıyor. İçimde iki büyük korku: Polis korkusu, frengi korkusu. Polis korkusu. Polisin beni neden bu kadar ısrarla takip ettiğini hâlâ anlamış değilim. Bu, insanda itisaf* manisi yaratacak kadar garip bir kovalama. Bahaettin stajyerliğimi öğretmenler kuruluna getirmedi. Maarif vekaletinden bir de ihtar aldık. Hâlbuki bütün zamanımı, bütün enerjimi mektebe veriyordum. İki yıl böyle geçti. Karıma Elazığ Lisesi'nde açık bulunan coğrafya hocalığını vermediler. Neden vermediler? Hâlâ bilmiyorum. Karım yeniden gebe kaldı. Doktor bu defa hayatı tehlikede dedi. İstanbul'a döndük. Gözlerim hayli yorgundu, rapor aldım. İkinci raporum tıp fakültesindendi, kabul etmediler. Meğer hâlâ stajyermişim. Gelmezsen malulen mütekait* sayılırsın dediler. Koştuk. Müdür İnetaş "geç kaldınız", dedi, "sizi yardımcı öğretmenliğe başlatırım, vekâlete yazarız, kararınız çıkar". Karım İstanbul'daydı, yalnızdım ve elli lira geçiyordu elime. Otele 60 lira veriyordum. İki sene cansiperane hocalık yaptıktan sonra, yardımcı öğretmenlik! Soğuk bir kış. Ve gurbet.. Anadolu'da bekârlık bir kâbustur. Kitap yok, arkadaş yok. Mektep, meyhane, otel. Donmamak için içmek. Düşünmemek için içmek. Delirmemek için içmek. Galiba bir ay dayanabildim. Pek sayın vekâletten haber çıkmadı. Hayatımı devam ettirmek için tek yol kalmıştı: dolandırıcılık.

İstifa ettim. Daha doğrusu çok acı bir mektupla durumu vekâlete arzedip İstanbul'a döndüm. Ve anladım ki Elazığ'daki hayat bütün mihnetleri*, bütün mahrumiyetleriyle güzelmiş. Ben değildim artık yaşayan. Karım Zeynep Kamil'e gitti. Caddebostan'dan Zeynep Kamil'e bir kaç defa yürüyerek gittim. İşim yoktu, param yoktu, dostum yoktu. Ufak tefek sattım. Satacak bir şey de kalmadı. Kayınbirader her gün yeni bir hakaretle şahsiyetimi ezmeye memur bir işkence memuru idi. Vazifesini bir an bile ihmâl etmeyen bir işkence memuru. Hayatından sorumlu olduğum bir kadın vardı. Bu kadına frengi aşılamış olmaktan çok korkuyordum. Bir Davala-ciro mu doğacaktı? Mahmut Ali üç aylıkken plajdan kaçtık. Elli lira avans almıştım. Duvarından yıldızlar görünen soğuk bir odada yatıyorduk. Gece yarılarına kadar çalışıyordum. Ama bahtiyardım. Bahtiyardık. Haftada bir et yiyemiyorduk. Aylarca evden çıkmıyordum. Çocuğum büyüyordu. Sonra Gümüşarayıcı'ya taşındık. Karım tekrar gebe kaldı. Kayınbirader çocuğu aldırmamıza taraftardı. Daha çok çalışmak zorundaydım. Kitap bitmeden para vermiyorlardı. Kitap bitmiyordu. İki küçük odaya sıkışmıştık. Karım

mutfakta çalışıyordu. Mahmut Ali arabasında oynuyor veya ağlıyor, ben çalışıyordum, otomat gibi çalışıyordum. Karım da, ben de çok zayıfladık. Veremden şüphelendim. Bedava gittiğim bir doktor arkadaş "yorgunluk ve gıdasızlık" dedi. Hanımı tedavi ettirmek lazımdı. Tek sefahatim vardı: arada bir Üsküdar kahvesinde dama oynamak. Ümit doğdu. Erenköy'e taşındık. Yahut Ümit Erenköy'de doğdu. Ev kirasını kayınbirader veriyordu. Ve Babıâli kurudu. O sırada beklenmedik bir kapı açıldı. Üniversiteye girdim, Nacak sokağa taşındık. Hayatımın en güzel yılları orada geçti. Yoksulluk devam ediyordu. Ama yorulmuyordum. Çocuklar tabiatın kucağında sereserpe büyüyorlardı. İlk büyük hatam, oğlumu Şişli Terakki'ye vermek oldu. Esaret halkası tekrar takıldı boynuma. Ve çocuklarım benden uzaklaştı. Hastahane bu uçurumu genişletti, Paris büsbütün derinleştirdi. Sonra birbirini kovalayan felâketler. Karımın hastalığı, Hasanpaşa. Karımın tekrar hastalığı. Bu trajediyi sayfa sayfa yazmak lâzım. Istırap hülasa edilmez. Zaten birçok şeyleri söyleyemiyorum ki. Tablo onun için silik ve ahenksiz. Çocuklarımı mahalle mektebine vermeliydim. Galiba bu konuda işlediğim en büyük hatâ onlan Şişli Terakki'ye yollamam oldu. Lükse alıştılar. Sahte bir takım kıymet ölçüleri edindiler. Onları da mahvettim, kendimi de. Ama gözlerimin beni yarıda bırakacağını kestirebilir miydim? Bu, içinde bulunduğum şartlar yüzünden büyük bir hatâ oldu. Şimdi, şimdi ne yapacağım?

12.9.1963

ONLAR SÜRÜ YAVRUM*

Kervanlar geçiyor uzaktan, yollar sisli, ufuk görünmüyor. Faust meçhulü sattı Şeytana. Olmayanı sattı. Yıldızlara tırmanan bir merdiven hayat, bir ucunda madde, âciz ve hantal; bir ucunda, Tanrı. Gorille Pascal, taşla goril arasındaki sonsuzluk. Sisler arasında kaybolan kervan: sürü. Kahkahalar, çığlıklar ve sükût. Sonra yeni bir kervan. Tarih ummanının ölü dalgaları. Faust ruha ne kadar inanıyordu. Faust yıldızlara tırmanan merdivenin kaçıncı basamağındaydı, bilmiyorum. Ama iskeletini ışığa kalbeden ermişlerin yanında, çırpınan bir tecessüs Faust. Tenin tecessüsü. Canavarı zincire vuramamıştı. Biten bir şarkıyı yeniden söylemek istiyordu. Başlanmamış bir şarkıyı belki de. Kitapta kitabı aramamıştı Faust.

Stuart Mill sekizine basmadan bitirmiş Plutark'ı, hem de Yunanca aslından. Ne Yunanca bilen tek aydın var yurdumuzda, ne Plütark tercümesi.

Rousseau'nun babası sokaktaki adam. Ama sabaha kadar Plütark okuyan bir sokaktaki adam. Ben Plutark'ı okumadan öleceğim. Plütark'a kütüphanemin kapılarını açtım, çok geç geldi ve somurtarak oturdu tahtına, birçokları gibi. Hepsi dargın bakışlarını üzerime dikmiş: Plütark, Eşil, Eflatun... ve yüzlercesi. Ben bir Faust kadar da yaşayamadım. Ve yaşayamayacağım. Spinoza olmak isterdim. Bir izbede ciğerini cam tozları tırmalarken yeni dünyalar yaratan Spinoza. İsa ile çarmıha gerilmek isterdim. Spinoza da konuşmuyor benimle, uzaktan görüyorum onu, aramızdaki mesafe boyuna azalıp çoğalıyor, gözlerinde bütün gök. Çiftleşmek solucandan gergedana kadar her boydan aktörün katıldığı bir komedya. Soluk almak, yestehlemek gibi. Ne güzel, ne çirkin. Uzviyetin ruha taktığı zincir. Ruha dişlerini geçiren uzviyet. Ruh, uzviyete burunsalık taktığı ölçüde ruh. Köpek gibi peşinden gelmeli iskelet, hırlamamalı, havlamamalı.

Onlar sürü yavrum. Zincirlerinden başka kaybedecek neleri var? Karanlıktan geldiler, karanlığa gidiyorlar. Ummandaki dalgalar gibi sayısız. Tarihi yok bu sürünün. Macerası yok. Yıldızlara tırmanan merdivenden habersiz. Yürüyen, esneyen, tepinen ve öğrendiği sesleri tekrarlayan uzviyet. Kafanın vecdinden habersiz. Bu sarhoş karnaval alayını yıldızlar, yüzbinlerce yıldız, kayıtsız bakışlarıyla seyrediyor. Hepsinin hayatı üç kelimenin içinde, hatta bir kelimenin: yaşamadılar. Kaya nasıl beyin olmuş, bilen yok. Yapma çiçek gibi ürpermeyen, kokmayan, yaşamayan milyonlarca, milyarlarca beyin var. Bu kervanın arkasından koşma çocuğum! Onların yöneldiği iklimlerde sam yelleri eser kış yaz. Sarayları çingene çadırından daha sevimsizdir. Ne yapsınlar? İsa, "onları affet Allahım" diyordu. Onlar mı Allahı affetsin, Allah mı onları?

Mefisto, asil Mefisto, aziz Mefisto! Mefisto gerçekten asil mi? Tanrının nesi Şeytan, oğlu mu, kardeşi mi, babası mı? Tanrı amorf*, bulutlar gibi, sükût gibi, cinnet gibi. Neden Şeytanı Âdem’e secde ettirmeye kalkmış? Atını senatör yapmak Kaligula'ya yaraşır. Ben şeytanı da tanımıyorum. Gençliğim bir Çakyamuni'ninki gibi binbir gece masallarını yaşıyarak geçmedi. Uzviyetim çöller kadar susuz. Ama bu hasretin, bu isyanın, bu tecessüsün homurtularını boğan başka bir hasret, başka bir isyan, başka bir tecessüs var: kafamınki. Perikles Atina'sında sağır ve dilsiz yaşamak. Evet, Tantalı anlıyorum, Tantal benim, kitaplar cüzzamlı gibi kaçıyor benden, kitaplar yani insanlar. Kitapların dışında yok insan, daha doğrusu kitaplarla kaynaştığı ölçüde insan, dışardaki. Ben putperest değilim. Kitaba

tapmıyorum. İçindeki ses, içindeki ışık, içindeki sevgi, içindeki ruh, içindeki çile, içindeki gözyaşı, içindeki aşk, içindeki tecrübe, içindeki Tanrı çekiyor beni. Hayatın dört yol ağzındasın delikanlı! Ve şehzadelerin karşısında yollar üçe ayrıldı., bu yolların yalnız biri mutluluğa gider. Sarp, dikenli, gösterişsiz bir yol. Ama uçuruma açılmayan, yalnız o. Seninle yeniden dünyaya geldim. Sende yaşamak istiyorum. Sende veya sizde.

Sen.. İsterdim ki yandıktan sonra dirilen Simurk gibi sende yaşayayım. Süprüntülerimden, cürufumdan temizlenerek..

Kasırgalı bir deniz. Kayalara koşan gemi. Ve kuleden avazı çıktığı kadar bağıran nöbetçi. Sen yıldızlara tırmanan merdivendesin çocuğum! Ama haberin yok. Bakışların ayakkabılarına takılı, samanyoluna değil. O ehramın zirvesine yaklaşman için uçurumlar atlamaya ihtiyaç yok. Panayır yerindeki kalabalık bir hayalet, simülakr, bir tuzak. Seni sırtımda taşıdım bu durağa kadar. Beni de taşıyanlar olmuştu. Ama artık dizlerim dermansız. Hafız İdris ve Hafız İdris'ler seni bu durağa getirmek için yola çıktılar. Uyunmaz bu durakta.

Ormanda uyuyan şehzadeler uyumak için yaratılmış, galiba. Tanrıların sofrası iltifatına muntazır. Bilsen neler anlatacak sana Epikür. Sezar'ın sabırsızlandığını görmüyor musun? Kant yine her zamanki gibi keyifli, Hayyamla kadeh tokuşturacak. İşte Marx da geldi.. Eflatunla öpüşüyor. Hepsi., hepsi orada. Konfîçyüs'ü tanımazsın. Hangisini tanırsın ki.. Hepsi, hepsi seni bekliyor.

Dante'nin Cehennemde kılavuzu Virjil'di. Cehennemde ve ârafta. Ben âraftan ileri geçemedim. Geçemem de artık. Ama sana cennetin haritasını veriyorum. Unutma ki biraz da seni taşıdığım için dizlerimin dermanı kesildi. Bu bir şikâyet değil, bir ikaz. Nerelerden geçtik, bilemezsin. Kucağımda uyuyordun. Kumların ateşi dudaklarımı yaktı, gözlerimi kuruttu. Gözbebeklerimi kör bir kuyuya çevirdi, yollar ve yıllar. Senin gözlerin ışıl ışıl. Yürüyen bir heykel gibisin, dinç ve dik. Nerelerden geçtiğimizi bilemezsin.. Rimbaud'nun sarhoş gemisi bir komedya. Arkana bakma. Şimdi Endülüs hükümdarının hazineleri içindesin, içindesin ya. Dünyada başka hazine yok çocuğum! Gözlerini neden bağlıyorsun, neden kapıyorsun? Dünyada başka hazine yok. Saadeti milyarlarca yıldan beri el yordamı ile arayan milyarlarca uzviyet. Topraktan geldiler ve toprak oldular. Toprak olmayan, yaşayan birkaç bin, belki birkaç yüz bin. Nuh'un gemisinde kaç insan vardı, Epikür'ün bahçesinde kaç insan? Kalabalığı

sevmek, kalabalıkta erimek değil çocuğum, kalabalığı aydınlatmak. Işık olmak için yanmak lâzım. Yıldızlaşmak kolay değil. Brahman olarak doğanların paryalığa hakkı yok.

Ali Bey Brahmanlaşan parya. İradenin zaferi, sabrın zaferi, güvenin zaferi. Hayatla pençeleşen terkedilmiş bir kadın. Ve sırtında bir beşik, bir beşik, yani bir dağ. Ali'yi tanıdığım zaman herhangi bir talebeydi. Yalnız arıyordu, mürşit arıyordu. Ve inandı. Ali o günden beri yürüyor. Ben sırtımda taşımadım Ali'yi. Yalnız "al ve oku" dedim. Aldı ve okudu.

Condillac'ın heykeli gibi her gün bilgisi biraz daha arttı Ali'nin. Biraz daha ham halatlıktan uzaklaştı. Yonttu kendini. Bir Apollon heykeli değil bu. Bir Minerva heykeli değil. Ama hayvanı insandan ayıran sınırı aştı artık. Sabrın mucizesi. Sabrın ve güvenin. Kendini bir annenin iradesine teslim etti. İradesine ve kalbine. Sonra bana teslim etti. Brahman olarak doğmadı o. Cedleri onu bir duraktan bir durağa taşımadılar. Bakkal olmak için yaratılmıştı, bakkal veya çırağı. Kadere hükmünü değiştirten bir iyi niyet. Kaderi yumuşatan bir tevazu. Sen bu merhaleleri çoktan aştın. Dünyaya Brahman olarak geldin. Endülüs hükümdarlarının hazineleri içindesin. Başında bir taçla doğdun çocuğum, tanrı olarak doğdun. Tanrı olduğunu ne zaman anlayacaksın? Ne zaman çingene çocuklarıyla kaydırak oynamaktan vazgeçecek, ne zaman elindeki kemikleri köpeklere fırlatacak, ne zaman bakışlarını iskarpinlerinden yıldızlara kaldıracaksın? Sana bir saray hazırladık. Yüzlerce insan uğrunda ıstırap çekti. Hepimiz birer karalamayız. Seni hazırlamak için dünyaya geldik. Birer piyedestaliz. Üstüste yığılan bu heykel kaidelerini, kader, sen oturasın diye inşa etti. Sen her şeysin ve hiçsin. Bir avuç toprak veya bir güneş. Ne kadar yerinde olmak isterdim! Niçin konuşmuyorsun Safo'yla. Madame de Stael seni beklerken çingene kızlarının peşinden koşmak niye? İstesen dünyalar senin olurdu. Dünyalar zaten senin. Ama bilmiyorsun. O bir parya veledi. Sokakta kaydırak oynayacak. Sarayı yok. Sarayı yok ki. Bırak leş kargalarını, köpeklere imrenme! O bir parya veledi, itlerle kemik yalasın bırak. Hiçbir zaman Tanrıların sofrasında yeri yok. Çocuğum benim, çağdaş dünyada zirvelerin etrafında korkuluklar yok. Brahman somnambülleşirse tahtından yuvarlanır, batağa, lağıma, süprüntü tenekesine. Ve parya veledi adım adım yükselebilir arşa. Dikkat et, arşın birinci katındasın, arş yedi kat. Yol kaypak, kaygan ve ilerde karnaval palyaçolarının rengârenk çadırları, davullar. Davullar değil, cazlar. Parya veledi için, hüsran diye bir kelime yok. Çamurda doğdu, çamurda ölecek. Zaten çamur parçası.

İdeali bir zengin köpeği kadar bahtiyar olmak. Veyl, veyl şahikada doğanlara!.. Atacakları her yanlış adım ömürboyu boğazlarına sarılacak bir vicdan azabı. Biliyorum ağaç meyvesini geç verir. Çam bir günde boy atmaz. Ama...

13.9.1963

BERGSONA, YARATIŞA, SANATA DAİR*

İki nevi kitap vardır diyor Ruskin, konuşup susan kitap, düşünen kitap. Biri sohbet gibi fâni ve külfetsiz; öteki Atman. Bizden sonra yaşayan ruh. Galiba Kayserling'in logos sper-matikos dediği bu. Gebe bırakan (veya gebe kalan) kitap. Ama her kitap partönerine göre spermatikoslaşabilir. Herkes "Discours de la Methode"dan veya "Contrat Social"den gebe kalmaz. Edebiyat dünyasında umulmadık "paternite"lerle karşılaşırız. Fikret'in Hak'ka götüren örümceği. Belki ışık-kitap, ruh-kitap, sperma-kitap yazar istese de istemese de doğar. Belki çevreyle ilgisi yoktur. Yaşar, yaşamaz ayrı dâva. Nietzsche Zerdüşt'ü bakkal çırakları için yazmadı. Fikir bazan kayayı parçalar ve fışkırır. Acaba öyle mi?

Bergson'u dinleyelim: "*Madde bölen ve berraklaştıran nesne… Kendi başına terkedilen bir düşünce, unsurların kucaklaştığı bir yığın, tek unsur mu var içinde, birçok unsurlar mı, bilemeyiz. Bir akış. Her akışta bir karışıklık mevcut. Düşüncenin açık seçik olabilmesi için kelimelere bölünmesi şarttır, kelimeleşmesi şart. Kafamızdan geçenleri aydınlık olarak idrak etmek için onları kâğıda dökmekten başka çare yok. İç içe geçen mefhumlar ancak o zaman nizama girer, ayrılır birbirinden. Demek ki madde vaktiyle ilk hayat hamlesinde sarmaş dolaş olan temayülleri, fert fert, daha sonra da kişi kişi ayırır, belirtir, çözer. Madde emeği de kamçılar. Madde olmasa emek de olmazdı. Sadece düşünce olan düşünce, sadece tasarı olan sanat eseri, sadece hayallenen şiir, henüz bir emeğe mal olmaz. Şiirin kelimede gerçekleşmesi, sanat görüşünün heykelleşmesi veya tablolaşması emek ister. Emek güçtür, acıdır, ama yarattığı eser kadar, hatta yarattığı eserden daha değerlidir. Onun sayesinde bizde olandan fazlasını halkedebiliyoruz, kendi varlığımızın fevkine yükselebiliyoruz. Madde olmasa böyle bir emek de mümkün olamazdı. Madde cehdimiz karşısında direnir, madde cehdimiz karşısında boyun eğer., hem bir engel, hem bir alet, hem bir uyarıcı*".

Söylediklerimle pek ilgisi yok bu satırların. Ama onları bir kere daha okumak ve çocuklarıma okutmak arzusunu yenemedim. Kaldı ki konuya damdan düşer gibi girmez Bergson. Bu parça da bir bütünün kolu veya kanadı. Güzel olan o bütün. Devam edelim:

"*Hayatın mânâsı ne, niçin yaratıldık? Bu konular üzerinde kafa patlatan filozoflar şu noktaya dikkat etmemişler: hayat, kendisi söylüyor bize niçin yaratıldığımızı, hedefe varıp varmadığımızı açıkça belirtiyor. Mutluluk duyuyorsak vardık hedefe, haz demiyorum. Haz bir tuzak. Canlı varlık hayatını devam ettirsin diye böyle bir oyun icat etmiş, böyle bir yem bulmuş tabiat.. Haz, hayatın hangi yöne atılması gerektiğini bildirmez. Oysa mutluluk daima bir fethin, bir zaferin, bir galibiyetin belirtisidir. Hayat yeni bir başarı sağlamıştır. Her mutlulukta bir zafer havası var. Nerede mutluluk varsa, mutlaka bir ibda ("creation") var orada. İbda ne kadar zenginse mutluluk o kadar derin. Çocuğunu seyreden anne, mutluluk duyar; onu et ve ruh olarak yarattığını bildiği için duyar bu mutluluğu... Servet ve itibar mutluluk vermez insana, bir takım hazlar sağlar. Düşüncesine biçim veren sanatçının, yeni bir keşif, yeni bir icat sağlayan bilginin duyduğu mutluluğu düşünelim. Size bu adamların şöhret için çalıştıklarını, duydukları büyük mutluluğun uyandırdıkları hayranlıktan ileri geldiğini söyleyecekler. Büyük hatâ! İnsan başarısından şüphe ettiği ölçüde övülmek ister, pohpohlanmak ister. Gururun temelinde mahviyet vardır. Emin olmak için takdir bekler sanatçı. Vaktinden evvel doğan çocuğu pamuklara sararlar; sanatçı da eserinin hayatiyetinden şüphe ettiği için sıcak bir hayranlıkla sarıp sarmalamak ister onu. Yaşayan, yaşayacak olan bir eser halkettiğine inanan kimse metihleri ne yapsın? Şöhret vız gelir ona. Vız gelir, çünkü tanrısal bir mutluluk duymaktadır. Demek her alanda hayatın gayesi: yaratış. İnsanın kendi kendini yaratması, kendini aşan bir varlık yaratması dünyadaki zenginliklere her an bir yenisini katması...*"

Bergson daha çok şeyler söylüyor. Üzerinde uzun uzun düşünülmesi gereken şeyler. Gerçek bir anne davet edildiği ziyafetten çocuklarına da pay ayırmak ister. Onlarsız boğazına dizilir lokmalar. Bu parçayı iki sene evvel oğlumla okumuştum. Hafızasında iz bırakmadı. Hâlbuki Bergson da gebe bırakan bir yazar. Belki sığ, belki yeni değil her söylediği, ama düşünen ve düşündüren bir hoca. Bir şair, bir büyücü. Ribot'nun dediği gibi bir virtüöz. Ben Bergson'u Sekip Tunç'un kitabından tanıdım. Galiba onuncu sınıftaydım. Deniz çabucak bitmişti. Lisan bilmiyordum. Ve tek kitabı yoktu

elimde. Ama yine de sarmıştı beni Bergson. Sonra Marx çıktı karşıma. Ve "Yaratıcı Tekâmül" yazarı nâzik bir reveransla sahneden çekildi. Neden Bergson'u sevdiremedim çocuklarıma? Herhangi bir kedi yavrusu kadar ilgi görmüyor zavallı...

Tanrı kendini seyretmek için yaratmış dünyayı. Ama bu yetmemiş. Şeytanı yaratmış. İnsanı yaratmış. Ben, "creation"un kendi kendine yeteceğine inanamıyorum. Sanat, başkası için yaratmak. Bir nevi cihangirlik. Yeni bir ülke fethedeceksin, ama yalnız kendin için değil. Bergson her emek acı, diyor. Doğum sancısı elbette ki ürkütücü. Bu sıkıntıya sırf doğurmuş olmak için katlanılır mı? Kadın katlanır, bu çoğalış, bu meyve veriş onun ezelden beri aslî vazifesi. Sonra çocuk bir dayanak onun için, gösterecek, övünecek. Kaldı ki doğurmayan kadınlar da var. Doğurmak istemeyen kadınlar var. Kafanın "creation"u daha sıkıntılı. Daha az tabiî.

Bu konuyu derste işlemiştim. Söylediklerimi hatırlamıyorum. Ama daha vecitli, daha parlak, daha inandırıcı idi konuşmalarım. Çünkü "spontane" idi ve alkışlayanlar vardı. Bir fetih arzusunun kamçıladığı "creation"du bu.

Bu başsız kıçsız düşüncelerin üzerine kim eğilecek? Kütüphanemde hüsnünü teşhir eden binlerce güzel boşuna çağdaşlarımdan iltifat beklerken bu derme çatma satırların okuyucu beklemesi gülünç. Kendisi için yazmak, aynada suratını seyretmek gibi aptalca bir davranış. Kaldı ki ben kendimi aynada seyredemiyorum. Belki karanlık bir odada yalnızlığını unutmak için şarkı söyleyen adamın psikolojisi. Belki yangından mal kaçırmak arzusu, yok olmamak.

Çevremdekilerin her yanlış adımı göğsümü çiğniyor. Mademki bir düşeş kaderi değiştirmiyor, hayatı müselsel* işkence haline getirmek, tasalanmak niye? Mark Orel sana bunları mı öğretti? Ne yapsan herkes kendi hayatını yaşayacak. Nesiller hep aynı tanrılara secde etse tarih olmazdı. Max Nordau'ı dinleyelim: "*Bir akşam tesadüfen zengin bir hanımefendinin yanına oturmuştum. Salon âdabı konuşmamız gerekiyordu. Elbette onu ilgilendirecek konulardan söz açmalıydım. Kaplıcalara yaptığı son seyahati anlattı. Trouville'de bilseniz ne kadar eğlendim, diyordu. Gündüzleri şahane elbiselerle dolaşıyordum, parmağı ağzında kalıyordu herkesin, akşamları Casino'da gelsin bakara*. Hanım ipe sapa gelmez dedikodularıyla kafamı adamakıllı ütülemişti. Hanımefendi, dedim, günlerinizi daha faydalı meşgalelere hasredemez miydiniz? Hayır diye kestirip attı, en faydalı*

meşgale en çok hoşuma giden. Hoşunuza gidecek başka şey bulamaz mıydınız? Sinirlendi. Herkesin kitap yazması mı lâzım? Doğru, dedim, ama kitap yazmak tuvalet teşhir etmekten, bakara oynamaktan daha asil, daha insanca bir meşgale olsa gerek. Katiyen, dedi, katiyen, hiçbir fark yok arada. Bazısı kitap yazarak eğlenir, bazısı kumar oynamakla, sadece zevk meselesi. Ama insanların çoğu zatıâliniz gibi düşünmüyor, belki de, diyecek oldum. Ne biliyorsunuz, dedi, etrafımdakiler hep benim gibi düşünür, başkalarının hükümleri ise beni zerre kadar ilgilendirmez. Ama efendim, en mükemmel, en hürmete lâyık insanlar entelektüel meşgaleleri, kumardan, süslenip püslenmekten daha üstün bulurlar. Edebiyatçı gerek Devlet nezdinde, gerekse cemiyette bakara oyuncusundan veya göz boyayıcı tuvaletler teşhircisinden daha çok sayılır. Ne diyorsunuz, diye gülümsedi, hiç farkına varmamıştım. Dolaştığım bütün muhitlerde o bakara oyuncusu veya göz boyayıcı tuvaletler teşhircisi dediğiniz insanlar, kitap yazanlardan çok daha fazla ilgi, çok daha fazla hürmet görmekteydiler. Bozguna uğramıştım."

14.9.1963

13 RAKKAMI

Şuurun kovuklarında akla dil çıkaran bâtıl inançlar yaşar. Çürük diş gibi çıkarıp atılması güç inançlar. Spencer tezatlarını halledemeyenlere karşı fazla insafsızdır. Sofrada tuz dökülünce uğursuzluk olacağına inananları pigme'lerle hem ayar tutar. O zaman hepimiz birer pigmeyiz. Şuurun kovuğunda akla nanik yapan bu bâtıl inançları kulaklarından yakalayıp aydınlığa çıkarmak zor. Mesela 13 rakkamının bende uyandırdığı "malaise" ne zaman başladı, niçin başladı? Rakkamla kader arasında nasıl bir illiyet* düşünülebilir? Gerçi hayat, tezatların dil çıkardığı bir sahne. Ama peşimizden gelen bu mahalle çocuğu inanç, büsbütün utandırıcı. Herkesin içinde ensenize şamar indiren acaip bir yoldaş. Ayın her on üçünden felaket beklemek.. Felaket takvimle hareket etmez. Sonra felaket ne?

15.9.1963

CİNNETE, ÇÖKEN BİR CEMİYETE, TÜRK BURJUVAZİSİNE DAİR

Homo duplex. Tatsız bir dramda hem aktör, hem seyirci olmak.. Belki gerçek faciayı görmemek için hayalî facialar halkediyorum. Diş ağrısı çeken adamın ayağını dağlatması. Makina bozuk.

Makina her zaman bozuktu. Cinnet, illetle netice arasındaki muvazenesizlik*. İlletle netice arasındaki münasebetin önceden tayin edilmiş şekilleri var mı? Var. Tepkileriniz ortalama insanınkine uyacak. Ortalama insan kim? Elbise giymiş goril, köse ve çaçaron. Tepkileriniz ancak kendi iz'an ve irfan seviyenizde bir hemcinsinizinkilerle büyük farklar gösteriyorsa kantarın topu kaçmıştır. Hem doktor, hem hasta. Gerçekten hasta mıyım? Bu bir gölün sathı gibi en küçük rüzgârla ürperiş hayra alâmet sayılmıyor. Fenerin camları kırık, lambanın ışığı boyuna raksediyor. Ama kucağında yaşadığım şartlar içinde bu sarsıntılar normalin normali değil mi? Bu "super-emotivite"nin kökü biyolojik, gövdesi sosyal. İnsan ya kafasıyla, ya gönlüyle, ya etiyle yaşar. Ya mazide yaşar, ya istikbalde yaşar. Mazi lağım, istikbal uçurum. Kafam önüme atılan kemikleri yalamaya mahkûm bir sokak iti. Gönül.. Hangi gönül? Ne bekliyorum? Kardan heykel yapan adam. Tutunmak istediğim her dal kırılıyor. Ve bir harman beygirinin erzel hayatı. Etrafımdakiler buhranlarıma tabiat kadar kayıtsız.

"Creation"un câvidâni* zevkler sunduğu gerçek. Ama "creation" hürriyet içinde olur. Fizik ve moral hürriyeti. Cemiyet., cemiyetin pençesi cahil bir ebenin kirli elleri gibi kafatasımın içinde; yaşamaya başlayan her cenini boğuyor. Hep başkalarına feda ettim kendimi. Kişiliğimin yarı mermer, yarı balçık heykeli zamanın fırtınalarına göğüs geremez. Kitapta gerçekleşemedim, çocuklarımda gerçekleşebilsem.. Bu, inkisardan inkisara sürüklenen adamın belki de son rüyâsıdır. Bu rüyadan uyanmak istemiyor. Ama..Çöken bir cemiyetin kucağındayız. Öldükten sonra yaşıyor bu insanlar. Buna yaşayış denmez. Uzviyetin ihtilâsı. Türk burjuvazisi kırk haramilerden daha haysiyetsiz bir çete. Çete bile değil. Bul karayı, al parayı. Bu burjuvazinin iki marifeti var: hayâsızlık ve el çabukluğu. Hiçbir zaman düşünmedi bu sınıf. Burnunun ucundaki felaketi görmeyecek kadar ahmaktır ve piçlerini asefal birer hilkat garibesi gibi kaldırımlara boşaltıyor. Bu bir sınıf değil, bir panayır grubu. Batıda tarihin akışını değiştirdi

burjuvazi, sonra ihtiyarladı, bunadı, hastalandı. Ama Flaubert'in bütün küfürlerine rağmen asildir. Flaubert de o sınıfin evladı değil mi? Burjuvazi on dokuzuncu asrın cihangir sınıfı. Kazandığı her zafer bir sabrın, bir zekânın, bir keşfin mükâfatı. Burjuvazi servetini sokakta bulmadı. Hazineyi bekleyen ejderleri kuyu başından uzaklaştırdı. Toprağın bağrından fışkırttı medeniyeti. Bizde Galata sarraflarının açıkgözlüğüne özenen soyguncu, kapıcılık yapmaktan âciz, köksüz ve köpükten ibaret beş bin kişi, on bin kişi., mühendisiyle, eczacısıyla, fabrikatörüyle, plajcısıyla hergele. Toprak ağaları bu heriflerden daha necip, daha civanmert, daha hâlis. Bunlar tefeci. Ve biz aynı mahallenin, aynı iklimin içindeyiz.

17.9.1963

NİSVAZ, KUZGUNCUK'TA BİR YALI

Galiba Nisvaz'da karşılaşmıştık. Çehresini hatırlayamıyorum. Hafızamın perdesine aksedip silinen hayallerden biri. O yalnız ses, yalnız jest olarak belirli belirsiz bir hatıra. Zaten Nisvaz tımarhane'nin şubesi gibi bir yerdi, o tarihlerde. Her anfitrion'un dehasına mukaddesatı üzerine yemin etmeye hazır bir alay aç. İhsan Altay, kadehler ikiyi aşınca Stalin'e talimat vermeye başlardı, Sadri Ertemin gedikli dalkavuğu idi, dalkavuğu, belki de pezevengi. Sadri'nin paracıkları bütün o köksüz, evsiz ve âvâre delikanlıların telaşla koştukları meşale idi. Arada Suphi Taşhan damlardı. Hazret bir gün üç buutlu şiiri keşfederdi, ertesi gün dört buutlu şiiri. Parmakları nikotinle kınalı, saçları dağınık, gözleri mahmur., yakışıklı çocuktu Suphi. Nisvaz entelijansiyasının, Nâzım'dan üstünsün, Mallarmâ'den büyüksün diye zıvanadan çıkardıkları zavallı Suphi. Bir gece evvel masasında elpençe divan duranlar ertesi gün jigolodur derler yahut İngiliz entelicans servisinden para aldığına yemin ederlerdi. Renksiz kokusuz bir adamdı Faiz. Eski bir plağın cızırtılı sesi ve yel değirmenlerini hatırlatan kollarının havada çizdiği daireler. Sonra avukat oldu, gazete çıkardı. Bütün benzerleri gibi bir avuç köpük. Sözde sevişirdik. Takdir kârımdı. Geçen gün kitapçılarda adım geçmiş, Nizam'ın oğlu, âlimdir, fâzıldır, uzun zaman Fransa'da bulundu demiş. Hazret kaba etine diken batmış gibi fırlamış ayağa, yok efendim, demiş, ne Fransa'sı, insanları tanımıyorsunuz, ona gelinceye kadar vs. Bu zatla en son yirmi iki sene evvel karşılaşmıştık. Zaten sekiz on defa gördü beni. Fransa'ya gidip

gitmediğimi ne bilir. Yârân acıyarak Cemil Meriç bitti diyorlarmış, başlamadı ki bitsin.

Hâfız'ın, bir an hayâsızlık sonra ebedi huzur mısraı gerçeği kucaklamıyor. Sade Markisinin hayatı bir fazilet havarisininkinden daha ferahlı değil. Kolomb'un önüne Amerika'yı çıkaran tesadüf 1936'da Kuzguncuk'taki yalı'ya sürükledi beni. Sırrı yapışkan sesi ile üstadım diye seslendi, size genç bir arkadaş getiriyorum, erkân-ı harp olacak bir arkadaş.. Bahçede oturduk. Üstat hep âfâkî konuşuyordu. Ben rüyamın içinden görüyordum onu. Üstat herkes gibi beni de mezbahaya ayağı ile gelen bir koyun saydı, biraz derince kırptı yünlerimi. Ne kadar garip. O gün Kuzguncuk'taki yalıya gitmesek hayatımın seyri baştan başa değişecekti, tevkif edilmeyecektim, peşime polis takılmayacaktı, karımı tanımayacaktım. Kuzguncuk'taki yalıda dehasına inanmış bir adam otururdu. Her demagog gibi cümleleri baltalaştırarak konuşur, Rabbın ilhamına mazhar bir resul pozu takınırdı. Kuzguncuk'taki yalı bir Sina idi. Ve her resul gibi itisafa* uğramıştı bu resul. Her resul gibi bir mitle haleli idi. Sonra Bağlarbaşı'na otağ kurdu. O kadar yalnızdım ki. Göğüs boşluğunda bir saat zembereği vardı, üstadımın, büyük bir eser hazırlıyordu, biz hepimiz mimar efendimizi beslemek, kuracağı âbideye taş taşımak zorundaydık. Sesi yumuşaktı hep. Tırnaklarını saklayan bir yaban kedisi. Mükemmel bir polis müdürü, bir savcı, bir Osmanlı kadı askeri olabilirdi.

18.9.1963

DUSSAULX VE JUVENAL'İN DÜNYASI*[27]

Haylaz bir çocukmuş Dussaulx. Babasını çok erken kaybetmiş. Ve gemi azıya almış. Kederinden kahroluyormuş annesi. Ama yavrusuna bir şey söyleyemiyormuş. Bir gün kardeşine dökmüş içini. Meğer Dussaulx da duyuyormuş söylenenleri, annesine verdiği ıstırap öyle üzmüş, öyle üzmüş ki çocuğu., ve insanlık bir Dussaulx kazanmış. Ağaçtan düşen Vico, uşaklardan dayak yiyen Voltaire, trenden atılan Gandi.. Dussaulx'un hayat hikâyesini Hasanpaşa'da okuttum oğluma. Hiçbir şey anlamadı. Bir ömrün akışını değiştiren büyülü söz! Ben yıllardan beri kelimeleri bazan gözyaşlarımla bazan zehirle, bazan şefkatle yoğurarak bunu başarmaya uğraşıyorum. O kadar yalnızım ki. İnsanlar her gün kucaklaştıkları trajediden habersiz yaşıyorlar. Soydan cellat Sanson için, kellesini

uçurdukları ıstırap çeken birer insan değildi. Kağıt kesen bir mücellit kadar soğukkanli idi Sanson. Veya ameliyat yapan yaşlı bir doktor kadar.

Dussaulx'yu Galatasaray'ın arka sokaklarından birinde keşfettim. Cabanis'le yan yanaydılar.

Juvenalin dünyasında ilk kılavuzum Paul Albert olmuştu, ama cehennemi penceresinden seyretmiştim.

İmparatorlar Roma'sını Dussaulx ile dolaştım. Vecitle, ürpererek. "Mel'un Hiciv, Mukaddes Hiciv" yazımın iki kaynağı vardı: Vapereau, Paul Albert. Zavallı Dussaulx, bir gece, geç kalmış bir yolcu gibi çaldı kapımı. Yanında Nietzsche vardı... Bütün Nietzsche'ler geç çaldı kapımı... Dussaulx'yu kimseye okutamadım. Ne La Harpe'la tartışmaları ilgilendirdi çağdaşlarımı, ne Rousseau'yla kavgaları. Oysaki onsekizinci asır Dussaulx'ların asrı. Ölümün taştan uykusuna dalan Tiberler Roma'sını uyandıran o Juvenal'ı tanıyan var mı ki? Tanıyan yok. Tanımak istiyen de yok. Juvenal Gütenberg'in bütün muzipliğine rağmen bu mezbeleye girmiyor. Bütün büyükler gibi. Tanrıyı ancak Kelimullah görebiliyor.

Çağımız Juvenal yetiştirmedi. Bu çöküşte kataklizmlerin azameti yok. Bir çöküşten çok, bir çözülüş, bir kokuş.

18.9.1963

OLEMP'E GİDEN ADAM

Olemp'e tırmanan adam yarı yolda kaldı. Cinler çelme taktılar. Yılanlar kesti yolunu. Olemp'e giden adam başını göklere kaldırdı. Sevdikleri oradaydılar. Musa'nın gözlerini kamaştıran ışık onun gözlerini kör etti. Olemp'e yalnız gidilmez. Yoldaş gerek. Senin yoldaşın korkuların, acıların, utançların. Olemp'e yalnız gidilmez. Kervanla çıkılır yola. Bin çıkılır, bir varılır. Bir çıkılıp bir varılmaz. Olemp'e çıkan adam soluk soluğa durdu. İki çocuk taşıyordu sırtında. Onları yavaşça toprağa bıraktı. Ve yaklaştık dedi, işte Olemp. Çocuklar kahkaha ile güldüler. Sırtını çevirdiler ona ve kartalların sofrasından artan kemiklerle oynamaya başladılar. Yukardan rebap sesleri geliyordu. Destanını okuyordu Homer. Olemp'e giden adam burada gömülüdür, bir türbede değil, bir gönülde değil, bir sayfada. Bir sonbahar yaprağında.

Olemp'e giden adam.. Böyle bir adam yok, olsa tanımaz mıydınız!

Size bütün Asya'yı, bütün Avrupa'yı getirdim, Asya Himalaya'dır, biliyor muydunuz? Veda'lar tanrıların ilk şarkıları. Onları kendilerinden dinledim. Tanrılar yeniden, tecelli ettiler, onları dinledim diyorum, anlamıyor musunuz? Diyorlardı ki... Ben ne Jeanne d'Arc'ım, ne Lourdes'da Meryem Ana'yı gören çoban kızı. Anquetil'in, William Jones'un, Schlegellerin duyduğu sesti bu! Size herhangi bir kitap değil, bir Kitab-ı Mukaddes getirdim. Uykusuz gecelerimde mısra mısra geldi bu vahiy.

Ne bir Haticet-ül kübra, ne bir Hazret-i Ali. Havarilerini halkedemeyen İsa'nın yeri tımarhanedir, çarmıh değil. Ve domuzlar mukaddes kitaplarla beslenmez.

Olemp'e giden adam, dinleyin, dedi çocuklarına, Valmiki konuşuyor. Çocuklar elleriyle kulaklarını tıkadılar. Aşağıda, çok çok aşağıda zenciler hora tepiyordu. Avrupa.. Hangi Avrupa? Bu senin Avrupan, kusmuk ve kazurat (dışkı)kokan bir domuz ahırı. Ahırını Avrupa sanan bedbaht.

Bu Hint belki bir kitabın ilk yaprağı idi. Bir vahyin ilk heceleri. Belki tamamlanırdı, belki tamamlanmazdı. Her kitap yarımdır. Kitabı insanlık yazar. Ne mutlu ona bir hece ekleyebilene. Homer bir mısra, Vyasa bir mısra, Firdevsî bir mısra. Çağdan çağa akseden bu ulu, bu lâyemut (ölümsüz) ilahiye senden bir nida karışmış, karışabilmiş., ne bahtiyarlık. Ama çağdaşların boğazına sarılıyor, istemiyorlar. Rüyalarını dile getirmeni, kalbini konuşturmanı, kelimelerden bir fecir* yaratmanı istemiyorlar. Konuşamıyorsun, konuşamayacaksın.

Olemp'e giden adam! Önünde iki yol var: cinnet ve Ölüm.

KAVRAMSAL TOPLUMCULUK, OSMANLI ŞAİRİ, FRANSIZ ŞAİRİ

Kavramsal toplumculuk diyor Adnan Berk, burjuvalığın seçtiği biçim diyor. Bağdatlıyan'ın sözlüğünde sosyalizm'in karşılığı "usul-ü müşareket-i emval veya musavat-ı servet usulü". Bağdatlıyan'ın bastığı sözlük diyecektim. 1883 yıllarındayız. Marx'in ölüm yılı. Sami Bey'in bulduğu karşılık pek nefis: "silk-i sakîm-i iştirakiyyun". On dokuz yılda büyük tekâmül. Kelimenin sözlüklere girişi yanılmıyorsam 83'ten sonra.

Oscar Jaszi'nin verdiği bilgiye inanmak gerekirse sosyalizm kelimesi modern manâsıyla ilk defa 1827de "Cooperative Magazine"de, liberal ferdiyetçiliğin zıddı eğilimleri belirtmek için kullanılmış. 1830'dan itibaren Fransa ve İngiltere'de Owen'in, Fourier'nin, Saint-Simon'un içtimai fikirlerini belirtmeye yaramış. Marksizm'in zaferinden sonra mânâsı büsbütün aydınlanmış ve daralmış kelimenin. Toplumculuk gibi kaypak bir kelime, sosyalizmden çok demokrasiye karşılık olabilir. Toplumcu, hangi toplumcu, nasıl toplumcu? Hadi biraz daha tesamuh gösterelim, toplumcu sosyal'i karşılasın. Sosyal devlet, sosyal hukuk, sosyal adalet. Sisli, bulanık, içi görülmeyen kelimeler, bir mistifikasyonun suratına geçirilmiş masklar. Toplumcu de, içtimai de, ne dersen de.. Sosyalizm her zıpçıktının tasallut* edebileceği sahipsiz kelimelerden değildir. Kanla, gözyaşı ile şimşekle yazılı bir kelime bu. 1883'teki sözlüğün yazarları Adnan Berk'ten çok daha ileri, çok daha bilgili, çok daha namuslu. Sosyalizme toplumculuk demek sosyalizmi inkâr etmektir. Suyu bulandırmak, sosyalizmi sosyalizm yapan tarihî muhtevayı boşaltmak, kelimeyi boşalmış bir akümülatör, bir hacı baba oyuncağı haline getirmektir. Sonra kavramsal ne demek? "Burjuvalığın seçtiği biçim", daha şâhâne, daha emsalsiz bir söyleyiş. Burjuvalık, hammallık, oğlanlık v.s. Hazret burjuvaziyi burjuvalıkla karşılıyor. Tarihimizin hiçbir devrinde görülmemiş bir başıbozukluk, bir kepazelik, bir hafiflik..

Nefi, Bayram Paşa'nın, daha doğrusu ayyaş ve sadik bir hükümdarın hışmına uğradı. Medrese bu cinayete de yaldızlı bir fetva sundu. Nefi'nin efi gibi katli vaciptir dedi. Nefi'nin kucağında yaşadığı cemiyetle hiçbir ilgisi yok, dâvası yok, meselesi yok. Herhangi bir saray şairi. Hükümdar havla diyor, havlıyor. O, lafızlar dünyasının sultanı. Nedim damdan düşüp ölüyor, Fuzuli sefalet içinde kıvranıyor v.s. Tanzimat şairinin has bahçesi: mestî. Bir Hugo'yu düşünün, bir Namık Kemal'i, Birincisi bir Amerikan işadamı kadar metodik; altmış katlı bir abide, eseri. Abideyi altmış yılda tamamlıyor. Gözlerini eserinden ayırmayan usta bir mimar. İlhama iltifat ettiği yok. Her gün okuyor, her gün yazıyor. Arkadaşları da öyle. Hepsi ciddî, hepsi yüklendiği sorumluluğun farkında. Namık Kemal bir meteor gibi.

İstanbul'da tek akademi var: meyhane...

3.10.1963

FREUD VE UPANİŞADLAR*

Freud, Ojiyas'ın ahırlarını temizleyen adam. Bakışlarımı Olemp'e değil, Akheron'a çevirdim diyor. Ama Akheron, Champs-Elysees'nin gölgesi. Freud lağımın kapağını açan adam. Lağım mı, ne lağımı? Psikanalizi skandal hâleliyor. İnsanın kulaklarına, sen canavarsın diye haykıran bir Mefisto Freud. Buda, İsa, Spinoza., canavar, ama kanatları olan, mağaradan arş'a yükselen canavar. Şuuraltı gerçekten süprüntülük müydü, oraya bu at sineklerini, bu hamam böceği leşlerini, bu kırkayakları psikanaliz mi doldurdu yoksa? Freud'u anlamak için okumak yetmez; o cehennemin içine girmek lâzım diyorlar. Viyanalı doktor da içimizdeki canavarları avlarken buluta bürünüyor. Fransız ihtilalcileri, yarattıkları dünyayı Eski Roma'nın kelimeleriyle isimlendirdiler. Realite yepyeniydi, ad iki bin senelik. Her fâtih keşfettiği ülkeye âşinâsı olduğu isimleri takar. Yeni bir vokabüler bir günde, bir senede imal edilmez. Freud'u anlamak bunun için güç. Freud'u ve bütün yaratıcıları. Kelimenin kemiğini kırıp iliği bulmak güç. Şeffaf değil ki. Kaldı ki Freud'u okumak cehennemi resimden seyretmek gibi bir şey. Her doktrini yaşadığımız kadar anlıyoruz.

Sokrat felsefeyi gökten yere indirmiş. Çiçero öyle diyor. Freud insanı mağaraya zincirliyor. Tanımıyoruz Freud'u. Marx'i tanıyor muyuz, Kierkegaard'ı tanıyor muyuz? Bakış önce yıldızları tarıyor. Son durak: iç dünyamız. Ve arada, bütün bir tarih. İskeleti, terbiyeli bir fino köpeği veya iradesini parmaklarınıza teslim etmiş bir mekanik haline getiren Hint. Upanişad "*sen Tanrısın*" diye haykırıyor insana. Freud, "*itsin*" diyor. İki kutup, ama esrarlı bir diyalektiğin kucaklaştırabileceği iki kutup. Birbirini tamamlayan iki yarım. Pascal'ın "*ne bir meleksin, ne bir insansın*"ı. Yahut Feyzî Hindi'nin "*arştan büyük, topraktan bayağısın*" hitabı.

8.10.1963

TENKİTÇİYE, KİTAPLARA, PARİS'E, İNSANIN KENDİNİ TANIMASINA VE TANITMASINA DAİR*

İnsanın az dostu, çok tanıdığı olmalı, Voltaire'e göre. Kitaplar, kitaplar, kitaplar.. Çok kere binlercesi aynı şarkıyı söylüyor. Birinin sesi daha güzel, öteki daha çok falso yapıyor. Binlerce kitap aynı büyük sesin dağılan, boğuklaşan, bazan asırdan asra, bazan ülkeden ülkeye akseden yankıları.,

kitap kitabı doğuruyor. Doğurmayan kitaplar da var. Yahut adını taşıyan çocuklarla gerçek hiçbir babalık bağı olmayan kitaplar. Bu kâğıt okyanusunda boğulmamak, bu Babil Kulesi'nde sükûnetle dolaşabilmek için hangi kılavuzun peşinden koşacak, hangi pusulaya güveneceğiz? Tenkitçi. Nasıl tenkitçi? Boileau mu? Parnasse'mı o babacan kanun vazıı yarı somurtan, yarı sırıtan edasıyla Horace'ı okuyun der size, Aristo'yu okuyun, Homer'i okuyun. Sonra, dostum, Racine... Sainte-Beuve başlı başına bir dünya, Boileau gibi birkaç taarruzda fethedilebilen kalelerden değil. "Causerie"leri yıllarca yıllarca dinlemek lâzım. Faguet yazmış da yazmış. Tanıdığı çok, pek çok. Hepsi ile selamlaşmaya ömür yetmez. Ya yeniler?

Esrarlı bir şato, Scott. Scott adına ilk defa Hugo'nun "Litteraure et Philosophie Melees"sinde rastlamıştım, "Quinten Durward"ı tenkit ediyordu. Sonra toprağa gömülen bir ırmak gibi yıllarca gözden nihan oldu Scott. Çocukluğumda "Seyfi Sârim-i İlahi Selahattin" adlı bir eserini (asıl adı "Talisman") okumuş olduğumu yıllarca sonra hatırladım. Scott ki on dokuzuncu yüzyılın entelijansiyası için bir nevi Binbir Gece Masalı, bir nevi Kelile ve Dimne'dir. O bile ilk yolcuya kapılarını açan bir şato değil. Ama İskoçyalı üstadımızın an'anevi misafirperverliğinden faydalanmak için kimden tavsiye mektubu getirelim. Lesage, Cervantes, on sekizinci yüzyıl İngiliz romancıları yeter mi? Yolumuzu kime soralım? İşte Taine'in "İngiliz Edebiyatı"... Üstat, biz tarihi ondan öğrendik, diyor. Ama bu nasıl bir tarih? Scott İngiliz tarihini bilmeyenle konuşmaz, Scott arkeoloji bilmeyenle konuşmaz. Aziz dostum! Her kaynağı ejderhalar bekler. Onlarla güreşeceksin önce. Sana açıl susam açıl'ı onlar fısıldayacak. Maurras'ın "aptal on dokuzuncu yüzyıl"ı bir Scott asrı. "Waverley" olmasaBalzac olmazdı, Thierry olmazdı. Ama Scott çocuklarıyla beraber bütün.

TM

Okuyanın boğazına kadar gömüldüğü trajedi şu; kitaplar ancak dostlarına açılıyorlar. Yoksa konuştuklarını dinlemeye değmez. Çok tanıdık sadece vaktini yiyor insanın. Vaktini ve beynini. Büyükler de insan dostum! Onlar da kıskanç. Don Juan'a yüz vermiyorlar. Yılan, derisinden sıyrılıp peri kızı oluyor, seven için. Önce ne kadar sevimsizse sonra o kadar dilrubâ. Bir kitapta bütün kitaplar var. Damlada deniz. Ama hangi kitapta? O kitaba varabilmek için kaç devi aldatmak, kaç dağı aşmak gerek. Hakikat bir

tepenin arkasında sanırdım. "Kapital"i okuyunca bütün sırlar çözülecek. Belki birçok sırlar çözülür, "Kapital'i okuyunca. Ama "Kapital" nasıl okunur? Dilini bilmediğin bir dünya. Her bahis sokaklarını tanımadığın bir şehir. Haritan yok, nereye gidiyorsun? Ve nihayet dünya "Kapitalle bitmiyor. "Kapital'i anlamak için dünyayı dolaşmış olmak lâzım. Ama "Kapital" suallerinin kaçta kaçına cevap verecek? Büyük kitaplar da evliyalar gibi, gerçek evliyalar gibi. Adını sanını bilen az. Montesquieu, külliyatında Vico'yu bir kere zikretmez, çekmecesi "Nuovo Scienza"dan alınmış notlarla dolu. Montesquieu, asrının en namuslu adamı. Belki bu biraz kıskançlık. Sevgilisini tanıtmamak.

Kleopatra ile yatanlar ne oldu? Ninon de Lenclos veya Marion de Lorme âşıklarını lâyemutlaştırdılar mı? Madame de Sevigne, Madame de Stael, Madame Sand. Birincisi kaç şiire konu oldu? İkincisi ahmak bir diplomatla maceraperest bir İtalyan zabiti arasında aradığını bulamadan, adeta pınarın başında susuzluktan perişan, bir Wilhelm Schlegelle ne istediğini bilmeyen bir Benjamin Constant arasında, boş odada yanan lamba gibi sönüp gitti. Madame Sand malum: Chopin, Musset ve çağdaşları.. Musset'ye ne verdi Madame Sand? Istırap. Musset’den ne aldı? Hayal kırıklığı. Bu karşılaşmadan birkaç damla gözyaşı doğdu...

En güzel, en şuh, en zeki kadınlar bile rastgele âşıklarına bir kucak et ihsan ediyorlar. Clotilde de Vaux yalnız Auguste Comte için mevcut. Her ormana çıkan, Ejeri'nin iltifatlarına mazhar olmaz. Kaç kişi duymuş sirenlerin şarkısını. Şehirler de kadınlar gibi. Paris de, Londra da, Madrit de herhangi bir dişi kadar mânâsız ve her hangi bir dişi kadar harikulade. Paris, iffetini bir uçak biletine satan bir kaldırım yosması, öyle mi? O, Paris değil sensin. Aynadaki hayalinle çiftleşen sen. Paris, iffetini bir uçak biletine satan bir kaldırım yosması, öyle mi? Belki. Ücra bir Roma kerhanesinde Mesalin'le yatan gladyatör Mesalin'den ne anlamışsa, sen de Paris'ten o kadarını alabilmişsin. Ama bu, aydınlıklar beldesinin bin bir çehresinden biri, domuzlara mahsus çehresi. Sokakta kovaladığın kadın ancak senin kadar Parislidir. Hatta dolaştığın sokak bile Paris değil... Paris ölüleriyle Paris. Ölüleriyle, yani ölmezleriyle.

Balzac'ı ziyaret edebiliyor musun arada? Renan seni kütüphanesine kabul ediyor mu? Senin dolaştığın şehrin adı yok. O senin şehrin. Yani bir lağım. İnsan şehriyle biner uçağa. Bu şehir bir kaplumbağa'nın kabuğu kadar bizimdir. Ve bir kemik kadar sert. Cennete girmeden, Lete'de

yıkanılır. Paris'e giderken kozandan kurtulmalısın dostum. O zaman Paris sana gelir.

Gökler kelebeğindir. Paris, Londra, Moskova, Pekin., bunların hepsi istediğin anda odana koşar...

Celal Sılay on beş gün dayanabildi Paris'e. İzbe'de yaşayan, şahikalarda ölür. Mağaradan ışığa çıkan insanın baş dönmesi. Fazıl Hüsnü de cehennemi buldu Paris'te. Paris birçokları için gurbet, birçokları için serap. Evlerini sırtlarında taşıyanlar için, ha Paris ha Çemişkezek. Kediye, köpeğe, ağaca ne ekler Paris? Zavallı insan! Mucize beklemekten ne zaman vazgeçecek? Mehlika sultana âşık yedi genç.. Mehlika sultân yok dostum. Gümrük kapısında her gidenin yakasına sarılın, sorun, niçin gidiyor Paris'e? Evvelâ niçin gittiğini bilir mi? Heine için bir Paris var. Berdiaeff için bir Paris var.

Paris'te Paris'i yaratan onlar. Turgenief’sen uğurlar olsun. Merimee seni bekliyor. Ben göremedim Paris'i. Senelerce aynı odada yaşadık. Biliyor ki şeydâ* bir âşıkıyım, "Comedie Humaine"in kahramanları gibi. Elimde demir âsa, ayaklarımda demir çarık ona koştum. Paris'te yoktu Paris. Paris kapılarını kapadı yüzüme. Sadece kokusunu duyabildim. Kalidasa'nın dediği gibi, "çiçek kokusu, kadın kokusu". Paris evde yoktu. Ben rüyada gördüm Paris'i. Gülümsedi ve kayboldu. Neden beni aramak için buralara kadar geldin, diye sitem ediyordu bakışları. Promete Kaf Dağı'na zincirlenmiş, ben hastahaneye zincirliydim. Paris'te hastahaneye zincirli olmak, hastahaneye ve karanlığa. Reyhaniye'nin çamurlu sokaklarını, kerpiç kulübelerini ve maymun azmanı insanlarını, kötü yazılmış naturalist bir romanın esneten teferruatını okur gibi yıllar yılı seyreden gözlerim Paris'te kapalıydılar. Montaigne'in heykelini ancak parmaklarımla görebildim. Paris'teyken Paris'ten çok uzaklardaydım. Okuyamıyordum da Paris'i. Sevgili ile ilk defa karşılaşıyorduk. İlk ve son defa. Oda karanlıktı. Sesini duyamıyordum. Hatta, hatta galiba..

Eflatun'un idealar dünyasına inanasım geliyor. Ben o dünyadan geliyorum. O dünya Paris. Paris benim doğduğum diyar. Doğduğum ve büyüdüğüm. Orası milyonlarca Paris'liden çok benim. Ama yalnız ben gidemiyorum oraya. "Altın Gözlü Kız"da Marseille'in gözlerini bağlarlar, araba bir takım yollardan geçer, nihayet gözleri çözülür. Paris'te hep o ümit içinde yaşadım, gözlerimi örten bağ çözülecek ve ben... Paris kaşlarını çatıyor, onun dost sesi, küskün bir ahenkle çınlıyor kulaklarımda. İşte bütün

sevdiklerini sana getirdim, hepimiz yanındayız, Villon'dan Moliere'den, Sartre'a kadar bütün çocuklarım yanında. Yaramaz. En güzel konuşan kadınlarım antişambnnda bekliyor. Du Four sana asırlar öncesi Lutece'i tanıtmak istiyor. Yaramaz ve şımarık âşıkım nem kaldı sana vermedik? Doğru! Germaine Necker'in Wilhelm Schlegel'e verdiği her şeyi. Ama ben Wilhelm değilim.

Akşamları alnında limon çiçeklerinden bir gelin tacı, elinde kâh bir rebap, kâh bir kitap., odamdaki köşeme kuruluyor Paris, Paris'im benim. Vakursun, dostsun ve bakirsin. Karşında diz çöküyorum. Konuşuyoruz. Sonra entarisinin eteklerine dokunamadığım o ezeli Diane, batan bir güneş gibi, gönlümü bir yaz gurubunun aydınlığı içinde bırakarak kayboluyor. Ve sonra onu başkalarının kucağında görüyorum. Rezil bir bar kızı. Herkesin, herkesin..

Juliette, Victor'u bekledi. Şehirler de, kadınlar gibi, fâtihlerini beklerler. Kadınlar gibi ve piyanolar gibi. Suphan Fuat'a ne verdi? Kayserili pastırma tüccarının kızı ne verebilirse onu: yarım milyon veya bir milyon. Fethi Amerika'yı zaten tanıyordu...

Okumak istediğim kitaplar vardı, tanışmak istediğim kadınlar. Battal Gazi cenklerini ne kadar merak ederdim. Bir türlü, bir türlü okuyamadım. Küçükken Arapça bir tarzan görmüştüm. O da ayrı bir hicran. Elazığ'da bir Abdullah Efendi vardı. Bütün suallerinin cevabını bulmuş, bahtiyar bir insan. Bu efendiye göre tek kitap vardı dünyada: "Maari- fetnâme". La Fontaine "si je savais l'hebreu.." diye inliyor. Her köşede bir Sfenks. İstifham yılanlarının ıslık çaldığı bir cangıl, dünyamız. Tecessüsümüz camları kırık bir fener. Fırtınanın sık sık söndürdüğü o lambayı hangi meşale ile tutuşturacağız.

Okumak istediğim kitaplardan pek azını okuyabildim. Tanışmak istediğim kadınlardan hiçbirini tanıyamadım. Görmek istediğim şehirlerden yalnız İstanbul'u görebildim. Ama bu benim bildiğim İstanbul değildi. İstanbul bana ne verdi? Üç beş dost.. İstanbul'a geldikten sonra İstanbul'la pek az ilgilendim. Aç karnına dolaştığım sokakları bir zindan avlusu kadar asık çehreliydi. İstanbul milyonlarca kadınından hiçbirini vermiyordu bana. Lokanta vitrinleri doluydular, sokaklardan nehir nehir insan akıyordu. Açtım. Karnım açtı, ruhum açtı. Üniversite kütüphanesi, Nizamettin'in dükkânı. Beyoğlu'nda bir iki meyhane. Sonra Moda'da, Caddebostan'ında,

Bağlarbaşı'nda... birer oda. Karım, çocuklarım, şakirtlerim. Bunları bana başka herhangi bir şehir de verebilirdi. Dostlarım, yani şakirtlerim.

Yine bir kâbustan çıkmış gibiyim. Ruh dünyamda âni iklim değişiklikleri oluyor. Eşya hüviyetini değiştiriyor. Çevrem Sibiryalaşıyor birden. Bu tünele girişleri yalnız karaciğere bağlamak kabil mi? Sebeple netice arasında münasebet yok. Her günkü hayatımı yaşarken değişiveriyorum. Belki haklıyım, belki bu şartlara Zaloğlu Rüstem'in granit vücudu dayanamaz. Ama bu iniş çıkışlar niçin? Bir gün önce hoş karşıladığım cevaplar bir gün sonra beni çılgına döndürebiliyor. Yine bir buhran geçirdim. Geçirdim mi? Beşir Fuat delirmekten müthiş korkarmış. Annesi hastaymış galiba. Bu korku yüzünden kıymış canına. Ve tabii birçok mucip sebepler bulmuş, kendince. Ben de babam gibi olmaktan korkuyorum. Yataktan çıkmak istemiyorum bazan. Uyumak değil bu. Hiç kimseyi görmek istemiyorum. Bir şizofreni başlangıcı mı? Bilemem ki. Herhalde bu meddücezirleri kelimeleştirmem faydalı olur. Ama çok güç bu. Akşam on buçukta kütüphaneden ayrıldık. Mantık okuyorduk. Oğlum son kısımları okumak istemedi. Kitap bitti. Neşeliydim. Hiç değilse rahatsız değildim. Odaya geçtik. Radyoda şarkılar vardı. Bir kız sesi bir kemerin reklamını yapıyordu. Oğlum kemere ihtiyaç yok şekerim dedi, sen ısıtırsın. Canım sıkıldı bu cümleye. Neden canım sıkıldı?

Laubali buldum. Ama ben onunla çok daha laubali olmuştum. BSMf nin Nobel ve atom hakkındaki yayınını dinledik. Sonra şarkılar vardı. Yat dedim çocuğuma. Uykusuz kaldığına değmez. Ayrıldım. Oğlum radyoyu söndürmedi. Buna üzüldüm. Ama bu da ilk defa olmuyordu. Çok kısa bir zaman uyuduktan sonra yağmurla uyandım. Birden yapayalnız hissettim kendimi. Yapayalnız ve hiçbir işe yaramayan bir adam. Bu evdekilerle ne ilgim vardı. Oğlum için herhangi bir ricam, herhangi bir emrim, herhangi bir üzüntüm bir kedinin miyavlamasından farksızdı. Dünyadan zevk almıyordum.

Babam neden ilgisini kesmişti dünyayla. Bizimle neden hiç meşgul olmamıştı. Pencerenin önünde sedir, sedirde babam. Duvarda petrol lambası. Lambanın bir tarafında ben. Babam konuşmaz. Evde iki karyola var. Birinde babam yatar, birinde ben. Benim karyolam mektep karyolası, benim karyolam demir. Babam karyoladan pek az çıkar. Kime küskün, niye küskün bilinmez. Nadiren okur. Konuşması çok daha nadir. Annem, annem küçük ablamı severdi. Ablamla ben babama benzerdik. Babam büyük ablamı severdi. Annem hep gurbet psikozu içinde yaşadı, babamı pek az

severdi sanıyorum, ölseydi de kurtulsaydık, dediğini çok duydum sanıyorum. Kimseye bir zahmeti yoktu babamın, yemeğe kalkardı, yıkanmaya kalkardı. Annem komşulara giderdi. Zaten babamla iki yabancı gibiydiler. Sayardı babamı, daha doğrusu korkardı ondan. Babam neden ölmeden önce ölmüştü? Alışkanlıklarından kopuş, çeşitli inkisarlar ve sefalete benzeyen bir yaşama standardı. Dostlarını, dünyasını kaybediş., bunlar yeter mi? Reyhaniye'de başka muhacırlar da vardı ama onlar grup halindeydiler. Yalnız babam yalnızdı. Yalnız biz yalnızdık. Annem asabiydi, şikâyetçiydi, bütün felaketlerden babamı sorumlu tutuyordu. Ama o yokken söylerdi bunları. Ben de yalnızdım. İsteyerek değil. Yanımda Naciye vardı önceleri. Sonra Memoya kaçtı. Babam görüyordu, bahçemiz vardı, karısı vardı, çocukları vardı. Ablam mükemmel bir evlattı, ailenin bütün yükünü sırtlamış, çalışıyordu, çok severdi babamı, beni de severdi, ama onun da binbir derdi vardı. Yalnızdı ve kızların on üç yaşında evlendiği bir köyde yirmi beşini aşmış, bekliyordu. O da dünyasından kopmuştu. Neden kızı, karısı, oğlu yetmedi babama?

Muhacirlik güç. O yaştan sonra çevreye uymak imkânsız. Ama bir Tatar Ahmet Efendi uydu çevresine. Babam daha mı şair mizaçtı? Yahut daha büyük şeyler mi kaybetti? Hayattan ne bekliyordu? Dünyasında neler vardı? Bilmiyorum. Ondan ötesi., büsbütün karanlık.

Evet kör bir kuyuya düşer gibi oluyorum zaman zaman. Dış dünyayla bağlarımı koparmamam lâzım. Her şeye rağmen sevmek.. Herkesi sevmek. Karımı, çocuklarımı, dostlarımı. Ölmeden önce ölmek çok cazip. Hem hayattasınız, yosun gibi; hem sorumluluğunuz yok. Bir nevi Moksa. Bu zaaf nereden geliyor? Kendimi tanımaya çalışmalıydım.. Çevremdekilerin de çok dikkatli olması lazım. Maalesef kimse farkında değil. Belki bunda bir intikam alma ihtiyacı da var, çevremdekilerin ilgisizliğinden intikam alma, anlayışsızlıktan, eblehlikten... Belki bir "auto-punition". Bu hayaletleri ancak ciddi bir çalışma yok edebilir. Angarya değil. İsteyerek çalışma. Çocuklarımla bir türlü anlaşamıyoruz. Belki bütün babaların müşterek şikâyet formülü bu dört kelimenin içinde. Ama ben herhangi bir baba değilim. Onlara her şeyimi verdim. Veriyorum da. İçimden, beni kaybetsinler de o zaman kaybettiklerinin değerini anlarlar diyorum. Nasıl çalışabilirim, neye çalışabilirim, kiminle çalışabilirim?

Bu satırları kendimi tanımak için yazıyorum. Tanımak ve tanıtmak. İnsanın kendini tanıması yetmez. Başkalarına da tanıtması lâzım. Psikanaliz belki hastayı yalnızlıktan kurtardığı için moda olabildi.

Bugün de okumak istediğim kitaplar var. Ama beni en az ilgilendirenleri seçiyorum. Belki okumak istediğim kitaplarda aradığımı bulamamaktan korkuyorum.

Dün çok güç açılabildim. Bıraksalardı kalkmayacaktım galiba. Plaja gittik. Yağmur yağdı. Yemek yedik. Tekrar yattım. Akın geldi. Ve hayat tekrar kucağına aldı beni. Zorla, çok zorla gittim plaja ve tek kelime konuşmadım. Daha fazla rahatsız etmesinler diye gittim. Sınır- bölge. Oralarda dolaşmak istemiyorum. Etrafımdakiler için istemiyorum.

12.10.1963

NAZIM

İlk defa ışınları, ismini bilmediğimiz meyvenin şüpheli, buruk lezzeti. Bu "Sekiz Yüz Otuz Beş Satır'da meçhul ülkelerden gelen bir davetin cazibesi de yoktu. Nedim'den, Akif ten, Hâşim'den sonra Nâzım. Bu uzayıp kısalan mısralarda oyun vardı sadece, nâra vardı. Nâzım'ı Kemal Sülker'in ısrarı ile okudum, anlamadım ve sevmedim. On dokuzunda putperesttir insan. Kozasını yırtmak ister. Kanatlarını tutuşturacak bir alev arar pervane. Nâzım yeniydi, başkaydı ve her yeni gibi düşmanları vardı, her yeni gibi dostları vardı. Yani Nâzım bir "communaute" idi. Her kitap bir parça semavîdir, bir kilisedir, bir camidir, birleştirir veya ayırır. Kitap göklerden uzanan bir el, uçurumlardan gelen bir davet. Nâzım'ı sevemezdim, ilk hamlede. İnsanı tanımadan şiirini sevmek, hele bu şiir alışılmayansa. "Sekiz Yüz Otuz Beş Satır", "Varan Üç", "Jokond ile Siyau", "Taranta Babu'ya Mektuplar".. Bu şiir bir ağaç gibi büyüyor, dallanıyor budaklanıyordu. Ezilenler haykırıyordu mısralarda. Zincirleri kıran bir sesti bu. Zindan duvarlarını deviren bir ses. O kadar yalnızdım ki karanlıklardan İblisin eli uzansa minnetle sıkardım. Nâzım fısıldayan adam değildi. Kalabalıkların uğultusunu duymuş, adeta tarihin sesini, tarihin nabız atışlarını dinlemiş adamdı. 936'da ben çocuktum, o devdi. Nâzım bir dâvanın kanatlarında yükseldi. Şâiri mitoslaştıran uğradığı zulümler oldu. "Gözlerimiz şeffaf, temiz damlalardır", veya "Ağlama salkım söğüt ağlama"... kabiliyetli her

lise talebesinin müsvedde defterinde bunlara benzer mısralar bulunabilir. Nâzım demir parmaklıklar arkasında konuştuğu için sesinde kükreyişe benzeyen bir mehabet* vardı. Oktay Rıfat, Nâzım'da tek mısra yoktur dediği zaman şaşalamıştım. Gerçekten de yok. Nâzım freskler çizen adam. Sevecekseniz bütün olarak seversiniz, kıtıklarıyla, yapmacıklarıyla, gevezelikleriyle...

Yanımda hiçbir kitabı yok. Hafızama dayanarak konuşmak beni insafsız hükümlere sürükleyebilir. Her putperest eski sanemleri karşısında fazla müsamahasızdır. Nâzım'ı Avrupa çapında meşhur eden ne? Şairliği mi? Hayır, kavgası.

15.10.1963

LANZA, GANDİ VE MARX

Dostum "abbe"" Bourri büyük bir hürmetle sözünü ederdi Lanza'nın. O zaman ne Hinti tanıyordum, ne Lanza'yi. Üstat bana "declasss" bir İtalyan maceraperesti gibi geliyordu. "Spritualite" de bir kaçış değil miydi? Hem de vâhâya, huzura, cennete kaçış. Tolstoy ve Ruskin gibi bir adam. Daha küçük boyda. Lanza'da beni çeken, daha doğrusu imrendiren taraf şehirlerin uğultusuna, sisine, isine, pisine sırtını çevirip bir alay müritle tenhâda yaşaması idi. Lanza'ya inanmıyordum. Ama hayatın yaraladığı bir avuç insanla çölde (hangi çöl?) yaşanabilirdi. Huriler de vardı bu çölde. Yani belki de daha üsareli, daha cismani, daha şehevî, daha hakimane ve rindâne* bir hayat. Böyle çile dostlar başına, diyordum. Belki gözlerimi kaybetmesem, böyle bir tecrübeye katılırdım.

Yeni bir davete bütün alışkanlıklarından soyunup kalp huzuru ile koşmak, hiçbir art düşünce beslemeden koşmak, anne kucağına atılır gibi koşmak güç. Bourri bende büyük bir rahiplik kabiliyeti sezerdi. Kendini verme; bir dâvaya, bir insana. Ve ilave ederdi: "spiritualite"de maveraya imân şart değildir, sen hepimizden daha Hıristiyan sın. Belki haklıydı. Yalnız isteyerek mi Hıristiyandım? Dönüşte Lanza'yı birkaç defa elime aldım. Sartre'la İncil karışımı bir üslup. Yani yirminci asırlı bir Lamennais. Brahmanizmle kaynaşan saf Hıristiyanlık. Sevdim, şüphe ettim, yapmacık dedim, hatta bir ara Türk okuyucusuna tanıtmak istedim hazreti. Çağımızın tekniğe karşı gösterdiği Neandertal adamına yakışan ahmak hayranlık sinirime dokunuyordu.

Bu gün daha az yobazım. Zıt kutupların birbirini tamamlayan iki bütün olduğuna inanıyorum. Bir zaman Promete'nin bütün tanrılara düşmanım sözünü benimsemiştim, şimdi bütün tanrılara inanıyorum. Yani Tanrı biziz. Istırap çeken insanlar.

İnsanla ilgili her ümit, her teselli, her hayal kutsal. Lanza 1957'den beri "Pensee Gandhienne" başlıklı bir seri yayımlıyormuş. Bugün serinin ilk kitabını karıştırmak nasip oldu: "Gandhi et Marx". Lanza'nın kırk iki sayfalık enfes bir önsözü var. Yumruk gibi yazı. Ama bazan okşuyor, bazan sarsıyor, bazan yumrukluyor. Sonra uzunca bir giriş daha var: Vinobâ Bhaâve'nin. Daha az pırıltılı, daha "sobre". "*Asrımız tonlarca mutluluk yarattı diyor, ama bu tonlarca mutluluk milyonlarca insanı ezdi. Zevkperestlerin mutfağına sırtlarında çuval çuval şeker taşıyan milyonlarca öküz. Netice: zevkperestler için hasta bir karaciğer, öküzler için kırılan bir bel. Şeker latif, latif ama yarattığı mucize bu*". İnsan kilise babalarının servet aleyhindeki nutuklarını hatırlıyor. Lafargue da "Mülkiyet" adlı kitabında aynı şeyleri söylüyordu aşağı yukarı. Ama Lanza'nın yazısı başka. Onu mutlaka çevireceğim.

20.10.1963

ABES'E, AVRUPA'YA, BİZE VE GANDİZM'E DAİR

Abes, çağımızın anahtar kelimelerinden. Her karanlık muamma guguklu bir saat gibi onu tekrarlıyor: abes, abes. Daha doğrusu kulaklarımıza fısıldanan her sesi idrakimiz öyle kalıplaştırıyor. Sürrealizm'in koltuk değnekleri: abes. Egzistansiyalizmin bayrağında siyah harflerle abes yazılı. Hıristiyanlar, dünyadan Tanrıyı kovar mısınız, ohh, diyorlar. Pirimiz, sultanımız abes olunca Karamazof baba gibi domuzlaşmak, kendini iştihalarına terketmek, dizginleri içimizdeki şeytanın eline teslim etmek., pek tabii. Aklın sözde imparatorluğu pek kısa sürdü.

Rubaçof, Lenin'in silah arkadaşlarını, yani ihtilal neslini maymuna benzetir, kendine göre bir dünyası, bir geleneği, bir kibarlığı olan maymunlar, daldan dala zerafetle sıçrayan ve gökle yer arasında yaşıyan bir aristokrasi. İhtilalin yarattığı Gletkin'ler nesli ise, Neandertal adamı'dır: ahmak, kaba, köksüz, ama alet yapan ve mazi ile göbek bağını kesen acaip bir soy. Bizde Gletkin'ler yok. Gletkin'in bugünkü adı Kruşçef’tir. Bizim Gletkin'ler düşe kalka, fakat emin adımlarla istikbale ilerlemiyor, Fatih'e,

pioniye'ye benzeyen hiçbir tarafları yok. Kanatları yolunmuş bir saksağan bizim Gletkin'ler. İnsanı kobay kadar haysiyetsizleştiren bir ülke sosyalizmin vatanı. İkinin üçe feda edildiği yer. İnsan, toplama çıkarmanın konusu olabilir mi? "That is the question". Ama tabiat âfetleri de insanı harcamıyor mu?

Abes, abes! diye yırtınan ve bir dansing'in mücellâ döşemesine fırlattığı beşeri hazinelerin üstünde ağzından köpükler saçarak tepinen şımarık, sarhoş ve zencileşmiş bir Avrupa.. Güzel olan bu mu? Montaigne'in, Descartes'ın çocukları mı bunlar? Ötede haşin, makina gibi haşin ve makina gibi sağlam, ama ne istediğini bilen karınca insanlar. Neandertal adamı da maymun ceddi gibi medenileşti artık. Asya ile Amerika arasında har vurup harman savuran bir miras yedi, Avrupa. Elbette ki dansing, kerhane ve tımarhaneden ibaret değil bu dünya. Müzeleri var, kütüphaneleri var, laboratuvarları var. Ama biz kurulana sırtımızı çevirmiş, köyünden yeni gelmiş bir şapşalın genelev kapısından içeriye sersem sersem bakışı gibi, bu Avrupayı seyrediyoruz.

Bu topraklarda tek din ferman dinletmiş: putperestlik. Irzını, istikbalini bir fetişe peşkeş çekip, maddî hayatını devam ettirmek başlıca kaygı.

Anlamadığım kelimelerden biri de halkçılık. Ne halkçılığı? Halk kim? Halkçıyım demek halktan değilim demek. Ama lütfen tahtımdan iniyor ve o pespaye, o bedbaht insanlara yakınlaşıyorum. Aman efendim kerem buyuruyorsunuz! Halk Partisi kurtla kuzuyu, insanla sırtlanı bir çuvala koyan madrabazlar kumpanyası. Kime karşı halk partisi? Kime karşı halkçı? Halkçılık halkın sırtına binen bir avuç aydının uydurduğu bir mit. Oğlancı gibi. Halkın ırzına geçmek için halka *hulus çakan*[*] açıkgözlerin yaftası. Halk partisi tarihinin hangi merhalesinde halk için çalıştı, halktan olmayanlarla mücadeleye girişti? Halktan ne anlıyordu? Alt yapı feodal. İkibin yıldan beri değişmeyen, kendi küçük dünyasında hep aynı dertlerle başbaşa, geniş bir kalabalık. O kalabalıktan kopan, hiçbir çilesi, hiçbir dâvası olmayan bir Halk Partisi. Bir nevi ur. Ve arada, rakkas gibi kalabalıkla halk partisi arasında gidip gelen diğer partiler.

"Non-violence" bu şaşkın, bu ne istediğini bilmeyen, bu tarihin dışındaki insan yığınını şekillendirebilir mi? Gandi Buda'nın torunu. Ve İsa'nın torunlarıyla kavga ediyordu. Türk, kılıca arslan payı tanıdığı için İslam'ı kabul etti: cennet kılıçların gölgesindedir. Gandi bizde olsa Kemal Paşa'nın dalkavukları iki günde kuşa benzetir, kellesini uçurturlardı. Şiddet tarihin

mimarı. Tarih kan içinde doğuruyor. Hayvan da ondan. Lanza haklı: şiddet, şiddetten doğuyor. Onun için şiddeti yok etmeli. Ama nasıl? Komünizm, şiddet kullanarak diyor: "c'est la lutte finale". Hoş ama "final" olduğunu nereden bileceğiz? Gerçekten de nazari olarak yanılmıyan yalnız Gandi. Gandizm rüyaların en güzeli. Ne var ki hiyanetlerin en şeytancası da olabilir. Stoik ahlak asildi, necipti. Yalnız soyumuza göre değildi. Epiktetos'un kabadayılığı Ahimsacı'nınki yanında bir tiyatro hokkabazlığı. Ölümün kuluçka makinası haline getirdiği laboratuvarında küreyi uçuracak cehennem bombaları imal eden sadist Amerika'yla, açlığın çelik kırbacı altında bütün imtiyazlara yumruk sallıyan aç Asya'ya, aç Afrika'ya anlat bakalım Gandizm'i.

8.11.1963

ANATOLE FRANCE VE SARTRE

Littre, aileler Ortaçağdan beri birer vukuat sicili tutsalar ne iyi olurdu diyor. Olup biteni nesilden nesle aktarırlardı. Hem tarihimizi daha iyi tanırdık, hem de kendimizi. Rousseau'dan beri, kirli çamaşırlarını pazara çıkarmak moda oldu. Romantikler gerçeği rüyaları ile yoğurarak devran aynasında kendilerini seyrettiler. Romancı suya eğilen adam, orada kendi gölgesi ile karşılaşması tabii. "Comedie Humaine"in bütün şahısları Balzac, çoğalan, değişen, başka şartlar içinde konuşan Balzac. Goriot Baba da o, Rastignac da, Vautrin de.. Hemcinsimiz kapalı bir kutu. "Le Petit Chose" veya "Jack", "Oliwer Twist'in Fransız kardeşleri.

Anatole France, Dante gibi yolun yarısındayım diyor, "Le Livre de Mon Ami" de. Odam ücra bir hana benziyor ve hatıraları başak başak koparıp ebediyete armağan ediyorum. Hayır bunlar başak değil, çiçek. Otuz beş yıllık yolculukta papatyalar toplamış Anatole; güller, akasyalar toplamış. Kaynak suyu gibi berrak bir üslup. Ve hep güzel kokular. Pierre Noziere ne sevimli bir yol arkadaşı! Hele Suzanne!

Küçük Sartre'ı hiç sevmedim. Şımarık ve câlî. Zaten Sweitzerler tuhaf bir aile. Sartre'ın yazıları içinde en kötüsü bu. Belki de kendine iftira ediyor. Portresini çizdiği çocuk bütün gayretlerine rağmen yaşamıyor. Hazretin en çok hoşuna giden, babasını erken kaybetmiş olması. Babanın iyisi olmaz diyor.

Bu sayede hiçbir "surmoi"sı yokmuş, kin nedir bilmezmiş. Annesi de silik, sessiz ve gölge gibi bir kadın. Kari diye hitap ettiği yarı manyak bir büyük baba ve anneannesi Louise. Sartre okumayı öğrendikten sonra sevimlileşiyor, daha doğrusu kitaplar sevimli. Yazar olarak Anatole France'tan çok aşağı Sartre. Bulanık, gelişi güzel, ulu orta. Okuyucuyu umursamıyor pek. Sanki bir Tanrının veya bir peygamberin, hiç değilse bir hükümdarın vak'anüvisi. Sartre babasını hiç tanımıyor. Cochinchin'de sıtmaya yakalanan ve evlendikten birkaç sene sonra ölen bir bahriye zabiti. Bu zabitten iki kitap kalmış oğluna ve oğlu onları satmış. Sanki balık gibi, Sweitzer'lerin kızını tohumlayıp kaybolmuş adam. Hatıralarda başrol Charles Sweitzer'in. O da manyak bir büyükbaba. Sartre dokunduğunu çirkinleştiriyor. Yalnız kitaplar kurtulabiliyor bu ameliyeden. Babasını tanımayan ve baba olamayan bir yazar, Sartre.

14.11.1963

ZOLA'YA DAİR

Zola gençliğimin tanrılarından. Korkutmayan, gaşyetmeyen bir tanrı. Onu da fatum yakasından yakalayıp kavganın içine attı. Hugo'nun piyedestal'i sürgün'dür. Zola'nınki Dreyfus dâvası. Büyükler mitleriyle büyük.

"Germinal" yazarı, roman politikanın dışında kalmalıdır, diye bar bar bağırıyordu, o bir "temoin"dı, sakin ve agora'yı fildişi kuleden seyreden bir "temoin". Dalga, hazreti fırtınanın göbeğine attı. "J'accuse" bir vicdanın sesidir, korkunç ve heybetli. "J'accuse" içtimai yalanlar karşısında "hayır" diye haykıran insan şuuru, "j'accuse" bir nâra. Tarih âşıkane fısıltıları değil, naraları duyuyor.

Ne kadar düşmanınız varsa o kadar büyüksünüz, yaşıyorsunuz. Kin sevgiden daha vefalıdır. "Girmeden dûzaha[*] münkir[*] Zola'yı boğdu duman"... Ölümü, İzmir'deki molla bozuntusuna tarih ilham eden adam ölümsüzdür.

"Pleiade" yeniden basmış üstadı? Okunur mu? Sanmıyorum. Yollar gibi uzayıp giden cümleler ve makina intizamı. Bina sağlam, ama sevimsiz. "Verite'yi sıkılarak karıştırıyorum. Vaiz her an sahnede. Söylüyor, söylüyor. Zola susmasını, ima etmesini, sezdirmesini bilmeyen adam. 750 sayfa vaaz.

Marc ölü doğan bir kahraman. Uzaktan Jaures'e benziyor. Jaures'in de karısı dindardı. Jaures ve Zola kırımı. Ama ilk mektep hocası olan bir Jaures+Zola. Kitapta hafızamızın mermerine kazılacak harikulade sayfalar var. Muallim mekteplerine ders kitabı olarak salık verilecek birkaç yüz sayfa. Ama yılların soldurduğu, yılların güve gibi kemirip okunmaz hale getirdiği yüzlerce sayfa da var. Belki bütün büyük kitaplarda aşınan sütunlar, okuyamadığımız kitabeler, çöken duvarlar, örümcek ağları, yani eski mabetlerin, zamanla boğaz boğaza düşmekten perişan olmuş, mağrur, vakur, muzaffer fakat yorgun edası var. Ateş payı. Zaman bac'ını alıyor.

"Verite"nin satırlarından taşan ilk hakikat: kalabalığın her ülkede şuursuz ve şirret bir sürü olduğu. Yarım asır önceki Fransa, hâkimleri ve mahkumlarıyla bizden çok farklı değil. Sahnede oynanan aynı komedya. Birinin dekoru biraz daha zengin.

İnsan küçüklük kompleksinden kurtuluyor. Avrupa, Avrupa.. İşte Avrupa. Fark sadece bir kesafet* meselesi. Bir taşra kasabasında birbirinin dilinden anlayan birkaç adam var. Gerici kuvvetler istedikleri gibi at oynatamıyorlar. Belli ki 89'un dalgaları bu toprakları da az çok feyizlendirmiş. Engel'sın Balzac'tan bahsederken, "gelmiş geçmiş ve gelecek Zola'lardan daha büyük bir realist olan Balzac" dediğini hatırlıyorum. Bir vakitler bu hükmü yadırgamıştım. Şimdi benimsiyorum. Zola yalan mı söylüyor? Hayır. Ama hayatı bütünü ile aksettiremiyor. Gözümüzün önünden geçirilen hep aynı kartpostallar. Bir resim koleksiyonu. Ve boyuna konuşan yazar. Siyah cübbeler, siyah cübbeler ve Marc Froment. Ötekiler ne yapsa kötü, beriki ne yapsa iyi. Belki sırtını asırlara dayayan Kilisenin ceberrutunu yıkabilmek için kalemi balyozlaştırmak bir zaruretti. Belki "Verite" bir mancınık kitap. Biz kavganın dışındayız. Ama Balzac, eserinden silinmesini, okuyucuyu gerçekle karşı karşıya bırakmasını bilir. Zola her an yanımızda. Ve fazla "simpliste". Bu vaiz edası Hugo'da da var. Zola Balzac'tan çok Hugo'nun çocuğu. Zaten ona karşı gösterdiği düşmanlıkta da bir nevi Ödip kompleksi sezilmiyor mu? Üstatların ikisi de maniheist. Tezat, tezat. Ama diyalektiğe varmayan bir tezat. (Marx Hugo'dan iki yıl önce öldü. Ama üstadın "Manifeste"i okuduğu" şüpheli. Zola da "Kapital" yazarını pek az tanır). Bir romancı çağını kucaklamak zorundadır.

Balzac "Comedie Humaine"i Geoffroy Saint-Hilaire'e ithaf eder. "Peau de Chagrin"de Cuvier çağların en büyük şairi olarak vasıflandırılır. Zola

Balzac'ın yanında daima imlâ yanlışları yapan çalışkan, dürüst, kabiliyetli fakat bir parça hantal bir şakirttir.

16.11.1963

VÂHÂ DEDİLER

Vâhâ dediler. Gözlerinde çöllerin kumu diken dikendi. Gönlü de dudakları da çatlamıştı. Asası çoktan kırılmış, abası çoktan yırtılmış, tabanları çoktan yarılmıştı. Önce yıldızlar sönmüştü, sonra güneş. Ve çöldeydi. Vâhâ dediler. Ne vâhâsı? Vâhâ'da serabın cazibesi bile yoktu. Rüyası güzeldi suyun, kendisi değil. Bu, göğsünde yıldızların uyuduğu bir pınar değildi ki, terdi, gözyaşıydı, sidikti. Veyl*, veyl seraba inanmayanlara! Zahit* asırlarca eşiğinde diz çöktüğü mabette Tanrıyı bulamadı. Demek boştu mabet. Her heykelin göğsünde bir kalp çarpmaz. Göğsünde kalp çarpmayan heykel bir mumya kadar soğuktur. Tutunduğu bütün dallar koptu Tantal'ın. Ve meyveler avuçlarında izmaritleşti. Kayayı tepeye çıkaran Sizif ne bahtiyar! Oyunun kaidesi bu. Senin zirvelere kanatlandıracağın bir kaya bile yok. Boşsun. Yılların kemirdiği bir kafatası kadar boş. İçinden, ne çıkar diyordun, geceler ebedî. Ama alevli dudaklar var. İçinden, hayat soğuk diyordun. Evet, hayat soğuk! Soğuyan sensin belki de.. Kerem için her dişi bir Aslı değildir. Auguste Comte için Clotilde'den başka kadın yoktu. Neden? Yarımdılar. Ve Atman ikiye bölündü. Yarısı Leyla oldu Atman'ın, yarısı Mecnun. Tendeki yangını bir kadeh sıvı sönmüş kömüre çevirebiliyor. Tendeki ve ruhtaki yangını. Hayır. Heloise için dünyanın nüfusu Abelard'la başlayıp Abelard'la bitiyordu. Maddenin zamana meydan okuyan huzuru, maddenin kahkahalarla gülmekten, sefaletimize, hamakatimize* kahkahalarla gülmekten kaskatı kesilen çehresi. Kayalar ezelden beri denizi dinler ve bütün canlılar salaş tiyatrosundan defolup gittikleri zaman kayalar yine denizi dinleyecek. Ölüm bile istemiyor seni. Postacı kapını çaldığı zaman evde yoktun.

Acaba postacı mıydı kapını çalan? Hangi postacı? Beklediğin mektup kaldı mı? Kadın, kadın.. Özlediğin hiçbir dişinin saçlarına dokunmadı ellerin. Linda için tahammül edilmez bir deliydin, ağlayan, yalvaran, yanan. "Kadının en kötü oynadığı rol Tanrıça rolü" diyor bir

Japon şiiri. Çok eski bir Revue des deux Mondes'da okumuştum, ne zaman, nerede, belki rüyada, ama hayır. Aynı dergide başka bir yazı da vardı.

Sigarayı bırakan ve irade gücünü denemek için her cebinde yeni açılmış birer paket taşıyan bir fabrikatörden bahsediyordu. Bir şair intihar etmek isteyen genç bir kadına dur diyordu, daha senin için bir şiir bile yazılmadı. Zavallı Nedim! damdan düştü. Nedim'in divanında kadına dair tek mısra yok. Bir mektup var yalnız, bir hezimetin itirafı.

Sen her dokunduğunu altına kalbeden Lidya Kralı değilsin ki Nedim! Uzviyetin, hayal perdesinde her cambazlığa lebbeyk* diyen kartondan bir Karagöz değil ki. Catulle'ler, Tibulle'ler, Properce'ler de senden daha zorlu birer cengâver oldukları halde kısa hayatlarında nice Waterloolar var.

Garip bir gece bu. Ne saki gitti, ne meclis dağıldı. Sadece kitaplar secdeye kapandı. Ve bazı vehimlere güle güle dedim. Ağlayarak güle güle dedim. Garip bir gece bu. Ve üç beş saatlik bir güle güle. Sülamit Süleyman'ı sevmiyordu. Ne başına taç arıyordu Sülamit, ne ayaklarına halhal. Dufour ilk kerhaneyi Süleyman açtı diyor. İnsan eti para ile satıldığı gün köpek leşi kadar haysiyetsizleşiyor. Neden? İnsan eti daima para ile satıldı. İzdivaç da bir alım satım muamelesi değil mi?

İnsan ya Tanrı olmalı, ya goril. Sen hiçbir zaman goril olamadın. Orta mektepteyken lakabın orangutan'dı. Sen kim, orangutan kim! Vahadan çakallar su içmeyecek. Vâhâya bedeviler işemeyecek. Hurma ağaçları gölgeleyecek kıyılarını. Dua et ki bu vâhâya rastlamayasın. Samson'un kuvveti saçlarındaydı, seninki mahrumiyetlerinde. Demek susamamışsın.

Beğenmezsen çıkar gidersin diyor şair. Nereye? Neyi beğenmezsen? Sanat bir "metempsycose". Dev karısı bulut olur, sanat adamı kelime. Biterek ölmek güzel şey. Başlamadan ölmek korkunç. Neye başlamadan? Absürd'e susamamak, özlememek, beğenememek. Ben ezelden beri susuzum. Kitaba susuzum, kadına susuzum, insana susuzum. Bedbaht bir petrol lambasının en karanlık geceyi yıldızlaştıran ışığı. Petrol lambası alev alev yandıktan sonra sönebilir. Ama hiç yanmadan küflenen, kırılan ve atılan bir petrol lambası olmak. Teller yerli yerinde. Bir tanesi biraz gerilmiş. Hayır, dostum kopan tel yok. Senin tellerin daima gergin değil mi? İki gölgenin birbirine dokunuşu. Istırap ya kelimede ebedileşir, ya sükûtta. Yorgunsun ve sarhoşsun. Mavi sakalın kırkıncı odasını zorlamana lüzum yok. Mumyalarla gerdeğe girebilmek hacalet* değil, şeref. Köpeklerle kemik yalayamayacağın içîn tanrılara yumruk sallamak çılgınlık. Usancı, uykusuzluğu, utancı bir yumak ipek yapmak, sonra o yumakla nakışlar işlemek sayfalara, niçin?

21.11.1963

EDEBİYAT FAKÜLTESİ, HUKUK FAKÜLTESİ*

Burası biletçinin Hollywood dediği yer. Gerçekten de bir "foret-sacre". "Sacre" yani kenef. Orman, yani kanunun, idrakin, ışığın giremediği bir canavarlar yuvası. Hangi canavar? O bataklıkta canavar bile barınmaz. Bir iki timsah, üç beş gergedan ve bir hayli örümcek. Düzeltilemez mi? Hayır. Burası Tanrının lanetine uğramış. Çocuklarımı Edebiyat Fakültesine vereceğimi işitenler yüzüme acıyarak bakmışlardı. Halkın sesi Hakkın sesiymiş. Bu ufunet yuvasına biricik kızını telleyip pullayıp teslim etmek belahatini gösteren, şikâyet hakkını kaybetmiştir. Ötede Selçuk, Batı'nın bitpazarlarından toplanmış kırık dökük, eski püskü, yalan yanlış bilgi kırıntılarını ışığa koşan gençliğe Süleymanın sofrası gibi sunmaya kalkışır. Ama Hukuk'un kökü var. Hukuk medrese. Yani bir parça biziz. Medenî kanun, diliyle Mecellenin devamı. Diliyle yani kıyafetiyle, tedaileriyle. Roman filolojisi. Hangi roman, hangi filoloji?

Ne Doğu, ne Batı. Aylarca koridorlarda bekleşen vatan çocukları o şenaat hanede fikirden başka her şeyle temas ederler. N. Hanım yılda bir iki defa boy gösterir. A. Bey anka kuşu gibi hayal meyal görünüp kaybolur. S. Hanımın insanlığa yapabileceği en büyük hizmet bu bedbaht müesseseyi murdar vücudundan temizlemesidir. Memleketin beyni üniversite. Üniversitenin beyni Edebiyat Fakültesi. Edebiyat Fakültesinin beyni: Filoloji. Batı'ya açılan kapı. Batı'ya değil, batağa. Denize inci serpen Deli İbrahim, çocuğunu o musibet yere gönderen babanın yanında Aristo'dur. Ama ne yapacaksın, devenin neresi düzgün? Gemleri kaderin eline vermekten başka çare yok. Çeyrek asırdan beri çeyrek adam yetiştirmeyen bir üvey ana. Berke, Filolojiye rağmen Berke'dir. Orada sadece Ortaçağ katranına batıp çıktı. Heyecanını kaybetti. Yaratıcılığını kaybetti. Robotlaştı. Hani bir ikinci Berke? Vatandaşlar altı sene, yedi sene, yetmiş sene o koridorlarda Mesih beklerler. Fakülte değil, Angromenyu. Angromenyu'nun insan beyinleriyle beslenen müridi: Dahhâk. Gâve nerede?

ÜNİVERSİTE[28]

Kuruluşundaki gaye bakımından, Üniversite, bütün şubeleriyle, yalnız ilmi araştırmalar yapar. Yani hayatın dışındadır. İlmin ilk vasfı, "desinteresse" olması, emellerimizin, ihtiraslarımızın dışında kalması değil midir? Belki cemiyet konuları da üniversiter araştırmaların konusu içine girer fakat aktüelliklerini kapıda bırakarak.

Bu tarifi, yüksek tahsilden beklediğim, cemiyet meselelerine ışık tutması, şeklinde ifadelendirseydiniz, size hak vermek mümkün olurdu, zira bu bir temenni olurdu o zaman. Bu temenninizi gerçekleştirmeye çalışan, yani cemiyetin çeşitli cephelerine, donuk da olsa, ışık tutmak isteyen fakülteler veya fakülte bölümleri: hukuk, iktisat, tarih, sosyoloji.

Hukuk Fakültesi, yakın zamana kadar medeni ülkelerde "mektep" adını taşırdı, Mühendis Mektebi, Dişçi Mektebi, Tıbbiye Mektebi... gibi. Zira doğrudan doğruya saf ilimle uğraşmaz bu fakülte, avukat, hâkim, hariciyeci... yetiştirir.

Ticaret adamına, kanunu kendi lehine istismar etmeyi, vatandaşa haklarını korumayı veya ezilmemeyi öğretir. Bu fabrikanın imal ettiği meta: standart bir aydın, politikacı, yazar. Bir nevi maymuncuk, her kapıyı açar, hiçbir kapıya mahsus değildir.

İktisat Fakültesinde iktisat ilmi okutulmaz, esasen iktisat diye bir ilim olduğu da tartışma konusudur, para, bankacılık, muhasebe, istatistik öğretilir. Türkiye'de iş hacmi dar olduğundan, yarım yamalak bir bilgiyle sokağa fırlatılan iktisat mezunları, devletin kendilerine kaymakamlık hakkı tanıması için sık sık nümayiş (gösteriş) yapacak kadar bahtsızdırlar.

Hukuk ve İktisat Fakültelerinde, sosyoloji, iktisadi doktrinler, hukuk felsefesi, amme hukuku v.s. gibi dersler de okutulur...

27.11.1963

KENNEDY'NİN ÖLÜMÜ

Koridarda bekleyen talebeler. Ve yıllardır kafama bir tokmak gibi inen iki kelime: sınıf yok. Gidişler, gelişler. Fuzuli anfisi, ve yarım saat sonra hakkı olmayan bir koltuktan hakaretle kovulan insanların utancı içinde sığınacak yer aramak. Kâbuslardaki, masallardaki hava.

İtisaf kompleksi. Boyuna tekmelenen köpeğin ürkekliği, isteksizliği, insandan kaçışı. Bu duygunun boğazıma sarıldığı, boğazımı tıkadığı anlar var. Ama zaman zaman ve şakaya benzeyen bir tasallut. Sonra şuurun ışığı alaca karanlıktaki bir hayaleti andıran bu ürkekliği yok ediveriyor. Hayat bu. Veremeyeceksin, eserin basılmayacak, yani bahtiyar bir ağaç gibi dallarını göğe uzatamayacak, meyvelerle donanamayacaksın her mevsim. Her ağaç meyve verir mi?

Dünyamız ne kadar küçük. Mücessem bir küre. Ve bakışlarımız yalnız bir avuç içi kadar mesafeyi kucaklayabiliyor. Lise şuuru gölgelerle donatır. Kafatasının içinde birkaç ay hora teptikten sonra iz bırakmadan kaybolan yüzlerce çehre.

Bir özel isim kervanı. Eti yok, iskeleti yok. İsim ve rakkam. Üniversite de öyle. İnsanlar gerçeği göremesinler diye önlerine oyuncaklar sürülür. Saint-Simon'lar nerede okutulur acaba? Comte daha az yaşıyor, daha az tehlikeli, daha konformist. İyi işlenmiş bir mücevher kutusu. İçinde mücevher yok. Kaldı ki Comte'un üzerine eğilen de yok.

Kennedy'nin kellesine sıkılan kurşun akl-ı selimin, akl-ı selimlerin avizesini de parçaladı. Karışıklık, mağara adamının insiyakları için tam bir kültür ortamıdır. Homo sapiens'in ne kadar az sapiens olduğu böyle zamanlarda anlaşılır. Ahmağın İngilizi, Amerikalısı, Türkü olmaz. Dreyfus dâvasını okurken sık sık şaşırmıştım. Bu ahmak, bu şerir, bu köstebek kafalı insanlar Jaures'in, Anatole France'ın soyundan mıydı? Hindi besler gibi kinleri palazlandıran madrabazlara gün doğdu.

29.11.1963

LÜZUMSUZ BİR HİCİV

Bu ülkenin tapu senetleri kanla yazıldı. Kuruluş çağının Osmanoğulları at sırtında yaşadılar..

Sonra saray bir uçurum oldu. Ülkenin bütün hayat kaynaklarını yutan bir uçurum.

İmparatorluklar bir hamlede çökmez. Parça parça, duvar duvar, taş taş yıkılır. Rical-i Devlet-i Aliyye Boğaziçindeki kasırları, köylünün iskeleti üzerinde yükseltti. O kasırlarda yuvarlanan kadehler ya kanla doluydu, ya alınteriyle. Bu rical[*] Osmanlı bile değildi, Bizans'tı. Çeyrek asır memleket hazinesinden milyonlarca lira alan bir Şevket Bey memlekete ne verdi?

Hayâsız, köksüz iz'ansız bir ferzend*. Çengeloğlunun yalısında bir alay hergele ile kafayı çeken mezahip* nazırı. Damat bey, az sonra koynuna gireceği oğlanın hasreti ile sabırsızlanırken, küçük bey haremde beslemelerle... On beşinci Louis'ye atfedilen "benden sonra tufan" sözü Osmanlı ricalinin besmelesiydi. Ah bu çöküş devirleri! Mustafa Kemal yüz elli sırtlanı kovdu memleketten. Tek kusuru ameliyatı yarıda bırakması. Süleyman Nazif kara günü sömürgeci devletlerin suratına tükürürken bu beyefendiler İngiliz zabitlerine sefahat sofraları hazırlıyorlardı. Yurdu kazurattan (dışkıdan) kurtaran adam Mustafa Kemal. Ama mikrobu öldüremedi.

Bunlar Osmanlı hanedanının beynini rakı sofralarında meze yaptılar. En âdi sokak köpeğinin sadakatinden mahrum. Yıkılan vatanın çatırtısını kadeh şakırtıları ile boğdular ve defoldular. Mezahip nazırının oğlu cebinde yabancı şirketin ihsan ettiği iki yüz altın, Cünye ile Şam arasında kapılanacak bir efendi aradı. Seksen üç yıl gübre müstahsilliği ve haysiyetli bir insanı deli divane edecek mezelletler. Nihayet sığıntı olarak Kıbrıslıların bahçıvan kulübesine iltica. Ve tesadüfen rektör olan bir akrabanın delaletiyle Üniversite'de lisan hocalığı. Delaletiyle değil, iltimasıyla. Sonra rektörlükten ayrılan akraba ve üniversiteden uzaklaştırılan ihtiyar epiküryen. Prensesin ianesiyle geçen yıllar. Bu adam çalışmaz, hiçbir zaman çalışmadı. Her devirde kâselisti. Bu adam fazilete düşmandır, tefekküre düşmandır. Bu adam için dünya topuklarında başlar, göbeğinde biter. Peki, neden harimini vatanın enkazı üzerinde ud çalan, şarkı söyleyen bu seyyar sefahate kapamadın? Cildi süslü bir kitaptı, içini zamanla okuyabildim. Nihayet bir hatıraydı. Hangi dostumuzu kendimiz seçtik. Sonbaharın cazibesi vardı onda, gurubun cazibesi. Arada insanlaşıyordu da, dişleri sökülmüştü artık. Acaba sökülmüş müydü? On altı senedir yüzlerce defa yedik içtik. Kahramana, civanmerde benzeyen tarafını göremedim. Nihayet bir meze idi masada, sık sık yenince tiksindiren bir meze. Kahkahası, şarkıları, hatıraları.. Hatıraları yok. Bir ağaç gibi yaşamış. Bir ağaç veya bir kurt köpeği gibi. Ama ölürse yine de çok üzülürüm.

Epiktet elinde olmayan şeylere üzülme diyor. Üzülmemek elde mi? Zavallı Sabih Bey!

Seksen üç yaşında ve sevensiz. Bir bardak su verecek tek dostu yok. Bir bahçıvan kulübesi ve mezar taşları. Sedat Zeki'nin küçülten sarkasmları, mektep ve yeniden başlayan hayat. Ama dostum siz yediğiniz masaya yestehliyorsunuz. Eskiden de böyle miydiniz bilmiyorum.

Diyorsunuz ki çocuklar bütün günahları işleyecek, bırakın içsinler, gezsinler, kumar oynasınlar. Bu herkesin gideceği yol, diyorsunuz. Memleketi siz batırdınız. Böyle düşünenler batırdı. Şimdi de bir aileyi mahvetmeye kalkıyorsunuz. Hayır Sabih Bey!

İnsanlar günah işlemek için yaratılmamışlardır. Siz galiba domuzlardan bahsetmek istiyordunuz. Ali Namık'ı afyona koşturan mutlaka siz kıratta bir Mefisto'dur. Beşir Fuat sizden kurtulmak için intihar etti. Her düşünce işgüzar bir müdafi bulabilir. Ama...

İki nevi insan var. Kaç nevi insan olduğunu bilmiyorum... Hastayım. Bazan kafamın boşaldığını duyuyorum.

Dünya irreel geliyor bana. Hayatın akışı öylesine yavaşlıyor ki zamanın dışındaymışım gibi, ölmüşüm gibi bir intiba uyanıyor içimde. Gündüz uykularından sonra oluyor bu. Bir nevi maddeleşme. Bütün trenleri kaçırmak güzel şey. Ben hiç tren görmedim. Sabahın beş buçuğu. Sessiz bir sabah. Akın gelecek birazdan. Sonra derse gideceğim. Bugün okutmanlar toplantısı varmış, beni yine çağırmadılar.

Beceriksiz bir cümle çok defa yalın bir cümleden, zarif bir cümleden hakikata çok daha yakın. Einstein'a "gravitation" hakkındaki formülünüz Newton'unki kadar zarif ve sade değil diye takılmışlar. "*Hakikati belirtmek istiyorsanız zerafeti terzilere bırakın*" demiş.

17.12.1963

EFSANE SÖYLEDİLER VE UYKUYA DALDILAR

Efsane söylediler ve uykuya daldılar, diyor Hayyam. Kiminden bir destan kaldı, kiminden bir mısra. Kimi çöldeki kum tepecikleri gibi darmadağın oldu rüzgârla. Bu tiyatronun dinleyicileri sağır. Sesini duyurmak istiyen nâra atacak. "Discours de la Methode" nâra, Aristo'nun tahtını deviren bir nâra, örümcek ağlarını yırtan bir nâra. Rousseau nâra, Saint- Simon nâra, Proudhon, Marx nâra. Kalabalık senfoniden anlamaz. Tarih de kadın gibidir, çığlığa koşar. Namık Kemal, gürleyen adam. O gök gürültüsünün arkasında yıldırım yok belki ama bütün Osmanlı ülkesinde yankılar uyandıran bir haykırış Kemal. Sesini kıssa, fitili küçülen bir petrol lambası kadar zavallılaşıverir. Önce çığlık atacaksın, sonra üç beş meraklı

anlatacağın masalı dinlemeye koşacak. Masal uslu çocuklara anlatılır. Çığlık herkese hitap eder. Sürüye ve tarihe.

Kiminden bir destan kalır, kiminden bir mısra. Kimi çölde bir kum tepeciği gibi dağılıverir. Kaç destan kalmış? Destanlar da dağlar gibi, mimarı efsane, yani nesiller. Rüyaları yoğuran bir büyücü çıkmış o da rüya olmuş. Homeros, Valmiki, Firdevsi.. "Chanson de Roland"ın bile yazarı belli değil. O "Chanson de Roland" ki Battal Gazi çenginden bir karış daha yüksek değil. Roland'ı okutan dili, yani ecdadı asilleştiren evlatları.

Ölünce vücut toprağa karışacak, ses rüzgâra diyor Upanişad. Peki, ben ne olacağım? Yacnavalkiya "sen amel'de yaşayacaksın" diyor. Amel: nâra, kitap, aşk. Ve ruh şarkılar söyleyen bir kuş. Bazan bir mabedin kapısında, bazan gergef* işleyen bir genç kızın başucunda şarkı söyleyen bir kuş.

İçki kanat değil, uçurum. İnsan göklere çok geç tırmanabildi. Girdaplara uçmak daha kolay. Tolstoy çocukken hep uçmak istermiş. Bir gün pencereden atmış kendini ve yaralanmış. Bacchus dost değil, kulağıma mısralar fısıldamıyor. Kadeh Sirse'nin büyülü sopası. Belli ki büyücü Sirse, Ulis'in arkadaşlarını zil zurna sarhoş edip, ahıra sokmuş.

Bacchus! Kandillerini beynimin ışığı ile tutuşturdum tapınağının, gençliğim sana hizmet etmekle geçti. Sen canavarların en taş yüreklisisin! Hayır Bacchus! Realite bile senden güzel. Allah seni kimseye aratmasın!

Sayfaya bulutların rengini resmetmek. Düşünceler bulutlar gibi kaprisli. Toplanıyorlar, dağılıyorlar. Ürkütmeyeceksin bu kuşları. Yoksa kaçarlar.

Günün birinde bir sayfa bir nâra olur belki. Voltaire, insan katır yükü ile ebediyete gidemez diyor. Saint-Simon: tımarhaneden kaçacaksın, diyor. Ebediyetin yolu tımarhaneden geçer. Masal söylediler ve uykuya daldılar. Ne mutlu masalını dinletebilenlere! Masal ateş böceği olur, yıldız olur. Masal söylemek: ölmemek, masalı dinleyenle beraber yaşamak. Ama kaç masal söylenmiş, kaç masal dinlenmiş?

18.12.1963

ROUSSEAU VE BEN, NASUHİ'NİN ÖLÜMÜ

Çağdaşlarını hayalinin harikulade aynasında gulyabanileştiren Rousseau onlardan vazgeçemiyor. Tabiat doyurmuyor üstadı. Bir insan arıyor. Ne ömür boyu sırtından inmeyen Therese, ne uzviyetini kemiren hastalık, ne Ansiklopedistlerin haince saldırışları yaşamak arzusunu susturamıyor içinde. Yaşamak, anlatmak onun için. Yalnız gezen, başkaları için geziyor. Yani bakir iklimlerde dolaşan bir "explorateur". Rousseau, yolladığı mektup okunan adam. Bütün bir asır bu yarıdeli'de kendini buldu. Voltaire gibi beyniyle yazmıyor.

Göl ve umman. Cenevre vatandaşı şuurunun cilalı sathında bütün çağını yıldızlaştırdı. Bir insanda bütün çağ. Kafasından çok hummaları ve ümitleriyle.

Kime yazıyorsun bu mektubu? Elinde hiçbir adres yok. Yalnız vasiyetnameler adressizdir. Vasiyetnameler ve intihar mektupları. Bu sayfalara, nihayet bir okuyucu bulmanın sevinci içinde başlamıştım. Hangi okuyucu? Yok, senin vehmettiğin dilber bu şehr içre Nedim. O dilber hangi şehirde oturur? *Duşize-i tahayyülde** mi?

Mirasını kimseye bırakmayacaksın. Banknotları aleve kalbetmek. Her alev bir avuç kül.

Hint Kültür Cemiyetinden davetiye gelmiş. Yenilecek içilecek, tanımadığım insanlarla konuşmaya özeneceğim. Henüz gidip gitmeyeceğimi de bilmiyorum. Fuat'a hâlâ mektup yazmadım. Yazmaya niyetim yok. Hint basılmış, basılmamış bana ne? Bunun için yeni zilletlere göğüs gerecek kadar muhteris değilim. Neden para isteyeyim Fuat'tan? Eserle ilgilense iki satır yazardı. Ben dilenci değilim. Zillet için zillet.

Nasuhi Baydar ölmüş. Yaşıyor muydu? Ve kitapları köprü altında. Sahaftan çok tulumbacıya benzeyen bir herif, beş çuval kitap diyor. Nasuhi onların çoğunu açmamış. Açtıklarını okumuş mu? Sanmıyorum. Bütün Nasuhi bu kitaplarda, yarım, darmadağınık. Ne istediğini, ne aradığını niçin aradığını bilmeyen bir adam. Şöhretlerin gecekondu gibi inşa edildiği bir devirde, Haşim'in şüpheli himayesiyle, büyük mütercim kabul edilmiş. "Thais"i karşılaştırmadım. Ama devir, "Les Dieux ont Soif'ı "Allahlar Susamışlardı" diye çeviren Hüseyin Cahit'lerin allâme postuna bağdaş kurduğu devir.

Yani Hüseyin Cahit Bey Allah'ın tek olduğunu, "ont soif'ın "indicatif present" olduğunu bilmeyecek kadar hımbıl ve eşekti. Zaten tek kitap değil,

tek sayfa çevirmiş sayılamaz. Müsvedde müsvedde. Nasuhi Cahit'ten çok daha soluksuz, çok daha biçare. Düyun-u Umumiyede memur. Ah bu Düyun-u Umumiye memurları! Batı kapitalizminin kavasları*. Genel evde garsonluk, lağımcılık, yankesicilik çok daha şerefli iş. Sonra Halk Partisine yamanış. Milletvekilliği. Kültür müşavirliği ve ölüm. Nasuhi bir cins isimdir.

Frenk mekteplerinde okuyan köksüz, dâvâsız bir hayvan nev''i. Fino köpeği gibi bir hayvan. "Köy Hekimi" için yazdığım tenkide terbiyesiz bir cevapla mukabele etmişti. Uzatmak istemedim. Evvela Nasuhi güreşilmeye değer bir pehlivan değildi. Sonra "Ayın Bibliyografyası" çıkmıyordu artık ve "Tercüme Dergisi" bu efendilerin mikrofonuydu. Nasuhi'nin hayatımın seyri üzerinde tesiri olduğunu sanıyorum. Maarif Vekâletinin iltifat ve ihsanlarında onun da payı olmak icabeder. Karım, bütün şartları mürekkep faizi ile haizken, Elazığ'a tayin edilmedi. Bunda Halk Partisinin pek nüfuzlu milletvekili Nasuhi Beyin parmağını görmemek güç.

Nasuhi'nin kızı sosyolojide asistan. Birkaç defa dersime de gelmiş. Ama babası ölür ölmez kitaplarını satabiliyor. Demek kızı da yoktu Nasuhi'nin. Demek baba da değildi. Bu kubbede hiçbir seda bırakmadı. Göçüp gitti. Geçen seçimde Millet Partisi'nin namzediymiş. Yani ne Batı kapitalizmine sadakat gösterdi, ne efendisi Halk Partisi'ne. Nasuhi'nin tercümelerinden tek cümle kalmayacak yarın. Köprü altında, bir genelev salonunda bekleşen satılık kadınlar gibi, geçen yolculardan iltifat dilenen bir avuç kitap. Nasuhi bu kitaplardadır. "Köy Hekimi"nin önsözünde Andre Ribartln "Histoire d'un Peuple"ü istişhad* ediliyordu.

Tenkidimde Fransa tarihini sınıf kavgası ile aydınlatan bu eserden mütercim nasıl faydalanmış anlayamadık demiştim. Bu çok yezitçe bir "remarque"tı. Nasuhi Ribart'ın kapağını bile açmamıştı. Açamazdı da. Nasuhi'ye hürmeten Ribart'ı ben aldım. Basılı kâğıt, yalnız para kazandırdı Nasuhi'ye. Nasuhi'ye ve Nasuhilere. Kötü para iyi parayı kovar. Kötü kitap iyi kitabı kovar. Ben bu bedbaht kalem esnafının Türk irfanına çok zararlı olduğuna kaniim. Subaşını tutan onlar. Ama ne hazin ki bugün bir Nasuhi Baydar'ı aratacak kadar cahil ve nasipsiz kalem serserileri türedi. Nasuhi Baydar bir cins isim. Ağaç gibi. Yüzlercesi var, binlercesi var. Adeta standart Türk aydınının ismi. Bir ucu Mehmet Celal'de zincirin, öteki Tahsin Yücel'de. Kitaplarını her elime alışta bir tanıdığı kaybetmiş olmanın hüznünü duyacağım. Boştu ve hiçti. Ama kokmuyordu. Tanımadım. Tahmin ederim ki bir kibarlığı, bir efendiliği, bir çelebiliği vardı. Halk Partisi "Altın

Gözlü Kız"ın tetkikini ona vermiş. Bir iki ay beklettikten sonra telefonu açmış, tercüme mükemmel, demiş Cemal Hakkı'ya, "maalesef mükemmel". Standart bir aydındı. Ama yerine geçecek olanlar daha kötü. Allah rahmet eylesin!..

31.12.1963

BİR YILIN BİLANÇOSU*[29]

Büyük adamların yazdığı otobiyografiler şu üç tipten birine uyarmış eskiden (Brandes böyle diyor): "*Bakın doğru yoldan nasıl uzaklaştım ve tekrar nasıl döndüm doğru yola*" (Saint Augustin). "*Anlayın ne berbat adammışım ben, ama benden daha iyi olduğunu vehmedecek kabadayı nerde*?" (Rousseau). "*Şartlarda yardım edince bir deha nasıl gelişip serpiliyor, okuyun da görün*" (Goethe).

Kendi kendine masal söylemek ihtiyacı. Aynaya bakmak ihtiyacı. Yangından bir şeyler kurtarmak ihtiyacı. Yaşadığını duymak ve duyurmak ihtiyacı.

Acaba tekâmül Spencer'in iddia ettiği gibi bir farklılaşma, bir kişileşme mi? Sürü, sürü. Sürünün tarihi yok. Ama tarihin amelesi o. Piramidi omuzlarında taşıyarak göklere fışkırtan, o macerasız kalabalık. Sürüden ayrılanı kurt kapar. Sürünün önüne geçmek sürüden ayrılmak mı? Aradaki mesafe uzayınca, evet.

Bu sayfalar bir yılın hasadı. Kavruk ve bereketsiz bir hasat. Coşmak lâzım, diyor Saint- Simon, yaşamak lâzım. Hem zirvelerde, hem uçurumlarda yaşamak. Dizginleri boyuna gerilen at şahlanır, ama kanatlanmaz.

Tecrübe, tecrübe.. Bayağılığa alışmak ve bayağılaşmak. Saint-Just tecrübesiz olduğu için bir Tanrı kadar ulu. İsa tecrübesiz. Tecrübe, harem ağalarının silahı. Büyüklerin koltuk değneğine ihtiyacı yok.

Bu bir yılda kaç kitap okudum? Hiç. Başlayıp bitirdiğim tek kitap yok. Bir sürü makale, bir sürü önsöz, bir sürü fihrist. Kütüphane zenginleşti. Ben zenginleşmedim. "Emile"den kaç sayfa yaptık? Bilmiyorum. Galiba iki konferans verdim. Hint basılmadı. Yaşar Nabi edebiyat tarihi basmıyormuş. Hint Kültür Cemiyeti müsveddeyi altı ay yanında tuttu. Sonra hiçbir şey

söylemeden geri verdi. Yapı Kredi satılmamasından korktuğu için basmıyormuş. Dostlar biz basalım dediler. Server iki bin, Ali Bey bin küsur, verecek. Sonra Sabih Bey, nezaketen olsun, biz de yardım ederiz diyemiyor. Kitap basılsın diye yeniden zilletlere katlanacaksın. Geçen yıl içinde bir takım ümitlere kapıldım. İtiraf edilen veya edilmeyen ümitler. Hiçbiri gerçekleşmedi. Ama herhangi bir felakete de uğramadım. 1963 yılı hayatımın kötü yıllarından biri sayılmaz. Çok zaman kaybettim. Çok zaman ve biraz ümit. Yaşamak da bu galiba.

İnsanları eskisi kadar sevmemek. İnsanları ve eşyayı. Galiba ölmek de bu. Sosyoloji dalındaki kurslarım henüz bana bir Berke veya bir Ali Bey kazandıramadı. Ama derbederlikten kurtuldum. Elifbayı bilmeyen çocuklara Cuvillier okutuyorum. Yalnız Cuvillier mi? Sınıf bir nevi tribün. Dinleyiciler bilmedikleri bir dilden vaiz dinleyen bir alay bedbaht.

İnsan, umumiyi sokmalı yazılarına. Egzibisyonizm, journal yazmak. "Le moi est haissable". 63'e teşekkür borçluyum. Renksiz, heyecansız, kanatsız bir yıl. Ama kataklizmler de yok.

64'e büyük ümitlerle girmiyorum. Hiçbir programım yok. Yol, yola çıktıktan sonra belirir. Balta girmemiş bir orman, istikbal. Hangi tarafa sapacaksın? Cihangirlik rüyaları görmüyorum artık. Başıma takacağım kâğıttan zafer çelenkleri peşinde değilim. Kime ve niye? 64'ten istediğim: gölge etmemesi.

Kaderin makasçısı arzularımız değil. İsterdim ki, istedim ki... Herkes kendi hayatını yaşıyor, ağaç gibi...

9.1.1964

NESTEREN HANIM, KİTAP, BERKE

Nesteren Hanım ameliyat geçirmiş. Bu herhangi bir "fait divers". Yirmi beş sene önce "stylistique" hocamdı Nesteren. Ne okuturdu? Hatırlamıyorum. Bir kere Guizot'nun "Synonyme" lügatini görmüştüm elinde. Ders bir oyundu onun için, bazan eğlendiren, bazan sıkan bir oyun. Çocuktu Nesteren, Tanrı gibi. Ve biz başka bir dünyanın insanıymış gibi seyrederdik. Sefaletin lanet şarabı, yeisler, intibaksızlıklar yaralı bir köpek gibi huysuzlaştırmıştı beni. Nesteren'in dersi bir şölendi. Hangi şölen? Bir nevi ibadet. Neler söylerdi, bilemem ki. Kelimeler her günkü kirli

libaslarından sıyrılır, kozalarını yırtar ve birer kelebek, birer yıldız, birer musiki oluverirlerdi. Kuşun cıvıltıları kadar manasızdı söyledikleri. Ve her hecesinde bütün bir dünya gizliydi. Sevmek mi?

Hayır. Nesteren bir büyü idi. Sonra yıllar ve yıllar geçti. Bir gün bir imtihana giderken aynı kaldırımdan yürüdük, beni tanımadı. Galiba geçen sene filoloji koridorunda el sıkıştık. Ama dünya, içinde Nesteren olduğu için güzel bir parça. Gece gibi, çiçekler gibi, vazgeçilmez bir parçası dünyanın, Nesteren. Daha doğrusu benim dünyamın. Hiç görüşmedik. Onu tanımıyorum da. Ama İstanbul'un bilmediğim bir semtinde böyle bir insanın soluk alması beni hayata bağlayan minnacık ibrişim* tellerinden bir tanesi. Hint'i yazarken zaman zaman onu düşünürdüm. Arvers'in sonesindeki kadın gibi belki bunu hiçbir zaman anlamayacak. İstanbul ihtimal Süleymaniye'si ile Boğaz'ı ile güzel. Süleymaniye'yi hiçbir zaman anlayamadım. Göremedim ki. Ama yine de onsuz düşünemem İstanbul'u. Nesteren'siz de düşünemiyorum. Göğümde bir kandil daha sönecek o gözlerini yumunca. Ve bir kuş cıvıldamaz olacak, gönlümde. Nesteren bir rüya, daima görmek istediğim rüyalardan biri.

Aziz dostum! Bu kitap senin değil. Kitap ürperti duyanın, gaşyolanın*. Doğru belki senin de parmakların bir sevgili tenini okşar gibi dolaşıyor sayfalarında, ama o kadar. Teninle bağlısın kitaba. Uğrunda kaç gün aç kaldın? (Hırsızlık yaptın mı?) Hangi zillete katlandın? Sana yetiyor mu kitap? Bütün canlı hayaletlerden uzak onunla bir mağarada yaşayabilir misin? Hangisiyle yatıp kalktın? Hani çocuğun? Kitap sesinde ışıklaştı mı? Harem ağası da kucağında yaşadığı dünyayı sever. O kitap senin değil dostum. Açmayacaksın kapağını, okumayacaksın. Okusan da seninle konuşmaz. Mabede girmeyen adam, boşuna pencerelerden içeriye bakma! Mabet Çiçeronlarla konuşmaz. Sen bir Çiçeron'sun. Hafızan kitap kapakları ve fihristlerle dolu. İsimler, isimler.

Sonra, sonra boşluk. Bir harem ağası hizmetine baktığı kadınları ne kadar tanırsa, sen de kitapları o kadar tanırsın. Bir harem ağası veya bir esir tüccarı.

On beşinci Louis her kadından hoşlanırmış, Majeste'nin gönül işlerini düzenleyen zat-ı muhterem öyle diyor. Sarısın, esmer., nasıl olursa olsun. Sırtında paçavralar varmış, saçları dağınıkmış, kadın kadındır. Kokusu ile kiri ile terbiyesizliği ile kadın. Amatör, cevizi bir bakışta kabuğundan soyabilen adamdır. Bilge, Mark Orel gibi tahta da kurulabilir, Epiktet gibi

zincire de vurulabilir. Bazan Diyojen'dir, fıçıda tüner. Bazan Sokrat gibi çarşı pazar dolaşır. Sen kitabı cildine, insanı kürküne, postuna göre değerlendirecek kadar çocuksun. Kitap Hitler'in parlak üniformalı SS'leri gibi gözlüklerinin karşısında geçit resmi yapacak. Arada bir apartıman kapısındaki kartivizitleri okur gibi uzanıp fihrist heceleyeceksin. Sen dört başı mâmur bir kütüphaneci olabilirdin dostum. Tabii bir Lucien Herr veya Bir Leön Cahun değil. Namuslu bir veznedar.

Turnayı gözünden vuran bir dikkat. Hırsızın dikkati. Yıllarca kumar masalarında bilenen bir dikkat bu. İstenilen konuya çengel gibi takılan bir dikkat. Belki sezişin tanrısallığı yok bu dikkatte. Belki burgu gibi ciğerine işlemiyor meselenin.

Ama terbiyeli, kucaklayıcı, pençe gibi bir dikkat. Avını uzaktan gören kartalın dikkati. "Instinct" değil, ama adeta uzvî. Sonra bir Gargantua gücü. Bir vücutta bir düzine insan. Ne yapar bu insanlar? Cemiyetin kamçısı ile kayışlaşan, nasırlaşan, kemikleşen bir "surmoi". Bazan bir kont, bazan bir seyis karşısındasınız. O bir düzine insan içinde, en pespaye topal şeytandan müçtehid'e* kadar renk renk, boy boy vatandaş. Kaptan değişiyor zaman zaman. Önce farkına varamıyorsunuz. On iki kişi on iki resmin çeşitli kopyeleri. Ama yalnız kalıplar aynı.

Bu hergeleleri konuşturma dostum. Bırak Bizans saraylarındaki dilsizler gibi hizmet etsinler sana. Onları kapıda bırak.

10.1.1964

CENGİZ'E MEKTUP

Yaptığı işten memnun olan yok, diyor ihtiyar Horace. Mesleğini isteyerek seçen de şikâyetçi. Kader komedilerini yüzyıllardan beri bize saklamış, bize yani Şarka. Bu satranç tahtasında Vezir paytak, Atın önünde daima et. İşbölümü. Hangi işbölümü? Aydının omuzundaki yük bir düzine şaman'ın taşıyamayacağı kadar ağır. Her şeyi bilecek, bilecek ve yapabilecek.

Mesleğini isteyerek seçmek... nerede? Spencer mühendisti. Paul Louis Courier asker. Rodin tutturmuş yaptığın işten zevk alırsan sanatkârsın diye. Seçimin hürriyeti hudutsuzmuş gibi. Aristo'ya meyhane çıraklığı yaptırır bu cemiyet. Hegel'i Çemişkezek'e Almanca hocası yollar. Kalabalık bayılır

insan beynine. Hemcinsini bir kaplan açgözlülüğü ile yutmaz. Medenidir kâfir. Beynini yer, kalbini yer. Ama gemideyiz, kaptan asırlardan beri sarhoş, tayfalar amelimanda. Her fırtınada bir parçası kopmuş geminin ve kopuyor. Bu gemiden kaçan kaçana. Sen gemiden kaçmak istemiyorsun. Kamarada, kamaralarda esrar içen yolcular.

Salonda, salonlarda caz, çıplak kadın eti, ter, esans.

Bir köşede alnını yumruklamak ve kadere sövmek ağız dolusu. "Les Chemins de la Libertâ'yi okudun mu? Kopan, bedbaht'ır. Bir dâvaya, bir mezhebe bağlanmak. Her dâva karanlık, her mezhep gülünç. Ya sana koşacak kalabalık, karşında el pençe divan duracak. Ya sen onun içinde eriyeceksin. Yalnızlık cüzzamlıya yaraşır. Cüzzamlıya ve Tanrıya. Okuyan kopar. Din, bir kavme benzeyen ondandır, diyor. Sen hangi kavme benziyorsun dostum. Arkanda birbirine dil çıkaran kilometre taşları. Yol yarılanıyor yavaş yavaş. Ne yaptın? Senden evvelkiler ne yaptı? Ya "Candide" gibi köşene çekil, iddiasız, sinirsiz gününü gün et. Ya boğuş. Kolların bağlı. Kendin bağladın. Lete'de yıkanmak. Lete yok. Ama uçurumlar da zirveler kadar cazip. Ne istiyorsun? Tevekkül güç, isyan vahim. Pascal'ın parmağı kiliseyi gösteriyor. Marx'inki kalabalığı.

Bu belde'de matematikçi garip bir tufan öncesi hayvan. Ne yer, ne içer, neye yarar. "Abstrait" ile uğraşmak mirasyediliğin ta kendisi. Yangında tulumbacıya ihtiyaç var. Zekâlar Sfenks'in boğazına sarılmalı, hayatı kucaklamalı. Matematik, şiir. Matematik, kaçış. Adeta bir ihanet. "Dairelerime dokunmayın" demiş koca Arşimed. Dünyanın bir tarafında ilmin istiklal ve haysiyetini haykıran büyük bir "temoin"a ihtiyaç vardı. Türkiye'de Arşimed'e ihtiyaç yok. Yani tarih ona böyle bir misyon yüklememiş. Dertlerini anlayabildim mi acaba? Arada uzun bir gürültü patırtı. Sesin duyulmuyor. Ama bu hepimizin derdi değil mi? Kopmak ve bağlanamamak.

14.1.1964

DONEC ERIS FELIX

"Donee eris felix"... Bahtiyarken dostla dolar etrafın, arılar çiçeğe koşar, insanlar saadete, bölüşülecek ekmeğin vardır, ısınılacak ocağın. Rüzgâr, çil

yavrusu gibi dağıtır etrafındakileri. Akraban sensin. Boğulurken gülerek baktılar, elini uzattın, sırtlarını çevirdiler.

Lut'un karısı Sodom'dan kaçarken başını çevirmiş arkaya. Ben o şeamet ülkesine ebediyyen veda ettim. Vatan değil, iğneli beşik. Şu kadar yıllık hayatımda bir tek ferahlatıcı hatıra yok. Âdeta oradan ayrıldıktan sonra yaşamaya başladım. Beşik değil, mezar. Emerson, kapını kapayacaksın, diyor, dışarıdaki sel götürür seni... Ailen sensin. Sineklerin iştihasına terkedilmiş bir leş gibiyim. Kendi hayatımı yaşayamıyorum. Ve serptiğim tohumlar başak vermiyor. Camus nasıl abes görebilir dünyayı? Demek dünya kademe kademe abes. Bu bir teselli değil, bir mahkumiyet.

Herkes gibi yaşamak. Tramvay biletçisi gibi, bahçıvan gibi, köpek gibi. Şuurun uykuda. Ve kalabalığa yaslanarak dev bir vücudun herhangi bir hücresi gibi yaşamak...

15.1.1964

BİR SEVGİ VE BİR HAYRANLIK*

Hayır, severek evlenmedim. Hayatımı bir zebani ile birleştirecek kadar yalnızdım. Yalnız ve yabancı. Bir kadın ilk defa olarak adımı taşımaya razı oluyordu. Bir kurtuluştu bu, paryalıktan kurtuluş, cehennemden kurtuluş. Ve bilmediğimiz ülkelere yelken açan bir gemiye atlar gibi elele hayata atladık. Ben seni tanıdıktan sonra yaşamaya başladım. Korkuyorum. Bunları söylemekten korkuyorum. Yirmi iki sene gelişen, kökleşen bir sevgi bu. Bir sevgi ve bir hayranlık. Hayat, hayatımız daima güzel miydi? Hayır. Ama mevsimleri vardı, mevsimleri var. Vatanımsın benim. Kokladığım havasın, içtiğim su. Ben şımarık ve yaramaz bir çocuk oldum zaman zaman. Sen hep aynı kalmasını bildin.

25.1.1964

ANAYASA

Şuur ırmağını şişeye doldurmak, çamurunu süzmek, berrak ve ışıltılı sunmak çağdaşlarına. Ama bu ırmak yalnız kelimelerde şakıyan ses değil

ki. Aksettirdiği göğü, kucakladığı karanlığı bardağa boşaltabilir misin? Sonra kimin için?

Duguit'nin "Precis"si yarım asır önce yazılmış. Her cümlesi dolu. Her kelime bâtıl bir inancı kökünden deviren bir balta. Sayfalarda bir vicdan konuşuyor. Esas Teşkilat Hukuku Rossi'nin dört ciltliği ile kurulmadı Avrupa'da. Bu hukuku kanı ile yazdı burjuvazi, kanı ile ve alınteriyle, çakıl çakıl, taş taş ehramlaştırdı. Fetihler demirbaşa geçince bir çelengin çiçekleri gibi solgunlaşır. Yeni fetihlere gitmek lazım. Anayasa, fetihleri donduran vesika. Anayasa kanla kazanılan bir servetin rakkama vuruluşu. Adeta bir tarlayı çitle kuşatmak, hudutlarını belirtmek.

Fransa'da Anayasa kürsüsü Louis Philippe devrinde kurulur. Ve ilk hocası İtalyan Rossi. Haklar ve hürriyetler. Kimin hakları? Fransız insanının. Hangi Fransız insanının? Kürsüyü Guizot kurdurur, kastına, zenginleş diye haykıran Guizot. Guizot on dokuzuncu yüzyıl burjuvazisinin enkarnasyonudur.

Ali Fuat 1908'e kadar Esas Teşkilat okutulmuyordu diyor. Ya sonra? Esas Teşkilat, bir sınıfın zaferlerini bekleyen nöbetçi. Hürriyetin asgarisine bir bayram çocuğu gibi sevinen Türk aydını, bu azad kabul etmez kapıkulu! Ve anayasa.

Anayasa var mıydı ki dersi olsun? 1835'te Anayasa kürsüsü, 1848'de "Manifeste". Yani Avrupa'yı bir hayalet dolaşıyor. "Manifeste", yani toksen. Anayasa kürsüsüne neden ihtiyaç duyulduğu meydanda. Burjuvazi, fabrikasına yaslanan burjuvazi, dünya görüşünü kökleştirmek istiyor. Ali Fuat Bey 40 sene anayasa okuttu. Neyin anayasasını? Halk Parti'sinin. Hiçbir fikrî temele dayanmayan icraatını, her gün yeni bir fetva ile meşrulaştırma cehti. Gariptir ki aynı parti'nin karşısına çıkan yine Ali Fuat. Okyanustan kaç damla getirmiş Ali Fuatlar? Kavga etmiş mi, hangi hürriyeti, kime karşı savunmuş? Ve sonra Selçuklar. Ali Fuat Davalaciro, Selçuklar onun eğri büğrü, onun boyuna viyaklıyan piçleri. Ali Fuat medrese, Avrupa'yı heceleyen medrese.

Guillaume de Greffe uzviyet tereddiye başladı mı önce en yüksek fonksiyonlar kaybolur diyor. Cemiyette de öyle. Nedir bu yüksek fonksiyonlar? Bence insanı insan yapan: feragati, başkalarıyla kaynaşabilmesi, başkaları için yaşayabilmesi. Ve ölebilmesi. Kendini bir dâvaya vermek. Hangi maymun, hangi robot bu imtiyazımıza ortak olabilir? Ve sevmek. Avam için din, kendi gibi düşünmeyeni yok etmek hürriyetidir.

Nazif dinim kinimdhî diyordu. Bir Asur kâhini hortlamış, bir Asur kâhini. Kinle bağdaşan bir din, din olmaktan çıkar.

Mohancodaro'da homo faber'in imzası muhteşem bir şaheserin altında. Mohancodaro çöktü, homo faber'e rağmen çöktü. Avrupa kafasını "absürde" lağımına sokmuş. Proletarya'nın kanlı bakışlarını görmemek için Kabil gibi yerin dibine girecek. Büyücü saçını başını yoluyor. Yalnız büyük bir tarafı var Avrupa insanının: düşünüyor. Ve düşünceyi zindanda çürütmüyor artık. Ceza Kanunumuzun ilk vazifesi insanın içinden şeytanı kovmak. Şeytanı yani Promete'yi.

27.1.1964

ŞİİR VE HAKİKAT*

Mazi dalgalar altında kalan bir şehir, efsane öyle diyor. Breton'lar ummanın derinliklerine gömülü bir şehirden sözederlermiş. Balıkçılar denizden çan sesleri yükseldiğini duyarlarmış. Benim içimde de böyle bir şehir var diyor Renan. Ama yarım asır uzaktan gelen o sesleri vuzuhla* aksettirmiyor. Hiç kimse maziyi değiştirmeden anlatamaz, Renan'a göre. Anlattığı içindeki dünyadır, yaşadığı dünya değil. Goethe bunun için hatıralarına "Şiir ve Hakikat" adını vermiş. Çıplak, kaskatı, kiri pası ile realite kimi ilgilendirir? Günler uzayıp giden kayalar. Kıracaksın onları, yontacaksın, heykelleştireceksin. Gerçek her günkü tatsız hikâye, herkesin yaşadığı, hiç kimsenin yaşamaktan hoşlanmadığı komedya veya herkesinkinden başka tarafları olan görülmemiş, az görülmüş bir trajedi. Temerküz kamplarının faciaları kaç bin tecessüsü kamçıladı? Okuyucu Romeo'nun, Werther'in acılarından hoşlanır. Acı deyince, parlak olacak, asil olacak. İçindeki dünya dışardaki dünyanın suya vurmuş aksi.

Kültür koparıyor insanı, Kleopatra gibi vuslatı tehlikelerle dolu. Hayatı kitaplarda yaşayan bir Ali Namık Kalipso'nun adasında ve kaçamıyor. Sait Paşa'nın *necl-i necibi** sosyalizm kapımızda diyor, yarın sokaklarda kızıl bayrak dalgalanacak. Ve başını kuma sokan çağdaşlarının kulaklarına uzanıyor elleri. Zavallı Ali Namık, ne kadar içli, ne kadar dolu. O kadar yaşlı doğmuşum ki, diyor. Biraz Chenier, zaman zaman Zola'lığa özenen ve Avrupa'da yaşayan bir Osmanlı. Mesajını kimseye duyuramamış. O da bir nevi Haluk. Daha aydın ve daha bedbaht. Sabih Bey, esrara verdi kendini, diyor, kumara verdi. Fildişi kulesi yıkıldı demek. Yeni bir fildişi kule aradı

ve cehennemi buldu. Ama Sabih Bey doğruyu biliyor mu? Esasen Ali. Namık'ları tanıyamaz o. Beşir Fuat, Ali Namık, Cezmi Ertuğrul bu ülkenin üç trajedisi. Ve bütün trajediler gibi, sık sık sahneye konurlar. Fethi de bir Ali Namık değil mi? Ali Namık'ın pleb'i. Ali Namık Türkten çok Fransız. Ama kalbinde bir Osmanlı içliliği.

"Kapital"i on yedisinde görmüş Lenin. Ve lise talebesi iken kardeşi asılmış. Birden değişmiş dünya. Ekselans Ulyanof'un ailesi kendini boşluk içinde bulmuş. On yedi yaşında Hukuk fakültesinden kovulmuş Lenin. Çar hazretlerinin ekselans maarif müdürü üç beş sene daha yaşasa Vladimir büyük bir bilgin olurdu belki, belki vekil olurdu ama tahtları deviren bir ihtilalci olmazdı sanıyorum. Tarihin motoru kamçı. Lenin de Gandi gibi müşterisi olmayan bir avukat. Ama o, ne istediğini çok iyi biliyor. Yürüyen bir irade. Yakan, yıkan ve deviren bir kuvvet. Dönmesini, yol değiştirmesini, kavganın bütün stratejisini doğuştan biliyor adeta.

Ağaç kökü ile yaşar. İnsan da öyle. Mazi gövdemiz. Maziden koptuk, istikbale bağlanamadık. Ne Avrupa'yız, ne Asya. Masada bir dergi duruyor: "Ön-Yankı". Ne demek ön-yankı? Hezeyan serlevhadan* başlıyor. Ne istediğini bilmeyen şuursuz, bahtsız üç beş mektep çocuğu: Bunları yetiştiriyoruz. Dergilerin sonbahar yaprakları gibi uçuştukları bir devir vardı. Yeni Yol, Ses, Akış, Gün... Ama hepsinin bir davası, bir iddiası, bir kişiliği vardı, ümidi vardı. Yıllarca şiir yazmaktan utandım. Okuyucuyu cinsî buhranları ile oyalamaya kimsenin hakkı yoktu. Aşka zamanı yoktu harcayacak aydının. Adeta bir günah sayıyorduk şiiri. Bir "vice" sayıyorduk. Necip Fazıl, Atsız, Serdengeçti birer dâva adamı idiler. Yaşıyorlardı ve bağırıyorlardı. Bu çocuklar viyaklıyor. Onların hiçbir günahı yok. Oynasınlar diye beynimizi verdik ellerine. Beynimizi yani dili. Şarjörü çıkarılmış bir tabanca bu dil, tehlikesiz. Oyuncak bir tabanca. Ve tek oyuncakları o. Bu kuşağın peygamberi Ataç. Fransa'da herhangi bir "tabac" garsonunun bildiklerinden bir hece fazlasını öğrenemeyen bedbaht, hasta ve haysiyetsiz Ataç. Deklaseliğinin hıncını dilden alan Ataç. Mızmız ve mıymıntı bir fikir serserisi. Ama Ata Beyin paracıkları ile bir miktar Avrupa doldurmuş kafasına. Ve devrimden önce dünyaya geldiği için Osmanlıca öğrenmiş. Yani topallayarak da olsa iki dünya arasında gidip gelebiliyor. Bu çocuklara dillerini öğretmedik. Avrupa dili öğretmedik. Gözlerini sıkıyönetim içinde açtılar. Okumak yasak, düşünmek yasak, yasak olmayan tek şey Türkçenin kolunu kanadını kırmak. Ön-yankı'da en geniş bir hayalin istikbal vaad ettiğini umabileceği tek satır yok. Bir dergi değil, bir mezar.

Ali Namık, Beşir Fuat... Beşir kolağası idi. Daha içindeydi kavganın, daha bizdendi. Ama yine de mağlup oldu. Tek başına meydan muharebesi kazanılmaz. Ali Namık dövüşmedi de. Daha doğrusu karanlıkta dövüştü.

Fransızca "İstanbul" gazetesinin okuyucuları bu heyecanlı, bu romantik, bu hassas delikanlının nesirlerini zevkle okudular. Kim bu okuyucular? Sekiz Rum, üç Yahudi, üç beş Fransız. Hayat kavgası. Keneler ve tahta kurulan yedi canlıdır. Bağlanamadılar. Neye bağlanacaklardı? Clemenceau'yu dinliyordu Ali Namık, Jaures'i dinliyordu. Kitaplar her zaman şeffaf değildir. Bazan dünya ile aramızda bir duvar olurlar. Bağlansaydılar... Sen bağlanabiliyor musun?

29.1.1964-30.1.1964

YABANCI DİL, DİL DEVRİMİ

Anti-klerikal* Fransa ülkesinden kovar kara cüppelileri. Ama ülkesi dışında iltifata garkeder. Gambetta, anti-klerikalizm bir ihraç metası değildir diye haykırır mecliste. Yunanlılar için dillerini bilmeyen, barbardı. Bu ölçüyü insanlık ölçüsünde genişletebiliriz. Avrupalılaşmak Avrupa'nın dilini öğrenmektir. Avrupa'nın dili nasıl öğrenilir? Papaz mekteplerinde. Çocuklarımız bir papağan gibi yetiştirilir orada. Heyecanlarından tecrit edilir. Papaz mektepleri Teknik Üniversitenin veya Siyasal Bilgilerin antişambr'ıdır. Kuruluşlarından bugüne kadar tek hamiyyetperver Türk aydını yetişmemiştir o mekteplerden. Fransızca, hangî Fransızca? Zaten zengin çocukları okur o mektepte. Ve kucağında yaşadıkları toplulukla bütün ilgilerini kaybederler. Haluk* yetiştirir Fransız mektebi. Tanzimattan beri komedi oynamışız. 76 Anayasası küffarı aldatmak için ilan edilmiş. Çöküş devirlerinde Avrupa'yı kızdırmaktan korkmuşuz hep. Kapitalizm için sadece pazar olmuşuz.

Üst-yapı, alt-yapı. Her ikisinde de insan faktörü ön planda. Alt yapıyı şekillendiren de insan zekası. İstihsal* kuvvetleri, yani tabiatla güreşen insan. Dilsiz bir nesil, dâvâsız bir nesil. Mazisinden kopan, âtiye bağlanamayan bir nesil. Ve yarını bekleyen trajedilerden habersiz kalabalığı oyalamak için sahte meseleler ibda eden bir sözüm yabana entelijansiya. Ya Batılılaşacaktık, Hint gibi, Japonya gibi. Ya maziye dört elle sarılacaktık. Dilini ve dinini kaybeden millet. Avrupa, Pera Avrupa'sı. Yurtlarından

kovulan mürebbiyelerin getirdiği Avrupa. Tarih inatçı bir katır, kamçısız yürümüyor. En büyük talihsizliğimiz bu afyonlayıcı rahat...

Osmanlı rahatsız ediyordu Mustafa Kemal'i. Silinmesi gereken bir vesikaydı yakın tarih. Mazi zaman zaman gevezelik ediyordu. Dil devrimi Selanik'in İstanbul'a isyanıdır, Selaniğin ve bütün Anadolunun. Osmanlı ordusu, Osmanlı teşkilatı, Osmanlı mimarisi yok edilemezdi. Ama nesillerin birbiriyle olan devamlılığı bozulabilirdi. Harf inkilabı altı yüz yılı rafa kaldırdı. Ve tarihsiz bir memleket ibda etti. Kuzey komşumuzun işine geliyordu bu. Tarihinden kopan bir ülke her maceraya sürüklenebilir. Dil devrimi kamusa Anadolunun doluşudur. Yalnız Anadolunun değil, Azeri'nin, Çağatayçanın, Kırgızca'nın da doluşu...

Balkan Harbi, Birinci Dünya Savaşı aydınlarla yapıldı. Türkiye Sarıkamış'lara, Çanakkale'lere beynini gömdü bir parça. Sonra kansız, yorgun ve zafer mucizesi karşısında gözleri kamaşan amelimanda* bir entelijansiya. Güzellikler, yani mazi kovuldu.

Mustafa Kemal'in etrafında şahsiyeti henüz billurlaşmayan seyyal ve idare-i maslahatçı bir avuç okuryazar. Mustafa Kemal musikiyi değiştirmeye kalktı, yapamadı. Zevk meclislerinde gazel aranıyordu, şarkı aranıyordu. Altı yüz senenin ötesine atlamak, yani milli tarihte altı yüz senelik bir parantez, bir uçurum. Dil-Tarih Kurumu şefin bu emrini sadakatle başarmaya çalıştı. Tarih gömülmez. Binalarıyla, sokaklarıyla, müzeleriyle, mezarlarıyla yok edilmesi imkânsız bir şahittir. Sıra dile geldi. Yeni harfler zâten geleneğin, irfan geleneğinin sırtına indirilen bir baltaydı. Selanikliler, Rusya'dan gelen Türkler ve şeften iltifat görmeye koşan kızanlar dili tahrip için cansiperane bir gayret harcadılar. Mustafa Kemal işin maskaralığa vardığını anladı, ama iş işten geçmişti. Hareket bir zaman gevşedi. Sonra tekrar hortladı. Mustafa Kemal atını senatör yapan Kaligula gibi her kaprisine lebbeyk(emredin) dedirtmek mi istemişti? Yapılmayanı yapmak peşinde miydi? Yahya Kemal hususi sohbetlerinde efendisinden "dejenere inferieur" diye bahsedermiş. Yahya Kemal çeyrek asır bu "dejenere inferieur"ün taşaklarını yaladı.

Moskova Radyosunun yorumcusu Erdem... O makama nereden kurulduğu, niçin kurulduğu belli olmayan ümmi bir Laz. İhtimal Türkçeyi bilmediği için, uydurcaya sarıldı dört elle. Bizdeki solaklar, Erdem edebiyatımızın temsilcisiymiş gibi, onu örnek aldılar. Halk Partisi bu şenaati parti programı haline getirdi. Ve düşünce dünyası körün mağarası

haline geldi. Seksen sene evvel Diyarbakır'dan gelen, baytarlık tahsil eden Kürt alfabesi yazan hâlâ en büyük sosyoloji bilginimiz, milli sosyologumuz. Sosyoloji kürsüsünün karşısında yerlere kadar eğildiği bir başka mabut da (ilah da) son "altesse impaeriale" Sebahattin Bey. Hâlâ tanrı-şair Yahya Kemal. Berke de kabul ediyor, her yıl bir parça daha düşüyoruz. Ama ne yapalım diyor, dili yaratan çoğunluk. Hangi çoğunluk? Dil cemiyetle beraber yürür. Cemiyeti de, dili de ayakta tutan geleneklerdir. Dil gölgesidir cemiyetin. Cemiyeti geride bırakıp dörtnala koşmaz. Hem nasıl bir koşuş. Dün Camus çevirirken durakladık. Berke fert yerine birey'i kullanalım dedi. Nihayet hak verdi bana. Yahut öyle göründü. Uydurcacılık bir alay mektep kaçağının inhisarında*. Berke gibi dil vakıasını yıllardır inceleyen bir kabiliyetin kendini etrafındakilere kaptırması hazin. Zaman zaman gözlerini açıyor. Güçlük bir otoritenin olmayışında. Kimin ehliyetsizliğini, nasıl ispat edeceksin? Herkes karışıyor dile. Yani düşman isimsiz.

İzzet'in asistanlığı için Tarık Beyle konuşmak. Berke, Tarık Bey uzaktan sever sizi diyor, İzzet'in yakın dostunuz olduğunu bilirse almaz, kontrolünüz altına girdiğini sanır. Çok yerinde bir römark. Mahmut Ali'yi bunun için filolojiye vermedim. Berke de kendini kontrolüm altında sanacaktı. Şimdi saymıyor mu? Tarık Beyin bu hissini ancak Berke dile getirebilirdi.

Bu bir ifşa'dır. Cahit Tanyol'da hiç istemedi Mahmut Ali'yi.

SOSYALİZM VE ALİ BEYİN DOÇENTLİĞİ

Konyalı bir milletvekili mecliste açmış ağzını yummuş gözünü. Bu devrimleri yapan komünistlerle siyonistlerdir demiş. Her devrimin kökü dışardadır demiş. Tabiî senatörler aksini isbat için koridorda hazreti iyice tartaklamışlar. Tabiî senatörlerden biri A.P.'lilere komünist sizsiniz diye haykırmış. Eşek, eşek sensin, ulan eşşoğlueşek.

Ali Bey "Sosyalizm"i yayımlamaktan vazgeçmiş. Ya doçent olamasaymış? Sosyalizm, S.F.İ.O'lu iki yazar tarafından kaleme alınmış bir kitap. Açıktan açığa Rusya aleyhtarı. Burada mühim olan aydının haysiyetsizliği. Neden korkuyorsun? Kimden korkuyorsun? Bir öğretim üyesinin kendini hesap vermekle mükellef sayacağı iki makam vardır: kanun, vicdan. İnsan hakları için en basit fedakârlıkları göze alamayan, insan haklarına ihanet etmiş olur. Burada sosyalizm, komünizm, demokrasi çekişmesi yoktur. Ömrü billah güdülmeye mahkumuz. Aydının vazifesi

aydınlık getirmek. Bu kitapta aydınlık var mı? Var. Sosyalizmin ana dâvasını üç beş çizgi ile anlatıyor. Yalan söylüyor mu? Hayır. Faydalı mı? Faydalı. Kime faydalı? Herkese. Yabancı dil bilmeyen, karanlıkta bocalayan her vatandaşa, polis komiserinden, mahalle bekçisine, savcıdan hukuk talebesine kadar. Tehlikeli fikir. Tehlikeli olan bu korkudur. Aydının, hiçbir art düşüncesi olmayan, hiçbir ideolojik kişiliği olmayan aydının gölgesinden korktuğu öyle bir manevî iklim, tehlikelinin tehlikelisidir. Demokrasinin tek hoş tarafı fikir hürriyeti.

Sosyalizm Türkiye'ye ne getirir? Bilmiyorum. Sosyalizm Türkiye'de gerçekleşebilir mi? Bilmiyorum. Ama insana saygı gösteren, ışığı söndürmeye koşmayan, kitaba diş gıcırdatmayan ve aydınını sahipsiz bir köpeğin ebedi korkusu içinde yaşatmayan, kendi beynini kemirmeyen bir rejimin susuzluğu içindeyim. Bu rejim gökten inmez.

Çarlık Rusya'sında legal Marksistler vardı. Bugün Marksizmi gümrük duvarları dışında bırakmak gafletlerin en büyüğü. Fikirden kaçılmaz. Düşman fikirle güreşilir. Düşman fikir ne demek? "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine imza atan bir milletin üniversitesinde iktisat okutacak adam "Sosyalizm" gibi masum bir kitapçığı yayımlamaktan çekinirse doçent değil, kapıcı olmaya layık değildir. Din şehit ister, asuman(gök) kurban. Haklar birer birer fethedilir. Bu efendiler konuşmak için mi doçent olacaklar, meşaleyi dolaba saklamak için mi? İnsanın keneden farkı bir dâva uğrunda fedakârlığı göze alabilmesindedir. Bir aydının en hayatî davası, fikre kitaba saygı telkin etmek. Bu memleketin yalnız nimetlerinden faydalanacak, kırk senedir geviş getirilen yalanları tekrarlayacak, tıkır tıkır maaşını alacak, Avrupalarda dolaşacak ve namustan dem vuracaksınız. Yağma yok.

Doçent olamazsan. Ne olur doçent olamazsan? Doçent olmak bir vazife midir? Ve sen doçent olmak için mi yaratıldın? Fikir uğrunda edna* fedakârlığı göze alamayan, üniversitede kapıcı olmaya lâyık değildir. Bu memleketi tımarhane haline siz getirdiniz. Tabiî senatörlere komünist diye bağıran milletvekili sizin talebeniz. Senin doçentliğinden ne çıkar arkadaş? Gölgesinden titreyen, mesleksiz, dâvâsız, heyecansız bir heyula. Ancak istatistikte bir rakkam. Allah belanızı versin!

4.2.1964

OSMANLI ÜLKESİ,
ŞEHİR VE KÖY, BİR TÜRBE*

Türk'ün eşeği bile bir başka, diyor Theo, kulakları düşük, gözleri donuk... Belli ki efendisinin sopası altında can vermeye ezelden razı. Fransız şairi için Doğu'da yalnız tevekkül var. Yükseliş çağlarında Avrupa'ya duman attırmış bu tevekkül. Sonra hayatın, etrafında ve içinde, parça parça döküldüğünü gören bir ihtiyarın adam sendeciliğine dönmüş. Kapitalizmin ekmeğine yağ süren de bu tevekkül. Ecdat ölmesini öğrenmiş, öldürmesini öğrenmiş. Tanıdığı zevkler kırk haramilerin kaçamak zevkleri. Ve dişlerini ense köküne geçiren korku, günah işlemiş olmak korkusu. Bir pars atılganlığı ve bir boa uykusu.

Ma'şeri* şuur gelişmez bu tarlada, gelişmemiş. Bir trenin yolcuları, aynı yönde giden insanlar, birbirlerine bizden çok daha yakın. Hapishane koğuşları dert ortakları ile dolu, dilleri bir. Osmanlı ülkesi Türk'ün boğazına sarılacağı günü hasretle bekleyen insanlarla dolu. Sonra giden gitmiş, kalan kalmış. Ama alışmamışız birbirimizi sevmeye. Tanrı da Halife ile beraber sizlere ömür. Tarihi müzeye kaldırmışız. Gelenekler unutulmuş, istikbal bir cehennem dehlizi kadar karanlık. Kimsenin kimseye güvendiği yok. Bir başka frenk İstanbul'dan ayrılırken, ölüm kokuyor burası, diye haykırmıştı. Belki bir kasırga temizler bu ahırı, bir sel temizler.

Sahnede şöyle bir görünüp kayboluveren kuklalar. Yalan ve komedi. Terakki var mı? Yok. Tam bir enflasyon. Yirmi aydın toplasanız Meşrutiyetin bir aydını yapmaz. Dilsiz ve dinsiz. Adeta beyni ve gönlü çıkarılmış bu sürünün.

Tayfur Sökmen Türkiye'de ağa yok diyor, doğru. Osmanoğlu bir kadın kadar kıskançtı. Hem temporel'di, hem spirituel. Sened-i İttifak ödü kopan İkinci Mahmut'un köprüyü geçinceye kadar ayıya dayı demek mezelletine katlanışı. Padişah hayat bırakmamış Anadolu'da. Derebeyi şatosuyla, şapeliyle, atıyla, arabasıyla derebeyi. Derebeyi şatosuna dayandığı kadar gururuna ve haklarına da dayanır. Menteşoğlu bir Anadolu köyüne çakılmış ağaç gibi ve ağaçlaşmış. Derebeyi kılıcı ile derebeyi. Askere o gitmiş, o dövüşmüş. Derebeyi Avrupa tarihinin mimarları arasında. Bir zaman hür düşünceye açmış kapılarını. Kiliseye kafa tutmuş, Krala kafa tutmuş. Faydasızlaşınca operatörlerin en büyüğü tarih, bu gangren olmuş uzviyeti kesip atmış. Şimdi hükümet şehir burjuvazisi ile birleşip üç beş yüz toprak sahibinin burnunu kırmayı düşünüyor. Parlamento'da toprak beyinden çok

fabrika sahibi ve serbest meslek temsilcisi var. Şehirle köy arasında bir çatışma. Elbette zafer şehrin. Ama ne zaman? Bilgilerimiz Asya haritası gibi, birçok yerleri ormanlarla çöllerle dolu. Yani soru işaretleri... Köy ister istemez şehirleşecek. Tayfur Beyin oğlu babasının toprağında şahnelik yapamaz. Budak Beyle, Bahir Beyle yürümez bu saltanat. Zaten ihtilalden önceki Fransız aristokrasisi gibi ağalar çiftlikleri ile ilgilerini kesmişlerdir. Bir veya birkaç nesil meselesi. Sonra... Sonra şehirli kurulacak köye.

Türbesi yok Ali Namık'ların, sanki bu ülkede yaşamamışlar. Sabih Bey, kendini afyona verdi diyor ve öldü, iyi Fransızca bilirdi diyor. Sabih Bey Ali Namık'tan tek satır okumamış. Biri uzviyeti ile yaşamış, köpek gibi. Öteki kafasıyla. Belki aynı mahallede büyümüşler. Ama ayrı milletten iki insan. Hatta ayrı neviden. Sabih Bey Frenkçe konuşan bir Osmanlı. Ali Namık Osmanlıca konuşan bir Fransız, hayır bir insan. Sedat Zeki de tanıyamaz Ali Namık'ı. Ali Namık taşlaşan bir rüya, Ali Namık serap, Ali Namık İkar, güneşe çok yaklaşmış, erimiş balmumundan kanatlan... ve düşmüş. Gönüllere değil, yokluğa düşmüş.

1908'de söze Jaures'le başlamak. Ve kanatlı bir üslupla insanlığın dâvalarını haykırmak tarihe. Bir genç kız kadar saf Ali Namık ve iyimser. Ehramlar kadar yaşamış gibi bilgili. Zirvelerden bakıyor çağdaşlarına. Gururundan değil. Kartal inemiyor toprağa. Neden Fransız antolojilerinde adı yok? Bir Hint kumaşı gibi muhteşem ve bir İran minyatürü gibi işlemeli üslubu. Frenkçe yazan bir Baki. Her şeye rağmen kucağında yaşadığı topluluğun "naivete'si var Namıkta, kurnaz değil. O kadar ışıkla dolu, o kadar kitapla sarhoş ki insan inanamıyor Sabih Beye. Bu adam kırılır, ama küçülmez diyor. Fildişi kulesiyle beraber arşı âlâya çekilebilir. Her uruç şehitler huzurunda olmaz. Ama kaynaklardan içen kimsenin dudaklarını bataklığa uzatacağını düşünemiyorum. Hangi inkisar nuru çamura kalbedilir? Sait Paşa'nın oğluna bir küçük türbe yapmak isterdim. Ali Namık'lar unutulduğu için yenileri yetişmiyor. Şimdilik meçhulden gelen bir ses. Kâh bir çocuk sesi, kâh bir tanrı sesi. Ne kadar yaşamış, belki Saint-Just kadar, belki Keats kadar. Saint-Just'den fazla Keats. Korkuyorum, yakından bakınca bu şahane tüylerin ariyet* olmasından, aldanmış olmaktan korkuyorum.

7.2.1964

ALİ BEY

Rejimlerin en güzeli insanı boğmayan. Hangi insanı? Düşüneni ve yaratanı. Rejimlerin en güzeli zekâyı karanlığın tasallutundan koruyan ve beyni mahalle köpeklerine peşkeş çekmeyen. Sınıf kavgası yaşayan cemiyetlerin, büyüyen cemiyetlerin ayırıcı vasfı. Yükselen topluluk dövüşen topluluktur. Madde ile veya mazi ile. Sınıf savaşı yok bizde. İnsanın insanla savaşı var.

Ayağa kalk üniversite! Katil sensin! Nefi'nin kanlı başını Bayram Paşa'ya sunan mürteci Osmanlı müftüsü, cinayetini bir beytle çerçeveleyecek kadar çelebi idi. Polis, kravatlı sadistlerin emrinde şuursuz bir harem ağası. Şuursuz ve dilsiz. Asırlardan beri zulmetmek için yaşayan mesuliyetsiz ve bedbaht bir sürü. Ama o işkence makinasını da harekete geçiren üniversite.

Bir Orhan Münir, tımarhane gardiyanı kadar psikiyatri bilen her izan sahibinin deliliğine yemin edeceği o perişan, o hasta dimağ hukuk felsefesi okutur. "Hukuk Başlangıcı" adlı kitabın hiçbir itirazla karşılaşmadan tedris edildiği fakülte mahalle mektebinden çok daha haysiyetsizdir. Toprak reformu, 142. madde... Bunlar palavra.

Oraya giren büsbütün kopuyor toplumdan. Firavunlaşıyor. Sulhi Kuran-ı Kerimde suç unsuru arayacak kadar tefekküre, düşman. Selçuk dişlerini idrakin boğazına geçirmek için pusuda. Yalan ve şer.

Kurtlarla beraber ulumak. Olur. Kurt güzel hayvan. Yırtacak, dişleyecek.

Bu uçsuz bucaksız domuz ahırını hangi Herakles temizliyecek? Biz kapımızın önünü süpürelim. İnsanı sümüklü böcekten ayıran yiğitlik. Yalnız karnını doyurmak, yalnız soyunu devam ettirmek için değil, gerçek insan daha güzel bir dünya yaratmak için, kendini aşmak için, gözyaşlarını dindirmek için yiğittir. Hürriyetler armut gibi kucağımıza düşmez. Türk işçisinden bahsetmiyorum. Ama orta sınıfın büyük vazifeleri var. Hürriyeti karış karış fethedecek olan o. Zira düşünen, düşünmesi gereken o. Karanlıkta yürüyemiyor. Ama kendi kendine çelme takan garip bir hayvan bu orta sınıf. Adnan Benk Picon'dan tercüme yaptı, tevkif edildi diyorlar. Üniversitenin verdiği bilirkişi raporu ile tevkif edildi. Üniversiteden diplomalı hâkimlerin karşısına çıkarıldı. Adnan Benk'in yazdıklarını işçi anlar mı? Hayır. Aydın, aydının Adnan Benk'e ihtiyacı yok. Benk'in yazdıklarını bütün Türkiye okusa ne lâzım gelir? Hatta okuması zaruret değil mi?

Ali Bey'e ya sen de tevkif edilirsen? diyorlarmış. Ne büyük şeref! Hayatının bir mânası olur, insanlaşırsın. Bu zavallı ülkenin utanmadan yediğin parasına hak kazanırsın. Tevkif edilirsen... a birader insan doçent olmak için değil, tevkif edilmek için yaratılmış.

Yolumuzu kesen hep aynı rezil safsata. Başkaları niye yapmıyor? Ulan başkalarına göre de başkası sensin! Başkaları yapıyor. Namık Kemal tevkif edildi. Abdullah Cevdet tevkif edildi. Ekmek bekleyen çocuğun mu var?

Komünizm insanlığa ne getirdi veya ne getirebilir? Bilmiyorum. Amerika ile Rusya arasında büyük fark var mı? Aron yok diyor. Cemiyet sanayileştikçe sınıf tezatları keskinliğini kaybeder. Zaten dâva rejim dâvası değil. Dâva aydının pısırıklığı, köksüzlüğü, bayağılığı dâvası. Dünyanın üçte biri Marksist. Ve biz hâlâ Marx'i okuyanları cüzzamlı gibi tecrit ederiz. Kim yapar bunu? Aydın. Ne aydını? İktisat doçentidir, sekiz sayfa Marx okumamıştır hayatında. Hukuk doçentidir, hâlâ Atatürk'ten başka dâhi tanımaz ve kendi gölgesinden korkar. Cehaletin bu kadar saygı gördüğü başka bir ülke yok. İktisaden geri kalmış... hangi iktisaden?

Sual: bu kitabın yayılması faydalı mıdır? Cemiyet bu bilgilere muhtaç mı? Evet.

Sual: Bu kitap tarafınızdan mı bastırılacak? Hayır! Demek ki eğer mevcutsa tehlikelere göğüs geren başka bir insan daha var. Sadece mahkemeye çıkmak, mahkemede konuşmak, insan haklarını müdafaa etmek, fikrin haysiyeti uğruna çile çekmek, bu memlekette aydının kerhane orospusundan daha pespaye olmadığını ispat etmek için bu kitap bastırılır. Yoksa kokladığımız hava haramdır. İşte böyle Ali Bey!...

21.2.196

GORİL VE İNSAN*

Yuvarlanmamak için bir dikene tutunmak. Ve unutmak asıl acıyı. Uçurumu unutmaya çalışmak. Şuurun kendini koruması bu. Hep başkalarında yaşamak, başkalarının yarınını, bugününü, dününü kendine dert etmek. Diş ağrısını geçirmek için tabanını dağlamak. Zindanının penceresinden geçen trenlerin davetini duymak. Ve zindanının dışındakilere, hadi binin trene diye haykırmak. Olanla yetineceksin. Goril yıldızları merak etmese "ptekantropus erektus" hil'atini giyemezdi. Amip

olanla yetinir. İnsan fetihtir, isyandır. Goril başını kaldırdığı için insan oldu. Dört ayaklıyı kâinatın efendisi yapan bu dikiliş. Hazır oyuncaktan hoşlanmaz bu çocuk. Cinlerini de, tanrılarını da kendisi yaratır. Kâh bir masal denizinde süzülen bir yelkenlidir, kâh...

22.2.1964

TOKAT VE KAMÇI

Samson küffarın başına yıkmış mabedi. Neden? O gergedanı kahraman yapan, düşmanları. Zincire vurulduğu için kaplanlaşmış. Zincir: bir merdiven. Hakaret: kanat. İngiliz hayranı Gandi'yi İngiltere ile güreştirir tokat, kediyi arslanlaştırır. Arzın kaderini değiştirenler kendi kaderlerini değiştirmek zorunda olanlardır. Tarihi "rate"ler ve deliler yapar. Rezil bir hükümdarcık ırzına geçmese Sezar Sezar olamazdı.

Zilletten kurtulmak için Sezar olunur. Ve taç yüzkarasını kanlı pırıltıları ile sakladığı için kutsaldır. Goril göklerin karşısında şahlanmasa asilleşmezdi. Sürü kaderinden memnundur. Sürü ve bilge. Hitler puşttu. "Ab uno disce omnes." Yarası olmayan yaşar, yaratmaz. Yazmak, gelecekte yaşamak. İnsan bazan kılıçla yontar hayalindeki dünyayı, bazan kalemle. Gerçek aşklar da sessizdir. Doyan, konuşmaz. Yattığı kadınlarla övünen, o kadınlarla yatamayandır.

Yaşanan an, bütün olarak yaşanan an, istikbale taşmaz. Başlar ve biter. Kendi kendine yeter.

Çevresini değiştirmek. Neden? Bu çevresini bulamayanların, çevresinden sökülenlerin hasreti.

29.2.1964

YOGİ VE KOMİSER

Koestler'i 46 yılının "Temps Modernes"lerinde tanıdım. 46-47 yıllarının Merleau-Ponty Moskova davalarına ayırdığı uzun bir etüde "Yogi ve Proleter" adını vermişti. Çok bilinmeyenli bir denklemdi bu yazılar. Yıllardır Batı düşüncesinden uzaktaydım. Hapishane, işsizlik, mektep, hocalık ve mütercimlik. Moskova dâvalarını biliyordum. Ama Koestler

kimdi? "Sıfırla Sonsuz" şuuru tokatlayan kitaplardan. Düşünce kınından sıyrılan bir kılıç, keskin ve pırıl pırıl. İnsanı utandıran bir kitap. Cehaletinden utandıran, manevi uyuşukluğundan utandıran ve kulağına "düşün" diye bağıran kitap. Roman değil, iddianame. "La Tour d'Ezra'yı da okudum. O da bir destandı. "Exodus" daha polisiye, daha röportaj, daha patırtılı. Onun için "Tour d'Ezra'yı unutturdu. Daha doğrusu Koestler'i çok çabuk okudum. Kime benziyor? Kimseye. Dostoyevski? Hayır. Yazmasını bilen adam. Kendine göre bir dili var. Yani şahsiyet. Sokakta duyduklarını gevelemiyor. Haklı haksız... ayrı hikâye. "Yogi ile Komiser". Düşünce tarihinin bu iki kutbunu zekânın affetmeyen mahkemesinde sorguya çekiyor Koestler ve aydınlığa kavuşturuyor.

İnsanın hayat karşısındaki bütün davranışlarını bir gök kuşağına benzetiyor. Ve sosyolojik bir spektroskoptan seyrediyor. Bütün renkler duruluyor ekranda. Tayfın bir ucunda enfraruj, bir tarafında Komiser. Dünyayı dışardan değiştirilebileceğine inanan adam. İnkıbazı daxEdip kompleksi de dâhil bütün belaları yok edecek: devrim. Ve yok etmelidir. Devrim, yani istihsal ve mübadelenin yeni baştan düzenlenmesi. Bu amaca varmak için her vasıta meşru: şiddet, hile, hiyanet, zehir. Mantıki muhakeme, yanılmaz bir pusula. Kâinat bir çeşit rakkas. Bir kere harekete geçirildi mi hep aynı hareketi tekrarlamaya memur. Başka türlü düşünen kavga kaçağıdır.

Tayfın diğer ucu renksiz ve hareketsiz. Ultraviyole içinde eriyen bağdaş kurmuş bir Yogi. Ona göre de kâinat bir rakkas. Ama laterna havuz veya kerhane de denilebilir. Amacı kim görebilir? Yalnız vasıtalar önemli. Şiddet yok. Hiçbir vesile ile yok. Mutlak'a yükseldikçe mantık değerini kaybeder. Dış düzen hiçbir şeyi ıslah edemez. Tek manivela kişinin spiritüel kuvvetleri. Başka türlü düşünen: kaçak. Köleliği kanunla yıkmayacaksınız. Mistik bir terbiye her işin başı. Fert tek başına görünmeyen bir göbek bağı ile kâinata bağlı. Onun manevi değerlerini besleyen bu usare. Dünyadaki başlıca ödev: aksiyondan, ve heyecandan kaçmak. Bu bağı koparmamaya bakmak. Bunun kendine göre çetin bir tekniği var. Yogi'nin kabul ettiği biricik teknik.

Bu iki kutup arasında düşüncenin diğer nüansları. Merkeze yaklaştıkça renkler sisli ve karışık. Komiserle münakaşa edemezsiniz. Hazret dövüşe hazırlanan goriller gibi göğsünü döver önce, sonra ister dost olsun ister düşman kucaklar ve boğar sizi. Ultraviyole iskeletle de münakaşa edilmez. Kelimelere inanmaz ki. Liberallerle, fabianistlerle, filantroplarla münakaşa

edebilirsiniz. Ama hiç netice çıkmaz münakaşadan. Dâva Komiserle Yogi arasında.

Dünya dışardan mı değiştirilebilir, içten mi?

Veli ile devrimciyi uzlaştıralım diyeceksiniz. Ne âlâ memleket. Bugüne kadar müphem uzlaşmalar gerçekleştirilebildi. Kompromi? Evet. Sentez? Hayır. Tarihi berbat eden: iki ucun gerçekten kaynaşamaması. Komiserin bütün dikkati, fertle cemiyet arasındaki münasebetlere takılı. Yogi, fertle kâinat arasındaki bağları görüyor yalnız. Biraz fedakârlık etseler ya! Fedakârlık dile kolay. Irmağa, tersine ak! demek bu.

İnsanın tabiatını değiştirmek için Komiserin harcadığı emekleri tarih boşa çıkardı. Campanella'nın "Güneş Devletinden Sovyet Rusya'ya kadar. Engizisyonla Reform da caba. Bu iflas iki sebepten geliyor. Dolambaçlar mübayeneti*, iniş yokuş mübayeneti.

Ütopi sarp bir zirve. Oraya varan yol dolambaçlı mı dolambaçlı. Yükseldikçe zirveyi göremezsiniz. Ne tarafa gittiğiniz belli değildir. Bu dolambaca sapan kalabalık, kılavuzunu yolun dışına iter. Sonra o da arkasından uçuruma yuvarlanır. Devrimlerin çoğunda öyle olmadı mı? Reformlarda yerinde tepinilir. Hatta aşağı inilir. Misal: "Trade-Unions." '

İkincisi yokuş antinomisi. Başka bir deyişle gaye ile vasıtalar arasındaki antinomi. Mesul mevkideki insan' boyuna iki imkândan birini seçmek zorundadır. Ya vasıtaları gayeye tâbi tutacak, ya tersi. Nazari olarak bir kompromiye varmak mümkündür. Liberalizm, din, hüsnüniyet kompromileri. Ama ameli ve "immediat" sorumlulukların yükü altında dilemma* keskinleşir: seçmek lâzımdır. Seçince meyil üzerindesin. Vasıtaları gayeye tâbi kıldık mı, yokuş sizi faydacı mantığın halısı üzerinde aşağıya kaydırır boyuna. Önce meşru müdafaadan dem vurursunuz. Halı açılır. En iyi müdafaanın taarruz olduğu formülüne varırsınız. Nihayet atom bombasına, Nagazaki'deki iki yüz bin ölüye çıkarır bu yol. Bu meşum meylin ikinci örneği yarayı dağlamak iddiasıyla başlar, Moskova tasfiyelerinde biter. Bu işin mekanizmasını Pascal da biliyordu: "İnsan ne melektir, ne hayvan. Felaket şuradaki melekliğe özenen hayvanlaşır."

13.3.1964

ANKARA, HİNT VE EBEDİYET

Ankara... bir rüyadan bir rüyaya geçiş. Paris'i de rüyada tanımıştım, Paris de yabancılığı içinde dosttu. Kalorifer kokusunu hisettirmeyen bir bekleyiş. Bir dostu, bir hadiseyi, meçhulü bekleyiş. Ankara soğukluğu içinde sıcaktı. Ne kaldı? Bir sefahat akşamı bilmediğiniz bir elin poşetinize damlattığı koku. Güzel bir koku. İhsan Bey kitaplarının duvarı arkasında sesleri, seslerin muammasını çözmeye uğraşmaktadır. Mehmet dairesinde. On binlerce insanı yutan, yiyen... sonra tekrar kusan daireler. İnsanı mezarın sertliğine alıştırmak için yapılmış gibi. Nafiz kendini günlerin seline kaptırmış, heyecansız, mütevekkil ve boş. Alaettin Aziz Ziya'nın bir başka nüshası, daha kuru. Hadiye bir kızkardeş kadar uysal ve çilekeş. Ve sonra "Hint". Abidin İtil ile muharebe. Adam Şiri Orobindo'yu duymamış. Tagor deyip duruyor. Bana rastlamayan bir Ahmet Akat. Daha nasipsizi, daha dar ufuklusu. İlahiyat Fakültesi dekanı, Rusçayı anadili gibi biliyordu; Almanca, Farsça anadili, İngilizce bilir, Fransızca anlar, Sanskritçe mesleği. Abidin Beyi rahatsız etti kitap. Bir vicdan azabı gibi, bir küfür gibi, bir tokat gibi. Ama belli ki kalın derili hayvanlardan. Ben odadan çıkınca ikimizi de unutmuştur. İş Bankası'ndan mektupla başvur dediler. Salim Şengil bankalardan yardım dilenecekti. Bu Hint, itirafı yüz kızartan bir günaha benzemeye başladı. Gayri meşru bir çocuk, hayırsız bir evlat, sarsak bir kızkardeş, kötü bir şöhret, polis dosyası... falan gibi.

Cournot'yu Fransa tanımamış, Marx'i Almanya. Türkiye'de fikir her zaman bir anakronizmdir*.

Himalaya'yı hangi terazide tartacak adam? Alışılmamış, tedirgin ediyor çağdaşları. Görmek istemiyor.

"Hernani"ye birkaç yılımı gömdüm, kim farkına vardı? Hâlâ "Cyrano de Bergerac" tercümesi... Bütün Cyrano'da bir perdelik Hernani'nin sakladığı emek ve başarı yok. Reklam, reklam. "Emile"in önsöz'ü ile en az bir ay uğraştığımı kime anlatabilirim? Elmas'ın sahicisi ile sahtesini, hayatında elmasın adını duymayan nasıl ayırd edebilir? Ve sonra Hint. Kusurlarıyla, darmadağınıklığı ile inişi çıkışı ile... bir kıta. Abidin Bey Sanskrit edebiyatı değil bu, diyor, başı yok sonu yok. Neye benzetsin? Anlamak ne ilahi bir mazhariyet! Yazabilen anlar. İnsan biraz daha kazıklaşıyor, yani dalı, çiçeği, kabuğu kayboluyor. Çıkacak da ne olacak? Ne arayan var, ne soran.

Bir Gomperz'i düşünüyorum. Zeller'den sonra Yunan felsefesini yazıyor. Ve kısa zamanda üç baskı. İngiliz mekteplerinde ders kitabı olarak

okutuluyor. Zeller'den sonra. Zeller, Tanrı. Tanrıdan sonra kâinatı yaratmaya kalkmak gibi bir şey. Bizde Zeller de yok. Ben... geçelim.

Adresini şaşıran mektup. Benim hiçbir mektubum sahibini bulamamıştır. Belki bütün mektuplar öyle. Önce havarilerini yaratacaksın. Havarilerini yani hoparlörlerini.

Mikelanj Alpleri yontmak istermiş. Tanrı'da zevk olsa çekici kaptığı gibi Alp'ten Musa heykelleri yaratırdı. Mikelanj nerede yaşamış? Nasıl yaşamış? "Ocağa eğilen bir kadın başı ve kutsal içkiyle şahlanan alev". Mukaddes ateş Vestal'siz söner. Olabileceklerin yanında olanlar o kadar zavallı ki. Tersine bir "selection."

Ve kuşların lacivert kanatlarında huzur... Bu jurnala bir daha dönecek miyim? Bilmiyorum. Paris'ten ayrıldıktan sonra yazmayı denemiştim. Eğri büğrü, birbiriyle tokuşan satırlar. Bedbaht satırlar. Olmadı. Hatıralar çürüyüveriyor dalda. Çabuk koparılmaları gerek. İntibalar sıcak sıcak sunulmazsa tadını kaybediyor.

Bu tren nereye gidiyor? Bilmem. Binecek misin? Bilmem. Zindanını da beraber taşıdıktan sonra, niçin bineceksin trene? Ve günler önünden geçen birer at. Sarıl yelelerine. Postacı kapını uyurken çalmış. Postacı var mı acaba?

Şimdi buradaydılar... kimi ağlıyor, kimi gülüyordu. Yazık. Onları tanıyamadınız.

En güzel şarkılar en ümitsiz olanları, diyor Musset. Yalan. Yeis dilsizdir. Her hıçkırışta bir davet var. Bir davet yani bir ümit.

Irmağın yatağını değiştirmek. Belki zor. Ama mümkün. Hayvanı hüddam yapmak. Kant işin kadın yok. Anquetil için kadın yok. Demek Nietzsche haksız. İnsan isteyince tanrılaşabiliyor. Ama kaç insan? Azizler tanrıyı kadınlaştırıyor, bilgeler düşünceyi, kahraman kalabalığı, alkışı. Freud kitlenin şefe karşı beslediği sevgiyi de Eros'a bağlar. Şöhret yok. Hatta... Hangi altın yapağıyı fethe çıkacaksın. Koltuk değnekleriyle gidilmez ebediyete. Gözü bağlı gidilmez.

18.3.1964

EJERİ, NÜMA VE BİR BELKİ

Nüma mı yarattı Ejeri'yi? Ejeri mi Nüma'yı?.-. Kimbilir. İsa'nın ilk ve son mucizesi havarileridir. Bir roman bazan sözle başlar, yazı ile biter. Bazan hiç başlamaz. Edebiyat, muhakememizi allak bullak etmiş. Hayatta hep roman arıyoruz. On dokuzuncu asır romanı. Nordau'ın dediği gibi, edebiyat hayatı biçimlendiriyor sanıyoruz. Hayat roman olsaydı romanı yaratır mıydık? Roman insanın intikamı. Tanrı'dan aldığı bir intikam. Babil Kulesi'ni mânâya kavuşturma cehti. Bu jurnal bir belki ile başladı. Bütün kitaplar bir belki ile başlar, bir belki için başlar. Sürü otlar, tarihi yoktur. Çevreyi değiştirmek, graniti kanatlandırmak ve değişen çevreyle zaruret tünelini biraz daha delmek. Işığa ve Tanrıya biraz daha yakınlaşmak. Kimse keyfi ile sürüden ayrılmaz. İnsan gorille göbek bağını ilmi bir tecrübe yapmak için kesip atmadı. Mecbur kalınca dünyanı yaratıyorsun. Dünyanı, yani kabuğunu, kafatasını veya mağaranı. Hayat Shakespeare dramlarına da benzemez. Benzese Shakespeare olmazdı. Aradığımız... aradığımızı bir bilsek. Biliyoruz. Aradığımız: olmayan. Bir veda daima hazindir. Ve mukaddestir. Ölüm gibi. Dönüşü yoksa tabii. Hangi vedanın dönüşü var. Gelen daima bir başkasıdır. Yaralı veya yaralayan. Bir ses rüyalar yaratır ve rüyalar binbir gece masalları gibi kucak kucağa. Ve fırtına diner. Yarattığın rüyaları göremezsin ki. Bir kadeh rakının verdiği sarhoşluk, bir avuç dumanın açtığı kapı ve bir seste başlayan dünya. Aynaya benzeyen, seyredilen, ama içine girilemeyen bir dünya. Ejeri, Nüma'nın kanunlarını duydu mu acaba?

23.3.1964

İKAR'I KISKANIRIM

İkar'ı kıskanırım. Saçlarında güneşin parmakları, gözlerinde gök, yuvarlanmak. Balmumu eriyecek elbet. Ama deniz de bir gök. İkar'ı kıskanırım. Zindanından kaçabilmiş. Sen İkar'ı tanır mısın rüykm benim? İkar, insanlık. Maviliklere tırmanan ümit, İkar. İkar, rüyaların gerçekleşeni.

Tantal'i kıskanırım. Hasretle kıvranan kolları, altın meyvelere doğru uzanır. Ve meyveler yıldız olup uçar göğe, kuş olur ufuklarda silinir. Tantal'i kıskanırım, susuz dudakları ırmağa uzanır. Irmak duman olur, uzaklaşır. Ama bekleyebilir Tantal. Ve bakışlarıyla kucaklar ırmağı.

Bir vuslattır. Kleopatra'nın bütün âşıklarını kıskanırım. Bir Pervaneyi kıskanırım. Ateşte erir. Ateş bir kucaktır onun için, şiir için öldüler.

25.3.1964

BİR BUHRANIN HİKÂYESİ

Bazan bir kuyuya benziyor hayat. Kör, pis, zehirli bir kuyuya. Boğuluyorum. Ölüme koşacak mecalim kalmıyor. Kimseyi görmüyor gözüm. Sevdiklerim yabancılaşıyor. Kitaplar tuğla oluveriyor birden. Dostlarımın sesini tanımıyorum. Varlığım bir tele asılıyor. Bir kâbus bu. Bir hastalık. Gözlerimi kaybettikten sonra bu kuyuya daha sık düştüm. Uzun sürmüyor. Uzun sürse deliririm. Sanıyorum ki bu "angoisse" aciz yaratıyor. İstediğini yapamamak. "Infirmite"den doğan bir aciz. Beni zıvanadan çıkaran âmillerin hiçbirinde harikuladelik yok. Her fâninin karşılaşacağı ve aldırmadan geçeceği tesadüfler. Gerçi ezelden beri zırhsızım. Acıları dev aynasında büyüten rezil bir hassasiyetim var. Ama bilhassa evlendikten sonra bu çıkmaza ancak üç veya dört defa düştüm. Aşağı yukarı on iki senede. Hepsini karımın kıskançlıkları yarattı. Ciddi bir sebebi yoktu hiçbirinin. Buhranı yine bir aciz kamçılıyordu. İstediğini, hem de hakkı olan istediğini yapamamak. Elinden oyuncağı alınan çocuğunun çırpınışı. Kimsenin hayatı gül bahçesinde simten(gümüş bedenli) sakilerle kadeh tokuşturarak geçmiyor. Dünya gözyaşı vadisi. Ama bir de bir pençenin boğazınıza sarılışı, bir akbabanın yüreğinizi kemirişi ve günlerin suratınıza tükürüşü var. Yapamamak. Sokaktaki adamın yaptığını yapamamak. Su engelle karşılaşınca köpürüyor, bulanıyor, bataklaşıyor. Hele bu engel uzviyetten gelirse. Hayır, herhangi bir pasyonun kendisinden gelmiyor bu bedbahtlık. Aczime tahammül edemiyorum. Böyle zamanlarda çevremi kırmamak için bütün terbiyemi, bütün insanlığımı -ne kalmışsa- seferber etmem gerekiyor. Uyuyamıyorum. Düşünemiyorum. Karım doktora gitmemi söylüyor. Gerçi kökleri eski bir dert bu. Yalnız gözlerimle izahı imkânsız. Belki bu oyunları oynayan "heredite". Belki de aksaklık, herhangi bir iç organdan. İnsan kendi kendinin doktoru olabilir mi? Zaten bildiklerim ne? Bildiğim şu ki kader beni bu buhranlara biyolojiyi sahneye çıkarmadan mahkûm etmişti. Biyolojiyi derken patolojiyi kastediyorum. Yoksa her kriz biyolojide kopan fırtınanın şuura aksidir. Doktora gitmek Tanrıya dua etmek gibi bir şey. Hangi doktora? Kongar, bendeki irade metanetine hayret ederdi. Biyolojinin hakları var. Psişiğin hakları var. Hangi vücut benimki kadar hor kullanılmış? Hangi ruh benimki gibi sille tokat susturulmuş? Galiba bahar başımı döndürüyor, bir parça da. Mösyö Fouche hastaheneden çıktığı zaman, bahardı. 63 baharında da bir sarsıntı geçirmiştim. Daha evvelkiler? Hint, yani yaratış bir katarsis, bir sublimasyon oluyordu. Karımın hastalıkları kendi dertlerimi unutturdu bana. Dişi ağrıyan adamın tabanını dağladığı hayat. Bir acı ötekini unutturdu. Hint bitti, basılmadı. Karım iyileşti. Bir ara çocuklarımla oyalandım. Dâva unutmak. Ben bir manastıra kapanıp uzviyetimin çığlıklarını kırk ayak ezer gibi

çiğneyebilirdim. Tanrıya veya İnsana bağlayabilirdim kendimi, olmadı. Annem kemik veremi imiş. Babam şizofren. Ve gurbet. Ezeli, ebedi gurbet. Başkaları için yaşamak güzel şey. Ama kendisi için yaşadıktan sonra. On sene, beş sene, bir sene. Herkesin oynadığı oyuncaklarla oynamak. Bunu istedim. Arkadaşlarım içinde benim kadar geride kalan yok. İktisaden kapıcıdan aşağıyım. Şöhretim evimin sınırlarını aşmıyor. Ve okuyamıyorum. Yani kader dört elle sarıldığım oyuncağımı da aldı. Ne verdi yerine? Karım daha beterini düşün diyor. Daha beterini düşün demek kolay. Sahilden fırtınaya tutulan gemi zevkle seyredilir. Ve kaptana tenkitler yağdırılabilir. Daha beterini düşünmek... bir teselli değil ki. Sadece acırım daha beteri varsa. Ve elimden gelirse yarasını sararım. İnsan daha beterini düşünmek için yaratılmamış. Daha beterini daha mükemmel hale getirmek için yaratılmış.

Fırtına dindi mi? Bilmiyorum. Ama kafam daha aydınlık. Korkuyorum da bir parça. Fırtınanın dinmesinden bile korkuyorum. Bazan bir diş ağrısı gibi kronikleşiyor acılarım. Hafifliyor, yani buhranla kaynaşıyorum. "Nous vivons maritalement." Galiba son yılların en bahtiyar, en az ıstıraplı devresi Beylerbeyi'nde geçti. Bilmem ki... Hafıza çok tahrif ediyor hatıraları. Jurnal'ın faydası günleri vesikalandırmak. Belki bir ruh hekiminin işine yarar. Ne var ki insan her şeyi söyleyemiyor. İnsan olduğu için söyleyemiyor. Ve çile burada... her an ölmek veya öldürmek zarureti.

Çocuk ısrarla istediği oyuncağın kendisine uzatıldığını görünce hayretle duruyor... alsın mı?. Mühim olan oyuncak değil yahut asıl mühim olan. Mühim olan değerimiz hakkındaki inancın sarsılmaması. Bir başkası kadar istenir olmak. Sonra oyuncak.

Tıp dünyamızın nasıl bir Darülaceze olduğunu çok iyi bilirim. İnsan tırnağını kestirmez bu adamlara. Ancak denize düşeni yılana koşturan ıstırap insanı hekime sürükleyebilir. Hangi doktor ruh dünyamızın girdibatlarını bütünü ile kucaklayabilir? Mazini bilecek, silsileni bilecek, bütün hayatını bilecek ve bir sevgiliyi süzer gibi eğilecek acılarına. Yardım edecek sana. Nerde bu adam? İki satırlık yalanını bininci defa tekrarlayıp, iki günlük nafakanı cebine atmak için pusuda bekleyen bir madrabaz doktor. Çingeneye fal baktırmak daha rasyonel.

Çingene ruh hekiminden daha cana yakındır. Daha psikologtur. Ve çok defa insanı daha iyi tanır. Tıp ne yaptı Holderlin'e? Comte'u Esquirol mu iyileştirdi? Karım belki kalsiyum noksanı diyor: Bugün uyuz bir köpek gibi

işimden kovulabilirim. Ve hiçbir iş yapamam. Bu hayatımın perde arkasındaki ardı arası kesilmeyen uğultu. Küçükken ibne diyecekler diye korkardık. Hatay'da herkes ibneydi. Bu meş'um damgadan kurtulan tek insana rastlamadım. Sonra komünist dediler. Sonra bir baltaya sap olamadım. Zillet, zillet, zillet. Doktor dünyamı değiştirebilir mi? Hafızamı yok edebilir mi? Korkularımı dağıtabilir mi? Gözlerimi verebilir mi doktor? Boğulunca bir dala tutunmak istiyorum. Yuvarlanmamak için. Öyle mi acaba? Belki çocukluktan bu yana karşılaştığım bütün krizlerin kökü seksüel. Evet seksüel. Tabii şartlar bu insiyakı azdırıyor. Galiba normal bir cinsi hayat kâbusları dağıtan gün ışığı gibi bütün endişeleri silip süpürüyor. Ama nasıl şey bu normal cinsi hayat? Mümkün mü? Ölmek veya öldürmek... Bu ne rezil kanun? Oto-sügjestiyon tek başına iş görmüyor. Neyi telkin edeceksin kendine? Saadeti mi? Başkalarının saadetini mi? Okumak istediğim çok kitaplar var. "Pathalogie Mentale" bunlardan ilki. Sonra, sonra Freud ve "Des Etudes sur les Aveugles."

26.3.1964

BİR AVUÇ LAKIRDI

Kelimeler bir sahneden dökülür gibi katı ve içleri boş. Yapma çiçek. Kokusuz. Bağlamıyor. Ayırmıyor. Halter kaldırır gibi konuşmak, hazin şey. Hem de karşınızdaki mukavvadan sanıyor halterleri, halter görmemiş. Vagonlar gibi geçiyor kelimeler. Ve yalnız geçişlerini seyrediyorsun. Kimler var içinde? Umurunda değil. Kelimenin dile getirdiği trajedi, kelimenin yarattığı dünya. Çelik çomak oynar gibi konuşuyorsunuz, pinpon oynar gibi, aşık atar gibi konuşuyorsunuz. Milyonlarca insan sizin gibi konuşur ve sizin gibi dinler. Ve Roland kılıcını kayaya vurdu, kılıç parçalandı, kaya çizilmedi bile. İnsan da ilim gibi binlerce ciltte. Bütün bir insanı kucaklayan tek cilt yok. Her cilt bir insan parçası. Clotilde kadının kaçta kaçıydı. Juliette veya Jenny kaçta kaçı?

Bir yağmur damlası istiridyede incileşirmiş. Gözyaşları da kelimede incileşmeli. "İstikbalin Havva'sı" ne korkunç kitaptır. İngiliz lordunu çileden çıkaran çamur kalpli ve Tanrı çehreli kadın, kadının ta kendisi belki de. Spinoza, "*her hüzün bir parça fakirleşme, bir parça küçülmedir,* " diyor.

Hafızama sülük gibi yapışan şarkılar, daha doğrusu, şarkı parçaları oluyor. Küfür gibi uğulduyor kulağımda. Nasıl kurtulsam?

Mektuplar

1.4.1964[30]2

Çiçek, haşin tırnaklarıyla oyuyor Mirabeau'nun yüzünü. Dokuz yaşındaki yumurcağa annesinin suali: Ah, evlatçığım, alacağın kadın nerene bakacak? Damarlarında, İtalyan aristokrasisi ile Fransız markizlerinin kanını taşıyan bıçkın: belki yüzüme bakmayacak, diyor, "le dessous aidera le dessus". Şımarık bir asilzade veledinin cevabı. Çağdaşlarının ilk kitabına telmihen "Ami du peuple" dedikleri Mirabeau Markisi Victor, sabahları hayran oğluna, akşamları düşman. İstikbalin harika hatibi doğuştan harika çocuk. Ama babası ailesinin adını taşıtmak istemiyor ona. Bir pansiyona sürüyor. On sekiz yaşında asker oluyor hazret. Ve kumara başlıyor. Zamparalık ve hapishane. Sonra Korsika. Kahraman gibi döğüşüyor, bilge gibi yazıyor. Ve seviyor. Tarih utanmamalı diyor bir biyograf ve hâkimlerini Prine'in yaptığı gibi aydınlatmalı. Aşk dehanın büründüğü şekillerden biri. İnsanın dörtte üçü aşıkken belirir.

Mirabeau iki parça. Sophie ve İhtilal. Roman ve tarih. Dram ve destan.

4.4.1964

CEHENNEMDEN MEKTUPLAR{[13]}

Bir tanem! Boyuna göklere yükselen, boyuna uçurumlara yuvarlanan bir insanın trajedisi. Sen öyle bir kadehsin ki bir yudumun iksir, bir yudumun zehir. Bu bir şükran mektubu olmalıydı, bu akşam fânilerin en bahtiyarıydım. Bu bir şükran mektubu olmalıydı, dudaklarındân ebediyeti içtim, ebediyeti ve aşkı. Bu bir şükran mektubu olmalıydı... Ama o kadar çok, o kadar çabuk değişiyorsun ki sevgilim, bulutlar gibisin, dalgalar

gibisin. Yorgunum bir tanem. Ayaklarımı çakıllar parçaladı ve dudaklarım susuzluktan çatlak. Daha kaç gece saçlarını okşayabileceğim, bilmiyorum. Evet, yanımdayken entarinin teması beni âşıkların en bahtiyarı yapabiliyor. Saçlarını koklamak ne baş döndürücü saadet! Ya ellerin? yaşayan, duyan ve düşünen ellerin? muhteşem bir çiçek gibi açılan, muhteşem bir çiçek gibi kapanan ellerin... Kleopatra'nın geceleri. Vuslatın bin Kleopatra'ya değer. Ve bin kere can verilebilir senin için. Ama ölüm bile yanında güzel, ölüm bir şehvet, yanında. Dudakların dudaklarımda, bir rüyaya dalar gibi ölmek... Veya yaşamak... İkisi de güzel. Yine cehennemindeyim. Saat iki. Yanımdasın, içimdesin, kulaklarımdasın, göz bebeklerimdesin. Biliyorum ki bu gece de uyu- yamayacağım. Sonra günler, soğuk, düşman ve kasvetli, suratımı tırmalayıp geçecek, kalbimi dişleyip geçecek. Kadın benim için hiçbir zaman oyun olamadı. Sen kadından da fazla bir şeysin.

Aşkı vuslat taçlandırır. Kıvılcım o zaman yangınlaşır. Bunu bilmiyorsun. Yaşamaktan korkuyorsun sevgilim. Ve saadetten korkuyorsun. Hâlbuki hayatın ve saadetin ta kendisisin. Juliette kadar gençsin. Virginie kadar çocuk. Ben de Romeo'nun kara sevdasıyla tutuşuyorum. Ve Paul kadar tecrübesizim. Bakirim. Bu bir sonbahar fırtınası sevgilim.

Üzüntün beni yıktı. Her davranışın hürmet ve takdise layık. Ama galiba biraz rahatsızdık. Basit bir kazaydı bu. Hele gecemizi zehir etmeye hakkımız yoktu. Ben bir hafta o saatleri düşünerek yaşayabiliyorum. Ayrılırken sesin biraz daha gülümsemeliydi. Dargın gibi kaçtın. Bilmediğimiz bir limana gidiyor bu gemi. Deniz fırtınalı, ama bindik bir kere. Ateşle oynayanın parmakları yanacak, tabii bu. İyi geceler dilerim sevgilim.

4.4.1964 Saat 9.00

SEVGİLİYE MASALLAR{14}

Auguste Comte 47 yaşındaydı, Clotilde 30. Comte'un rezil bir karısı vardı. Clotilde'i bir gecede okunan adi bir roman gibi kaldırıma fırlatmıştı kocası. Comte çirkindi, hastaydı, parasızdı. Birkaç defa tımarhaneye girip çıkmıştı. Clotilde kimdi? Bir kucak et, bir yığın kemik. Clotilde yalnız Comte için farklıydı, sonra Comte'un bütün şakirtleri için tanrı oldu. Clotilde, Comte'u seven herkesin tanrısıdır. Sevgi, mermeri Venüs'leştirir, dudaklarında kan dolaşır taşın ve kalbi çarpar.

Beatrice kimdi? 9 yaşında pasaklı bir kız. Kocası için sokaktaki herhangi bir kadından daha az cazip, Dante için bütün aydınlık... Masallarda kurbağalar, yılanlar vardır, birden çirkin derilerinden soyunur, peri padişahının kızı oluverirler. Başkaları için yine kurbağadırlar belki. Her kadın bir kişi için tekrarlar bu mucizeyi. Pigmalyon balçıktan bir heykel yapmış, öyle sevmiş öyle sekmiş ki heykeli, heykel canlanmış. Samson bir çam yarmasıydı, kaygısız, serazat* ve hantal.

Dalila etini satan bir kadın. Samson'un kuvveti saçlarındaydı. Düşmanları Dalila'yı kandırdılar, kadın Samson'un saçlarını kesti. Ve düşmanlar çam yarması aşıkı çarmıha germek için kapıyı açarlarken Dalila ağlıyordu. Dalila gözleri oyulan Samson'u sevmişti.

Victor Hugo âşıktı karısına ve Adonis kadar güzeldi. Adele, zambak kadar temiz Adele, Hugo'nun Sainte-Beuve adındaki dostundan bir çocuk peydahladı. Sainte-Beuve çirkindi, bir satir kadar çirkin. Kadın budur. Hugo Juliette'e tutuldu. Elli yıl seviştiler, Juliette elli yıl mutlak bir saadetle bağlandı Hugo'ya. Duldu ve bir çocuğu vardı. Kadın budur. Kadın pervane olduğu zaman güzeldir. Kadın bizi kendine pervane ettiği zaman güzeldir. Rüsva olduğu zaman güzeldir. Rüsva ettiği zaman güzeldir. Kadın, kadın olduğu zaman güzeldir. Vazife... vazife. İnsanın tek vazifesi vardır. Mesut olmak ve mesut etmek. Bunların ikisi aynı şey.

Evet, 16 yaşındasın, yaramazlığınla, muzipliğinle ve tazeliğinle. Ama o yaşın kendini bırakışı yok sende. Biliyorum ki aramızda uçurumlar var. Belki bu, uçların birbirini çekişi. Belki insan tezadı ile bütün olduğu için seni bu kadar istiyorum. Bütün kusurlarınla güzelsin ve cazipsin. Bu kusurlar bir elmasın cürufu gibi eriyiverecek, yalnız sevginin alevine bırakmalısın kendini. Saat 10.30, yalnızım ve cehennemdeyim. Unutma ki kalbimde açacağın her yara kendi kalbinde açılacak. Ormanda uyuyan güzel! Son şehzade gülümseyişini beklemektedir... Gülümseyişini ve kalbinin daha hızlı, daha hızlı çarpışını. Hayat, girdapları ve zirveleriyle yaşanmaya layıktır. Ama üzüldüğünü görünce, ruhumdaki bütün ışıklar sönüyor. Bahara düşman oluyorum, kitaplarımı yakasım geliyor. O zaman ben de kaçmak istiyorum, senden ve herkesten kaçmak. Sen ne istediğini bilmiyorsun, ben biliyorum. Ve biliyorum ki iki yaralı kalp sağlam bir kalp eder. Sana yazdığım mektuplarda fazla edebiyat buluyorsun, bu kadın ben değilim diyorsun. O kadın sensin sevgilim.

Kürdanları portföyümde mukaddes bir emanet gibi saklıyorum. Seni bütün bir hafta görememek. Buna nasıl dayanabileceğim?

Akşamdan beri ağlıyorum. Ama merak etme, kendimden başka kimseyi bedbaht etmiyorum. İstesen romanların en güzelini yaşayabiliriz. İsteyeceksin de, hatta istiyorsun. Bütün korkum geç kalmamak.

Venüs alıngan bir tanrıdır, münkirlerini cezalandırır.

Neden bu güzel bahar sabahı senden ayrıyım? Neden yarın akşam buluşmuyoruz? Neden ömrümün geri kalan yıllarını mihrabında diz çökerek geçirmeyeyim? Neden bütün olarak benim değilsin? Zaman bir nehir gibi akıyor sevgilim. Her geçen dakikada bir parçamız var. Aşkın çiçekleri çabuk solar sevgilim.

Bütün kalbiyle senin.

11.4.1964 Saat 01

Kalbimi kelimelerle doldurdum. Mektuplarım onun için parmaklarını yakıyor. Dudaklarını da yakacak. Dudaklarını ve bütün varlığını. Ben pervane değil, ateşim. Kıskanıyorum kelimeleri. Birer kelebek gibi sana uçuyorlar. Kelimeler senin kokunla sarhoş. Saçlarını okşayan rüzgârı kıskanıyorum. Tenine sarılan entarini kıskanıyorum. Saçlarında dolaşan tarağı kıskanıyorum. Anlıyor musun? Aynanı kıskanıyorum. Yatağını kıskanıyorum. Yılları kıskanıyorum. Kimsin sen?

Kadın veya serap. Tanrıyı kıskanıyorum: seni beraber yarattık. O başladı, ben tamamladım. Sevmek yaratmak demektir. Pigmalyon'un biçim verdiği heykel canlanacak mı? Kimsin sen? Azabım veya saadetim. Yahut hem azabım hem de saadetim. Pigmalyon'un yaptığı heykel canlanmış. Damarlarında kanımın dolaşmasını istiyorum, kanımın ve aşkımın. O zaman granit de olsan canlanırsın, balçık da olsan. Canlanmazsan kırarım seni! Yeniden biçim vermek için belki. Ama dış biçiminde kusur yok...

Bu mektupları masal sanıyorsan aldanıyorsun. Kalemi aleve batırıyorum, gönlümün alevine. Ve sen yanardağ ile oynayan bir çılgınsın. Kırık bir sazda senfoni çalmak! Sevilen ses sazların en güzelidir. Kristof Kolomb'un önüne Amerika'yı çıkaran kader, karşıma seni çıkardı. Seni yani cehennemi.

Ben herhangi bir insan değilim. Istırapta sonsuzluğa varmış ve susuzluktan dudakları çatlamış bir garip yolcu.

Binbir gece, on binbir gece... Sana her gün yeni bir şarkı besteleyebilirim. Kaf Dağı'nın ardındaki bahçelerden hiçbir fâninin koklamadığı çiçekleri, hiçbir elin uzanmadığı meyveleri getirebilirim... Çiçek de, meyve de palavra. Seni boşluktan kurtarabilirim.

Yolcu boş bir evin kapısını mı çalıyordu? Neden bu kapıyı seçmişti? Evin pencerelerinde ışık yoktu... Aşk İspanyol kervansaraylarına benzermiş. Onda kendi getirdiğimizi bulurmuşuz. Ben Ekvator'un güneşini, Akdeniz'in gecelerini, denizin sonsuzluğunu ve 18 yaşımın heyecanlarını getirdim bu kervansaraya. Kapıyı açacak mısın?

Saat 1.30. Bu mektup belki de pencerene konan son güvercin. Gerçek incilerle Hollanda taşlarını ayıramıyor musun birbirinden? Gerçek inciler ummandan çıkar. Benim gönlüm uçsuz bucaksız bir ummandır. Orada incileşen sensin. Hayat tesadüfün eseri, protoplazma tesadüf. Kader Kristof Kolomb'un karşısına Amerika'yı çıkarır. Dante'nin cehenneminde en korkunç azaplar, bahtiyar olabilirken olamayanları bekliyor. Bunu sana daha evvel söylemiştim. Bu gece yine uykusuzum. Yine kulaklarımda sen varsın, etimde sen varsın. Seni olduğun gibi kabul etmek! Tanımıyorum ki. Bir saatte dört mevsim. Toprak bile almadan vermez. Harikulade bir romanı beraber yazabiliriz. Yazabilmek ne kelime! Yaşıyabiliriz. Roman başladı mı? Bir dakika kendin ol. Bir dakika cemiyetten sıyrıl,, ezberlediklerini unut. Bırak varlığını. Bir rüyaya bırakır gibi bırak. Aşkın bir oyun olduğunu kabul etmiyorum. Aşk bir teslimiyettir, bir eriyiştir. Yeniden doğmak için uyanıştır. Aşkın bütün sırrı iki kelimede: varlığından soyunmak. Aşk için ya hep vardır, ya hiç. Sen hep misin, hiç misin? Bu iş ters başladı. Belki anlamadığın ve anlamayacağın bir dili konuşuyorum. Bu dili anlayan kaldı mı ki?

Sana mektup yazmak, asırlarca hiçbir peri kızının okumadığı mektupları. Destanlar yazabilirim. Ama anlarsan. Yoksa kelimeler bütün pırıltılarını kaybeder. Elmas kömürleşir... Geçen akşam ne kadar naziktiniz, zindanıma bahar getirdiniz. Sonra, sonra yine o anlayışsız, o herhangi, o sokaktaki kadın... Ben insanlardan gözlerim için ışık istemedim. İstanbul sokaklarında dört gün dört gece aç gezdim. Aşkta dilencilik etmem. Yarım saat, bir saat, on dakika görüşebilirdiniz benimle. Bir daha sizi hiçbir ricamla rahatsız

etmeyeceğim. Sizi ve hiç kimseyi. Bu gece yeni tanışan iki insan gibiydik. Gelmeyecektim. Size fazla ehemmiyet vermediğimi göstermek için geldim.

Ben arkadaşlarımı sevgime layık oldukları müddetçe ararım. Kalp. Köpek yesin kalbi. Saatler geçiyor. Bahar geçiyor ve biz göçüyoruz. Kapıyı daha çok çalarım belki. Belki de... Ama evin boş olmadığından emin olmalıyım. Seni sevmesem bu oyunu uzatabilirdim. Belki şakayla başladı bu iş. Bütün işler şakayla başlar. Belki baharın muzipliği bu...

İyi geceler canım.

18.4.1964 Saat 1.30

Sen, ıstırabı kitapta gören kadın! Istırabı ve hazzı. Sen kabak çekirdeği ile oyalanan çocuk. Ama bu, oyunun kaidesi. Belki işitmişsindir, Alman şiirinin Goethe'den çok daha büyük bir yaratıcısı vardı: Hölderlin. Delirdi. Sana ne Hölderlin'den? Hölderlin'i kaç çağdaşı tanıyordu? Bir marangoz evini açtı ona. Hölderlin neden delirdi bilir misin? Karşısına sen çıktın. Nietzsche de delirdi...

Clotilde herhangi bir dişiydi. Kibar bir kerhanede kaç sene çalışabilirdi? Bilinmez. Auguste Gomte var olduğu için Fransa da var. On dokuzuncu yüzyıl Comte'un yüzyılı. Clotilde Comte'u ne kadar anladı? Bu bir trajedidir. Yalnız benim Hölderlin ve Comte'dan farklı taraflarım var. Büyük ve küçük taraflarım. On dokuzuncu yüzyıl Fransa'sında yaşasam Comte olmayı zillet sayardım. Hölderlin... 18 yaşında Hölderlin'dim... Bir herif diyor ki, dâhi ile deli arasındaki fark minnacık: dâhi, dâhi olmasa da, saygıya layık bir delidir...

Bir adam yabancı bir ülkenin hastanesinde ölümü bekliyordu. Bir kadın çıktı karşısına. Bu adam yabancı bir ülkenin hastanesinde veya kendi ülkesinin hapishanesinde ölümü bekliyordu. Bir kadına ölümden bahsetmek küçüklük biliyorum. Başka kadınlardan bahsetmek daha büyük bir küçüklük. Benim gençliğimde kız arkadaşım olmadı. Neden? Her bulunduğum yerde birinciydim. Kolumla birinciydim. Kafamla birinciydim. Ve her zaman bir kadın için bir Ortaçağ şövalyesinden bin kere fedakâr olabilecek yaratılışta idim. Benim kız arkadaşım olmadı. Belki çok sevdiğim için, çok seveceğim için, bahtiyar edeceğim için olmadı... Ben çocuk da olmadım, genç de olmadım. Daima yaşlıydım. Hayat böyledir

sevgilim, kimsenin suçu yok. 36 yaşında karanlığa gömüldüm. Belki bu daha iyi oldu. Olmak ve olmamak. Hiçbir şey olamadım. Sana rastladığım zaman uçurumun kenarındaydım. Yine uçurumun kenarındayım. Bilemezsin, çektiklerimi bilemezsin. Sen ıstırabı kitaplarda gören kadınsın! Herkesi kıskandım. Bilhassa senin erkeğini. Ama hazineyi bekleyen ejder kıskanılmaya ne kadar layıktır? ... Baharın muzipliği... Hangi baharın? Yirmi iki yıl önceki baharın mı? Kadın sevdiği zaman kadındır. Hazret-i Ali, kendini ağız dolusu öven birine, ben senin övdüğün kadar büyük değilim, der, ama düşündüğün kadar da küçük değilim. Bir adam ki doğduğu günden beri çöldedir, senin tanıdığın hiç kimseye benzemez. Istıraplarıyla benzemez, zekâsıyla benzemez, ruhuyla benzemez, vücudu ile benzemez. Bir adam ki istesen ve istese her şey olabilirdi. Ne yapsın? Niçin olsun? Neden oyun oynuyoruz ikimiz de? Seni seviyor muyum? Bilmem! Sevgi karşılıklı olur, seni sevebilirim, bütün olarak sevebilirim, çılgınca, ölesiye sevebilirim. Belki seviyorum da. Hayır. Ama neden günlerim seni sayıklamakla geçiyor? Bu bir kıvılcım değil, bir yangın. Etimdesin, damarlarımdasın, kan gibi, alkol gibi, diş ağrısı gibi, mikrop gibi. Bir romandan sekiz on sayfa. Ne kadar bedbahtım. Ben yazacağım, sen susacaksın. Haftada bir, lütfen herhangi bir vatandaşa gösterdiğin iltifatı benden de esirgemeyeceksin... Yoo şekerim. Ben göğüs boşluğumdan kalbimi köpeklere atmasını da bilirim. 47 yaşındayım. Önümde belki bir saat, belki bir hafta var yaşayacak...

Yabancı bir ülkede ölümü beklerken bir kadın bana, sen kıskanılacak adamsın, dedi, sevilecek adamsın. Bu kadına peki desem, kocasını zehirleyecekti. Ben susuzum. Sevgiye ve kadına. Bütün etim, bütün varlığım susuz. Hiçbir çöl böylesine alev alev değil. Sen huzur içinde uyuyorsun. Yarın gece bir başka dostundasın. Bir başka dost. Sitemden hoşlanmıyorsun.

Hayat senin için bir kukla oyunu. Seven sitem eder, sevilen siteme katlanır...

Ne kadar gariptir ki hayatımın tek aşk mektuplarını 47 yaşında ve sana yazıyorum. İntihar ne güzel şey. Anlayacağını ve üzüleceğini bilsem... Hayır. Biraz daha yaşamak istiyorum. Sen ıstırabı kitaplarda gören kadın!

Bu akşam güzel bir vaiz dinledim. Adımı taşıyanlara karşı gösterdiğiniz iltifata teşekkür ederim. Yalnızken pek az konuştunuz, diliniz ayrılırken çözüldü. Oyun oynayacak kadar genç değilim. Oyun oynayacak kadar yaşlı

da değilim. Mektup ya bir hıçkırıktır, ya bir neşide. Mektup bir kementtir, bir davettir. Kime ve neye? Bu akşam yine yalnızım ve yine bedbahtım. Beni anlamanız için sizi terketmem mi lâzım? Yoksa intihar etmem mi? Ama ben oldukça varsınız siz. Sizi ben yarattım. Sizi bir köprü olarak yaratmadım. Siteme alerjiniz varmış, bu bir zaaf, bu bir kendine güvenemeyiş. Sevmek sitemle başlar. Ayrı dilleri konuşuyoruz...

İnsanla hayvan arasındaki fark şu: insan sever. Hayvan insiyaklarına boyun eğer. İnsan sevdiğini yüceltir. Aşk, bütün ıstıraplarıyla, bütün hazlarıyla insanın icadı. Bilmiyorsun ki... Ben biliyor muyum? Evet, biliyorum. Sonu ne olacak, diyorsun! Kendini dalgalara terk et, bir kayaya yapışan midye olmaktan kurtul. Köpük ol, inci ol. İnsan yosun olmak için yaratılmamış. Havva cennette mesut değildi. Yazmayacaksın, konuşmayacaksın ve ...ne kadar bedbahtım. Çöldeyim, dudaklarımın hasretle uzandığı su kuruyuveriyor. Ama bu bir serap değil ki. Sevginin biricik gıdası sevgi. Hayatımda hiç kimseyi şikayetlerimle rahatsız etmedim. Ve etmeyeceğim.

Sen ilkbaharın muzipliği diyorsun. Ben ümitlerin son kanat çırpışı diyorum. Hangimiz haklıyız? Ben çocuğum, ruhum, 16 yaşında, 14 yaşında. Aşk oyunu oynayacak yaşta değilim. Ne olur bir parça düşün. Bir insanı bahtiyar etmek, bir insanı hayata bağlamak, bir insanı, belki bir asırda bir gelen bir insanı. Bir saatte birkaç mevsim! Kaç saat beraberiz. Bu gece kaç saat beraberdik. Sonra? Susuyorsun. Ölü gibi susuyorsun... Bu adam 47 yaşında, bütün mazisi ile bütün istikbali ile... Senin için kitaplar dolusu eser yazılabilir. Ama neyi terennüm edecek? Neden dudaklarından sıcak bir cümle dökülmüyor? Hep aynı kepaze kepaze lakırdılar. Ve senin suçun yok, alışmamışsın, bilmiyorsun. Bilmek de istemiyorsun.

Saat 2.30. Bu akşam hep aynı mevsimi yaşadık. Yalnız saçlarınla ellerinle güzeldin. Saçlarınla, ellerinle daima güzelsin. Ama Venüs kendisine ihanet edenleri affetmez. Boğuluyorum, uçurumun kenarındayım. Beni kurtarmanı istiyorum. Seni kurtarmak istiyorum. Ne olur kirli bir elbise gibi sıyrıl peşin hükümlerinden, kendine ve bana acı! Bu akşam garip şeyler söyledin. Daha doğrusu geveledin. Bu sevgi değildir, dedin. Söyler misin sevgi nedir? Sana yazarken sadece seven bir insanım. Mektuplarımda kelime cambazlığı yok. Yazar değil, insanım. Bunu hissetmiyor musun? Bunu hissettiğin zaman geç olmayacak mı? Aşkın dertleri, rüsvalıkları var ama benim çektiklerim fuzuli. Neden bir yangını, bir meşaleyi kuyu suyu ile söndürmeye çalışıyorsun ?.. Ellerin ne kadar güzeldi. Yaşıyor ve

konuşuyordu. Hiçbir erkek hiçbir kadına bu mektupları yazmamıştır. Bu trajedi, Shakespeare'i olmayan bir trajedi. Hayat yaşanmaya değmez. Tanrı yok ki dualarımızı kabul etsin. Ölmek ama ellerin avuçlarımdayken. Ama sen benim olduktan sonra, dudakların dudaklarımdayken. Hayattan bu kadar bir lütuf beklemek çok mu? Ne olur biraz daha dostça konuşsaydınız! Sülaleme sevgi ilan etmeye lüzum yoktu. Sevdiğimin daha sevilmeye layık olduğunu görmek istiyorum. Salı gecesi düşündüklerinizi lütfen baş başa iken söyleyin. Bu macerayı berbat etmeye hakkınız var mı? Siz siteme alışın biraz, ben de çileye. İsterseniz, sahiden isterseniz, hiçbir sitemde bulunmam. Tasavvur edin ki yalnız sesinizi duyuyorum, sesinizi ve vücudunuzu. Biliyorum ki güzelsiniz. Ama bunu sadece başkaları görüyor.

İyi geceler my darling.

18.4.1964 Saat 9.30

Zavallı Haşim... Aşk gecesini dolduran feryatları "sâgar"a bağlıyor: yanmakta bu sâgardan (içki bardağı) içenler. Hangi sâgar? Fuzuli'yi, Mecnun'u ve bütün şiirimizi kasıp kavuran bir alevle dolu sâgar. Zavallı Haşim. Hiçbir kadın sesi zindanının duvarlarını ürpertmedi. Neden şiirimiz Fuzuli'den Haşim'e kadar uzun bir feryattır? Kadının esir pazarlarında alınıp satıldığı bir ülkede, hassasiyetinden başka hazinesi olmayanların kaderi, gözyaşlarını incileştirmek. Aşk hiçbir edebiyatta Şarktaki kadar karanlık, çileli ve dikenli değildir. Ve bütün Türk şiirinde adı dudaktan dudağa dolaşan tek kadın yok. Neden? Cemiyette olmadığı için. Türk kadını kafes arkasından sokak ortasına fırlatıldı. Avrupa kadını gibi salondan geçmedi. Eskiden yalnız dişiydi. Olgunlaşmasına vakit bırakmadan hayat arabasına koştuk. Ondan nefes nefesedir. Batı'da kadın Rönesanstan beri erkeğin yanı başında duyan, düşünen, düşündüren bir arkadaş. Eski Yunan ve Roma'da da öyleydi. Yalnız o çağlarda birkaç cilde bölünmüştü kadın. Perikles asrı Aspasya'nın asrıdır. On yedinci yüzyıl, on sekizinci yüzyıl, hatta on dokuzuncu yüzyıl kadınların eseri. Batı'da sanayi inkılabı kadını fabrikanın çarklarından biri yaptı. Hangi kadını? Büyük şehirlerin kenar mahalle kadınını. Ötekiler şiir yazdılar, roman yazdılar, okudular ve düşündüler. Yalnız o kadar mı? Sevdiler ve sevildiler. Aşkı yarattılar. Batı'da kadının iş hayatına atılması dün denecek kadar yeni. Gina Lombroso İtalya'nın ilk kadın doktoru.

Yunan ve Roma'da kadın birkaç ciltti. Birinci cilt hayli sıkıcıydı. Kölelere emir veren, doğuran bir robot. Sadece vazifeleri vardı bu kadının. Ve hep aynı fotoğrafın çoğaltılmış nüshalarıydı. Tarihi yoktu, macerası yoktu. İkinci cilt kadın öldürdü. Avrupa tek cilde sığdırmak istedi kadını. Ve sığdırdı. Kadın hem anne olabildi, hem sevgili: Havva ile Messalina'yı birleştirmek. Sonra tekrar ciltlere bölündü kadın. On cilt, yirmi cilt ve yine noksan.

Bizde kadın hâlâ esir pazarlarında satılan dişinin bütün ruh komplekslerini yaşamaktadır. Hiçbir zaman kendisi değildir. Erkeği eşya sanır, erkeği de, kendini de. "La Dame Aux Camelias", "Manon Lescaut"... Yok, böyle kadın. Dün, erkekten iltifat dilenen bir cariyeydi kadın. Teninde hâlâ esir bezirgânlarının kamçı izleri. Artık ustalaştı, bedbaht etmesini biliyor. Kadınlarımız Avrupalılaşırken Avrupa kadını kadınlıktan kopmaktadır. Yani örnek olarak aldığı kadın o sanat ve medeniyeti yaratan büyük ve ilahi kadın değildir artık.

İnsanları olduğu gibi kabul etmek. O zaman mağaradan çıkmazdık. Ne peygamberler gelirdi, ne kahramanlar. İnsan yalnız tabiatı değil, insanı da değiştirdiği içindir ki bir tarihi var. Olduğu gibi, yani nasıl? Her insanda en az bir düzine insan var. Uyuyan ve uyandırılmak istenen bir düzine insan. Bunların hangisi biziz? Şartlar o bir düzine insandan birkaçını davet ediyor sahneye. Onları görüyoruz. Asıl insan rampın* ışıkları altında boy göstermeyendir. İnsanları olduğu gibi kabul etmek. Yani tiyatrodaki aktörü benimsemek. Garip bir davranış.

11.30

Şikayet, şikayet... Bunlar bulut sevgilim. Bahar bulutları. Bir tebessümün hepsini dağıtır. Zaten Venüs'le Baküs birbirlerinden çok hoşlanmazlar. Düşün sevgilim. Avuçlarımda avuçlarının sıcaklığı dar ağacına gider gibi karanlıklara dalmak. Ve her zaman yarıda kalan bir şarkı, bozuk bir plak gibi hep aynı mısranın tekrarı. Bu mısra güzel. Bir ömür verilecek kadar güzel. Alışacağız sevgilim. Ben daha istediğin gibi olmaya çalışacağım, ama nasıl olmamı istiyorsun, bilmiyorum ki. Bunun sonu ne olacak diyorsun. Yarım saat sonrasını biliyor muyuz? Sonradan bize ne? Hayat bir parça da sonunu bilmediğimiz için güzel. Heyecanları ve sürprizleriyle güzel.

Dün gece yazdıklarımı okudum. Ve virgülüne dokunmadım. Öyle hissetmişim. O satırlar benim değil artık, senin. Haklı haksız. Aşk sözlüğünde bu iki kelimenin yeri yoktur. Deniz dalgalanmış, suç rüzgârın. Rüzgâr sensin. Mektubun arasına ilham ettiğin bir yazı parçası da girdi. Senin için yazdım. Elbette birbirlerimize benzeyeceğiz zamanla. Yani ben biraz daha uslanacağım, sen biraz daha çılgınlaşacaksın... Görüştüğümüz zaman memnun kalmadığını anlarsam yazdıklarımı yakarım bir daha, sana yollamam.

Şehvet ve ibadetle.

21.4.1964 Saat 1.30

Bu eski bir hikâye my darling. Hangi hikâye eski değil ki. Veya hangi hikâye eski? Kelimeler Mahmutpaşa'nın kaldırımları gibi kirli, cam parçaları kadar mânâsız, rezil ve hain. Kaldırım orospusu gibi her önüne gelen mıncıklamış onları. Ve mıncıklıyor. Hiçbiri, hiçbiri kalbimizin aynası değil. Sıcak değil. Ağlamıyor. Gülmüyor. Bu eski bir hikâye my darling. Onlardan ilk şikâyet eden ben değilim. Oyuncağa benziyor kelimeler.

Trajedidekilerle komedidekiler aynı. Seni seviyorum, bedbahtım ve saire. Kaç bin dudaktan kaç kere tükürük gibi dökülmüş, kaç facianın başlangıcı olmuş. Ve bütün hayat, bütün insanlığın hayatı, bütün tarih bu birkaç hecenin içinde. Tanrı kelime, peygamber kelime, kahraman kelime. İncil güzel söylüyor: kulakları olanlar duyar ve gözleri olanlar görür. Bu eski bir hikâye my darling. Ama bir herif yeni bir kitap yazmış. Atalım diyor kelimeleri, insanı kelimeler mahvetti, hayvanı insan. Babil Kulesi. Felaket onunla başlıyor. Babil Kulesi'nden sonra kimse kimseyi anlayamaz oldu.

Samsonun kuvveti saçlarındaydı. Benim kelimelerde. Kelimeler Tanrımdı benim, gücümdü. Onlara inanmıyorum artık. Kaç saat dinlemeye tahammül ediyorsun? Başın ağrıyor. Kelimeler benim kanımdı. Onları gözyaşlarımla, onları ciğerlerimle dolduruyordum. Her birinde ben vardım. Gönlüm vardı. Musikim vardı, şiirim vardı. Bu eski bir hikâye my darling.

Zindanıma geldiğin zaman iki yol vardı önümde: cinnet ve ölüm. Sen üçüncü oldun. O kadar susuzduk ki sevgiye...

Bu eski bir hikâye my darling. Padişahın oğlu kurtulamamış. Gömleği yokmuş bahtiyar adamın. Bu eski bir hikâye. Bilmem bu tiyatro seyredilmeye değer mi? Bu eski bir hikâye my darling. Sen başını bilmiyorsun. Anlatamam ki.

Zavallı, zavallı Emma Bovary. Neden yüz yıl önce doğdun? Sen Emma'yı tanır mısın my darling. O Don Kişottan çok çok daha bedbahttı. Don Kişot'u da kitap öldürdü, onu da. Ama Don Kişot erkekti. Kendisi Dülsine diye bir sevgili yarattı. Hakikatte pasaklı bir köylü kızıydı Dülsine. Ama bize ne? Dülsine Don Kişot'u sevenlerin hemşiresidir. Dev diye yeldeğirmenleriyle boğuştu Don Kişot. Kendi dünyasında yaşadı. Ve gönlümüze göçtü.

Emma, Emmam benim! Bir itle evlendi, birkaç itle yattı. Ve bir eczaneden aldığı arsenikle intihar etti. Dünya edebiyatında bir erkek severim: Don Kişot. Bir kadın severim: Emma. Ben ne Don Kişot gibi şerri kollarıyla yenebileceğine inanan bir şairim, ne de Emma gibi hüsnüne rüyasındaki erkeği ram edebileceğini tasavvur edebilecek ölçüde hayalperest. Beni kudurtan aczim my darling! Ben büyüklüğü içinde küçüğüm. Biliyorum ki dâhi dedikleri talihlilerden olabilirdim. Bir kıl eksik bunun için. Kadın ya şehvettir, ya şefkattir. Yahut ikisidir. Sen bana ciltlerde ara onu diyorsun. Ben o ciltleri sende bulduğumu sanıyordum. Saat 11.00 ve ayrıldın. Başın ağrıyordu. Ama benim saatlerce, günlerce başım ve ruhum ağrıyor. Ne istiyorum? Bilir miyim? Yaralıyım my darling. Baştan ayağa yarayım. Bu eski bir hikâye. Yalnız hazin tarafı hiçbir hikâyeye benzemiyor. Ne olurdu bu kitaplardan birinde kendiminkine benzer bir hikâye bulsam. Şu anda merhamete bile susuzum. Demek ben kendisine ancak birkaç saat tahammül edilebilecek bir insanım my darling. Trajediler uzun sürmez.

Hâlbuki biraz farklı olabilirdi bu dünya. Çok daha güzel olabilirdi. Bu mektubu ne zaman okuyacaksın? Bundan evvel okudukların neye yaradı? Belki hakkın var. Zaten sen daima haklısın. Muhatabını şaşırmış bir mektup bunlar. Meçhule yollanan birer mektup. Hayır, my darling. Bana lazım olan yalnız etin, yalnız saçların değil. Ne olur biraz daha gönülden konuşsan, biraz daha ister görünsen... Biraz daha sever görünsen. Yalan mı? Yalan mı? Ne olur yalan olsa?

Sen oyun diye seyrediyorsun, ben ateşin içindeyim. Yanımdayken minnettarım sana, mestim. Sonra, sonra kör bir kuyuya yuvarlanıyorum.

Kâinat ve hayat bitiyor. Bazen tek kelime, sesinde hafif bir titreyiş önümde öyle bir uçurum açıyor ki!

Doğru söylüyorsun my darling. Sen kadınsın sadece. Belki en kötü taraftarıyla kadın. Nemesis gibi... Nemesis'i bilir misin? Nemesis erkeği tanımamış. Onun için herkese düşman. Ama büyüklere düşman Nemesis. Dehaya düşman. Fazilete düşman. Parmakları benim gözlerime kadar uzandı.

Ne çıkar? Sen parmaklarını gönlüme uzattın. Onu mıncıklıyorsun, tırnaklıyorsun. Bu eski bir hikâye my darling. Ama hiçbir kitabın yazmadığı eski bir hikâye. Bir akşam, benim ol demiyorum, üç saat beni dinle. Daha çok gencim my darling. Ana rahmine düşen her sperma bir Cemil Meriç olmaz. Daha çok gencim. Ama uçuruma yuvarlanmamak için bir kadın eline ihtiyacım var.. Bir buçuk milyar kadın var dünyada. Kristof Kolomb'un karşısına... Haklısın my darling. Sana ne vaad edebilirim? Oynadığım bütün oyunları kaybettim. Belki acılarımdan başka büyük tarafım yok. Mağlubum. Bahtiyar olmanı çok isterdim. Bunun için çalıştım da. Bahtiyar olmadığını görünce sahneye çıktım. Beni aczim öldürüyor my darling. Sandığından çok kudretli olduğum halde rüyadaki gibi kollarım bağlı. Gözlerin benim değil.

Tebessümün benim değil. Saçların benim değil. Bu akşam bozmayayım diye onları parmaklarımı bile dokunduramadım. Benden başka herkesinsin my darling. Bahar gibi, çiçekler gibi. Her şey herkesin. Yalnız sözlerinle benimsin. Sözlerinle ve yarım saat okşayabildiğim parmaklarınla. Bu eski bir hikâye my darling. Defterine ölümden daha güzel ol diye yazmıştım. Neden her zaman ölümden daha güzel değilsin? Hayır, my darling, hayır. Benim metrese ihtiyacım yok. Daha doğrusu bu bir teferruat. Benim, seven bir kadına, anlayan bir kadına ihtiyacım var. Belki bu kadın çok my darling. Bir veya bin. Sen hıçkırıkları kahkaha sanıyorsun my darling.

Uçurumun kenarındaki adama hayat uzundur diyorsun. Yaz var, kış var, bahar var diyorsun. Belki doğru my darling. Ama ben var mıyım? Neden insanlar saadet kaybolmadan farkına varamıyorlar? Telepati neden yalan? Ben hıçkırırken sen nasıl uyuyabiliyorsun? Bu çok yeni bir hikâye my darling. Birkaç günlük. Belki bu gece başlayan bir hikâye. Ama kelimeler eski. Saçlarını yaptırırken okuduğun bir mektup ve sonra belki bir gazetede okuyacağın haber. Dünyadan şikayet edenlerin kaçta kaçı benim duyduklarımı duydu? Ben bu oyunu oynamak istemiyorum my darling.

Sevginin bütün oyunlardan kuvvetli olduğuna hâlâ inanıyorum. Seven sevilir. Demek inanmıyorum kâfi derecede. Yoksa sen de kül olurdun. Şimdilik bu kadar my darling. İyi geceler...

1.5.1964{[15]}

Bu kâbus şuurla başladı. Mektep bahçesinde oynayan çocuklar vardı. Ben yalnızdım ve yabancıydım. Yabancı yani düşman. Dilim başkaydı ve gözlüklerim vardı. Kör dediler. Ben bu kelimenin kuduz köpek dişlerine benzeyen temasını ruhumda kırk yıl önce duydum. Ve bağlanmak ihtiyacı tedavisiz bir sıtma nöbeti gibi benliğimi sardı. Sevmek. Kimi ve nasıl? Geçti yıllar. Meyhane masalarında, sokaklarda. Mefisto'ya satar gibi izdivaca sattım kendimi. Bir parça et ve bir parça şefkat. Geçti yıllar. Zilleti Dejanire'in gömleği gibi çıkartamadım sırtımdan. Daima kendimden utandım. Yaratmak mümkün değildi.

Gürbüz çocukların ana karnında boğulduğu bir ülke. Sonra Paris. Ve kâbus'un ecel terleri döktüren safhaları. Acı hafızayı çatlatıyor. Ve buharlaşıyor hatıralar. Ağlayamamak, yazamamak. Madam Buvrey ve bir sesin aydınlatıp kararttığı hayat. Bütün dünya bir bonjur'un iki hecesiyle güzel veya çirkin. Yalnızlık ve Madam Fouche. Saint-Michel bulvarındaki apartman, şüphenin zehri, hastahane, Luxembourg bahçesi. Madam Fouche bir ablaydı sadece. Derinliği yoktu. Deliliği yoktu. Kadından çok melekti.

Belki de beni üzmemek için birçok şeyler yaptı. Seviyor muydu? Sanmıyorum. Belki bir tecessüstüm onun için. Belki sadece gençliktim. Belki Hıristiyan olduğu için ilgilendi acılarımla. Kahkahası bir cıvıltıydı. Ve parmakları yanan alnımda dolaştıkça zindanımda güneş doğardı. Ama bu kadardı Madam Fouche. Clotilde arayan bir kadındı. Bir yangındı Clotilde. Katil edebilirdi insanı. O da bedbaht bir izdivaç yapmış, kocasından ayrılmıştı. Ve üç çocuğu vardı. Avuçları avuçlarımdayken bir konkistador ihtirası duyuyordum içimde. Nasıl konuşurdu yarabbi. Clotilde, kadındı. Ama çıldırttı ve kaçtı. Kısa bir mektubunu aldım.

Kocasıyla barışmış. Özür diliyordu. Hastahanenin balkonunda tanıştığım Sorbonlu kızın adını bile unuttum. Renksiz ve kokusuzdu. İşte bütün Paris. Bir sokak orospusunun suratını göremeden ve kavurucu bir susuzluk içinde, ruhumun dudakları çatlak, çölde yaşar gibi yaşadım Paris'te. Luxembourg bahçesi. Medicis çeşmesi, kuş sesleri ve yaşanmamış hatıralar. Hiç kimse

bu şehri hafızasına bir cehennem gibi yerleştirmemiştir. Paris Kalver'im oldu benim. Sonra koptum Paris'ten. Gönlümün yarısı, rüyalarımın yarısı orada kaldı. Geçti yıllar, elimi uzattığım bütün dallar kırıldı. Ve yuvarlanıyorum. Artık herhangi bir hayale kucak açamayacak kadar yorgunum. Sana uzandım ve ellerim yandı. Bir gergedanınki kadar duygusuzdu. Ve dudakların bir timsahınkiler gibi. Alisya. Demek ıstırap asilleştirmiyor insanı. Kendi ıstırabımdan bahsediyorum Alisya. Sen dişçi iskemlesinde veya doğum yatağında bilirsin ıstırabı. Bir köpeğe atılan kemik. Benim susuzluğum bu değil. Alisya bir Yunan dilberi kadar güzelmiş, sonsuz varmış bakışlarında. Ama Tanrı o güzel vücuda habis bir ruh hapsetmiş. Sen Alisya değilsin. Ekmek istedi, kan verdiler. Sen benim yarattığım bir rüyasın. Saatlerdir gözyaşlarını konuştu. Sözlerimden daha beliğ idiler. Demek ne acınmaya layıkım, ne sevilmeye...

4.5.1964

Sen bir davettin my darling, Günaha ve meçhule. Sesin alev alevdi. Rüyalarım çiçek açtı dallarında, Adın şehvetti.

9.5.1964 Saat 2.35

Taşlık'ta sesini aradım bu gece. Zindanıma ışık serpen sesini. Saçlarına susuzdu dudaklarım, dudaklarına susuzdu. Taşlık'ta seni aradım bu gece. Akşam zehir gibi doldu içime. Gurbet gibi doldu. Taşlık'ta seni aradım. Seni yani rüyalarımı. Saatler yürümüyor my darling. Zaman çarmıha gerili ve ben zamana. Seninle beraber batıyor güneş, sen gidince yıldızlarım kararıyor. Ellerine susuzum my darling. Entarinin temasına susuzum, kokladığın havaya. Ve sen kendilerine hiçbir şey eklemediğin, sana hiçbir şey vermeyecek olan insanların arasındasın. Bunlar sensiz yaşayabilir my darling. Rakı dudaklarımı yaktı. Dudaklarımı ve gönlümü. İspirto, alevi söndürmüyor. Kadehim kadehine dokunacak ki my darling, içindeki ışık olsun. Sen konuşurken my darling yıldızlı bir medar (dönence) gecesinin kucağındayım. Sen yokken kör bir kuyuda. Demek.. Sen de tabiat gibi hazinelerini dağa taşa savurmaktasın. Haftada birkaç saat beraberlik yetiyor sana. Ben de alışacağım. Zamanın parmakları her yarayı kapatır. Zamanın veya ölümün. Ne zaman görüşeceğimizi bile söylemedin. Bu bir asır nasıl geçecek my darling. Saygılarımla...

19.5.1964

Bir akşam, postacı kapını çaldı, ama duymadın, dediniz. Kapım her yolcuya açılır, her yolcuya, her davete, her arayana. Gönlümün kapılarını ardına kadar açtım. Bir şehrin, bir kalenin kapıları gibi. Hatırlıyor musunuz? Ağlamıştınız o gece. Elleriniz ellerime dokunmuştu, kadehimi siz doldurmuştunuz. Hiçbir kadın sizin kadar gel dememiştir erkeğe. Ne istiyordunuz? Sizin gibi bir düzine dişiyi bahtiyar edecek kadar erkeğim. Sizin gibi birkaç düzine dişiyi, birkaç düzine okuduğunu sanan dişiyi hayran bırakacak kadar doluyum. Fikirle doluyum. Hisle doluyum. Bilgiyle doluyum. Siz kapıları çalıp kaçan çocuk. "Je ne vous quitterai jamais" öyle mi? Neredesiniz peki? Bu gece de yalnızdım. Bu gece de sizi bekledim Taşlık'ta. Bu kaçıncı gece biliyor musunuz? Bu cuma altı buçukta Taşlık'tayım. Gelmezseniz minnettar kalacağım size. Bir kadına çabucak bağlanmanın, bütün gönlümle bağlanmanın, bütün etimle bağlanmanın acısını yudum yudum tattım: Sizi ağrıyan bir diş gibi çekip atacağım gelmezseniz, gönlümden. Ve hafızamdan atacağım. Her ameliyat ıstıraplıdır. Hem de kalp ameliyatları. Hiçbir kadın kırkından sonra sizin kadar sevilmemiştir. Siz rüyamdınız. Anlamadınız. Duymadınız. Ama anlayacaksınız ve duyacaksınız. Çektiren çeker. İyi geceler my darling.

19.5.1964

Hayat bir orman my darling. Her ağaç bir ebülhevl. Ve kulağınıza saplanan bir kobra ıslığı, zehirli bir ıslık. Araplar ebülhevl demiş Sfenks'e. Ebülhevl, yani dehşet saçan. Yunan için ebülhevl bir arslan vücudu, bir kartal pençesi ve genç bir kadın başı. Mısır için kuyruklu bir kaya parçası. Hayat bir Sfenksler ormanı, her adımda gırtlağımıza sarılan bir sual. Bir acabalar denizinde pusulasızız. Sfenks konuşmayacak ve sen içinden geçenleri parmaklarının ürpertisinden anlayacaksın, saçının ürpertisinden anlayacaksın. Ödip'in yolunu kesen Sfenks, Sfenks değil my darling. Sfenks sensin, görünmeyen bir Sfenks, konuşmayan bir Sfenks. Sevilen bir Sfenks. Kelimeler bir zırh, bir kabuk, bir kale. Yaralanmamak için konuşuyoruz. Kelimeler bir hançer, bir diş, bir tırnak. Yaralamak için konuşuyoruz. Kelimeler bir bulut. Görünmemek için konuşuyoruz. Güftesini anlamadığın

bir ninni kelimeler. Denizin uğultusu gibi. Kadın Sfenksten farklı. Sfenksin sorduklarını bilirsen Sfenks ölür. Bilmezsen seni öldürür. Kadın gözleriyle sorar ve beklediği cevabı alamayınca ölür ve öldürür. Peki, beklediği cevabı alırsa? Yeniden sorar kadın. Cevap cümle değil, harekettir. Kelimeler birer oyuncak onun için. Göğsüne takacağı iğneden daha değersiz bir oyuncak. Ama saadet de bir Sfenks, my darling!

Seni kafamdan koparıp atamadım. Kafamdan ve gönlümden. Bazan bir utanç gibi içimdesin. Bazan bir zafer gibi. Ama hatıran hep buruk, hep yaralayıcı. Ağrı desem değil, sızı desem değil. Daha köklü, daha köksüz. Tek kafatasında oynayan facia birkaç perdede biter. Bu facianın seyircisi bile yok. Yahut faciayı komedi gibi seyreden garip bir seyircisi var. Bir yıl, on yıl.

Kâinat bir ateş deniziymiş my darling'. Yavaş yavaş kabuk bağlamış. Gözyaşları her alevi söndürür. Kadın seziş demektir my darling! Seziş, çırpınış. Kadın feragat, sevgi, merhamet demektir. Sevmiyorsa, acımıyorsa, kin duymuyorsa...

23.5.1964{[16]}

Corinne kim? Bilen yok. Kimi bir değil, birkaç orospunun müşterek adı diyor. Corinne Ovid'in ejerisi. Veya Pigmalyon'un yaptığı heykel. Ama bütün ihanetlerine rağmen dürüst kadın Corinne. Ve şiiri paraya tercih edecek kadar tok gözlü. Ovid dövmüş Corinne'i. Sonra çok üzülmüş. Ovid erkekten çok kadın, öyle olmasa "Ars Amatoria'yı yazamazdı. Hint kadına çiçekle dahi vurulmamalı diyor. Doğru ama hangi kadına? Evet, my darling! Sen sevmedin ve sevemezsin.

Boğazıma kadar gömüldüğüm bir bataklıktın. Bir hastalıktın. Bir ayna bile değildin. Ne göğü aksettiriyordun, ne gönlümü. Seni ben yarattım, acılarımdan, hayallerimden. Balçık mermerleşmiyor. Bu masaj böyle bitmemeliydi. Acımayan, sevemeyen, anlayamayan zavallı darling! Bir hayli gözyaşı, bir hayli uykusuz gece. Ve zavallı darling, saadet kapını çaldı. Kırarcasına çaldı. Kırdı da. Ama sen içerde yoktun. Tiyatroya gitmiştin galiba. Beni bu ıstıraplı rüyadan çabuk uyandırdığın için teşekkür ederim. Her ameliyat yaralar. Bilmem seni de yaraladım mı? Hiç olmazsa kırılan gururun birlikte yaşadığımızı hatırlatır sana. Birlikte yaşadığımız

saatlar mi? Biz birlikte yaşadık mı? Ne zaman yanımdaydın? Bu bir roman olabilirdi my darling. Beceremedik.

Başlangıcı da mesut bir istikbal müjdelemiyordu. Sana kızmıyorum. Sen bu kadarsın. Bilmeliydim. Kalbim kırılmadan ayrıldığım tek gece olmadı. Belki anlamadım seni. Kim kimi anlamış my darling. Her roman güzel bitmez ki. Bu da bir nevi "happy end." Westminster sarayında kanlı bir yazı varmış: Baltaya dokunmayınız!. Sen baltayla tırnaklarını kesmeye kalktın. Bu da bir nevi "happy end". Seni öldürmedim. İntihar etmek niyetinde de değilim. Baki sen sağ kalasın sevdiceğim, ben de selamet.

29.4.1964

HÜRRİYET{17}

Kanun insan haysiyetini kırmamalı diyor Gandi. Kırıyorsa, kanun değil yumruktur. Peygamberlerle filozofların doğruluğunda tereddüt etmedikleri üç beş hakikatten biri şu: insanın haysiyeti, düşüncesidir. Düşünceyi zedeleyen her kanun bir eşkiya reisinin veya bir eşkiya güruhunun emirnamesidir. Hukukla uzak yakın ilgisi yoktur. O halde namuslu adamın ilk vazifesi bu çeşit kanunları yok saymak ve tabii afetlere göğüs gerer gibi tehlikeleri kucaklamaktır. Yoksa haysiyetten nasipsizdir. Salaş tiyatrosunda bakanlık rolüne çıkmaktan âciz bir hergele Türkiye'de Komünizm nurculuk kılığında tecelli etmektedir buyurmuş. Hamakat bakanlığında tecelli ettiği gibi. A canım efendim!

Osmanlı, altı yüz sene Nasrettin hocanın hindisi gibi düşündü. Kafası kılıcında veya tenasül uzuvlarında idi. Neyi düşünecekti? Kendisinden önce her şey düşünülmüş, her şey düzenlenmiş, roller dağıtılmıştı (Karısı ile hangi gece yatacağını, kıçını hangi parmaklarıyla yıkayacağını din öğretiyordu ona.)

Zaten tefekkürden büyük günah tanımaz teokrasi. Düşünmeye teşebbüs edenin adı kâfirdir. Kâfirin katli vaciptir. Tarikatlar zindanın duvarında açılan bir iki hava deliği.

Daha eski dinlerin zaman zaman dile gelişi ve Sünniliğin kabuğunu çatlatışı. İbn Haldun bir kültürün grup pırıltısı. Sonra mezar sükûtu, kılıç sesleri, nal şakırtıları. Ve hikmet-i vücudunu kaybeden beyin. Kovalamak, kaçmak. Altı yüzyıllık tarih bu iki kelimenin içinde. Sonra, sonra Ojias'ın

ahırını temizlemek için Ojias'ın kellesini koparan bir Osmanlı zabiti. Ve üniforma giyen düşünce. Mustafa Kemal kafanın yalnız dışını değil içini de tanzime kalkıştı. Batı şapkaydı. Şapka ve itaat. Kalabalığın yerine şef düşünecekti. Kur'an rafa kalktı. "Nutuk" çıktı ortaya. Bir nutuk ve bir fırka. Bir lokma ve bir hırka. Önder önüne gelenin kellesini vurdurdu. Fırka hiçbir zaman ağzını açmaya cesaret edemeyen kalabalıkların ağzına vurulan kilide bir yenisini daha ekledi. Sonra yenildi içildi. Ve hazret sirozdan kıvrandığı yataktan bir tanrı olarak kaldırıldı. Bir tanrı veya bir şeytan. Atatürkçüyüz. Atatürkçülük asil cumhuriyetin resmi dinidir. Mitosu olmayan sığ, dalsız budaksız bir din. Tam robot dini. Bu gidişle bütün dünyanın Atatürkçü olması gerekecek. Yaşasın Atatürk, ulan biz Atatürkçüyüz. İbadet ve iman bu üç beş hecede başlayıp bitiyor.

Papa İsa'nın vekili. Ordusu, devleti var. Asırlardan beri fikir cihangirleri kuruluyor o tahta. Ve Papa İsa adına layuhtidir*. Din de layuhtidir. İnsanlık Aristo'yu sakalından yakalayıp türbesine götürdü, yeter üstadım dedi, biraz da biz düşünelim. Rönesans insan zekâsının vesayet ve velayete karşı ayaklanışıdır. Descartes'ın kabadayılığı bu isyanı abideleştirmesinde.

Komünizm yasak. Faşizm yasak. Nurculuk yasak. Halifecilik yasak. Neden yasak? Zararlı. Kime? Memlekete. Nereden biliyorsunuz? Ve siz kimsiniz? Siz mağara devrisiniz. Siz ilticasınız ve satırsınız. Siz yüz karasısınız. Ve bu salyangozlar ülkesinde herkes kabuğuna çekilmiş. İlim ve düşünce ayrık otu değildir. Belli bir iklimde gelişir. Sosyalizm komünizmdir. Komünizm dinciliktir. Dincilik yasaktır. İnanan vatandaş inancından utanmak zorunda. Korkmak zorunda. Düşünen yaşamak için susacak. Yani kanun vatandaşı namussuzluğa zorluyor. Canım efendim. Bu saydığımız mezhepler dünyanın dört bucağında kiliseleri, mihrapları, rahipleri olan birer dünya görüşü. Bunların dışında düşünce yok. Olamaz. Demokrasi bütün bu erezileri geliştiren iklim olduğu için saygı görüyor. Adeta fidelik, demokrasi. Sivri akıllı yetiştiren, heretik yetiştiren bir fidelik. Kanun, hayır diyor, düşünce zararlı olmayacak... Düşüncenin zararlı olduğu, tatbik edildikten asırlarca sonra ya anlaşılır ya anlaşılmaz. Bu kanun değil. Kanun neferi.

Toplayalım. Düşünmek, insan üzerinde düşünmek mutlaka yasak bölgelerden birkaçına dalıp çıkmakla olur. Zaten demokrasi ve liberalizm yasak bölgeleri kaldırmak mânâsına gelir. O halde din vaktiyle en basit jestlere kadar bütün insan hayatını düzenlemeye kalkışmıştır: İçki içmeyeceksin, domuz yemeyeceksin, zina yapmayacaksın. Osmanlı

bunların hepsini yaptı. Ama gizlenerek, korkarak ve şuuru yaralandıkça yaralandı. Hayır uyuzlaştı. İki yüzlü bir hayvan oldu Osmanlı. Tanrıyı ve kulu aldatan bir panayır göz bağcısı. Elinde teşbih, evinde oğlan, dudağında dua. Biz de öyle değil miyiz? Değişen ne? Herkes Atatürk'e sövüyor ve Atatürkçü. Demokrasiye inanan yok. Herkes demokrat.

Dedim ki kanun her vatandaşı ahlaksızlaştırmaktadır. Düşüncesini gizleyen ahlaksızdır. Düşüncesini gizlemeyen... Batı'da adam, yezidi olur, bûdi olur ve bununla övünür. İnancı kişiliğidir insanın. Serir-i* *bezm-i aşkı** öyle her bir cânâ vermezler. Fransa'da komünistim diyen, bir takım sorumluluklar yüklenmiyorsa gülüp geçerler. Yani bir bağlanış fedakârlıklarla mühürlenecek ki ciddiye alınsın. Yoksa atıyorsun derler. Sen kim, komünistlik kim. Sosyalistlik de öyle. Kralcılık da öyle. Kim neyi saklayacak? Ancak ilgisizler, ancak hedonistler, ancak kavga kaçakları, ancak ortadan gidenler, ancak karar veremeyenler utanır ve saklanır. Küçüklük kompleksi Ortaçağ celladının kızgın demiri gibi onların alnını damgalamıştır. Lamennais dört cilt feryat eder. Zındık olun, dindar olun ama düşünün, insanı öldüren kanser kayıtsızlıktır. Kayıtsızlık. Kanun kayıtsız olacaksın diyor. Senin ne vazifen? Kimin vazifesi? Seçeceğin adamların, seçeceğim adamların hepsi deyyussa? Kanun buna cevap vermiyor.

Ali Bey ve benzerleri bunun için suçludurlar. Bu zindanın duvarlarını dişimizle, tırnağımızla aşındırmak zorundayız. Zindan yedi göbek ötemiz için de mezar olmamalı. Bu zindan kanundur. Denilecek ki kanun Voltaire'ler Fransa'sında da düşüncenin ağzına kilit takmıştı. Yalan. Bizde tek düşman o küflü kâğıt tomarı değil. Tarih düşman, örf düşman. Zaten kimse alışmamış düşünmeye. Düşünce nazlının nazlısı. Hasta bir çocuk. Bakıma, şımartılmaya muhtaç. Yalnız koluna vurulan kelepçe seni bütün dünyandan ayırır, adın vatan hainidir artık. Voltaire ve çağdaşları isyan bayrağını açtıkları zaman insanlığın velinimeti ilan ediliyorlardı. Seni, etrafındakiler, leş kargaları gibi delik deşik eder. Rejim, hangi rejim? Bu iklim içinde halledilecek hiçbir dâva yok. Bizansın son günlerindeyiz. Bakalım bu taaffünü hangi Fatih temizleyecek?

Münakaşada zafer, mağlup olanındır. Yenilmek zenginleşmektir. Bilmediğinizi öğreneceksiniz ve ego denen köpek havlamayacak. Münakaşada zafer. Münakaşa hakikati birlikte aramaktır. Adeta bir ormandasınız ve mesela bir kaynak arıyorsunuz. Önce arkadaşınız bulup sesleniyor size: evreka! Ne sevinilecek şey! Yalnız bir temele dayanmalı

münakaşa. Herkesin bildiklerini bileceksiniz. Sonra yeniyi arayacaksınız. Hakikat bin bir cepheli, bin bir görünüşlü. Karşınızdaki göremediğinizi gösterecek size. Sizden farklı düşündüğü ölçüde yaratıcı ve öğreticidir. Adeta beraberce bir heykel yapıyorsunuz. İnsan yardımcısına nasıl kızar? Cemiyetle beraber hakikatler de gelişir. Tek tehlike bunu kavramamak. Kızıl şal görmüş İspanyol boğası gibi, her düşünceye ve her düşünene saldırmak. Bu canım memleket, bu yüzden bir cüzzamlılar ülkesidir. Ben herhangi bir tarikatın sözcüsü değilim. Yani ilan edecek hazır bir formülüm yok. Derslerimde de, konuşmalarımda da tekrarladığım ve darağacına kadar tekrarlayacağım tek hakikat: her düşünceye saygı.

4.7.1964

GOETHE, FAUST VE NERVAL{[18]}

"Fausf"un müsveddeleri on yedi yaşındaki genç Goethe'nin cebinde imiş. Goethe, "Faust"u seksen yaşında iken bitirdi. Goethe her insan gibi acılı, tatlılı bir hayat yaşamış, ama herkesten farklı olarak bütün ıstıraplarını ve hazlarını ebedileştirmesini bilmiştir. Bazı edebiyat tenkitçilerinin söylediği gibi, egoist değildir, duyularından aldığı balı edebiyatın altın kadehinden asırlara sunmuştur.

Rusya'da bir gazete çıkarma teşebbüsü suya düşünce, Lenin çoluğunu çocuğunu memleketinde bırakarak Almanya'ya kaçmıştır. Yanına iki vagon halinde kütüphanesini almış, yer darlığından edebiyat kitaplarını bırakmış, yalnız bütün tecrübelerin toplu olduğunu söylediği "Faust"u aldırmıştır. En sevdiği yer:

"Her nazariye soluktur aziz dost,

Canlı olan, taze olan hayatın ağacıdır."

Faust eski Germen masallarında yaşayan yarı hayali bir kahraman, son derecede geniş tecessüsü olan bir insan. Onu Shakespeare’in çağdaşı olan Marlowe da işlemiş. Faust büyük bir bilgi ve zevk ihtişamına sahipmiş. Bu Ortaçağ doktoru başlangıçta Mallarme'nin melankolisine sahip!

"La chair est triste, helas, Et, j'ai lu tous les livres."

Mallarme'nin kaçmak arzusunu, Faust da duyar.

Adım adım fethedilen ilim, zamanla dünyayı insanın emrine verdi. Oysa ki Faust'un yaşadığı çağlarda insan, henüz âciz bir mahlûktur. Sabrı tanımayan Faust, kendine yardımcı olarak "magie'yi seçti. Büyü iki şekilde olurdu. "Magie noire", başka insanları irademiz altına almak için yapılırdı, "magie blanche" tabiat kuvvetlerini irademize râm etmek için. Faust'a bilgisi soğuk geliyor, onun doyuşu deniz suyu içmiş bir insanın doyuşudur, belki su içmiştir, ama bu su onu doyurmamış, aksine susuzluğunu büsbütün arttırmıştır. Yaşanmamış bir hayatın hasretini çekiyor:

"Faust" Fransızcaya Gerard de Nerval'in kalemiyle tercüme edilmiştir. Elinde bir ipe bağlı bir İstakoz dolaştırırdı, kendini telgraf direğine asarak intihar etti Nerval. Biraz anormaldi. Bugün 19. asır Fransa'sının en büyük şairleri arasında Gerard de Nerval, Theophile Gautier ve bir parça da Musset var. Nerval Hintçeden "Toprak Arabacığı" çevirir, İstanbul'a gelir, Mısır'a kadar uzanır...

19.11.1964

SARTRE, BABEUF, TAHSİN YÜCEL

Bakışlarını iç dünyasına çeviren insan, şuurun mağarasında kendi gölgesiyle karşılaşır.

Bütün "introspection"lar bize fraklı, gözlüklü ve papyon kravatlı bir psikoloji hocası imajı sunar. Metodun zaafı bu. Ancak kendimizi gözleyebiliriz. Kim gözleyebilir kendini? Entelektüel. Psikoloji bu bakımdan bize çeşitli fikir adamı imajları sunan bir kaleideskop. Bergson fabrika işçisinin derisine girebilir mi? Ancak kendi korkularını, kendi rüyalarını anlatır. Entelektüelin macerası, entelektüeldir. Bu bakımdan Montaigne'in bütün "Essaie"leri, Montaigne'nin hayalini aksettiren bir ayna, yani entelektüel bir otobiyografi. Her sayfada Montaigne var, elinde bir kitapla Montaigne. Yani Montaigne kitaplarıyla resim çektiren bir adam. Şimdi Seneka ile konuşur, şimdi Epiktetosla. Ama konuşan hep o. Ötekiler

konuşturan. Yani çeşitli muhataplar karşısında fildişi kuledeki fikir adamının davranışları.

Sartre'ın "Kelimelerinden hoşlanmadım. Şöhret çok defa bir yanlış anlama. Demek Nobel'in fethi bu kadar kolay. Biraz fazla "mystification" var "Les Mots"da. Sartre soyunmuyor, fotoğraf çektirmek için giyinmiş cici bir çocuk. Bir Amiel, bir France, bir Renan daha bizden. "Les Mots'yu göklere çıkaran yazılardan hiçbirini okumadım. Yalnız kitap beni sürükleyememişti. Bir başkasının uyanıkken gördüğü rüyalardan zevk almak için bir başkasını çok sevmeliyiz.

Bence Sartre'ın zaferi, reklamın zaferi. Fransa İkinci Harp sonrasında bir fetiş yaratmak ihtiyacındaydı. Yani bir mesih bekleniyordu. Hazret atladı sahneye. "La Nausee" her başlayışımda tiksindirmiştir beni. "Le Mur'deki hikâyeler Maupassant'mkilerden çok daha aşağı kalitede. Makaleleri gürültü patırtı. Kalan, babadan kalma birkaç tekerleme.

Bu bir bardak suda koparılan fırtınadır. 64 Türkiyesinde Babeuf bir sarhoşun kopardığı nâra. Babeuf korkulan adam, umacı. Kafasıyla değil, aksiyonuyla büyük, kavgasıyla büyük. Zaten yazdığı için asılmadı. Batı'nın bizde korumaya kalktığı fikir hürriyeti mi? Hayır! Sabahattin Bey. Sabahattin Bey dâvası olan bir adam değil, her telden çalan bir diletan. İsmet Paşa'nın münciliğine iman etmiş derbeder bir vatandaş. Ama dostları var. Babeuf bomba. Sabahattin Bey, bomba ile oynayan şımarık bir çocuk. Halk Partisinin eski milletvekili, ebedi dokunulmazlığı olduğuna kani, sanıyor ki bütün şımarıklıkları hoşgörülecek. Zira nihayet baştakilerle aynı kasttan. Yani Breton gibi. Burjuvazi sürrealistler karşısında elini tabancasına atmadı. Yaramaz çocukları fazla ciddiye almak için pek sebep yoktu. Gençtiler. Breton geçici bir taşkınlıktı. Nazımı okuduğu için zindana tıkılan lise talebesinden galiba yalnız Çetin sözetti. Ahmet Akat "Kapital" diye bir eserin varlığından haber verdiği için bir sene ışıktan mahrum bırakıldı. Babeuf yetişmemiş bir ülke için bir tehlikedir. Bir kıyama davet. Fikir hürriyeti ya bütün olarak müdafaa edilir, ya edilmez. Falan doçenttir, meyhanede hır çıkarmış, örtbas edelim. Falan bizdendir bir hatadır işlemiş, kusuruna bakmayın, olmaz. Pierre Emmanuel yalan söylüyor, Babeuf bir filozof değildir. Zaten Fransız İhtilalinin filozofu ne demek? Alay mı ediyorlar.

Tahsin Yücel, İlhan Selçuk'a çatıyor: İnsan ortadan olacağına faşist olsun, komünist olsun daha iyi diyormuş. Tahsin'e göre, hakikat ortada,

kutuplar fikri çizgileştiriyor, yani fakirleştiriyor. Doğru. Kiliseye koşmak, camiye koşmak... yani sürüye katılmak, hakikati aramaktan vazgeçmek. Kalabalığın benimsediği hal suretlerini çilesiz, kaygısız benimsemek. Ama Selçuk haklı.

Bizde asıl sürü, asıl sürüngen, asıl kara kalabalık, asıl nasırlaşmış şuur, kemikleşmiş vicdan, asıl araba beygiri, başını sağa sola çevirmekten korkan nasipsizler... Sağda, solda , hayvani veya nebati bir tercih, bir irade yönelişi farketmek mümkün. Orta... Orta, uyuyan milyonların yan geldiği sedir. Her tehlikeden kaçış, her düşünceden kaçış. Bırakıldığı yerde çubuğuna sarılan esrarkeşin tekkesi. Sağda, solda bir çırpınış, bir hayat hamlesi var. Ortadaki uykusundan tedirgin edildiği için şikâyetçi. Tarih sahnesine çıktık çıkalı ortadayız. Yani bir sürücünün kamçısı altında hep aynı turu tekrarlamaya memur şu kadar milyon beygir.

Berke, dünde ne vardı diyor? Namık Kemal niçin feda edilmesin? "Sefiller" ve "Cezmi"... Hugo yanında Kemal'in ne değeri var? Kemal bir başlangıç, bir fecir. Hugo, Juvenalle, Job'la, Homer'le başlayan bir kitabın son mephası. Dante'yi, Milton'u, D'Aubigne'yi çıkarın, ne kalır Hugo'dan? Kemal, granit bir temel. Kabiliyet olarak, heyecan olarak, hatta kelime olarak boy ölçüşemeyeceği Avrupalı tanımıyorum. Berke, sıfırdan başlamalı diyor, her şey Avrupa'da, biz yokuz. Bu tekerlemelerde kendi günahlarımın dile geldiğini duyar gibi oluyorum. Yeni ufukları fethe teşvik için her başbuğ etrafindakileri sefaletlerine inandırmak ister. Kaybedecek nemiz var? Zincirleriniz. Tiers-Etat nedir? Hiç.

Peyami, Namık Kemal'le başlayan kitabın son mephası. Yahut son mephaslarından biri. O kitap Avrupalıyı pek ilgilendirmez. Peyami romancı olarak Sartre'dan, gazeteci olarak Roger Caillois'dan daha mı küçük? Sanmıyorum. "Kovadis"i almanak gibi Batının bütün kulübelerine uçuran rüzgâr: konusu. Yani Batı "Kovadis"te kendi resmini alabildiğine güzelleştirilmiş olarak bulduğu için "Kovadis" milyonlarca satıldı. Peyami, Pierre Emmanuel için bir rakiptir. Daha metotlu, daha derine inen, daha nüanslı bir zeka. Yaşar Kemal bir Afrikalı. Etiyle ihsaslarıyla yazan bir ilkel. Ve bir sirk hayvanı gibi enteresan. Baü "İnce Memet'i bizi küçük görmek için çevirdi. Haçlı seferlerinden beri, "Binbir Gece"den beri kendine göre bir Şark yaratmıştır Batı. "İnce Memet" o imaja uyduğu için hoşuna gider. Yaşar Kemal Batı'da hiç kimsenin rakibi değildir. Nebatat* bahçesinde tatsız tutsuz bir ot. İbni Haldun hâlâ karantinadadır. Şöhretin terkibi de bazı yemeklerinki gibi tiksindirici. Mutfağa girince iştihanız

tıkanır. Yaşar'ı üniversel yapan reculiyeti.(erkek olması) Yahudi kızı "İnce Memet'i İngilizceye çevirmese dünya edebiyatı bu şaheserden ebediyyen mahrum kalacaktı. Neden Orhan Kemal milletlerarası olamadı? Köy romanını Yaşar'dan önce, Yaşar'dan güzel yazdığı halde. Cevap basit: felek karşısına bir Yahudi kızı çıkarmadı. Peyami'yi kim çevirecekti Fransızcaya? Peyami üsluptur, nüanstır.

Benim trajedim şu birkaç satırda. Sevebileceklerim dilsiz, dilimi konuşanlarla konuşulacak lakırdım yok. Yani dilimle zevklerimle, heyecanlarımla, yarımla Büyük Doğu kadrosundanım. Düşüncelerimle, inançlarımla Yön'e yakınım. Bu bir kopuş, bir parçalanış. Başka bir trajedi de şu: yabancı dil bilenler Türkçe okumuyor, ben yabancı dil bilmeyenlere hitap edemiyorum. Daha doğrusu yabancı dil bilmeyenler kendi dillerini de bilmiyorlar. Hinti kim okur? Nesteren okur mu? Hayır! Avcıoğlu? Hayır! Necip Fazıl? Hayır! Her dergi bir tekke. Bir akademi bile değil. Aydın, Osmanlı şairinden daha köksüz, daha dalsız budaksız. O devrin vezirleri okuyordu. Bu devrinkiler okumuyor. Bir şiir kitabının okuyucuları, yazma bir divanınkinden daha kalabalık değil. Berke ne zararı var diyor? Namık Kemal'i okuyacağız da ne olacak?

İnsan ancak kendi dilinde düşünebilir. Namık Kemal'i okumadığımız için hödük kalıyoruz. Abdullah Cevdet tek başına bir Edebiyat Fakültesi. Fransızcayı Nesteren'den iyi yazar, Farsçayı Ali Tarlan'dan iyi çevirir. Eğinli, Abdullah Cevdet ve göz doktoru. Bir "İctihad" koleksiyonu 1938'ten bu yana yayımlanan dergilerin topundan daha değerli. Hepimiz biraraya gelsek bir "Sis" yazamayız. Bir günde Avrupa olunmaz. Beyin ameliyatları tehlikeli. Tahsin Yücel 64'ün Ahmet Mithat'ı. Ahmet Mithat'ın pabuçları Tahsin Yücel'den değerli. Ahmet Mithat, fakülte değil, üniversite. Ben onun çocuğuyum. Kabil olsa, yabancı dilde okuduğum bütün kitapları hafızamdan söküp atabilsem. Kalanıyla da birkaç tane Tahsin Yücel'i ebediyyen dinleyici kalmaya mahkûm edebilirim sanıyorum. Yani Osmanlıca diye istihkar ettiğimiz dil bir kültür dili idi...

HİCİV{[19]}

Bazan revak saraydan daha muhteşem. İbn Haldun'un "Mukaddime"si gibi. Cromwell'in "Önsöz"ü bir neslin, bir çağın beyannamesi... Pırıltıları Celalettin Harzemşah'a kadar uzanan bir fecir. Fransız Ansiklopedisinin "Giriş"i, insan zekâsının o güne kadarki bütün fetihlerini kucaklıyor. Her

"giriş" bir müjde, bir vait, bir rüya. Sonra, "İngiliz Edebiyatı"nın o muhteşem "Giriş"i, edebiyatı ilimleştiren Taine...

Önsözleri atlayanlar yaratıcıya saygı duymayanlardır, yaratıcıya, yani insana.

Juvenal Eski Roma'nın en büyük isimlerinden biri. Dusaulx, Juvenal'i Fransızca konuşturan adam. Birkaç yüz sayfaya kırk yılını gömmüş. Önümde bu nefis tercümenin 1803'te yayımlanan dördüncü baskısı. Dusaulx'nun Juvenal tercümesine yazdığı "Giriş", Juvenal'in kaleminden çıkmışçasına heybetli: "Minnetten çok isyana mütemayil* insan kalbi: işte satirin kaynağı. Homeros'un sesinde bile zaman zaman hınç ve isyan sayhaları* duymuyor muyuz? Salluste, Roma'nın ahlaksızlıklarını, Juvenal'den önce büyük bir belagatla haykırmıyor mu? Tacite'in yalnız adı bile, zorbalara ecel teri döktürmüyor mu?" Sonra hicvin tarihini anlatıyor yazar. "Hiciv, önce bulanık ve çamurlu, zamanla süzülüyor ve duruluyor, bir ahlak mektebi oluyor. O zamanlar satir, kinin veya kıskançlığın emrinde değildi. Onun da vazifesi, tarihinki gibi, fazileti yüceltmek, alçakları damgalamaktı. Hiciv alkışlamasını da bilirdi, yermesini de. İyilerin dostu, kötülerin düşmanıydı. Hicvin sesini yükselttiği yerde kanunlara ihtiyaç yoktu, Juvenal'e göre. Juvenal, insanlara heyecan veren, insanları harekete geçiren ne varsa, benim konum, diyor. Her alanda Yunan'ı taklit eden Latin edebiyatı, yalnız satir'de yaratıcı. Hicvin hürriyeti geniş ama âdi olmayacak. Okşarken de kamçılarken de heybetli olmak başlıca ödevi. Romalılarda satir, komediyi de kucaklar.

Roma'nın ve Romalının vicdanıydı hiciv. Horace, Perse, Juvenal, Türk okuyucusunun hâlâ meçhulü olan üç yol açıcı. Juvenal'in dünyasında ilk kılavuzum Paul Albert olmuştu. Cehennemi pencereden seyredişdi bu. İmparatorlar Roma'sını Dussaubc ile dolaştım, vecitle, ürpererek, iğrenerek. Fransa'ya da Juvenal'i o tanıtmış. Juvenal'i tanıyan var mı ki? Gutenberg'in bütün muzipliğine rağmen Juvenal de mezbeleye girmiyor, bütün büyükler gibi. Tanrı ancak Kelimullah'a görünüyor.

İnsan Juvenal'i okuduktan sonra Brunetiere'e hak veriyor, hiciv, lirik nevin bir kolu. Kendi gibi düşünmeyen, duymayan ve yaşayamayanların karşısına, kendi görüş, duyuş ve düşünüş tarzını çıkarır hicivci.

Çağımız Juvenal yetiştirmedi. Bu çöküşte kıyametlerin azameti yok. Bir çöküşten çok bir çözülüş, bir kokuş...

NEYZEN TEVFİK

Ney'inden yıldız yıldız nağmeler, kaleminden şimşek şimşek mısralar dökülen bu coşkun sanat adamı neden ebediyeti fetheden bir şöhret olmadı? Kaderi ipek bir kumaş gibi işleyen büyük aksiyon adamlarının yanında, ruhu ipek bir kumaş gibi örseleniveren fâniler var. Gönülleri meçhulün ve erişilmezin özlemiyle tutuşan bu ezeli mağluplar için dünyamız tahammül edilmez bir gurbettir. İbrahim Peygamber gibi, kucağına fırlatıldıkları ateş denizini, hem kendileri hem de gelecek nesiller için, bir gül bahçesine çevirebilenler pek nadir... Kamus'un ölü ve renksiz kelimelerinden pırıl pırıl ve dipdiri bir kâinat yaratabilmek, yavuz bir irade, yalçın bir sabır ve geniş bir kültür işi...

Hicvin bir giyotin bıçağı kadar keskinleştiği çağlar var: Juvenal'in kalemi Sezar'ların sırtında şaklayan bir kamçıdır. Dante'nin "Cehennem"i kutsal kitaplarınkinden çok daha korkunç... Tarih mahkemesinin verdiği kararları çok defa hiciv infaz eder. Bazan de tarih susar, hiciv konuşur. Zalimlere ter döktüren o intikamcı ilahe, dem olur, içli bir anne kadar munisleşiverir ve bir Don Kişot yaratır.

Doğu'da hicvin, salaş tiyatrolarındaki kaleler gibi, köksüz oluşu, bir dâva temeline dayanmayışındandır. Şairin kanıyla imzalamaya yanaşmayacağı hicivler, asırların mahkemesinde birer yalancı şahit kadar, itibarsızdır. Namık Kemal'in hayatından Magosa'yı çıkarın, "Hürriyet Kasidesi" sönükleşiverir. "Han-ı Yağma"yı, ancak han-ı yağmada ziftlenmeyen biri yazabilirdi.

Neyzen'in hayatı akliye koğuşlarıyla meyhane masaları, cinnetle deha arasında mekik dokumakla geçti. Gelenekler onun serazat ruhunu çelik bir korse gibi sıkıyordu. Hayalinin geniş kanatları, sokaktaki insan gibi yürümesine, günahlarıyla zaafları büyük ve bakir ruhların kanat çırptığı göklere yükselmesine... engel oluyordu. Şarklıydı: derisine saman doldurulan Mansur'ların hatırası elbette ki rüyalarını zehirleyecekti. Don Kişot'un azamet ve asaleti, şerri kılıç kuvvetiyle yenebileceğine inanmasından gelir. Bu nikbinlik[*] yoktu Neyzen'de. Onda, ne Fikret'in feragatkâr ruhu, ne Akif'in karakter selabeti, ne de Namık Kemal'in zorlu iradesi vardı. Mısralarını şimşeğe benzettik Neyzen'in, olmayan bir şimşek. Yani havai fişeklerin fâni pırıltısı.

Lombroso, bu hasta zekâları, bir hekim soğukkanlılığıyla, otopsi masasına yatırır. Neyzen'deki tezatların psikopatolojik köklerini merak edenler "L'Homme de Genie'yi okusunlar.

Biz, coşkun zekâsını alkol kadehlerinde boğan bu hasta ve kardeş şairin hatırasını daima şefkat ve sevgiyle anmakta devam edeceğiz.

JURNAL'İN FERYATLARLA DOLU*{[20]}

Denize atılan şişe, denize değil, kör kuyuya. Kuyunun sahili yok ve şişedeki kalp ve şişedeki kafa, kıyamete kadar karanlıklarda taaffüne mahkûm.

Zavallı, zavallı çocuk! Leopardi veya Kafka? İkisi de bahtiyardılar sana kıyasla. Korkuyorum. Neden? Bir gün evvel veya sonra, ne çıkar? Ademden korkulmaz. Beni bozuk para gibi harcıyor zaman, bir izmarit gibi eziyor.

İzzet bu kadar üzme kendini, diyor. Çocukların meçhul. Neyi değiştireceksin? Jurnal'in feryatla dolu. Ne değişti? Hâlbuki sen kaç yılda yetişirsin. Doğru ama elde mi?

İsterdim ki... hiçbir şey istemiyorum. Dışarda hayat devam ediyor. Saat kaç bilmiyorum... Bir dost olsa, dertlerimi döksem... Karım uyuyor, kızım hasta, oğlum nerede? Fikret gelmedi. Gelse ne olur ki? Mehmet de yok. Kurduğum bina her gün çatırdıyor, iskambil kâğıdından.

Kurtulmak için yaratmak. Nasıl? Neyi, kime? İnanabilsem! İslamiyet'in en büyük zaafı manastır yok.

"Je sonne â la porte de la Folie

On ne m'ouvre pas. Ö melancolie,

Amer repas.

Je suis si seul, Et le trepas Ne presse pas Ses pas... "

Cinnetin kapısını çalıyorum

Açan yok.

Sert bir içki Melankoli.

Çok yalnızım

Ve ölüm Adımlarını Sıklaştırmıyor...

26.12.1964

BU HİNT BENİM "CALVAİRE'İM{[21]}

Reel'le ideal arasındaki uçurum. Hölderlin kitaplarını köprü yapmak istedi. Olmadı. Şuurunu fırlattı uçuruma. Gönlünle dolduramazsın o uçurumu. Naşını fırlatacaksın. Senden evvelkiler öyle yaptılar. Kurbanlarla dolar uçurum. Ve arkadan gelenler... Arkadan gelen kim? Dinsiz, dilsiz ve idraksiz bir kalabalık. Arkadan gelen bir alay goril.

Bu burjuvazi, tarihin rahminden ihtiyar doğdu. Rahminden mi? Kıçından. Yobazın hasreti içindeyim. Yobaz tek kitabı okuyan veya tek kitaba bağlanan. Yobaz dâvası olan, mukaddesi olan. Belki çamur, ama yıldıza bulanmış. İgnace de Loyola bir adam değil, bir irade. Engizisyon kaç cana kıymış? Bir Napolyon, bir Hitler kaç engizisyona bedel. Yobaz, aydının gölgesi. Yobaz, yarıda kalan devrim. Taşlaşan bir başlangıç. Kendini Kuran'a veya "Kapital"e hapseden idrak. Bunlar yaşamıyor. Homer'in cehennemindekiler gibi dokununca ürperiyorsunuz. Boşluğu kucaklıyorsunuz, kucaklamak isteyince. Yobaz kanatsız. Bunlar sadece siz. Ne bir antitez, ne bir yarım. Karanlık bile değil. Sürfe bile değil. Sürfe bir ümittir.

Vasco de Gama'nın fetihleri bir esrarkeşin rüyası. Portekiz gerçekte tek fatih yetiştirmiş: Camoens. Portekize ebediyeti fethetmiş Camoens. Her akşam Portekiz sokaklarında garip bir hayalet dolaşırmış, ihtiyar Camoens'e sadaka toplayan Cava'lı bir köle. Gerçekle rüya arasındaki uçurumu senin

gönlün de dolduramamış Camoens. Camoens kim? Dün akşam Sadri Maksudi'nin kızı: "Connais pas" dedi. Ve hangi ebediyet.. ?

Kerim Sadi, evime bırakmak lütfunda bulunduğu "Mehmed Akif'in kapağına şu kelimeleri tükürmüş: Hint yazarından çok daha olgun eserler bekleyerek... Çok daha olgun eser ne demek? Bu konuda bütün mitolojilerin tanrıları elele verse çok daha olgun eser yazamaz. Hint'in kaç sayfasını okudunuz acaba?

Bu Hint benim "Calvaire"im. Onu yazmış olmaktan büyük bir utanç duyuyorum. Utanç ve vicdan azabı. Katır ahırında Beethoven çalmak. Her kitap bir davettir. Kimi nereye davet ediyorsun? Kaç kişi okudu bu davetiyeyi. Ve kaç kişi okuyacak? Daha olgun eser mi? Homer'i çağır da yazsın... O kitaba harf harf hayatımı işledim. Dört yılım sayfa oldu. Hint rüyalarımla, hicranlarımla benim. Benim türbem. Bugün ziyaretçisi yok bu türbenin. Yarın olacak mı?

Tercüman'daki yazıyı gördün mü? Ahmet Kabaklı'nın. Bir dost yazısı. Coşkun ve pırıltılı.

Ama yazıda Hint yok, Benim mazim var. Hint'ten evvelki ben varım. Hatırada güzelleşen ben.

Elbiruni Hint'i Asya'ya bağlayamamış. Zekânın köprüsü kıldan ince, kılıçtan keskin, kalabalıklar geçemez üzerinden. O diyarın gerçek fatihi Anquetil'le Jones. Hint ancak bu iki vefakâr aşıkın önünde soyunmuş. Ülkeler asırlarca habersiz yaşıyor birbirinden, yıldızlar gibi. Yalnız ülkeler mi? Çağdaşların da kapıları kapalı birbirine. Hugo'nun altmış cildinde Marx'in adı geçmez. Aynı mahalledeki insanlar birbirine yabancı, aynı mahalledeki hatta aynı evdeki insanlar. Her ev meçhule giden bir tren kompartımanı. Ve içindekiler tesadüfün bir araya topladığı üç beş yolcu. Cromwell Milton'u tanımaz, madam Marx oğlunu.

Saint-Simon ebediyete giden yol tımarhaneden geçer, diyor. Tehlikeli bir durak tımarhane, birçok yolcular cinnette karar kıldılar, Hölderlin gibi... Comte'u tedirgin etti cinnet, ömrü boyunca huysuz bir âşık gibi dalaştı durdu cinnetle. Ebediyet hazin bir teselli mükâfatı.

Ve Rubaçov zindanının duvarında kelimeleşen sesler duydu, uzaktan, çok uzaktan gelen sesler... Cümleler vardır, korkunç bir yer sarsıntısı gibi kıtaları birbirinden ayırır. Kıtaları yani gönülleri. Uçurumlara köprü atan cümleler de vardır...

Burada zaman hayretten dona kalmış, yürümüyor. Ve tarih, akmayan bir ırmak kadar şaşırtıcı. Perdede hep aynı gölgeler. Karagöz'ün repertuarı tarihinkinden daha zengin.

Juvenal'ı öfke şairleştirmiş. Öfke bir isyandır. Şarkta sokak isyan eder, sokak, yani rakkam, yani "abstraction". Neye isyan? Hikmet, hamakatle vuslatı hayatın tabii cilvesi saymaktan ibaret.

Görüyorsun ki kesilen bir konuşmayı tekrar başlatmak, mezardakileri diriltmek kadar güç.

HİNT EDEBİYATI, İTHAFLAR{22}

Sayın Ahmet Kabaklı,

48 yılımı gömdüm bu sayfalara. Ben bu sayfalarım. Heyecanlarımla, rüyalarımla, vehimlerimle ben. Bir kitaba bir kıtayı sığdırmak! Neden olmasın? Bir damla suda bütün bir deniz yok mu? Hint bir kitabın ilk cümlesi, onu sizler için yazdım. Okursanız birkaç cümle daha yazarım, okursanız, yani severseniz.

Sana bir avuç çiçeği yollamak vefasızlığını mükâfatlandırmak gibi bir şey. Bu hoşgörüyü Hint'ten öğrendim. Sen de kitabı bitirince insanlara daha çok bağlanacaksın, insanlara ve bütün canlılara.

Bu kitap bir mesajdır, onu tanımanı ve tanıtmanı istiyorum.

Hasretle gözlerinden öperim aziz dostum.

* * *

Muhterem Nihat Sami Banarlı,

Olemp'i ararken Himalaya çıktı karşıma ve ak saçlı rişilerden ilahiler dinledim. Bu bir kitap değil bir vecittir. Onu sizler, yani hüsnün bütün tecellilerine âşinâ canlar için kelimeleştirdim.

En derin hürmetlerimle.

* * *

Sayın Falih Rıfkı Atay,

Önce sizinle dolaşdım Hinti "Bir aşk oluverdi aşinalık". Yıllarca Himalaya eteklerinde sabahladım. Hint her inanca söz hakkı tanıyan bir ülke olduğu için ikinci vatanım oldu. Bu kitap bir davettir: yolculuğa davet. Hint'i bir kere de benimle dolaşmak ister misiniz?

Hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim.

* * *

Sayın Yusuf Ziya Ortaç,

Sizi Himalaya doruklarına çağıran bir kitap bu. Tanrıları dinlemek istemez misiniz? Bu çiçekleri üç beş bahtiyar için topladım, harap mabedin kandillerini vecitleriyle, aşklarıyla tutuşturan üç beş bahtiyar için. En derin sevgilerimle.

* * *

Aziz Turgut,

Düşünce dünyasını fethe koşanların uğrayacağı ilk ülke Hint olmalı. Bizi yobazlık mahvetti, yobazlık yani kin. Yunan, en büyük evlatlarını, gözlerini kırpmadan mahkûm edecek kadar dar kafalıydı. Hint, bütün inançlara söz hakkı tanır. Çağdaş Avrupa, en aydınlık taraftarıyla Hint'in bir devamıdır.

Bize benzemeyeni anlamak ve sevmek ve zulmün kılıcını kanımızın ateşinde eritmek. Gandi'nin yaptığı bu. Hint belki bütün hakikat değil ama hakikat. Bu kitap çağdaşlarımı papağanlıktan kurtarmak için yazıldı. Bir kaçış değil, bir arayış? Düşünceyi seviyorsan, bütün tecellileriyle seveceksin.

Senin gibi kendilerine büyük ümitler bağladığımız genç mücahitlerin unutmaması gereken bir gerçek bu. Gözlerinden öperek.

* * *

Çetin Altan'a,

Yüzbinlerce okuyucunun karanlık gecesini şiirin pırıltısı ve öfkenin şimşeği ile aydınlatan Promete'ye;

Bu kitap insanları birbirine daha çok sevdirmek için yazıldı. Bhagavat-Gita'yı, Buda'yı, Upanişat'ları sayfalara dökerken hep sizi düşündüm. Hint bir kaçış değil bir arayış.

Gözlerinizden öperek.

* * *

Ref i Cevat Beyefendi'ye,

Atabe-i irfanınıza vazettiğim bu çiçekleri Himalaya eteklerinden topladım. O ihtişamlar diyarında ilk rehberim siz olmuşdunuz, belki de aşinalık bunun için çabucak aşk oluverdi.

Atabe Bu kitap bir vecittir. Gülistanı edebî barbarların istila ettiği bu kıyamet günlerinde üstadımıza tatlı saatler yaşatmak ümit ve temennisiyle, hürmetlerimin kabulünü rica ederim efendim.

* * *

Atabe Yiğit gazeteci ve değerli yazar İlhan Selçuk'a,

Atabe İnsanın insan için kurt olduğu bir dünyada Hint bir ümit ve bir teselli. Şerre karşı açtığınız savaşda başarılar dileyerek.

* * *

Kolomb'un karşısına Amerika'yı çıkaran tesadüf, bana Brahman'lar diyarını keşfettirdi. Dört yıl Ganj kıyılarında sabahladım. Hint hürriyetin vatanı olduğu için benim de vatanım oldu. Byron'un Roma için söylediği mısrayı: "*O India, my country, city of the soul*" suretinde tekrarladım. Türkçenin can çekiştiği bir devirde, tanrıların vahyini mısralaştırmak peygamberliğe özenmek gibi bir şey.

Hint'i okumasını istediğim bir avuç insanın başında siz varsınız. Her kitap ebediyyete yazılan bir mektuptur. Ama ebediyetten önce sevdiklerimiz var. Ve ebediyet sevdiklerimizin takdiridir. Sevdiklerimizin diyorum. Saygı frak giymiş bir sevgiden başka nedir?

Eski bir şakirdinizin sahifelerine rüyalarını gömdüğü bu garip eseri okursanız, bir hoca olarak gurur duyacağınızı ümit etmek isterdim.

Hürmetlerimle.

* * *

Bu bir kucak çiçeği Ganj kıyılarından sevdiklerim için topladım.

Hürmetlerimle.

* * *

Bu kitap, şiirin can çekiştiği bir dünyada yazıldı. "Bülbül hamuş* havz(havuz) tehi(dip) , gülistan harap".

Atabe-i irfanınıza vazettiğim bu bir avuç çiçek Himalaya eteklerinden sizin için toplanıldı, sizin, yani bu viran mabedin kandillerini nar-ı aşk ile tutuşturan son Brahmanlar için.

* * *

Ebediyet mükafatların en hazini. Elmas gibi. Isıtmaz ve aydınlatmaz. Güzellik fâniliktedir. Bu yabani çiçekler kokularıyla kütüphanenizin raflarını süslesin diye koparıldı. Kütüphanenizi ve ellerinizi.

10.1.1965

FİKİR HAYATIMIZ

Tarih sahnesine yeni çıkan Türk burjuvazisi, cehaleti ile övünecek kadar şuursuzdur. 1908'den beri körün mağarasındayız. Fikir hayatımız mefhumların kâh gülünç, kâh korkunç maskelerle raksa çıktığı bir karnaval balosu. Aydınlar "izm" korkusu içinde. Araba izinden ayrılmayacaksın. Düşünce, mavi sakalın kırkıncı odası.

Batı'da burjuva bir fatih. Kilisenin zekâya vurduğu zincirleri o parçaladı. Bastil'i deviren o. Montaigne de onun çocuğu, Marx da. Bizde burjuva bir harem ağası, kendi kendini iğdiş eden bir harem ağası. Batı'yı tanımıyor, Doğu'ya düşman. Dinsiz ve düşüncesiz. Baloyu yöneten şeytan değil, cehalet. 1789'dan sonraki Fransa da buhranlar içindeydi. Ama bu buhran yeni bir çağın müjdecisiydi. İnsan yanan şatoların alevinde günahlarından

arınıyordu. Aristokrasinin küllerinden daha genç, daha becerikli, daha yapıcı bir sınıf doğuyordu. Bir elden bir ele geçiyordu meşale. Yapılacak ilk iş, enkazı temizlemek ve kilisenin yerine yeni bir düşünce mihrakı kurmak.

Saint-Simon bu anarşiye son verenlerin, yeni bir fikir dünyası kuranların başındadır...

26.2.1965

ANADOLU

İstanbul kafaydı, kafa ve mide. Anadolu'da şato yoktu. Şatosuz derebeylik olmaz. Padişaha kafa tutan, kellesi kısa zaman sonra heybe derununda Dar-ül Aliyye'ye gönderilecek olan bir müntehirdi*. Bütün payitahtlar, bütün saraylar birbirine benzer. Ama Batı'da saray bir değil, bindi. Çöküş devrinin Osmanoğulları için Anadolu feir buğday ambarıydı. Yükseliş çağlarında ise bir erat* pazarı. Edebiyat saraylarda doğar. Musiki de öyle. Halk musikisi, bu coğrafyada mekân tutan çeşitli medeniyetlerin kulaktan kulağa dolaşan kırık dökük ve hissei şayialı mirasıdır. Bir musikiden çok bir musiki enkazı. Her sanatın bir zenaat tarafı var. Ustalık işbölümünün mükâfatı. Sefaletin sanatı olmaz. Dede Efendi'ler köye nasıl gidebilirdi? Batı'da bile saray sarayları yok etti. Paris dışında Fransa yok gibi. Edebiyatı da Paris yarattı, ihtilali de. Paris Fransız zekâsının dünyaya teşhir edildiği vitrin. İstanbul da öyle. Nabi Urfalıdır. Nefi Erzurumlu. Karacaoğlan bir mozayik parçası. Emrah da öyle. Baki ne kadar bizimse onlar da o kadar bizim. Ne daha çok, ne daha az.

Her kâmil zevk bir fethin mükâfatıdır. Çile ister. Ben Wagner'i anlamıyorum diye, Wagner'i inkâr edemem. Wagner'i yaşadığı çağda kaç kişi anladı? Üstat Fransa'da yuha ile karşılandı. Sonra havariler çıktılar. Wagner tanrılaştı. Anadolu Itrî'yi anlamıyorsa, Itrî'yi vatandaşlıktan tard mı edelim?

Anadolu ezeli sefaleti içinde sanatsız ve tefekkürsüz yaşamaya mahkûm. Tek hâkimi, uzviyeti. Anadolu biyolojik bir dünya. İstanbul'un şuuraltı. Komplekslerle vıcık vıcık. Anadolu mahzen. Payitaht intelijansiyası o biyolojik yığının şuuru. Bunun için hasta bir şuur. Önce yaşamak sonra düşünmek diyor Romalı. Anadolu yaşıyor mu? Bir yanda toprak köleleri,

bir yanda otomobilli robotlar. Toprak köleleri dişlerini gıcırdatmaya başladılar. Otomobilli robotlar uykularında. Anadolu şuuraltımız. Kimsenin bu karanlık dünyaya ışık sıkmak cesareti yok. Tarihin dışında bir dünya. Tarihin ve bütün ilimlerin. Orada musiki ancak düğünden düğüne sahneye çıkar. Hep aynı monoton, aynı bedbaht, aynı şifasız inilti. Şiir, aynı şiir, kimin söylediği bilinmeyen ve ancak musikinin koltuk değnekleriyle sürüklenen sekiz on kıta. Anadolunun şiiri bundan ibaret.

26.2.1965

KÖYLÜYE OKUMAK

Köye tek kitap girebilmişti: Kur'an. Ve hayali cennete kanatlandıran birkaç risale. Toprak adamı ancak cehennemden kurtulmak için okur. Kitap cennetin anahtarıdır. Öğretmen imamın yerini tutamadı, tutamayacaktır. Öğretmen köye neyi getiriyor? Samimiyetsizliği, köksüzlüğü ve hoppalığı. Köy bir gurbet, bir sürgün, bir Lilluputlar ülkesidir hazret için. Hazret de köylü için yabancı bir madde, bir düşman, bir nevi casus. Okuyup da ne yapacak köylü. Refahında bir değişiklik olacak mı? Hayır. Kitap hiçbir kapı açmayacak önünde.

Bir devlet ki, bütün bir köyün sevgisini kazanan yaşlı din adamını Arapça ezan okuyor diye tartaklayacak kadar şuursuz ve eblehtir. Bütün Hıristiyan dünyanın, tek kelimesini anlamadan, latince dua ettiğini bilmez. Bir devlet ki, kaymakamı, ışıktan korktuğu için imamı tevkif eder. Bir devlet ki, topuna tüfeğine, üniversitesine, matbuatına rağmen kitaptan ve harften korkmaktadır...

Köylüyü insanlaştıran, dini. Dinsiz köylü bir yaban domuzudur. Yalnız bizde mi? Hayır, bütün dünyada. Köylü okumak ister: yasaktır. Bu memleketin % 70'i okuma bilmez. Ben eminim ki Türk harfleri, gerçekte Türk harfleri Arap harfleridir, değiştirilmeseydi okuma bilenlerin sayısı % 7O'e çıkardı.

BİZDE HÜRRİYET

Liberalizmin verdiği hürriyet, bir senyörün kölelerini sofraya daveti değil. Hiç kimse gönül rızasıyla hürriyeti paylaşmaz. Hürriyet bir fetihtir. Canım on sekizinci asır Fransa'sı kitabı yakar, adamı zindanda çürütür. İngiltere Zola'nın ihtiyar tabiini zincire vuracak kadar liberaldir. Burjuvazi

hürriyeti karış karış fethetmiştir. Dişi ile tırnağı ile. Alınteri ve kanı ile. Hürriyet fethedildiği için mevcuttur, fethedildiği ölçüde mevcuttur. Fransa'da Komünist Partisi hürdür, neden? Çalışanların asırlardan beri devam eden mücadelesi zaferle neticelenmiştir de ondan. Fransa'da Komünist Parti'sine hürriyet sağlayan 89'da ölenlerdir,

48'de ölenlerdir, 70'te ölenlerdir. Aristokrasi, liberalizme âşık olduğu için burjuvaziyi geliştirmedi. Burjuvazi hürriyeti, hürriyet uğruna râyegân etmiyor. Hürriyet bir mecburiyet-i elimedir. Hükümdarın haklarını paylaşması gibi.

Rusya'da hürriyet yok. Zira o içtimai vasatta söz söylemek hakkını kazanan hasım bir zümre yaşamıyor. Yaşayamaz. Hakikatta hürriyet, iktidarın iktidarsızlığıdır. Katolik Kilisesi için hürriyet var mıydı? Reform, söz hakkını mantık selabetinden değil, taraftarlarının maddi kuvvetinden aldı. Rusyada hürriyet yoktur, çünkü hürriyete ihtiyaç yoktur. Hürriyet bir ihanettir veya bir cinnet. İhtiyaç olduğu gün her erezi meşruiyet kazanacaktır. Batıda hürriyet bir realitedir, çünkü Batı tarihinin gelişmesi, çatışma halindeki içtimai sınıflara dayanıyor. Her içtimai sınıfın ayrı bir hakikati vardır. Ve her içtimai sınıf bu hakikati bağıra bağıra söyleyecek kadar kuvvetlidir. Rusya'da tek içtimai sınıf var. Yani tek hakikat.

Bizde hürriyet yok. Ne hürriyeti? Fikir var mı ki hürriyeti olsun? Her fikir sahneye çıktığı zaman ıslıklanır, hücuma uğrar, bir rahatsızlık unsurudur. Fikir de yaşamak için dövüşmek zorundadır. Gerçekten varsa kendini muayyen bir zümreye kabul ettirir. Muayyen bir zümre gerçekten varsa hürriyetini pençesiyle fetheder. Hürriyet içtimai sınıfların varlıkları, yani gerçek kuvvetleri ölçüsünde mevcuttur. Sınıfsız hürriyet yani havada hürriyet sadece cemiyetin çöküşünü gösterir. Cehaletin hürriyeti. Söyleyecek sözü olan her zaman ve her yerde hürdür. Var oldukça hürdür. Fedakârlıksız hürriyet olmaz. Hürriyet bir fedakârlık mirasına dayanır.

14.4.1965

MAHMUT ALİ, ALİ İLMİ, MEMDUH SELİM

Tanrıyı yalnız korku yaratmamıştır. Sevgi de, bir cisimde tecelli etmediği zaman, bir hayalde şekillenir. Mahmut Ali genç muhayyilemizin imal ettiği bir masal mıydı?

Ali İlmi, visleriyle, bayağılıklarıyla ve faziletleriyle, çöken Osmanlı cemiyetinin son temsilcilerinden biriydi. Asyalı değil, Avrupalı değil, sadece Osmanlı. Lâyık olmadığı felâketler büsbütün kabuklu bir hayvan haline getirmişti onu. Büyükçe bir kabuk. Bir mektep yahut bir otobüs buudunda iyi konuşurdu Osmanlıcayı. Muallim Naci'nin sığ bir devamı. Bir nevi Andelip. Hocadan çok kalem efendisiydi Ali İlmi. Zevklerinin esiriydi, itiyatlarının esiriydi ve ufuksuzdu. Penceresi yoktu dünyaya. Fransızca bilmeyen Sabih Bey. Bana ne verdi? Bir avuç sevgi, bir avuç teşvik. Ama o en samimi takdirlerini bile menfaatleriyle frenleyen adamdı. Evini de, kalbini de, bilgisini de aralardı sadece. Dersleri sohbetle geçerdi. Nükteleri seviyemizi aşmadığı için zevkle dinlerdik.

Memduh Selim daha sertti, daha huysuzdu, daha jandarma idi. Ne öğretti? Kâğıda mürekkep damlatmamayı. Marj* bırakmayı.

Mahmut Ali güzel konuşurdu. Bununla beraber hocalık hayatına ait hiçbir berrak hatıram yok. Ders kitaplarımız yoktu. Not alırdık. Sanıyorum ki Ahmet Refik'in Umumi Tarihinden anlatırdı. Otoriterdi. Kıvrak bir zekâsı vardı. Bilgisi parmaklarının uçundaydı. Neden severdi talebe onu? Bütün hocalık hayatında hiç kimseyi sınıfta bırakmamıştı. Talebe ile laubali değildi. Ama nazik davranırdı sınıfta. Azarladığı zaman umumide kalır, teşhir ederken bile "ambigu" olmağı tercih ederdi.

6.5.1965

BÜTÜN KURANLARI YAKSAK...

Bouthoul'u 43 yazında tanıdım. "İbn Haldun et sa Philsophie Sociale" güzel kitaptı ve bana, hürmet ettiğim bir insanın manevi sefaletini ifşa ettiği için hem acı ve buruk, hem... Hilmi Ziya 40'ta yazdığı kitabı Bouthoul'dan kopye etmişti. Adi ve acemice bir hırsızlık. Bu keşif kafama bir çekiç darbesi gibi indi. Hilmi Ziya'yı ve onunla beraber birçok dostları kaybettim. Vehimler, yaşayan bir ağacın yaprakları gibi, her mevsim tazelenmiyor. Ağaç kelleşiyor.

"Histoire de la Sociologie", Bouthoul'un ustalık çağında yazdığı kitap. Dolu ve ilk bakışta doyurucu. Ama tenkidin amansız adesesi*, Mosca müterciminin hem kültüründeki gedikleri, hem bâziçesi* olduğu "idolatribus"leri, hem de mantığındaki zaafı apaçık gösteriyor. İşte "Sofistler" bahsinden bir cümle: "İnsanlığın düşünce tarihinde ilk defa olarak dizgin tanımaz bir samimiyet (tabiilik) içinde münakaşalar yapıldığına şahit oluyoruz". Sofistler Sokrat'ın çağdaşları. Sokrat'ın kendisi de sofist. Eflatun garip bir Ödip kompleksi ile o büyük fikir maceraperestlerini mabetten kovmuş ve uzun zaman felsefenin vur abalıyası olmuşlar. Yalnız, neden "insanlık tarihinde ilk defa olarak"? Bir sosyoloji tarihinde bu kadar kesin bir hükmün çok kati belgelere dayanması gerekiyor. Will Durant, ilk Upanişadlarla Budanın sahneye çıktığı devir arasında, "dizgin tanımaz bir tabiilikle" her konuyu delik deşik eden "Hintli sofistlerden" bahseder. Tabii yalnız Will Durant değil. Will Durant'ı anışım herkesin bildiği bir tarihçi olduğu için. Buda 488'de ölür. Yani bu sofistler 488'den evvel yaşamış. Neden "Batı'nın düşünce tarihinde" değil de, "insanlığın düşünce tarihinde"? Devam edelim: "Yunan kafasının başlıca hususiyeti olan bir tabiilik". Sekiz formalık bir kitapçıkta hiç lüzum yokken Yunan milletine bir minnettarlık haracı. Heraklit Yunan değil miydi? Avrupalı her fırsatta Eski Yunan'ın perestişkârı. Eski Yunan'ın yani kendi kendisinin. Tam bir narsisizm. Devam edelim. "Felsefenin hâlâ muğlak, hâlâ ezoterik olduğu bir dünyada fırtına koparan (ayıplanan) bir senli benlilik (tabiilik)..." Sultanım! bu "familiarite" Yunan milletinin ana vasfıdır buyurmuştunuz: "le propre du genie grec". Bir milletin ana vasfı o milleti nasıl tedirgin edebilir? Sofistler Yunanistan'da hakarete uğradılar. Neden? Felsefi konuları kalabalığa anlattıkları için. Kimin tarafından ayıplandılar?

Yunan aydınları tarafından. Yunan milletinin tabii vasfı, ezeli imtiyazı, serazat bir tabiilik değil miydi? Yunan aydınları, Yunan milletinin dışında mı? Bu "libre familiarite" ile felsefenin ezoterik kalışı nasıl uzlaşabiliyor? Bouthoul'un vereceği tek cevap şu olabilir: "libre familiarite", sofistlerden sonraki Yunan düşüncesinin mümeyyiz* vasfı. Rânâ söylersiniz. Ama Homeros? Bütün Yunan şiirinin ana kaynağı Homeros ve aradakiler bu "libre familiarite"den mahrum muydular? Değillerse felsefe nasıl ezoterik kaldı? Bouthoul'u bu sıkıntılı duruma düşüren Yunan kavmine karşı duyduğu ölçüsüz taabbüt*. Hiç lüzum yokken kullandığı "qui fut le propre du genie grec" cümleciğini çıkarın, ufak bir rötuş daha yaparak ibareyi düzeltebilirsiniz: "Batının düşünce tarihinde ilk defa olarak dizgin

tanımayan bir tabiilik içinde münakaşalar yapılıyordu. Felsefenin hâlâ ezoterik, hâlâ karanlık olduğu bir dünyada gürültü kopardı bu tabiilik".

Avrupa insanı Doğuyu tanımaz. Avrupa insanı kalabalıktır. İslamla Hıristiyan, Haçlı Seferlerinden beri tez'le antitezdir. Bütün Kuranları yaksak, bütün camileri yıksak Batı insanın gözünde Haçlı Seferlerinin yalınkılıç ve tekbir getiren cündileriyiz. Avrupa'nın bir nevi tezadı idik. Yani kıtayı tamamlıyorduk. Şimdi maymunuyuz. Yani hiçbir haysiyeti, hiçbir hikmet-i vücudu olmayan ananesiz, haysiyetsiz, sırnaşık gölgesi. Avrupa materyalizmine rağmen Hıristiyandır. Hıristiyanlık Doğu ismi anılır anılmaz şahlanıverir.

İşçisi de, Marksisti de, Hıristiyandır hep Avrupalının. Durup dururken hristiyan değildir belki. Ama Hıristiyan bir devletle Müslüman bir devlet arasında bir tercih yapmak gerekince safkan Hıristiyandır. Biz Müslüman olduğundan, Doğulu olduğundan, Türk olduğundan utanan, aczinden tarihinden, dilinden utanan şuursuz bir yığın haline geldik. Nermi Uygur Orta Çağ felsefesi okutur, İbn Rüşd'ün adını anmaz. Berke edebiyat tarihi yazar, Endülüs şiirinden habersizdir. Kendi kendine kazık atan, efendilerimiz gücenmesin diye hazinelerini gübre ile kamufle eden bir entelijansiya. Sonra Kıbrıs dâvasında Batı insanının bizi destekleyeceğini düşünmek gibi sazan balıklarını kahkahadan çatlatacak bir hamakat.

27.5.1965

YİNE BOUTHOUL

Eflatun, kargaşalıklardan kurtulmanın çaresi, Yunanistan'ın arkaik müesseselerine dönmek, diyormuş, canlı bir örneği de varmış filozofun: İsparta. Her rüya gerçek bir temele dayanır. Her yazar ütopyasının harcını, ya kucağında yaşadığı cemiyetten tedarik eder, ya tarihten. Ama devletin programı Eski Yunan'ın yıkılmış veya fersudeleşmiş* 3-5 müessesesini ihyadan ibaret mi? Hayır.

Eflatun'un güveni yokmuş entelektüellere. Şairleri sitesinden kovmaya kalkışıyormuş. Nasıl olur? O sitenin beyni entelektüel. Entelektüelle şair aynı insan mı? Sonra şaire gösterdiği itimatsızlık bir bakıma şairi anti-entelektüâlist sayışından değil mi? Şair, masallarıyla zekânın berraklığını

bulandırdığı için hoşuna gitmez üstadın. Belki bunda şuuraltı bir kıskançlık da var. Yunanistan'ın yetiştirdiği en büyük şair değil mi Eflatun?

Bir kast rejimi kuruyormuş. Kast, sınıflar arasına aşılmaz duvarlar diken rejim.

Özelliği, imtiyazların soydan geçişi. Halbuki ideal sitede insanlar cevherlerine göre sınıflandırılır.

"Magistra'nın oğlu çoban, çobanın ki "magistrat" olabilir. Yani ferdin kaderini kabiliyetleri tayin eder. Kastların vatanı Hint. Kşatriya, Himalaya'yı sırtında taşısa Brahman olamaz. Vaişyanın içtimai ehramda bir basamak yükselmesi rüyada bile görülmemiş şey.

1.7.1965

BANDOUNG II

Laboratuvara dalan kedi. Newton'un dizi dibinde uyuklayan vefakâr kelp. Birinci mahlûk atom fiziğini, ikinci mahlûk Newton'u ne kadar tanır? O sevimli hayvancıkların kafasına dünyanın bütün elmaları düşse, yerçekimi kanununa akıl erdirebilirler mi? Tarih, mağaramızın önünden geçen bir tren. Sırtımız dönük kapıya. Duvara katarların dev gölgesi vuruyor. Gölge ve gürültü. Gözleri göbeklerine çivili meczuplar Tanrıyı görüyormuş orada.

Ezeli karanlığında, namütenahi* yıl önce yaptıklarını tekrarlayan bir köstebek, bir çoban köpeği, bir ağaç, Sartre'ın, Russell'ın ne kadar çağdaşı ise, nasıl çağdaşı ise, biz de o biçim bir yirminci asırlıyız.

"Nouvelles Litteraires" renksiz, kokusuz bir gazete. Usaresi yok, erkekliği yok. Bağırmaz, tırmalamaz, yumruklamaz. Terbiyeli ve tuvaletli. Efendilerimiz hazım zamanlarını rahat geçirsin diye tertiplenir. Ama dövüşen, küfreden, uluyan kalabalığın ıstırap veya ümit çığlıkları zaman zaman o fildişi kuleye bile aksediyor. Son sayısında (24 Haziran 1965) hoş bir yazı var: "Bandoung II". Çeviriyorum:

"Yalta... 1945 Şubatında üç büyükler dünyayı bölüşmek için gizlice toplandılar. 1955 Nisanındaki Bandoung konferansında Asya ile Afrika'nın yirmi dokuz ülkesi, Üçüncü Dünya'nın doğuşunu açıkça haykırırlar. Modern

tarihin iki Himalaya'sı olan bu çifte konferansı, hakikatte birbirinden ayırmak imkânsız. İkisinin de haykırdığı aynı tarihî ders. Yalta'da iki bin yıllık tarihin sonunu seyrediyoruz. Akdeniz ve Avrupa imparatorluklarının asırlar süren saltanatı burada sona eriyor. Zaman zaman göz kamaştıran çağlar: Firavunların, Roma'nın, Charlemagne'mn, Charles Quinfin, Napolyon'un, Bismark'ın ve Viktorya'nın çağları. İki yeni büyükler büyüğünün tarihe el atışı burada resmileşiyor: Rusya ve Amerika. Bandoung*da ise bir yandan Üçüncü Dünya'nın kesin olarak şuurlanışına, yeni sınırları çizmek için sabırsızlandığına, öte yandan iki bin yıllık uykusundan uyanan Çin'in bütün gücü, bütün yaşama iradesiyle dünya sahnesinde yeniden boy gösterişine şahit oluyoruz. Her iki konferans da aynı "dyptique'in iki kanadı. Bandoung olmasa Yalta yarım kalırdı. Bandoung'u aydınlatan Yalta... Dünya Savaşı olmasa, Yalta olmasa, daha yüz yıl beklemek lazım gelirdi Bandoung'u.

Bandoung Konferansının iki büyük promotörü Pandit Nehru ile, başkan Sukarno. Çağrılacak devletlerin listesini Pakistanlı Mehmed Ali, Birmanya başvekili Unu, Seylanlı Sör John Kotelawala ile beraber hazırlayan Nehru ile Sukarno'nun başlangıçta ilk amaçları dünya sulhunun kurulmasına yardım edecek bir konferans toplamaktı. Birbirini kovalayan atom tecrübeleri dünyayı dehşete düşürmüştü. Ruslar ile Amerikalılar A ve H bombaları patlatmakta yarış ediyorlardı. Asyanın bütün kıtalardan çok telaşa düşmesi tabii idi: atom bombaları yalnız Asya şehirlerine atılmıştı. Eski esir milletleri, eski mazlum kavimleri bir an önce toplamak, onları savaş aleyhinde haykırtmak lâzımdı, Nehru'ya göre. "Nonviolence" mücahidi Hint sulhperverliğini cihana yaymak istedi. Bir Afrika-Asya zirve konferansı düşüncesi böyle bir pasifizm bayrağı altında berraklaştı. Yıldırımı elinde tutan devlere karşı masumların azametli konferansı olacaktı bu, suç işlemeyen kavimlerin cihan çapında konferansı olacaktı.

Ama bu konferans bir barışseverlik ayini olarak kalmak istemedi. Sukarno'nun açış nutkuyla, hak talepleri hatta intikamcı sesler duyulmaya başlandı. Üçüncü Dünya da dünya işlerinde söz sahibi olacaktı. Yalnız aristokrat milletler, yalnız asil devletler konuşmayacaktı artık. Her millet aynı haklara sahipti. İmtiyaz yoktu. Milletleri çoban ve sürü diye ikiye ayıramayacaklardı artık. Bandoung, serseri kavimlerin ("peuples clochards") kurultayı oldu bir nevi "jeu de paume" andı. Yirmi dokuz millet vardı Bandoung'da. Bunlardan on üçü müslüman devletlerdi. Beyazlar yoktu konferansta. Beyaz aleyhtarlığı vardı. Irkçılık bilhassa Rusya ve Amerika aleyhinde şahlanıyordu..."

Ve yazı devam ediyor...

20.7.1965

YARATAMIYORSUN

Düşünce dokunduğunu yakan kezzap. Hangi düşünce? Aksiyona bağlanmayan, kendi kendini öğüten, bataklaşan, kanserleşen düşünce. Bu bir düşünce değil, bir felâket. Vehimlerinden bir kâbus halkeden hasta ve zavallı bir beyin.

Yaratamıyorsun. Sokaktaki adam alışkanlıklarıyla Zaloğlu Rüstem. Sen çırılçıplaksın. Çırılçıplak ve karanlıklarda. Andan kaçmak, nereye? Hayalinin inşa ettiği cehennemler gerçekten daha mı cazip? Düşünce, düşünce berraktır. Sen düşünemiyorsun. Dış dünyadan kopmuşsun. İç dünyan hasta bir hayvanın korkularını aksettiren ayna. Kırık bir ayna.

Gömülmesi unutulmuş bir cenazesin. Sefaletini kaybetmekten bile dehşet duyuyorsun. Sevenin yok, anlayanın yok, ağlayanın yok.

21.7.1965

HANGİ AHENK?

Bir tel kopar, ahenk ebediyen kesilir.

Hangi ahenk? 12 Temmuz sabahı huzur içinde miydim? Hayır. Kaderden tek dileğim vardı: ölüm. Sakin, acısız ve gürültüsüz. Neden? Fizyolojik bir sıkıntının şuura aksi. Bulanık, dağınık ve kelimeleşince gülünçleşen şikâyetler. Daha doğrusu ezeli oldukları için zehirleri azalan, meşruiyetlerini kaybeden şikâyetler. Son haftaların yorgunluğu ve ümiliyasyonları. Duygularıma istikamet veren hep bu ümiliyasyonlar. Körlüğün küçüklük duygusu. Düşünce adamının boğuluşu ve oğlum. Belki bütün bunların arkasında Eros var. Eros yani cinsî tatminsizlik. Karımı, bilhassa hastalığından beri marazi bir düşkünlükle seviyorum. Onu kaybetmek ihtimali beni delirtiyor. Bütün olarak seviyorum. Ama bu sevgi boşluğumu dolduramıyor. Karanlıklarımı dolduramıyor. Fevziye annem,

ablam, çocuğum, adeta kokladığım hava, yediğim ekmek. Fakat hiç sevilmedim ve buhranlı bir yaştayım. Karımın dışında bir hayat düşünemem. Bu imkânsızlık, mutlak imkânsızlık zaman zaman boğuyor beni. Yaşamak için istemediğim işlerle uğraşmak mecburiyetindeyim. Emil tercümesi, Sefiller... bu angaryaların mükafatı yok. Statükoyu devam ettirmek. Statükoyu sevmiyorum. Oğlumla fiilen ayrılmış durumdayız. Yine sene içindeki vaziyet. Odasına çekiliyor ve çalışıyor. Konya'da biraz ferahlamıştım. Limanımda nisbî bir sükûn içinde çalışmalarıma dönerken... Bunların hiçbiri mühim değil. Hepsi biraraya gelince mühim. İstikbal endişesi. Karımın sıhhatine güvenememek...

12 Temmuz Pazartesi sabahı, saat beş sularında bunları düşünüyordum. Maaşa titreyerek gidiyordum, talebem yoktu. Hint satılmamıştı, makalelerim basılmıyordu. Ve oğlumun üç ikmali vardı. Reşit Beyin esareti altında kalmaya mahkûmdum. 23 senedir beni mahveden ümiliyasyonlann başında bu mahkûmiyet gelir. Fevziye ile evlenirken bir miras peşinde miydim? Hayır. Kadına, yani şefkate, yani arkadaşa ihtiyacım vardı. Hayır. Bilhassa dişiye ihtiyacım vardı. Karım, mütevazi maaşlı bir öğretmen olsa bahtiyar olurdum. Karım benden büyüktü. İzdivacımızı maddî bir menfaat düşüncesine bağlar korkusu beni mutlak olarak menfaatlerimi fedaya zorladı. Karım benim yaşımda olsa evlendiğim gün hesap sorabilirdim. Aile reisiydim. Doğacak çocuklanmızın istikbalini düşünmek hem hakkım hem vazifemdi.

45'de hocalıktan aynlmak zorunda kaldım. Mahmut doğdu. Ve esaret zinciri bir daha kopmamak üzere perçinlendi. Tam istiklale kavuşacağımı umduğum anda gözlerimi kaybettim. Ve gözlerim için bile kayınbiradere başvurmadım. Karımdan yalnız kendisini istiyordum. Tek ıstırabım beni sevmemesiydi. Gerçekten seven kadın, kocasının bu kadar büyük bir acısına kayıtsız kalamazdı. Kendimi aldatmama lüzum yoktu. Karım beni sevmiyordu. Sevmemişti. Yahut da marazi ve çok hodbin (bencil) bir mülkiyet hırsı, yani kendisinden başkasına kaçmamam, biricik düşüncesiydi. Benim olsun da kör olsun diyordu. Bunun üçüncü bir ihtimali yoktu. Plaj hayatımın yirmi üç yılının kâbusudur. Belki tek kâbusdur. O şeamet yuvasından uzaklaştığım ölçüde nefes alabildim. Plaj yani Reşit Bey ve yakınları. Süheyla sıcak bir ilişkiydi. Kucağını herkese açan ucuz bir kadın. Süheyla çok hoşuma giderdi. Havası vardı. Ama karımı aldatmayı düşünemezdim. O benim için mukaddesdi. Aldatırsam yer yarılacak, gökten yıldırımlar yağacakmış gibi gelirdi bana. Süheyla ile yatsam birçok ıstıraplar hatta birçok felaketler önlenirdi. Bacanağım ölmeden az önce

Süheyla'nın metresim olduğunu bildiğinden bahsetti. Belki kayınbirader de öyle sanıyordu. Ve belki Süheyla'nın bize karşı kindar davranışı böyle bir vehmi izale etmek içindi. Çok ıstırap çektim. Hiçbir şey istemez, hiçbir şey beklemezken bir zerre muhabbet, bir zerre anlayış hasreti içinde kıvrandım durdum. Sonra Zekiye geldi. Yüzünü hatırlamıyorum. Ben gördüğüm zaman yüzü yoktu. Herhangi bir sokaktaki kadındı. Gözlerimi kaybettim. Ben hastahanede kıvranırken çocuklarım plajda idiler. Mahmut bir gece bile yanımda kalmadı. Plajda Tuncay vardı, hayvani insiyakları vaktinden evvel gelişen bir kenar mahalle çocuğu. Ben Paris'te ameliyat masasında iken Tuncay oğluma saldırıyordu ve karım mutlak bir acz içinde idi. Döndüm. Gözlerimi, yani her şeyimi kaybetmiştim. Tekrar çarka takıldım. Ölümü bir münci* olarak arıyordum. Meselelerimi ancak o çözebilirdi. Korkak olduğum için intihar edemedim. Vazifelerim de bitmişti. Hayattan zevk almıyor muydum? Alıyordum. Keçiboynuzunun balı. Ama çok yorgundum. Beklediğim bir şey yoktu. Yazdıklarım hiçbir yankı uyandırmamıştı. Ne yazacaktım? Dostlarım günden güne azalıyordu. Zaten fakir olan dünyam büsbütün fakirleşmekte idi. Belki bunlara eklenecek atavik faktörler de vardı.

12 Temmuz Pazartesi günü hiçbir İskender'in çözemeyeceği bu kördüğüm boğazımı sıkıyordu. Ben bir aile kuramadım. Karımın yanında daima bir Reşit Bey vardı. Yatakta bile karımla başbaşa kaldığımızı sanmıyorum. Ve karım bu Reşit Beyi hürmete şayan olarak görmek ihtiyacında idi. Şüphe hayatına mal oluyordu. Müreffeh değildik. Ama ben sefalete de razıydım. El birliğiyle yeneceğimiz bir sefalete. Çocuğuma süt parası bulmak için zavallı gözlerimi harap edercesine yıllarca çalışmış, her eğlenceyi feda etmiş, her husumete göğüs germiştim. Bir şeye yaramadı. Bu zinciri bir tekmede kırabilirdim. Kırmalıydım da. Güvenemiyordum. İşime güvenemiyordum. Kuvvetime güvenemiyordum. Karıma güvenemiyordum. Oğluma güvenemiyordum. Oğluma. Her yıl ikmale kalıyordu ve uzağımdaydı. Çok uzağımda idi. Bir tavan arasında bir tas çorbayı ve bir dilim ekmeği bölüşmek, hayatı adım adım, karış karış fethetmek. Okumak düşünmek ve sevişmek... Şu anda yine ölümü istiyorum. Belki hastayım.

12 Temmuz günü enfarktüs bir azizlik yaptı. Bir adres yanlışı. Ve ahenk yeniden bozuldu. Su yeniden bulandı. Çocuklarım benim tattığım acıları tatmamışlardır. Dayılarının bana neye mal olduğunu bilmezler. Ve şimdi karşımda elele veren iki bahtsız kadın. İki zavallı insan.

Beni bedbaht etmeye memur iki zavallı insan. Ne istediğini bilmeyen, içine birlikte yuvarlanacağımız tuzağı hazırlamak için bütün şeytanları seferber eden iki seyyar gaflet. Ne olurdu karım daha sıhhatli, daha becerikli, oğlum daha çalışkan, daha fedakâr olsaydı. Beni neden bu lağıma sürüklüyorlar? Ölüm hak, miras helâl. Hangi miras? Miras kütüphane. Miras terbiye. Miras namus. Miras temiz kalmış bir insan. Babanın ve babaların temiz kalmış ismi. Ne kadar bedbahtım! 48 yaşındayım. Ve şu sefaletim bile teminat altında değil. Bu 883 lira ne zaman kesilecek? Hangi dala tutunacağım?

Naciye düşman. Karıma düşman, çocuklarıma düşman. Bana düşman. Karıma düşman çünkü ondan çirkin, çocuklarıma düşman çünkü onun çocukları yok. Bana düşman. Çünkü Fevziye'nin kocasıyım. Bu yeni bir keşif değil. Zekiye ne kimseye dost, ne kimseye düşman. Zekiye için kendi menfaatları bahis konusu. Yalnız, tahtını tacını kaptırmış bir kraliçe psikozu içinde. Ve bu tahta Fevziye ile Naciye oturacak diye her ikisine de düşman. Fevziye dört kişi. Dört kişiyi idare etmek güç. Naciye tek kişi. Tek kişiyi idare etmek kolay. Naciye bizim aleyhimizde her tertibe girmeye ezelden müheyya. Yalnız bütün zayıf insanlar gibi kendini haklı gösterecek sebepler arıyor. Elalemden korkuyor. Belki kendisi de bize karşı beslediği kinin şuuruna varmış değil. Karşısına çıkacak ilk bahaneyi ganimet telakki edecek. Yani güçlük şurada: reaksiyonları hiç belli olmayan hasta bir insan karşısındayız. İplerimiz onun elinde. Naciye menfaatlerini mi gözetiyor? Hayır. Menfaatlerini feda eder mi? Edebilir. Sonuna kadar feda eder mi? Sanmıyorum. Ama bence bu bir meçhul. Baki'ye neden yanaşıyor? Bizi ekarte etmek için. Bizi neden ekarte edecek? Evvela bir tahakküm ihtiyacı. Şahsında Reşit Beyi enkarne etmek istiyor. Adeta Reşitleşmek kompleksi içinde. Eski bir gurur yarasının intikamı da alınmış olacak. Ne yapılabilir? Ya gemiler yakılır. Tehdide başvurulur. Kanun sahneye çıkanlır. Skandala rıza gösterilir. Bu blöf olarak da kullanılabilir. Tatbikata da geçilebilir. Naciye'yi tanımıyorum. Böyle bir blöf nasıl bir netice verir? O da mukabele bil misle kalkar mı? Son derece karışık bir işletme. Şüpheli hesaplar, Naciye bizi mahvetmek için intiharı göze alır mı? Kaybedeceği bir şey yok. Yaşadığı hayat hayat değil, zaafsız, yani tutulacak tarafi yok, yusyuvarlak bir şey, dikenli bir top. Ya da sevgisini kazanmak. Bu mümkün mü? Sanmıyorum. Ben kazanamam. Meğer ki bütün zekâmı ve erkeklik cazibemi terazinin gözüne koyayım. Bunun bile işe yarayacağı çok şüpheli. Zaten niye? Böyle bir bayağılığa ne lüzum var. Ben Naciye'yi severim. Herkesi sevdiğim için severim. Daha doğrusu sevmek isterim. Belki

soğukluk onu yeteri kadar sevmeyişimden. Müşterek hiçbir güzel hatıramız yok. Kendisinden çok daha adi bir adamla evli idi. Kaynaşamadık. Aç gezdiğim günlerde bir tek dostça söz duymadım. Bir fincan çayını içmedim.

Bu dolaplar dönecek. Bilmemek ne güzel şey. Birbirimizi yemeye mahkûmuz. Bunun bir fazilet olmadığını, hiçbir işe yaramayacağını anlayabilseler!

27.7.1965

SÜKUT

Yine mutlakın somurtkan, sevimsiz, soğuk çehresi. Mutlakın yani sükutun. Mukaddes Kitap yalan söylüyor. Önce sükût vardı, kelâm değil. Kelâm bir arıza. Ezeli ve ebedi olan adem, yani sükut. Vigny "yalnız sükût büyük" diyor. Bu, felaketin, hailenin, ölümün büyüklüğü, düşmanın büyüklüğü. Yajnavalkiya doğru söylüyor: Tanrı sükuttur. Ama insanın sese ihtiyacı var. Sese yani hayata, sevgiye, ışığa. Kutupların sükûnundan bana ne?

Yine bir kâbusun kucağındayım. 12 Temmuzda kayınbirader sizlere ömür. Bu ölüm beni limanımdan koparıp, bir lağım ummanına fırlatıverdi. Küçük kinler, pis çıkarlar, rezil hesaplar... burnumu tıkayarak kaçmak istiyorum. Gerekirse ölüme veya cinnete. Yalnızım, silahsızım, çırılçıplağım. Tecrübe... Neye yarar tecrübe? İnsanlardan iğrenmeye, hayata küsmeye yarar. Eksik olsun. Kayınbirader 74 yaşında idi. Ve yaşamak istiyordu. Enfaktüse ben taliptim...

İstanbul'a gelecektin. Bu ümidimiz de mi suya düştü?

12.8.1965

FİLDİŞİ KULENİN PENCERESİ

Haritada insansız bölgeler var: çöller, bataklıklar v.s. Ömür haritasında da insansız yani macerasız, mânâsız, pis günler var. Bir aydır bir tüneldeyim. Bu ıstırap bile değil. Mızmız bir diş ağrısı, daha doğrusu Süleyman Efendi'nin nasırı. Uyuyamıyorum. Berke askerde. Ali Bey Paris'te. Server galiba dargın. İzzet hayatını kurmaya çalışıyor. Yalnızım.

Hint satılmıyor. "Batı ve Hint'in basılacağı şüpheli. "Dönem"in Dante sayısı çıkmadı. Daha doğrusu Dante için yazdığım yazı tasfiye edilerek çıktı. Karıma Caddebostan plajının yarısı kaldı. Yani bir sürü borç, hudutsuz dağdağa. Bu bir miras değil, bir şeamet. Zaten bu plaj benim çarmıhımdır.

Sana çok ihtiyacım olduğu bir zamanda susuyorsun. Reva-yı hak mıdır? Fildişi kulenin penceresi pembe kristal. İnsanlar güzel görünür oradan. İnsanları sevmek için onlardan kaçmak gerek. Ben kütüphanedeki insanları seviyorum. Onları sevdiğim için dışardakilere de muhabbet besleyeceğimi vahmediyorum. Ama her temas yaralayıcı. Kılıç yarası değil bu. Tırnak yarası. Kirli ve şiiriyetsiz. Flaubert Paris'ten kaçmak istiyordu. Doğuya yani meçhule, Katolik olana, şekilsiz ve sınırsıza. Baudelaire de öyle. İnsan göçebe bir hayvan. Konduğu yere yestehleyen ve yestehleyecek yeni bir yer arayan şaşkın bir hayvan. Köpeğin, tırtılın, balinanın harikulade yardımcısı insiyak. İnsan böyle bir Koruyucu Melek'ten de mahrum. Zekâ yolunu arayan bir çocuk. Karanlıkta el yordamıyla yürüyen, emekleyen, kafasını her adımda bir engele çarpan cesur, fakat idraksiz bir çocuk. Nerelerdesin? Mehdi ne yapar?

20 Ekim 1965

TANRI'NIN ÖLÜMÜ

Büyücü, tanrıların sırlarını çalan adam. Yaratıcı'nın, künhüne akıl erdiremediği ilmine, mahrem olmak suretiyle, tabiat denen hantal robotu hüddamlaştıran büyü, bilinmeyeni bilmek ve görülmeyen âlem yardımı ile görüleni susta durdurmak. Âdem’den Faust'a, Faust'tan herhangi çağdaş ruhçuya kadar, insanoğlunun ezeli ihtirası. En büyük adam büyücü. Şiir büyü, sibernetik büyü.

İlim, yüzbinlerce yıl görülmeyeni gösteren dürbün. İlim avama hitap eden büyü. Şiiriyetini kaybeden, orospulaşan büyü. Promete büyücü idi, Röntgen büyücüdür. Gerçeğin de, aşk tanrısı gibi, gözleri bağlı. Kimin kucağına niçin oturduğu bilinmez. Bilmek, yapabilmektir.

Büyü, yani dağları, rüzgârları ve ruhları, kukla gibi iradeye ram etmek ihtirası, bütün medeniyetlerin, bütün ilerlemelerin anasıdır. Claude Levı-Strauss, laboratuvardaki hakikat avcısı ile kızılderili büyücünün metotları arasında büyük bir farkın olmadığını söylüyor. İkisi de aynı kafa. Birincisi,

daha mütevazı, daha korkak, fakat ikisinde de aynı titizlik ve tabiatın esrarı karşısında aynı dindarane ürperti. On dokuzuncu asır maddeciliği, müspet ilmin nüfuz edemediği meçhul ormanı, memnu bölge ilan etti.

18 yaş, tecessüsün yıldızlara yelken açtığı çağdır, fetih ve macera çağı. Kagliostro, Nostradamus ve Sir William Crookes, benim için de hazinenin bekçileriydiler. Onları ararken Nordau çıktı karşıma, Nordau, Haeckel, Büchner ve bütün mistisizmlerin birer şarlatanlık, birer tereddi olduğunu haykırdılar. "Occultisme" üç kağıtçılıktı. Tecessümü yaramaz bir çocuk gibi susturdum, hafi ilimlere kapadım kapılarımı. Sonra Marx ve şakirtleri ve... çöken bir sınıfın mistifikasyonu olarak mahkum edilen okültizm. Yani okültizm, ruh haritamdaki "insansız bölgeler"den biri. Maddecilikle gerdeğe girmeden çok kısa bir flört.

"Table Ronde" dergisi, 195O'de hususi bir sayı çıkartmış: "Aspects de 'Occultisme". Dergileri parçalarken elime geçti, okumak tenezzülünde bulunmamışım. İlkyazı Robert Kanters'in: "Çağdaş edebiyat ve anahtarların gücü". Edebiyatın okültizmle ilgilenişi ne yeni bir hadise, ne de çağımızın hususiyeti, diyor Kanters. İnsanlar zaman zaman ilmin ve imanın kaynaklarıyla susuzluklarını giderememişler, karanlık kuyuya eğilmişler, oradan daha taze, daha doyurucu hakikatler fışkırtacaklarına inanmışlar. Ama bugün, bu, bir tecessüsten çok bir "angoisse", medeniyetimizin bir buhranı.

Çağdaş düşüncenin gözde konularından biri Tanrının ölümü. Nietzsche'den Sartre'a kadar yüzlerce yazar bizi Tanrının defin merasimine davet nezaketi gösterdi. Galiba Tanrı her gün yeniden ölüyor yahut davetiyeler yalancı.

Nietzsche için Tanrının ölümü, Hıristiyanlık tanrısının ölümüdür. Tanrı ölünce, moral değerlerin bir baştan bir başa değişmesi şart. Hıristiyanlık insana bir insan örneği sunuyordu: İsa. Nietzsche'nin haber verdiği buhran, bu insan imajını değiştirdi, yerine rasyonalist bir insan imajı getirdi.

3.11.1965

HAS BAHÇE

Karanlıkta satranç oynamak. Ahtapotun tek kolu yok ki, kaçasın. Her adımda ölümlerden ölüm beğenmek. Balzac ticaret hayatında en sarsak bakkal çırağı kadar başarı gösteremedi. Benim dünyam minnacık bir dünya. Minnacık veya sonsuz. Kavgadan kaçtım. Kavgadan yani kör dövüşünden. Yarım asra yaklaşan bir hayat. Ve birlikte yola çıktıklarımızın en arkası.

Para yok, sıhhat yok, şöhret yok. Hata etmemek... Ölüler hata etmez. Yaşamak sfenksle aynı odaya hapis olmak gibi bir şey.

Ne garip bir oyuncak şu insan. Yürür, konuşur ve acı çeker. 70 kilodur. Kendisine ve çevresine ait hiçbir şey bilmez. Bir nevi ıstırap makinası. İplerini başkaları çeker. Hantal ve şapşal bir robot. Neye sevinir, bilinmez. Sınırsız olan yalnız hayalleri ve acı kabiliyeti. Etten bir kafes ve aciz içinde çırpınan bir ruh. Vücut araba, akıl arabacı. Ama gözleri bağlı arabacının. Arabaya hükmeden atlar. Buda haklı. Var olmak için yok olmak lâzım. Parça bütüne kavuşacak ki, hasret dinsin. Bütün musiki, bütün şiir, bütün aşk. Bu bir çuval kemik, bu asi ten, bu aptalca endişeler ne olacak?.. Ne olacağını bilen var mı? Kader hep oynayamayacağı rolleri yükler insana ve ıslıklar. Alkış sahtekârların. Evet, kitap da, kültür de bütün sevgililer gibi kıskanç. Koparıyor insanı. Realiteden koparıyor. Ama asıl realite onlar değil mi? Yahut realitenin kalan parçası. Her okuyan, Don Kişotlaşır. Yani gurur olur, feragat olur. Don Kişot istikbale taşan bir mazi. Hatta bazan tek başına hak ve hakikat. İnsanların zincire vurulmasına tahammülü yok, zulma tahammülü yok. Don Kişot kanatlı.

Kertenkelelere gülünç görünmesi bundan.

Camoens isteyerek gitti Hint'e. Cervantes isteyerek dövüştü. Balzac'ı kimse zorlamıyordu tüccarlığa. Ama üçü de yenildiler. Yenmek pek umurlarında değildi. Oynuyorlardı. Saadet yaratış diyor; Bergson. Yaratmak yani ebedileşmek. Ebedileşmek, metamorfozdur. Ebedileşmek için güzelleşeceksin. Tek gözlü Camoens, çolak Cervantes sefaletleri içinde bahtiyardılar. Rothschild kadar bahtiyar. Adeta sefaletleri, bir nevi *fidye-i necat*[*]. Has bahçeleri vardı. Has bahçeleri...

26.12.1965

HEPİMİZ SUÇ ORTAĞIYIZ

Proküst'ün yatağı. Bu habis harfler şuurun gırtlağına dişlerini geçiren birer sülük. Atını senatör yapan Caligula insan haysiyetine bu hebbenneka eşkiya çetesinden çok daha hürmetkâr. Bir demokrasi düşünün ki, kendisine aydın payesi verilen şamar oğlanları alfabenin harfleri hakkında konuşmak hakkından mahrum. Sözde laik bir cumhuriyette en kenef, en adi mefhum ve nesneler mukaddes. Latin alfabesi kuduz bir köpek gibi dile musallat edildi. Üniversite o zamanki ve bu zamanki üniversite şuur ve haysiyetinden iğdiş edildiğinin farkında değil. Bir alay çizmeli sarhoş, memleketin gönlü ve göğsü üzerinde tepindiler. Hepimiz suç ortağıyız. Yıllarca uyutulduk. Kitaplar deccalı tanrı gösterdiler. Bütün şereflerimizden utanır olduk. Ne hürriyet, ne kalkınma, ne maddede zafer, ne mânâda fetih. Rezil bir tahrip. Her güzeli, her şerefi, her mukaddesi. Hiçbir müstemleke, kıymetlerinin âdet bezinden daha hakir görüldüğünü bu zavallı memleket kadar ürpermeden, isyan etmeden müşahade etmek bedbahtlığına uğramamıştır. Radyomuz kasaba kerhanelerine utanç verecek, hırıltı ve zırıltılarla dolu. Türkçe her gün katlediliyor. Ya zavallımusikimiz?

SÖZLÜKÇE

Adem

Yokluk, hiçlik, ölüm.

Adese

Mercek

Akheron

1- Çamurlu suların kaynayıp burgaçlandığı dipsiz bir bataktır.

2- Efsaneye göre Akheron Helios'la Gaia'nın (güneşle toprağın) oğludur. Olympos tanrılarıyla Titan'lar arasındaki savaşta susuzluktan yanan devlere su içirdiği için Zeus'un lanetine uğramış ve yeraltı ülkesine kapatılmıştır.

Allâme

Derin ve çok bilgisi olan, çok bilgili.

Allâmelik: Çok bilgili görünme

Amelimanda

İş yapamaz durumda olan

Amorf

Biçimsiz

Anakronizm

Tarihe aykırılık. Çağa uymama.

Ariyet

Eğreti

Arz-ı Mev'ûd

Musa peygamberin dininde olanlar için vaad edilmiş toprak

Atabe

1- Eşik

2- Basamak

Bakara

İskambil kâğıdı ile oynanan bir kumar

bâlâ-pervâz

Yüksekten uçan, meç. Palavracı

Barem

Devlet memurlarının maaşlarının derece ve tutarlarını düzenleyen sistem ve çizelge.

Basübadelmevt

Ölümden sonra dirilme

Bâziçe

Oyun

Bedbin

Kötümser, karamsar, pesimist.

Bendegân-ı saltanat

Saltanatın Köleleri

Berhane

Büyük, harap, kullanışsız ev.

bezm-i aşk

Aşk meclisi.

Bikr

Kızlık

bi-perva

Pervasız, korkusuz, gözü kara

bi-rahm

Acımasız, kalpsiz

Burudet

Soğukluk

Câvidâni

Sonsuz

cenîn-i sakıt

Düşen çocuk, düşük

Cezbe

Bir duygu veya bir inanışın etkisiyle aşırı ölçüde coşup kendinden geçme durumu.

Cümudiye

Buzul devri

cür'a

Yudum, içim.

darb-ı mesel

Atasözü

devr-i bâtıl

Kısırdöngü

devr-i dil-ârâ

Gönlü hoş eden devir, en hoş zaman.

Dilemma

İkilem.

Diskur

Nutuk

Duşize-i tahayyül

Hayal kurma

Dûzaha

Cehennem

Edna

Çok aşağı, en alt düzeyde.

efkâr-ı umûmiyye

1- Halkın, umûmun düşüncesi.

2. düşünme, endişe, vesvese, kuruntu, niyet, maksat; rey.

Efsûs

Yazık, eyvah! gibi bir teessür edatı

Ehram

Mısır firavunlarının piramit biçimindeki mezarlarına verilen ad. Piramit

Encamımızı

Geleceğimizi

Erat

Asker

Fersudeleşmiş

Eskimiş, yıpranmış

Esfel

1- En sefil, pek aşağı, çok bayağı.

2- Aşağı [taraf].

Eslaf

Geçmişler. Yerlerine geçilmiş kimseler.

fakr-id dem

Kan zayıflığı

Fecir

Tan vakti

Ferzend

Çocuk

Fezâhat

Ayıp

fidye-i necat

Kurtulmalık, can kurtarma akçesi.

gafûr-ür-rahîm

Esirgeyen, suç bağışlayan [Allah].

Gaşyolanın

Kendinden geçenin

Gayya

Cehennemde bulunduğu var sayılan bir kuyunun veya derenin adı.

Gergef

Üzerine kumaş gerilerek nakış işlemeye yarar, çoğu dikdörtgen biçiminde olan çerçeve.

Gulâm

Gılmân 1- tüyü, bıyığı çıkmamış delikanlı, genç.

2- köle, esir, kölemen.

Gurub

1- (Bir gök cisminin) Batı tarafında görünmez olması.

2- Batma, görünmez olma

Gümrâh

Yolunu şaşırmış, doğru yoldan ayrılmış

Hacalet

Utanç

Haile

1- Çok acıklı olay.

2- Manzum biçimde yazılmış trajedi.

Hâlik

Yaratan, yoktan var eden, yaratıcı, Allah.

Halûk

Temiz huylu, iyi ahlâklı.

Hamakat

Ahmaklık

Hamuş

Sessiz

Hebenneka

Zeki ve becerikli olmadığı hâlde kendini öyle sanan

Hercümerç

Alt üst, karmakarışık, darmadağınık, allak bullak.

Hezar efsus

Çok Yazık

Hil'at

Padişah ya da vezir tarafından verilen süslü elbise, kaftan

Hotanto

Güneybatı Afrika'da yaşayan ilkel bir boy

Hud'a

Oyun, hile, aldatma

Hulâsa

Özet, fezleke. Öz. Kısacası, sözün kısası.

hulûs çakmak

Dalkavukluk etmek, yaranmaya çalışmak.

İbda

Yaratma, yoktan var etme.

İbrişim

Kalınca bükülmüş ipek iplik.

İctihad

Gücü yettiği kadar çalışma

İhtilâç

Çırpınma

İlliyet

Nedensellik

İnhisar

Tekel

İnkıraz

Çöküş

İnkısam

Bölünme, taksim edilme. Parçalanma.

İnkisar

Kırılma .Gücenme, gönlü kırılma.

İnsicamsız

Birbirini tutmayan, tutarsız.

İrtikâp

1- (kötü iş) Yapma, kötülük etme.

2- Yiyicilik, rüşvet alma.

3- Yalan söyleme, hile yapma.

İstifham

(zihinde beliren) Soru

İstihsal

Çıkarma, elde etme.

Üretim, üretme.

İstihza

Gizli veya ince alay.

İstişhâd

1- şahit getirme, şahit gösterme.

2- edebî bir fikrin sağlamlığını ispat için, değerli eserlerden örnek gösterme.

3. şehit olma.

İştiha

Cinsel istek veya arzu

İtisaf

Yolsuzluk. Haksızlık yapma.

iz'ân

1- anlayış, kavrayış, akıl.

2- itaat, söz dinleme, boyun eğme.

3- terbiye, edep.

Kahkâri

1- Ansızın arkaya dönme.

2- Geri çekilme

Kâşane

Büyük, süslü köşk, saray gibi yapı.

Kavas

Koruma görevlisi.

Kemiyet

Nicelik

Kesafet

Bulanıklık

Çokluk, sıklık.

Yoğunluk.

Klerikalizm

Dinin ve din kurumlarının toplum hayatının çeşitli kesimlerindeki yerini güçlendirmeyi amaçlayan toplumsal, ekonomik akım, din erkçilik.

Koketri

Sevimlilik, hoşluk, süs düşkünü.

Kontur

(resimde) Çevre çizgisi, nesneyi belirgin gösteren çizgi

Kunt

Ağır, kalın, dayanıklı ve sağlam.

Küsuf

Güneş tutulması

lâbis'i libas-ı katranî

Katrani bir elbise giymiş

Lâterna

Kolu çevrilerek çalınan, sandık biçiminde bir tür org.

Lâyemut

Ölümsüz, ölmez

Lâyuhti

Hata işlemeyen, yanlış yapmayan.

Lebbeyk

Buyrun, efendim, emredin.

Libas

Giyilecek şey. Elbise

Lüzucî

Yapışkan

Ma’şeri

Topluluğa ait

Mağşuş

Karışık

Mahviyetkâr

Alçak gönüllü

Maktel

Cinayet işlenen yer.

Mamelekin

Mal varlığı

Manej alanı

At eğitimi alanı

Marj

1- Ticarî bir işlemde zarar tehlikesine karşı ayrılan pay.

2- Yazılmış veya basılı bir kâğıdın kenarında bırakılmış boşluk.

Mazmun

1- Anlam, kavram.

2- Divan edebiyatında bazı kavramları dolaylı anlatmak için kullanılan nükteli ve sanatlı söz.

Mecelle

Kitap. Dergi

Mehabet

Azamet, ululuk, korkunçluk; büyük görünme

Memorandum

Muhtıra, nota.

Menfa

Bir kimsenin sürgüne gönderildiği yer, sürgün yeri.

Meraret

Acılık

Merhale

Derece, basamak, aşama, evre.

Methal

Giriş

Mezahip

Mezhep

Mezellet

Alçaklık, itibarsızlık

Mihanikî

Düşünmeden, ölçülerek değil de yalnızca alışkanlığın verdiği kolaylıkla veya yalnız kasların hareketiyle yapılan (iş, hareket vb.), mekanik.

Mihnet

Sıkıntı

Mubassır

Okullarda öğrencilerin durumu ile ilgilenen ve düzeni sağlamakla görevli kimse.

Muhayyile

Hayalgücü

Muhkem

Sağlam, sağlamlaştırılmış.

Muvakkat

Belirli bir zaman süren, sürekli olmayan, geçici, palyatif.

Muvazene

Denge

Muvazenesizlik

Dengesizlik

Mübayenet

Uyuşmazlık

Müçtehid

Din ilkelerine dayanarak karar veren din düşünürü

Müessir

Dokunaklı.. Etkili, sonuçlu.. Etken.

Mülevves

Kirli, pis. Karışık, düzensiz

Mümeyyiz

1- İyiyi, kötüyü, doğru ve yanlışı ayıran, seçen.

2- Ayırtman. Yazıları beyaz kâğıda temize çeken kimse.

Münci

Kurtarıcı

Münkat

Bağlı, boyun eğmiş

Münkir

İnkâr eden, kabul etmeyen. Tanrı’nın varlığına inanmayan.

Müntehir

İntihar eden

Müselsel

Birbirine bağlı olan, art arda zincirleme olarak gelen

Müstağni

1- Elinde olanla yetinen, doygun.

2- Nazlı davranan.

Müstakar

1- İstikrar bulmuş, durulmuş.

2- Karar kılınan, yerleşilen yer

Müstekreh

İğrenç

Müstensih

1- İstinsah eden, suret çıkaran kimse.

2- (yazıları) Çoğaltma makinesi, teksir makinesi.

Müşahhas

Somut, konkre.

Müştak

Özleyen, göreceği gelen.

Mütekait

Emekli

Mütemayil

İstekli görünen, eğilimi olan.

Müteneffir

Nefret eden

Namütenahi

Sonsuz

Nas

İnsanlar, halk, herkes

Nebatat

Botanik

necl-i necîb

1- soyu temiz çocuk.

2. nesil, sülâle, kuşak.

Nedamet

Pişmanlık

Nemesis

Öç Tanrıçası

Neşide

Bir toplulukta okunmaya değer şiir

Nevi

Çeşit, cins, tür.

Nikbinlik

İyimserlik

Nobran

Davranışı kaba, sert ve gönül kırıcı olan

Peyk

Uydu

pîr ü bernâ

İhtiyar ve genç

Rahnedar

1- Eksiği bozuğu olan.

2- Zarara uğramış

Ramp

Bir tiyatro sahnesinin önünde, ışık ve ışıldakların yerleştirildiği, izleyiciye en yakın yer.

Rebap

Gövdesi Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış uzun saplı saz.

Rical

Yüksek makamlardaki devlet adamları.

Rindane

Rind gibi, rinde yakışır biçimde.

Riyazet

Diyet, rejim.

Rüsum

1- Vergiler

2- Kural, metot

Saik

Kaynağı duygulanma değil, akıl olan sebep, saik.

Bir etkinlik veya işin gizli sebebi.

Sair-fil-meram

Uyurgezer

Salta

Köpeğin arka ayakları üzerine ayağa kalkması

Sarih

Açık kolay anlaşılır, belli belirgin, belgin

Sayha

Çığlık

Sefine

Gemi

Sefîr-i kebîr

Büyükelçi

Serazat

Serbest

Serir

Taht

Serlevha

(yazılarda) Başlık.

Sermedi

Sonu olmayan. Baki. Sürer durur.

Sermesti

Sarhoşluk

Sitâyiş

Övme, övüş

Sürfe

Kurtçuk

Şeamet

Uğursuzluk, kadersizlik, nuhuset

Şeb

Gece

Şehrayin

Donanma

Şenaat

İğrençlik, kötülük, alçaklık.

Şeydâ

Aşktan aklını kaybetmiş, divane, düşkün, şaşkın.

Taabbüt

Tapınma

Taaffün

Çürüyüp kokma, leş kokma, kötü koku çıkarma

Taassub

Bağnazlık, Fanatizm

Tarh

1- Çıkarma. (Vergi için) Koyma

2- Bahçelerde çiçek dikmeye ayrılmış yer

Tasallut

Musallat olma, saldırma. Sarkıntılık.

Tecânüs

Bir cinsten olma

Tecessüs

1- Belli etmeden, kendini ilgilendirmeyen şeyleri öğrenmeye çalışma.

2- Merakını gidermeye çalışma, görme, anlama merakı.

Tedai

Çağrışım

Teksif etmek

Yoğunlaştırmak, toplamak.

Temerküz

Bir yerde toplanma.

Tetâbuk

Uyma, uygun gelme, uygun düşme

Tufeyli

Bir kimsenin sırtından geçinen, asalak, ekti, parazit.

Tüveyc

Küçük taç

Ufunet

Cerahat

Ulema

Bilgin

ulema-yı rüsumu

Vergi bilginleri gibi bir anlam içermekte. Osmanlı'nın son dönemlerini alırsak bu anlama geldiği düşünülebilir...

Ulûfe

Osmanlılarda kapıkulu askerlerine, saray ve devlet kuruluşlarındaki bazı görevlilere üç ayda bir verilen ücret.

Usaresi

Özsu

Uzlet

Toplum yaşayışından kaçıp tek başına yaşama.

Vecit

Sevgi veya heyecandan doğan coşkunluk, kendinden geçme, esrime

Vetire

Süreç

Veyl

Yazık

Vokabüler

(bir dilin) Söz varlığı

Vuzuhla

Açıklıkla

Yestehlemek

Büyük abdest etmek.

Zahirî

1- Görünen, görünürdeki.

2- İçten olmayan yapmacık.

Zahit

Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurduklarını yerine getiren (kimse). Kaba sofu.

Zelil

Hor, hakir, alçak...

Zelilane: alçakça

Zeyli

1- Etek

2- Bir nesnenin devamı, altı, eki

Zillet

Hor görülme, alçalma.

{1} Chateaubriand, F. Rene, Mdmoires d'Outre-tombe, Paris, Gallimard, 1946

{2} Amiel, Henri Frederic, Fragments d'un Journal Intime, Paris, Stock 1927, 2 cilt, 20.9.1864 tarihli Jurnal.

{3} Gide Andre, Journal (1889-1912), Rio de Janeiro, Americ, 1943, cilt 1, 12.5.1892 tarihli Jurnal.

{4} İnsan, "Honore de Balzac", Eylül-Ekim 1941

{5} Ayın Bibliyografyası, "Assomoir, Meyhane", Eylül 1942

{6} Ayın Bibliyografyası, "Tercüme Hataları", 1942

{7} Yurt ve Dünya, "*İleri Fikir Öncüleri*", 15.3.1944

{8} XX. Asır, "*Bir Kitabın Düşündürdükleri*", 17.2.1953 XX. Asır, "*Saavedra'yı Tanır mısınız?*", 5.3.1953

{9} XX. Asır, "*De te Fabula Narratur*", 19.3.1953

{10} Yazko Edebiyat, Aralık 1982, 18 Temmuz 1935 tarihli bir mektuptan.

{11} Gide A., a.g.e., 31.12.1891 tarihli Jurnal

{12} Gide A., a.g.e., 3.1.1892 tarihli Jurnal

{13} Chateaubriand F.R., a.g.e., 1809 tarihli bir yazısı

{14} Gide A., a.g.e., 17.10.1910 tarihli Jurnal

{15} Bouvier Bertrand, in Amiel a.g.e., Önsöz.

{16} Amiel H. F., a.g.e.

{17} Q-V. dosyasında yer alan yazılardan ilki.

{18} İlk iki yazıdaki bazı bölümler de kullanılarak yeniden işlenmiş bir yazı Q-V. dosyasından alınarak buraya yerleştirildi.

{19} 1955 yılı Jurnal yazılarından Fransızca olarak kaleme alınmış olan üçünün önce çevirilerini sunuyoruz, çevirileri Fransızca metinler izliyor. Cemil Meriç Fransızca jurnal yazma girişimini bu üç denemeden sonra terkeder.

{20} Jurnal'de yer almayan bir yazı. Yazılış tarihi itibariyle 12.1 ve 23.1 tarihli yazıların arasına yerleştirildi. Geliştirilerek ele alınmak ve yazarın Osmanlıca ve Türkçe ile ilgili görüş ve yazılarıyla bir araya getirilmek düşüncesiyle Jurnal'den alınarak ayrı bir dosyaya konulmuş olmalı.

{21} Q-V. dosyasından alınarak Jurnal'deki yerine yerleştirildi. Jurnal'in akışı içinde kaleme alınmış ve esas metinde yer alırken, sonradan buradan çıkarılarak, Jurnal'de değişik tarihlerde yazılmış benzer konudaki diğer bazı yazılarla birleştirilerek, Q-V. dosyasına konulmuş. 1955'le 1963 arası Q-V. Geceleri ile ilgili başka yazıya rastlamadık. 1963'ten sonra Q-V. Geceleri ile ilgili ilkyazı.

{22} Q-V. Geceleri ile ilgili olmasına rağmen bu yazı Jurnal'den çıkarılmamış ve Q-V. dosyasına konulmamış.

{23} Bu ve bir sonraki yazı da Q-V. dosyasına aktarılmayarak Jurnal'deki yerlerinde bırakılmış

{24} Jurnal'den çıkarılmış, yerine geri koyduk.

{25} Q-V. dosyasından alınarak buraya yerleştirildi.

{26} Bu yazı da Jurnal'den çıkarılmış, büyük bir İhtimalle de mektup olarak kullanılmış, tekrar yerine koyduk.

{27} Bir sonraki yazıdan ayırıp ayrı bir yazı olarak değerlendirdik.

[{28}] Tarihi bulunmayan, baş kısmı kesilerek Jurnal'den çıkarılmış ve bir mektuba konu olmuş izlenimini veren bu yazıyı, geçici olarak da olsa, bir önceki konuyla ilgisi bakımından buraya yerleştirdik.

[{29}] 1963 yılı yazmış olduğu Jurnal'a sonradan yukarıda yeralan "İçindekiler" bölümünü eklemiş Cemil Meriç, diğer yıllar için böyle bir düzenleme yapmamış, "içindekiler'de başlıkları yazılmış, ancak dosyanın içinde bulunmayan bu sayfalar ilerde kaleme alınacak bir otobiyografinin temel taşları olmaktan uzak. İki yazı var, bunlar büyük bir olasılıkla Jurnal'den çıkarılıp bir dergiye makale olarak verilmiş, sonra da yerlerine geri konulmamış yazılar. 1) KAFKA (15 ve 16 Şubat tarihli yazıların arasında yer alması gerekiyor) 2) EROTİZM VE YENİ ROMAN (29.6. ile 18.7. tarihleri arasında yazılmış olduğu anlaşılıyor). Hazırlık çalışmalarımız sırasında bu yazıları bulamadık. (M.A. Meriç)

[{30}]2 29.4.1964 tarihli yazı dışında, 26.3.64'le 23.5.64 arasında yazı yok Jurnal'de. Yaklaşık iki aylık bu süre içinde mektuplar yazmış Cemil Meriç, ancak başlangıçta çoğu Jurnal'de yer alan bu mektupları sonra Jurnal'den çıkarmış, sadece ikisini bırakmış. Biz, bu dönemle ilgili elimizdeki on üç mektubu bir araya getirip bir bütün olarak sunmak istedik.

[13] Mektupların büyük çoğunluğunda başlık yok. Daktiloyla yazılmış bu mektuptaki başlıksa sonradan el yazısı ile eklenmiş. Cehennemden Mektuplar 2'nin izine rastlamadık, olup olmadığını da bilmiyoruz.

[14] Bu dönemin mektuplarından başlık taşıyan ikincisi, yine el yazısı ve sonradan eklenmiş.

[15] Jurnal'den çıkartılmamış ya da çıkartılıp da sonradan yeniden yerine konmuş bir mektup.

[16] Jurnal'den çıkartılmamış ikinci mektup. Bu mektuptaki bazı cümleleri yayımlamama ihtiyacını hissederek metinden çıkardık.

[17] Tarih itibariyle Mektupların arasında yer alan bu yazıyı, Mektuplardan sonraki ilk yazı olarak değerlendirmeyi tercih ettik.

[18] Jurnal'de yer almayan tarihli bir yazı, sonradan işlenmek düşüncesiyle kullanılmamış olması muhtemel. Tarihini gözönünde bulundurarak buraya yerleştirdik.

[19] Hiciv ve onu izleyen Neyzen Tevfik başlıklı tarihsiz bu iki yazıyı 1964 yılını bitiren yazıların sonuna ekledik. Hiciv yazısı bir yandan önsözleri ele alırken, bir yandan da 18.9.1963 tarihli "Dussaulx ve Juvenal'in Dünyası" adlı yazıdan esintiler taşıyor.

[20] Bu yazı ve onu izleyen şiiri el yazısı ile yazmış Cemil Meriç. Yazı Türkçe, şiir Fransızca. Şiiri Türkçeye çevirerek 64 yılı Jurnal yazılarının sonuna yerleştirdik.

[21] Hint'le ilgili ithaflardan hemen önceye yerleştirdik. Ayrı bir sayfada yer alan ve "Elbiruni Hint'i Asya'ya bağlayamamış" cümlesiyle başlayan mektupla, bu mektubu, birbirlerini tamamlar özellikleri dolayısıyla, birleştirerek tek mektup şeklinde sunuyoruz. Bu iki ayrı sayfanın birbirini izlemesi ve hatta aynı mektuba ait olması da kuvvetle muhtemel.

[22] Cemil Meric'in "Hint Edebiyatı" adlı kitabını verdiği ya da yolladığı kişilere yazmış olduğu ithaf yazılarından bir kısmının müsveddeleri 1964 yılı dosyası içinde yer alıyor. Bazılarının kimlere ithafen yazıldığı belli olmayan bu yazıları da 1964 yılı sonuna yerleştirdik.